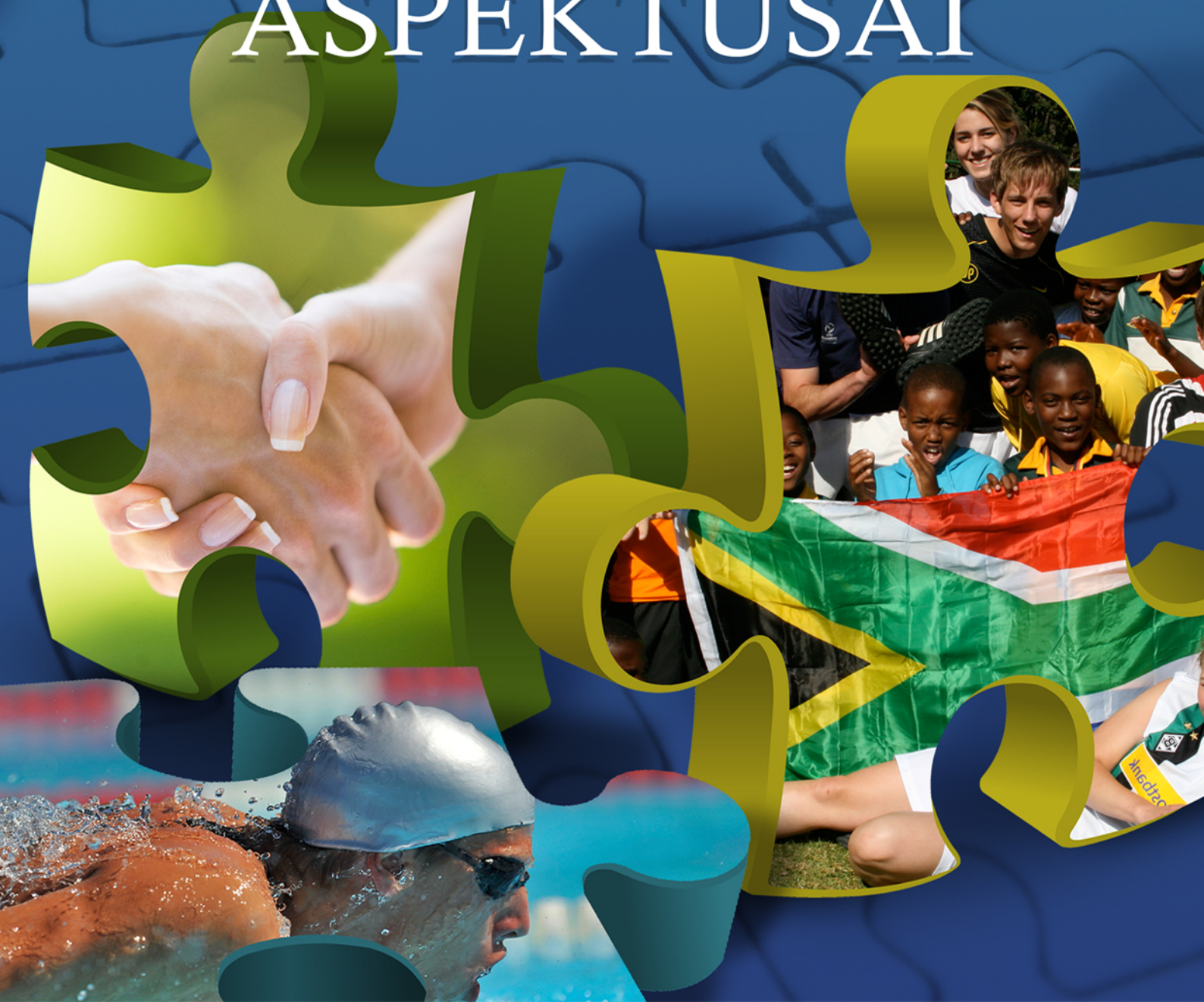

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
EGÉSZSÉGTUDOMÁNYI KAR

Laczkó Tamás
Rétsági Erzsébet

A SPORT TÁRSADALMI ASPEKTUSAI

A SPORT TÁRSADALMI ASPEKTUSAI

LACZKÓ Tamás
RÉTSÁGI Erzsébet

Pécs, 2015

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

A SPORT TÁRSADALMI ASPEKTUSAI

Szerkesztette: Laczkó Tamás, Rétsági Erzsébet

Szerzők:

- Dr. habil. Ács Pongrác, egyetemi docens, PTE ETK, Pécs
Dr. Barcsi Tamás PhD, egyetemi adjunktus, PTE ETK, Pécs
Dr. Bodnár Ilona, PhD, könyvtárvezető, szociológus, ELTE Tanító- és Óvóképző Kar
Dr. Elbert Gábor PhD, egyetemi adjunktus, PTE ETK, Pécs
Dr. Gál Andrea PhD, egyetemi docens, TF, Budapest
Dr. Kovács Tamás Attila, nyug. egyetemi docens, ELTE, Budapest
Dr. Laczkó Tamás PhD, egyetemi adjunktus, PTE ETK, Pécs
Dr. habil. Lampek Kinga PhD, főiskolai tanár, PTE ETK, Pécs
Dr. Paár Dávid PhD, egyetemi adjunktus, NYME, KTK, Sopron
Pignitzky Dorottya, MOB Programvezető, Budapest
Dr. habil. Rétsági Erzsébet PhD, főiskolai tanár, PTE ETK, Pécs
Dr. Stocker Miklós, PhD, egyetemi adjunktus, Corvinus Egyetem, Budapest
Szilágyi László sporttörténész, PTE, Rektori Hivatal, Pécs
Dr. Tigyiné dr. Pusztafalvi Henriette PhD, egyetemi adjunktus, PTE, ETK, Pécs
Dr. Tóvári Ferenc PhD, egyetemi adjunktus, PTE TTK, Pécs

Lektor:

Prof. Dr. Hamar Pál, egyetemi tanár, TF, Budapest

Felelős kiadó: Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar

Műszaki szerkesztő: Varga Gábor

A tananyag a TÁMOP-4.1.2. pályázat támogatásával készült.

Pécs, 2015.

ISBN 978-963-7178-72-6

A kézikönyv a TÁMOP-4.1.2. E-13/1/KONV-2013-0012.
című projekt keretében készült

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

TARTALOMEGYZÉK

1. ELŐSZÓ	7
2. A SPORT, MINT TÁRSADALMI ALRENDSZER (LACZKÓ TAMÁS)	9
2.1. A SPORTSZOCIOLÓGIA TÁRGYA	9
2.2. A SPORT TÁRSADALMI ALRENDSZERRE VÁLÁSA	12
2.3. FELHASZNÁLT IRODALOM	17
3. A SPORT TÁRSADALOMI SZEREPEI	18
3.1. EGÉSZSÉG, ÉLETMINŐSÉG, FIZIKAI AKTIVITÁS – A SZALUTOGENEZIS DIADALA (LAMPEK KINGA)	18
3.1.1. <i>Az egészség</i>	18
3.1.1.1. Az egészség fogalma	18
3.1.1.2. Az egészségfogalmakra ható elméletek	19
3.1.2. <i>Az életminőség</i>	22
3.1.3. <i>A fizikai aktivitás és a sport</i>	23
3.1.3.1. A fizikai aktivitás egészségre, az életminőségre gyakorolt hatása	23
3.1.3.2. A fizikai aktivitás és a szalutogenezis kapcsolata	25
3.1.4. <i>Felhasznált irodalom</i>	26
3.2. SPORT ÉS GAZDASÁGI AKTIVITÁS (PAÁR DÁVID)	28
3.2.1. <i>A sporttevékenység gazdasági externáliái</i>	28
3.2.2. <i>A sportaktivitás humántőke-elmélettel való összefüggései</i>	29
3.2.3. <i>A sporttevékenység hatása a gazdaságra az egészségiállapot-javuláson keresztül</i>	31
3.2.4. <i>A fizikai inaktivitás számba vehető költségei</i>	33
3.2.5. <i>Empirikus kutatások a fizikai inaktivitásból eredő költségek számbavételére</i>	35
3.2.6. <i>Felhasznált irodalom</i>	39
3.3. A SPORT SZEREPE A TÁRSADALMI KOHÉZIÓ ÉS INTEGRÁCIÓ TERÉN (TIGYINÉ PUSZTAFALVI HENRIETTE) ..	41
3.3.1. <i>A fizikai aktivitás intézményesülése és a testi nevelés oktatása</i>	41
3.3.2. <i>Az Egyletekről/Egyesületekről</i>	42
3.3.3. <i>A falusi sportélet</i>	44
3.3.4. <i>Sportoló munkások</i>	46
3.3.5. <i>Demokrácia - tömegsport a párt állami rendszerben</i>	47
3.3.6. <i>Az európai Unió hatása</i>	48
3.3.7. <i>Felhasznált irodalom</i>	50
3.4. A SPORT SZEREPE A SZOCIALIZÁCIÓBAN ÉS A PEDAGÓGIÁBAN (RÉTSÁGI ERZSÉBET)	51
3.4.1. <i>A kulcsszavak értelmezése</i>	51
3.4.2. <i>A sport szocializációs lehetőségei és értékei, a sporttevékenységek széles körére vonatkoztatva</i>	54
3.4.3. <i>Sport, pedagógia és szocializáció</i>	57
3.4.4. <i>Felhasznált irodalom</i>	61
3.5. SPORT, POLITIKA, SPORTPOLITIKA (ELBERT GÁBOR)	62
3.5.1. <i>A sportpolitika céljai</i>	62
3.5.2. <i>Példák a sport történetéből</i>	66

3.5.3. Felhasznált irodalom.....	71
3.6. SPORT ÉS GAZDASÁG (ÁCS PONGRÁC)	72
3.6.1. Sport és gazdaság kapcsolata.....	73
3.6.2. Felhasznált irodalom.....	82
3.7. SPORT ÉS MÉDIA (GÁL ANDREA).....	84
3.7.1. A sport és a média összekapcsolódása	85
3.7.2. A sportmédiája jellemzői	86
3.7.3. A sportmédiája társadalmi hatásai.....	89
3.7.4. Felhasznált irodalom.....	94
4. A SPORT, MINT TÁRSADALMI JELENSÉG SAJÁTOS SÁGAI NAPJAINKBAN ÉS A MÚLTBAN	96
4.1. HIT ÉS VALLÁS A SPORTBAN (SZILÁGYI LÁSZLÓ).....	96
4.1.1. Az ókori olimpiák vallási vonatkozásai	96
4.1.2. A korai kereszténység és a testedzés	98
4.1.3. Vallás és testedzés viszonya a középkori lovagi nevelés rendszerében.....	100
4.1.4. A keleti vallások és a küzdősportok	101
4.1.5. Néhány jelentős XX. századi vallásos sportoló-rövid portrék	103
4.1.6. Definíciók	106
4.1.7. Irodalom	107
4.2. EGYENLŐSÉG – EGYENLŐTLENSÉG – ESÉLYEGYENLŐSÉG A SPORTBAN (BODNÁR ILONA).....	109
4.2.1. Bevezetés. Jogi alapok.....	109
4.2.1.1. Emberi jogok - szociális jogok	109
4.2.1.2. Jogegyenlőség - esélyegyenlőség	110
4.2.1.3. Antidiszkrimináció - pozitív diszkrimináció.....	111
4.2.1.4. Hazai esélyegyenlőségi politika.....	112
4.2.1.5. A sportolás joga hazánkban	113
4.2.1.6. Állami esélyteremtés	114
4.2.1.7. Önkormányzati esélyteremtés.....	115
4.2.2. Nemek szerint - a nők helyzete a sportban.....	116
4.2.2.1. Gyengébbik nem mítosza	116
4.2.2.2. A nők sportba történő bekapcsolódása.....	117
4.2.2.3. Üvegplafon jelenség - kompetencia csapda	118
4.2.2.4. Iskolai testnevelés.....	119
4.2.2.5. Szabadidősport	120
4.2.2.6. Sportágválasztás és motiváció	122
4.2.3. Rasszok és etnikumok a sportban.....	124
4.2.3.1. A diszkrimináció formái	124
4.2.3.2. Rasszizmus a sportban.....	124
4.2.3.3. Társadalmi asszimiláció.....	125
4.2.3.4. Társadalmi integráció és szegregáció a sportban	126
4.2.4. Társadalmi helyzet alapján.....	127
4.2.4.1. A sport társadalmi funkciói.....	127
4.2.4.2. Sport, mint mobilitási csatorna	129

4.2.4.3. Az esélytelenség legyőzése.....	130
4.2.4.4. Gyermekszegénység.....	132
4.2.4.5. Státusok és jelzésük.....	133
4.2.5. Felhasznált irodalom.....	134
4.3. RACIONALIZÁCIÓ, SPECIALIZÁCIÓ, PROFIZMUS (ÉLBERG GÁBOR).....	138
4.3.1. Racionalizáció.....	138
4.3.2. Specializáció.....	139
4.3.3. Profizmus.....	140
4.3.4. Felhasznált irodalom.....	142
4.4. SZERVEZÉS ÉS SZERVEZETI KÉRDÉSEK A SPORTBAN (STOCKER MIKLÓS).....	143
4.4.1. Szervezés és szervezeti kérdések a sportban.....	143
4.4.1.1. Nemzeti sportirányítás szintje.....	145
4.4.1.2. Sportági szakszövetségek szintje.....	146
4.4.1.3. Sportvállalkozások, klubok, egyesületek, szakosztályok szintje.....	150
4.4.2. Felhasznált irodalom.....	153
4.5. DEVIANCIÁK ÉS ERŐSZAK A SPORTBAN (GÁL ANDREA).....	154
4.5.1. A sportban előforduló devianciák magyarázatai és típusai.....	155
4.5.2. A sporttal kapcsolatos devianciák megjelenési formái.....	157
4.5.3. A sport szerepe a deviáns viselkedések megelőzésében.....	163
4.5.4. Felhasznált irodalom.....	164
5. MIGRÁCIÓ ÉS TÁRSADALMI MOBILITÁS A SPORTBAN (ÁCS PONGRÁC, LACZKÓ TAMÁS)	165
.....
5.1. MIGRÁCIÓ A SPORTBAN.....	165
5.2. MIGRÁCIÓ A MAGYAR SPORTBAN.....	167
5.3. TÁRSADALMI MOBILITÁS ÉS A SPORT.....	169
5.4. INTEGRÁCIÓ ÉS A SPORT.....	171
5.5. FELHASZNÁLT IRODALOM.....	173
6. A SPORT HELYZETE MAGYARORSZÁGON AZ EZREDFORDULÓ UTÁN.	174
6.1. A VERSENYSPORT HAZÁNKBAN (PIGNITZKY DOROTTYA).....	174
6.1.1. Előzmények, a 1990-2000 közötti időszak.....	175
6.1.2. Intézmények és feladataik 1998-2002 között.....	176
6.1.2.1. Kormányzati intézményrendszer 1998-2002 között.....	176
6.1.2.2. Nem kormányzati szervezetek 1998-2002.....	178
6.1.3. Intézmények és feladataik 2002-2010.....	180
6.1.3.1. Kormányzati szervezetek 2002-2010.....	180
6.1.3.2. Nem kormányzati szervezetek 2002-2010.....	181
6.1.4. Intézményrendszer és feladataik, törvényi és jogszabályi változások 2010-től.....	182
6.1.5. Eredményesség alakulása.....	188
6.1.6. A modern versenysport hazánkban fejezet összegzése.....	192
6.1.7. Felhasznált irodalom.....	194

6.2. A REKREÁCIÓS SPORT HELYZETE ÉS JELLEMZŐI (KOVÁCS TAMÁS ATTILA).....	195
6.2.1. Fogalmi áttekintés	195
6.2.2. Civilizációs fordulatok.....	201
6.2.3. Rekreációs szakemberképzés	203
6.2.4. Felhasznált irodalom.....	205
6.3. A FOGYATÉKKAL ÉLŐK SPORTJA (TÓVÁRI FERENC).....	206
6.3.1. A fogyatékoság megítélésének története.....	207
6.3.2. A sport szerepe, funkciói és jelentősége a sérült emberek életminőségének alakításában	209
6.3.3. A Paralimpia története	210
6.3.3.1. A magyarországi parasport története	210
6.3.3.2. Sérültségi kategóriák és csoportok.....	211
6.3.3.3. A paralimpiai sportágak.....	212
6.3.4. A sérült emberek rehabilitációs, rekreációs sport illetve mozgás lehetőségei.....	212
6.4.5. Összegzés.....	213
6.4.6. Felhasznált irodalom.....	214
7. A SPORT TÁRSADALOMETIKAI KÉRDÉSEI (BARCSI TAMÁS).....	216
7.1. A VERSENYJÁTÉKOK ÉS AZ ERKÖLCS KAPCSOLATÁNAK NÉHÁNY KULTÚRTÖRTÉNETI VONATKOZÁSA.....	216
7.2. SPORT ÉS ERKÖLCS A MODERN TÁRSADALMAKBAN.....	218
7.3. A SPORTON BELÜLI ERKÖLCSI ELVÁRÁSOK.....	221
7.4. FELHASZNÁLT IRODALOM	224

1. ELŐSZÓ

A sport napjainkra a modern társadalmak életének számottevő részévé vált. Ma már szinte természetesnek tűnik, hogy kiemelt szerepe van az élet számos szegmensében, többek között az egészségmegőrzésében, a közoktatás, a gazdaság, a turizmus, vagy éppen a média területein. Növekvő társadalmi jelentősége, melyet a társadalmi és a politikai diskurzusban való egyre erőteljesebb jelenléte is bizonyít, hazánkban is megteremtette az igényt, e sajátos terület jellemzőinek és működésének minél szélesebb körű megismerésére, ill. megismertetésére.

A kötet, a sport színes világának fontos jelenségeit és összefüggéseit kívánja bemutatni a társadalomtudományok nézőpontjából. A szerzők a sport- és egészségpszichológia, a menedzsment, a filozófia, a történelem-, a pedagógia, a politika- és a gazdaságtudomány szemüvegén keresztül vizsgálják a terület társadalmi szerepét, jellemzőit és hazai aktualitásait. Bár a tematika összeállításánál törekedtünk a sport lehető legtöbb oldalról történő megközelítésére, de a terjedelmi korlátok nem tették lehetővé a társadalomtudományok teljes spektrumának megjelenítését.

A szerzők többsége, a hazai sport-, egészség- és gazdaságtudományi felsőoktatás ismert és elismert oktatója. Rajtuk kívül olyan szerzők is részt vettek a kötet kidolgozásában, akik az általuk gondozott téma kompetens szakértőinek számítanak hazánkban.

A kötet első felében bemutatjuk a sport, mint társadalmi alrendszer jellemzőit és legfontosabb társadalmi szerepeit. Részletesebb kifejtésre kerül az egészséggel, a gazdasági aktivitással, a szocializációval, a társadalmi kohézióval, a politikával és a médiával való kapcsolata. A második tematikai egységben, a sport legfontosabb társadalmi sajátosságait, azok alakulásának történeti jellegzetességeit mutatjuk be. Ebben a fejezetben többek között az egyenlőtlenség, a diszkrimináció, a szervezeti sajátosságok, vagy a társadalmi mobilitás kérdései kerülnek terítékre. A harmadik egység a hazai sportviszonyok alakulásáról kíván aktuális képet felrajzolni.

A kötet a PTE ETK gyarapodó sporttudományi, illetve fizioterápiás képzéseinek tankönyvi funkciók ellátásának céljából is íródott. Hiánypótló szerepét figyelembe véve, hasznosítható tananyagként ajánljuk a Kar, illetve az Egyetem sport- és társadalomtudományi témájú kurzusainak feldolgozásához is. De jó szívvel ajánljuk Mindazoknak, akik a sport és a társadalom kérdései, összefüggései iránt érdeklődnek.

Ehelyütt mondunk köszönetet a kötet létrehozásában közreműködő Szerzőtársainknak.
Köszönet Hamar Pál egyetemi tanárnak, lelkiismeretes és igényes lektori szakvéleményéért.

A szerkesztők

2. A SPORT, MINT TÁRSADALMI ALRENDSZER (LACZKÓ TAMÁS)

Bevezetés

A sport növekvő jelentőséggel bír napjaink modern társadalmainak életében. Mérhetően egyre több embert vonódik be (akár passzív, akár aktív módon) a sport világába, folyamatosan bővül a sportra épülő gazdasági szektor teljesítménye és egyre több társadalmi területen válik egyértelműen pozitívvá a szerepe (pl. az oktatásban, vagy a prevenció területén egészségügyben, stb.). A sport társadalmi jelentőségének növekedésével párhuzamosan felmerült az igény, a terület jelenségeinek, összefüggéseinek és sajátosságainak megismerésére, azok tudományos értelmezésére és modellezésére.

A sport társadalomtudományi megközelítésű vizsgálatát a sportszociológia végzi. A sportszociológia egy speciális szociológiai ágat képvisel, amely a szociológiai gondolkodás elvein és ismeretszerzésének módszerén alapszik. Vizsgálódásának középpontjában a sport, mint társadalmi alrendszer jellemzői és törvényszerűségei állnak (Földesiné, Gál, Dóczi, 2010). Ebben a fejezetben a sportszociológia területének kiemelt kérdései, valamint a sport világának általános jellemzői és legfőbb társadalmi szerepei kerülnek bemutatásra.

2.1. A sportszociológia tárgya

A sportszociológia egy viszonylag fiatal tudományterület. Bár az USA-ban már a 19. század végén is írtak tudományos igényvel a sport bizonyos társadalmi aspektusairól és 1921-ben megjelent Heinz Risse-től a Sport szociológiája című könyv, de tömegesen és konszenzuson alapuló tudományos módszertannal az 1970-es évektől foglalkoznak sportszociológiával. Azóta kialakult a sportszociológia intézményrendszere a sporttudományok részeként. Megjelentek jelentős irányzatai és képviselői is szerte az észak-amerikai kontinensen és Európa (kiemelten a német nyelvterület) országaiban.

A sportszociológia kutatásának tárgyát képező sport rendszere jelentősen átalakult, bővült és differenciálódott az elmúlt évtizedek során, létrehozva ezzel a napjainkra jellemző, egymástól számottevően eltérő területekből álló (pl. iskolai sport, rekreációs sport, versenysport) heterogén sport világot. Ennek az összetett rendszernek több univerzális eleme azonosítható, de fő elemei és jellemzői magán viselik az adott ország, vagy régió kulturális, gazdasági és nemzeti jegyeit is (pl. a különböző államokban másként alakul a sport intézményrendszerének felépítése, a verseny-, vagy éppen a rekreációs sporthoz kapcsolódó gazdasági kérdések kezelése, stb.).

A sport definíciója nem egységes világszerte. Egyfajta ernyő fogalommá vált, amely alá tartozik minden mozgáshoz kötődő tevékenység, amelyet a különböző országokban és földrészekben egymástól eltérő módon csoportosítanak és értelmeznek. A megfogalmazás nézőpontja és célja szerint nagyon sokféle meghatározás ismert. Így vannak általánosabb, illetve részletesebb megfogalmazások, amelyek mellett a sportszociológiai diskurzusban megkülönböztetnek reál- és nomináldefiníciókat is (Heinemann, 1998).

- A reáldefiníciókat a sportjelenség empirikus adataira alapozzák. Ezek a definíciós kísérletek általában a sport hétköznapi fogalmai felé orientálódnak és a sportról reálisan létező elképzeléseket kutatják, gyűjtik össze és fogalmazzák meg.
- A nomináldefiníciók úgy jellemzik a sport tárgyát, hogy konkrét jellemzőket és tulajdonságokat definiálnak, amelyeknek teljesülniük kell ahhoz, hogy sportról beszélhessünk. A Német Olimpiai Bizottság szerint a sport kritériumai a következők: testi aktivitás, amelynek nincs funkciója, formális (játékszabályok) és etikai (sportszerűség) szabályokon alapul, és amelyet általában egy szervezett versenyrendszer keretében üznek (DOSB, 2012). Tehát ezek a definíciók olyan meghatározásokon alapulnak, amelyekkel az ember vagy egyetért, vagy nem.

A hazai sporttudományi diskurzusban is számos, egymástól különböző megfogalmazás található. A hazai sportszociológiai szakirodalomban azokat a megfogalmazásokat használják, amelyek a sportot, mint egy széles körű társadalmi jelenséget definiálják. Nádori definíciója szerint a sport „meghatározott szabályok szerint, időtöltésként vagy versenyszerűen folytatott testedzés. Keletkezését tekintve történelmi, mai megjelenését tekintve szilárd társadalmi jelenség, valamennyi társadalmi formában a kultúra része.” (Nádori, 1986, Magyar Sportlexikon in: Földesiné, Gál, Dóczy, 2010).

A sport világának bővülésével és differenciálódásával párhuzamosan egyre tágabb és egyre több témát érintő lett a területet vizsgáló tudomány, a sportszociológia érdeklődési köre is. Kutatásainak középpontjában elsősorban a sport empirikusan megfigyelt összefüggései, valamint a társadalom és sport közti kölcsönhatások állnak (Weiss és Gugutzer, 2008). A sportszociológia vizsgálódási területeit jól mutatják be alapkérdései (Heinemann, 1998) illetve a makro-, mezo- és mikroszintű társadalmi megközelítései:

- A társadalom hogyan és milyen módon hat a sportra?
- Milyen módon hat a sport a társadalomra?
- Milyen sajátosságok jellemzik a sport világot?

- Makroszinten a sport azon társadalmi jelenségeit elemezik, amelyek a társadalom széles területére fókuszálnak. Lehet itt például társadalmi funkciókról, értékrendekről, normákról és a sport logikájáról szó.
 - Milyen társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatok voltak arra hatással, hogy a sport mindenhol jelenlevő társadalmi jelenséggé vált?
 - Milyen értékek jellemzik a sportot?
 - Hogyan lehet a rekreációs/tömeg/egészség sportot és az élsportot megkülönböztetni és milyen hasonlóságaik vannak ezeknek a területeknek?
 - Milyen szerepe van a sportnak a modern társadalmakban kibontakozott egészség és szépségkultusz alakulásában?

- A mezoszint vizsgálódásának irányultsága egyértelműen szűkebb a makroszintűnél. Itt található azok a kérdésfelvetések és kutatási területek, amelyek különösen a sport szervezeteire, szervezeti formáira és szociális hálóra vonatkoznak. Ezen a szinten vizsgálják például a sportszervezetek és a gazdasági vállalatok közötti különbségeket, vagy a szociális egyenlőtlenségek hatását a sportban való részvételre.
 - Milyen a sport szervezeti rendszere az adott országban?
 - Minek a révén tűnnek ki a sportszervezetek más szervezeti formákkal szemben?
 - Milyen strukturális és egyéb sajátosságai vannak a sportegyesületeknek?
 - Milyen mértékben befolyásolják a társadalmi egyenlőtlenségek a sportot, illetve milyen szerepe lehet a társadalmi különbségek alakításában a sportnak?
 - Milyen módon jelennek meg a különböző életmódok a sportban?
 - Hogyan lehet sportszervezeteket hatékonyan vezetni és menedzselni?

- A mikroszintű vizsgálatok elsősorban az egyén és a csoportok közti interakciós folyamatokra koncentrálnak. A sportra itt kommunikációs térként tekintenek, amelyeknek speciális interakciós minták szolgálnak alapul. A sportszociológiai kutatásoknak ezen a szintjén, többek között a csapatokban levő konfliktusok kialakulására és lefolyására, a sportszereplők karrierjének jellemző alakulására, vagy a sportot űzők motivációira és hozzáállására fókuszálnak.
 - Hogyan keletkeznek és zajlanak a konfliktusok a sportcsapatokban?
 - Milyen szerepe, hatása lehet a szülőknek, illetve a különböző közösségeknek a gyermekek sportban való részvételére?

- Mire szocializálja a sport a fiatalokat? Melyek azok a szociokulturális képességek, amelyek elsajátításában a sportnak pozitív szerepe lehet?
- Mennyiben különbözik a sportszereplők karrierjének jellemző alakulása, a sporton kívüli tehetségek karrierjének alakulásától (Thiel, Seiberth, Mayer, 2013)?

2.2. A sport társadalmi alrendszeré válása

A differenciálódáseleméleti diskurzusban ugyan ritkán esik szó a sportról, de a témával foglalkozó szakemberek egyetértenek abban, hogy a sport a XX. század folyamán önálló társadalmi alrendszeré vált, mivel rendelkezik mindazokkal a jellemzőkkel, amit Luhmann és követői a társadalmi alrendszerek sajátosságainak tekintenek. A sportban is megtaláljuk a sajátos cselekvési logikát, a kialakult formális szerveződések, az állandósult szerepeket, a belső normák rendszerét, valamint azokat a társadalmi funkciókat, amelyek más társadalmi alrendszerek számára is fontossá teszik a sportot (Schimank, 2000, Andorka, 2006, Giddens, 2008).

Akkor, amikor sportról általánosságban tesznek megállapításokat, el kell mondani, hogy egymástól mind céljaiban, mind a résztvevők körében, mind mozgásanyagukban jelentősen eltérő területek összességéről van szó. Ezeknek a területeknek nincs egységes definíciója és lehatárolása nemzetközileg, jóllehet a különböző megnevezések alatt közel hasonló sporttevékenységet definiálnak. A sport legkorábban strukturálódott területe a versenysport, amely mellett jelentős területek még a lakosság sportjaként megjelenő szabadidősport¹, az iskolai diáksport, az egyetemi-főiskolai sport és a fogyatékosok sportja (Nemzeti Sportstratégia, 2005). Ezek a területek egymással kapcsolatban vannak (Például a versenysport, mint utánpótlás bázisra és a sportteljesítményeket legitimáló közegre támaszkodik a szabadidő- és az iskolai diáksportra egyaránt.).

A társadalmi alrendszereket elsősorban az adott rendszer cselekvési logikáját leíró ellentétpárokkal (bináris kódokkal) azonosítják. Ilyen kódok például a gazdaságban a van-nincs, a tudományban az igaz-hamis, vagy a jogrendszerben a jogos-nem jogos ellentétpárok. A sport logikáját összefoglaló kód, a győzelem-vereség párosa, amelyet a sport minden területén értelmezni lehet. Az ember legyőzheti a versenytársait, illetve akár egy mások, vagy önmaga által felállított teljesítményhatárt is. A győzelem – vereség párosa nem zárja ki

¹ A sportnak ezt a kategóriáját nevezik, illetve nevezték még tömegsportnak, és rekreációs sportnak hazánkban, Németországban egészségsportnak, Angliában pedig megkülönböztetnek fizikai aktivitást és testedzést. A „Physical Activity” mindenféle testi mozgást magába foglal (pl. gyaloglás, biciklizés), az „Exercise” pedig a célzott és rendszerezett testi aktivitást jelöli.

szigorúan más lehetőség bekövetkeztét (mint például a jog esetében). Vannak olyan sportágak ahol a döntetlen lehetősége is fennáll, illetve a különböző helyezéseket elérő sportolók sem gondolnak magukra minden esetben vesztesként, annak ellenére, hogy valakivel szemben alulmaradtak a versengés folyamán. A sport győzelmi kódja konkurenciaviszonyba hozza egymással a cselekvőket, amelynek értelmezése egyre bővebb jelentést kapott. A modern sportot megelőző időszakokban (pl. az ókori olimpiákon) az volt a lényeges kérdés, hogy egy adott helyen, egy adott időpontban ki volt a győztes. Nem hasonlították össze a teljesítményeket időben és térben máshol elkövetett hasonló sportteljesítményekkel, annak ellenére, hogy megvolt hozzá minden tudásuk és eszközük. Ez a 20. század első felében változik meg, amikor széles körben elterjedt a rekordok eszménye a sport világában is. A világcúcok intézménye hozza magával azt, hogy a sportolók már nem csak egymással versenyeznek, hanem időben és térben máshol megvalósult teljesítményekkel is. Ez a beállítódás megjelenik a sport szinte minden szegmensében, még olyan sportágakban is, ahol az összehasonlításhoz új mérési és értékelési formákat kellett teremteni (pl. pontozásos sportágak, mint a torna esetében, vagy olyan sportjátékoknál, mint a futball, vagy tenisz).

A sport rendszerének fontos sajátossága, hogy a sporttevékenységek elsődleges célja a minél jobb teljesítmény elérése. A sport az egyetlen olyan alrendszer, ahol a teljesítmény, mint önmagában álló cél jelenik meg, míg a többi társadalmi területen (pl. gazdaság, oktatás) a teljesítmény elv, elsősorban a cél elérésének eszközeként működik. A győzelmi kóddal és teljesítmény elvvel jellemezhető sport működéséhez kialakult a terület széleskörű belső normatív szabályozása is. Ez megpróbál minden lehetséges szituációra egyértelmű végkimenetet adni, úgy, hogy eközben biztosítsa a sportban kiemelt fontosságú esélyegyenlőség elvét. A kialakult különböző (pl. szakági, szervezeti, stb.) szabályrendszerek hatékonyságának támogatásában, illetve a hiányosságaikból eredő problémák kezelésében fontos szerepe van a sokszor hangoztatott fair eljárás szellemének. A fair play a sport belső informális erkölcsként működik, amelynek betartását elvárják a terület szereplőitől, akkor is, ha ezek formálisan nem szabályozottak (pl. a futballpályán a játék megszakítását abban az esetben, ha sérült ellenfél fekszik a pályán). A többi társadalmi alrendszerben sokkal kevésbé elvárt és elfogadott a fair eljárás szelleme, mint a sportban.

A társadalmi alrendszerek kiemelt jellemzője a szociális és bürokratikus struktúrák stabilizálódása. A sport világához (pl. a sport, mint termék előállításához, biztosításához, fogyasztásához, stb.) nagyon sokféle szerep kapcsolódik napjainkban. Ezeket a szerepeket McPherson és munkatársai (Földesiné, Gál, Dóczi, 2010) a részvétel típusai alapján

csoportosították: a sportba elsődlegesen bekapcsolódott szereplők² a sportolók és a testedzők, a másodlagosan bekapcsolódott szereplők³ közül az edzők, bírók és egészségügyi szakemberek közvetlen, míg a vezetők/menedzserek, tulajdonosok, média alkalmazottai és a biztonsági személyzet közvetett módon kapcsolódik a sportrendezvényekhez. A sporteseményeknek megkülönböztetnek közvetlen és közvetett fogyasztóit (mindazokat, akik a különböző médiákon keresztül követik a sportot). A szerepek közül legkorábban a sportolói szerep állandósult. Ez már az ókorban stabilan kialakult, a napjainkban is tapasztalható szerepelvárásokkal és társadalmi presztízzsel. A sportolói szerepre napjainkban jellemző a korai specializálódás, a professzionalizálódás, illetve a férfiak, fiatalabb korosztályok és a középosztálybeli társadalmi helyzet felülreprezentáltsága. A testedzői⁴ szerep a 20. század második felében stabilizálódott a modern társadalmakban. Jellemző rá a közép és felsőfokú végzettségűek, kedvezőbb anyagi és jövedelmi helyzetben lévők, valamint a városi lakosság felülreprezentáltsága. A különböző céllal testedzésben résztvevők létszáma folyamatosan növekszik a fejlett világ országaiban. A sportvezető és menedzser szerep a sport bürokratikus rendszerének kiépüléséhez kötődik. Már az ókorból is ismerünk sportszervezeteket (pl. Rómából), de tömegesen és a mai formáihoz hasonlóan a 19. század végén kezdtek kialakulni a különböző sportszervezeti egységek. A sportszervezetek rendszerében megkülönböztetnek nemzetközi szervezeteket (NOB, FIFA, UEFA, stb.), a nemzeti sportirányítás és szakszövetségek szervezeteit (MOB, MLSZ, stb.), valamint a for- és non-profit sportvállalkozások, egyesületek, szervezetek széles körét. Ezen szervezetek és a bennük dolgozó vezetők és funkcionáriusok feladata szervezni, szabályozni, ellenőrizni és kifelé képviselni a sport rendszerét. A sport állandósította a „nézők”, a sportfogyasztók szerepét is. A sport világában napjainkban azonosítható változások és differenciálódás egyik elsődleges célja, hogy a sportot, mint terméket egyre szélesebb fogyasztói körnek, tegyék egyre vonzóbbá. E törekvésnek köszönhetően a sportot közvetlenül és közvetve fogyasztók köre várhatóan tovább bővül és a már kialakult fogyasztói szerepcsoportok (pl. törzsszurkolók, ultrák, „szakértők”, stb.) tovább differenciálódnak.

A sport társadalmi alrendszerébe szerveződésében kiemelt tényező, hogy a sport más társadalmi területek számára is fontossá és pozitív hatásúvá vált. Társadalmi jelentőségét növeli, hogy olyan alrendszerek, mint például az egészségügy, az oktatás, vagy a politika életében is releváns szerepet tölt be a sport.

² Közös jellemzőjük a fizikai aktivitás, sportolás.

³ Mindazok, akik a sportrendezvények létrejöttéhez járulnak hozzá.

⁴ Mindazok, akik sportolnak, illetve fizikai aktivitást folytatnak, de nem rendelkeznek versenyzői igazolással.

A társadalmi alrendszerek közül időrendben először az oktatás fedezte fel a sport kiaknázható jellemzőit. A 19. század kezdetén már a pedagógiai tevékenység fontos részeként tekintettek a sportra, mint az agresszió levezetés és a szociális tanulás hatékony területeire. Úgy gondolták, hogy a sport segít elsajátítani olyan személyiségtulajdonságokat, mint az önfegyelem, az empátia, vagy az együttműködési- és teljesítő képességet. Ezeket a „rejtett tanterv” keretében akkor és ma is fontosnak tartották és tartják az oktatásban. Az elmúlt évtizedek kutatásai pozitív kapcsolatot találtak a sportolás és a tanulmányi eredmények kedvező alakulása, valamint a szocializációs hátrányok csökkentésének lehetőségei között is. Napjainkban, a sport oktatási rendszerben betöltött elsődleges funkciója az egészséges testi fejlődés biztosítása, a fizikai teljesítőképesség növelése és az egészség megtartása.

A politika szférája már a 19. században felismerte a sport hatékonyságát bizonyos területeken. Fontos szerepet tulajdonítottak a sport közösségformáló erejének, amit a különböző népcsoportok és bevándorlók társadalmi integrálásában is használtak (pl. az USA-ban és Németországban). A 20. században a politika számára a sport az önigazolás, a nemzeti öntudat illetve identitás erősítésének, valamint az esélyegyenlőség biztosításának az eszköze is lett. Fontos szempont még a politika számára, hogy a testedzés a társadalom szintjén pozitívan befolyásolja a munkavállalók teljesítményét, teherbíró-képességét.

A hadsereg a sportgyakorlatokat a fizikai képességek fejlesztésének és a fegyelem elmélyítésének eszközeként használta. Bár a 20. század kezdete óta rendkívül sokat változott a katonákkal szemben megfogalmazott elvárások köre, a sport szerepe mindvégig megmaradt e két képesség kör kialakításának instrumentumaként.

A sport társadalmi fontosságát napjainkban elsősorban a betegségek megelőzésében, az egészség megtartásában és helyreállításában betöltött pozitív szerepe legitimálja. Szinte mindegyik egészségpszichológiai modellben szerepel a sport, illetve a fizikai aktivitás, mint az egészséget védő faktorok egyike. Napjainkra a sportnak egyfajta tehermentesítő szerepe lett az egészségügyi feladatokban, a prevenció területén. A sporttevékenység, vagy fizikai aktivitás pozitív hatással van az egészség fizikai aspektusának számos területére, így többek között kiemelt jelentőséggel bír a szív és érrendszeri betegségek megelőzésében, azok kockázati tényezőinek, például elhízás, vagy magas vérnyomás csökkentésében. Ezek mellett csökkenti a cukorbetegség kialakulásának kockázatát, a gerincfájdalmat, a csontritkulást, az érlemezésedést, egyes daganatos, valamint mozgásszervi megbetegedések előfordulását (Berlin, Colditz, 1990, Sandvik és mtsai. 1993, Baumann, Schüle, 2008). Egyre fontosabb a sport szerepe a lelki egészség megőrzésében, véd a depresszió, szorongás, az alvászavarok ellen (Blumenthal, 2000). A sport a pszichoszociális egészségi faktorokra is igazoltan hatással van,

segít a társas támogatottság érzésének kialakulásában, fejleszti az önbizalmat, segít a pozitív gondolkodásban és az úgynevezett coping (megküzdési képesség) érzés kialakulásában (Kopp, Kovács, 2006). A sport és fizikai aktivitás széles spektrumából, természetesen van néhány olyan sportág, illetve mozgástípus, amely inkább kockázati tényezőként jelenik meg az egészséggel kapcsolatban (pl. a szabadidő sportokon belül a sérülésveszélyesek, vagy az extrém sportok, míg a versenysportban a túlzott, sokszor egyoldalú terhelés jelenthet kockázatot).

A sport és a gazdaság szoros kapcsolata, szintén hozzájárul a sport társadalmi szerepének erősödéséhez. A folyamatosan bővülő sportpiac számára, a sport teljes vertikuma gazdasági lehetőséget jelent, amelyhez hozzátartozik, hogy a sport különböző területeinek keretfeltételei (pl. szabályok, infrastruktúra, stb.) és szereplői is egyre inkább a piaci logikához igazodnak. Így a kapcsolat a két alrendszer között rendkívül széles és heterogén, érintve olyan területeket, mint például a sportrendezvények szervezése, sportszervezetek és infrastruktúra működtetése, élsportolók tevékenysége, sportszer kereskedelem vagy éppen a sportturizmus. Kiemelésre érdemes, hogy a sport és gazdaság összefonódásának több olyan területe is van, amely a tudomány kutató-fejlesztő tevékenysége számára is vonzó lett (pl. technikai sportok újításai, a sporttáplálkozás, vagy a sportorvoslás területei, stb.) (Schimank, 1995, Nemzeti Sportstratégia 2005, Földesiné, Gál, Dóczi, 2010).

A sport modern társadalmak életében beöltött növekvő jelentőségű szerepét magyarázzák, illetve támogatják a felsorolt funkciók és szerepek, amelyek közül, mindegyik releváns maradt napjainkban is.

2.3. Felhasznált irodalom

1. Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest
2. Baumann, F., Schüle, K. (2008): *Bewegungstherapie und Sport bei Krebs*. Deutscher Ärzte-Verlag, Köln
3. Berlin, J., Colditz, G. (1990): *A Meta-Analysis of Physical Activity in the Prevention of Coronary Heart Disease*. American Journal of Epidemiology 132:6 12–28.
4. Blumenthal, J. (2000): *Exercise treatment for major depression: maintenance of therapeutic benefit at 10 months*. Psychosomatic Medicine. 62. 633-638
5. Deutscher Olympischer Sportbund (2012). *Definition »Sport«*. <http://www.dosb.de/de/organisation/philosophie/sportdefinition/>. Letöltés dátuma: 2012 február 5.
6. Földesiné Sz. Gy., Gál A., Dóczy T. (2010): *Sportszociológia*. SE TSK, Budapest. 11-20.
7. Giddens, A. (2008): *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest
8. Heinemann, K. (1998). *Einführung in die Soziologie des Sports*. Schorndorf
9. Kopp M., Kovács M. (2006): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Semmelweis Kiadó, Budapest
10. Nemzeti Sportstratégia (2005): *Háttéranyag a sport XXI Nemzeti Sportstratégiához*. GYISM, Budapest
11. Sandvik, L. (1993): *Physical Fitness as a Predictor of Mortality among Healthy, Middle-Aged Norwegian Men*. New England Journal of Medicine 328/5, 33–37.
12. Schimank, U. (1995): *A sport társadalmi alrendszerré fejlődése*. In: Fóti Péter (1995) *Bevezetés a sportszociológiába*. Szöveggyűjtemény, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc
13. Schimank, U. (2000). *Handeln und Strukturen. Einführung in die akteurtheoretische Soziologie*. München, Juventa.
14. Thiel, A., Seiberth, K., Mayer J. (2013): *Sportsoziologie - Ein Lehrbuch in 13 Lektionen*. Meyer & Meyer Verlag, Aachen
15. Weiss, K., Gugutzer, R. (2008). *Einleitung: Sport in Gesellschaft und Soziologie*. In Weiss, K., Gugutzer, R., *Handbuch Sportsoziologie*. Schorndorf 7-14.

3. A SPORT TÁRSADALOMI SZEREPEI

3.1. Egészség, életminőség, fizikai aktivitás – a szalutogenezis diadala (Lampek Kinga)

Bevezetés

Egészség, életminőség, fizikai aktivitás – mindhárom fogalom ismert, hétköznapi kifejezések, az emberi élet egészét, vagy csaknem egészét átszövik. Értjük tartalmukat, köztük gyakran kapcsolatot tételezünk fel, a körük szerveződött gondolataink általában pozitívak. A tudományos életben azonban viszonylag rövid ideje – még alig több mint, fél évszázada – tapasztalható fokozódó érdeklődés irántuk. A XX. század második fele óta ugyanis egyre gyakrabban találkozhatunk e három fogalom értelmezésével, az őket alakító tényezők kutatásával, elemzésével, mindezek hatására pedig, egyre nagyobb intenzitással fejlődik az egészség- és a sporttudomány is.

A fejezet megírásának célja – a terjedelmi korlátok tiszteletben tartásával – az egészség, életminőség tudományos alapokon nyugvó fogalmi rendszerének ismertetése, valamint a sporttal, a fizikai aktivitással kialakult kapcsolatuk rövid bemutatása.

3.1.1. Az egészség

3.1.1.1. Az egészség fogalma

Talán a világon az egyik legismertebb egészségdefiníciót az Egészségügyi Világszervezet alkotta meg közvetlenül a második világháborút követően, 1946-ban. E definíció szerint az egészség nem csupán a betegség hiánya, hanem a testi, lelki, szociális jóllét állapota. Az akkor is, ma is idealisztikusnak tűnő és a mindennapi élet, az orvosi gyakorlat számára nehezen értelmezhető fogalomnak azonban fontos üzenete volt. Nevezetesen, az egészség pozitív megfogalmazása mellett annak teljességét öleli fel. Az egészség ilyen módon történő megfogalmazása és értelmezése a múlt század negyvenes éveiben jól kapcsolódott az európai egészségügyi rendszerek társadalmasításához is.

A tudományos orvoslásban és az egészségügyi ellátásban ma is gyakori a biomedikálisnak nevezett hagyományos felfogás, miszerint az egészség a betegség hiánya. A gyógyítói gyakorlatban alkalmazott megközelítés – leegyszerűsítve – a betegséget az objektívnek tekintett tüneteken és jeleken keresztül határozza meg. Ha a jeleket, mint a vérnyomás, a koleszterinszint, EKG-t, stb. még el is fogadhatjuk objektívnek, a tüneteket, amelyek létezéséről csak a páciensektől szerezhet tudomást a gyógyítással foglalkozó szakember, már

egyáltalán nem sorolhatjuk az objektívnek tekintett kategóriába. Ezek esetében a szocio-kulturális tényezők nagy hatással vannak arra, hogy mit közvetít egészségi állapotának változására utaló panaszokból, tüneteiből az egyén az orvosnak. Ebben a tekintetben, pl. nagyon jelentősek a különbségek a férfiak és nők, a fiatalok és idősek, az iskolázottak és kevésbé iskolázottak, a jövedelmi, vagyoni helyzet szerint a társadalom módosabb és szegényebb rétegei között, de a példák sora sokáig folytatható.

A nem szakemberek, azaz a laikusok egészségfogalma, egészségfelfogása gyakran eltérhet és el is tér a hivatalos egészségdefinícióktól. Füzesi és munkatársai (2012) szerint a laikusok az egészség fizikai dimenziói mellett nagyon fontos szerepet tulajdonítanak az egészség lelki, szociális, illetve akár spirituális dimenzióinak is. Egészségképükben és életszemléletükben az egészség és a boldogság fogalmának tartalmi összetevőiben mindkét fogalom kölcsönösen megjelenik, és előkelő helyet foglal el más összetevők mellett.

Napjainkra az egészség meghatározásában – elsősorban népegészségügyi megközelítésben – az ún. funkcionális modell vált elfogadottá. Az egyén testi, lelki, szociális működésének épségét a funkcionális modell aszerint határozza meg, hogy mennyire tud különböző tevékenységeket elvégezni. A funkciók legmagasabb szintje a társadalom (közösség) életében történő részvétel (Vitrai, Vokó 2006). E megközelítés szerint egy személy egészségét annak alapján lehet megítélni, hogy mennyire tudja a társadalmilag kívánatos szerepeit, feladatait teljesíteni, azaz mennyire tud részt venni a társadalom életében, annak kisebb-nagyobb közösségeiben, illetve mennyire képes harmonikusan alkalmazkodni a környezetéhez.

3.1.1.2. Az egészségfogalmakra ható elméletek

Az egészség fogalmára – a bevezetőben jelzett társadalmi, gazdasági, hatalmi, kulturális tényezők mellett – jelentős hatással volt és van számos elmélet, melyekből e tanulmány keretei között csupán néhány kerül bemutatásra.

Az egészségtőke elmélete

A közhiedelemmel ellentétben az egészség az életkor előrehaladtával nem vész el szükségszerűen, hanem olyan tartós „alaptőke”, amely a használat során ugyan veszít az értékéből, de beruházásokkal fenntartható, sőt akár javítható is. Grossman (1972) elmélete az egészség előállításának költségeit modellezte, ám nem maradt hatástalan az egészség fogalmára és az egészségfejlesztés gyakorlatára sem. Az egyén – e modell szerint – aktív szerepet vállal, mind saját egészségtőkéjének előállításban, mind a rendelkezésére álló (a születéssel hozott) egészségtőke fogyasztásában is. Az előbbibe a „beruházok” (pl. az iskolázottság növelése), az

utóbbiba a „pazarlások” (pl. a kockázatos – a szakirodalom kockázati magatartásoknak hívja) tartoznak. A beruházások megtérülnek, mégpedig nemcsak a jobb egészségi állapotban, hanem más javakhoz történő hozzájutásban (pl. munka, jövedelem) és azok használatának élvezhetőségében (pl. szabadidő eltöltés). E befektetések megvalósításához szükség van a jövőre vonatkozó perspektívára, mivel az egészségre vonatkozó döntések kimenetele bizonytalan, többnyire csak hosszútávon érvényesül, miközben az erre vonatkozó döntéseket már jóval – gyakran évtizedekkel –korábban szükséges meghozni.

Az egészségmező elmélete (Lalonde-jelentés)

Az 1974-ben publikált jelentés, a kanadai Lalonde Report tartalmazta először a ma már jól ismert ábrát, az ún. egészségmezőt és a hozzá kapcsolódó elméletet. Ezen elmélet szerint az egészség szempontjából a legnagyobb jelentőséggel négy terület befolyásol, nevezetesen: a biológiai, életmódbeli és környezeti faktorok, valamint az egészségügyi ellátórendszer. Az egészségmező elméleti alapját a bio-pszicho-szociális modell adta és jelentős paradigmaváltást eredményezett az egészségszemléletben, valamint a hozzá kapcsolódó egészségfejlesztésben. Az új paradigma kulcsfogalma az életmód lett, melyben már az orvosok, egészségfejlesztők mellett a pszichológusok, pedagógusok, szociális munkások stb. is jelentős szerepet kaptak.

Az Ottawai Charta

A Lalonde-jelentés (1974) szemlélete és a WHO módosított egészségdefiníciója (1984) együttesen az Ottawai Chartában (1986) összegződnek és hoztak jelentős áttörést. Az egészség pozitív megfogalmazása az anatómiai integritás mellett olyan dimenziókat is bevont a fogalomkörbe, mint a teljesítményre irányuló képesség, a személyes értékek, a családi munka és közösségi szerep, a stresszel való megküzdés képessége, a jóllét érzése és a betegség, az idő előtti halál elkerülése. A megoldások irányába mutató egyik legfontosabb üzenete pedig az, hogy a hiányok helyett az erőforrások feltárására és használatára érdemes koncentrálni, köztük a közösségekben rejlő erőforrásokra is építeni kell. Mindezek mellett a Charta megalkotta az egészség társadalmi modelljét, amely egyértelművé tette az egészség társadalmi meghatározottságát.

A szalutogenezis⁵ elmélete

A tankönyvfejezetben is kiemelt szerepet kap Antonovsky (1979) szalutogenezis elmélete, mely nagyon jelentős hatással volt az egészségszemlélet és fogalom formálódására a 20. század utolsó harmadában. Antonovsky modellje emellett jelentős segítséget adott ahhoz is, hogy a pozitív egészségfogalom „kézzelfoghatóbbá” váljon, és e modell alapelveire új típusú egészségfejlesztési programok épülhessenek. Elméletének kidolgozását a hetvenes évek egészségügyi ellátórendszerével, valamint az uralkodó egészségdefinícióval szembeni elégedetlenség is motiválta – ez utóbbi szerint az egészség egy stabil homeosztatikus állapot. Antonovsky ezzel szemben az egészséget folyamatnak tekinti, amely az egyensúlyi állapot felborulásának elkerülését teszi lehetővé. Az egészség – felfogásában – attól függ, hogy az egyén mennyire képes megőrizni az egészségérzetét a különböző nehézségekkel, károsító tényezőkkel, stresszorokkal szemben. Mindezekhez az egyén mozgósíthatja, igénybe veheti azokat az erőforrásait, amelyekkel rendelkezik, és amelyek segítenek leküzdeni a betegséget. Az erőforrások lehetnek fizikaiak, mentálisak, szociálisak, és a gyógyulást alapvetően az egyén koherencia-érzete befolyásolja. Így ad választ arra a kérdésre, hogy miért maradnak egyesek egészségesekek akkor is, ha számos károsító tényezőnek vannak kitéve, vagy épülnek fel hamarabb, mint mások.

A szalutogenezis elmélet egyik kulcsfogalma a koherencia. A koherencia-érzet összetevői a világ megérthetőségének, a problémák kezelhetőségének és az élet értelemteliségének élményéből fakadnak. A koherencia-érzet fontos eleme a biztonság, amelynek jellemzője, hogy az egyén összhangban van a környezetével, képes felkészülni a környezetét és az önmagát érintő hatásokra, és várhatóan az elvárásainak megfelelően alakulnak a dolgok.

Antonovsky elmélete igazolja, hogy minél nagyobb az egyén koherencia-érzete, a saját élete feletti kontroll, annál nagyobb eséllyel marad egészséges. A koherencia-érzés, a saját élet feletti kontroll képessége azonban nem csak az egyén jellemzőitől (személyes fejlődéstörténetétől), hanem társadalmi helyzetétől is függ.

Ebben a modellben tehát a krízisek és nehézségek (a stressz) nem elkerülendők, hanem kezelendők, s mindennek végeredménye a személyiségfejlődés egy magasabb szintje lesz. Ez a lelkiállapot ellentéte a „tanult tehetetlenségnek”, melyet Kopp és Bugán (2009) „tanult forrásgazdagság” állapotának neveztek.

⁵ A szalutogenezis szó az *egészség*-et jelentő *salus* és a *teremtés*-t, *keletkezés*-t jelentő *genesis* szóból származik, vagyis az egészség eredetére, az egészség forrására utal.

Az áramlat élménye és az autotelikus személyiség

A szalutogenezis megküzdés koncepciójához szorosan hozzátartozik Csíkszentmihályi (1997) autotelikus⁶ énről szóló elmélete, amely szintén jelentős hatást gyakorolt az egészség értelmezésére, a betegségekkel való megküzdésre. Az autotelikus cselekvés, melynek eredménye az áramlatélmény olyan kihívás vagy cselekvési lehetőség, amely a meglévő készségekkel éppen teljesíthető, egyértelmű és elérhető célokat tartalmaz, és emellett közvetlen visszajelzést is ad a folyamatról. Fontos kritérium, hogy autotelikus tevékenységet az ember nem majdani előnyökre számítva végez, hanem egyszerűen azért, mert az számára kielégítő, azaz élvezetet talál benne. Az „eredmény” a „tökéletes élmény” (a flow, az áramlat) átélését jelenti, melyben – az előzőekben felsoroltak mellett – a tevékenység és a tudatosság összeolvad, magas a kontroll érzése, megszűnik az időérzékelés, a kishitűség, és mindez arra ösztönöz, hogy a saját határainkat átlépve fejlődjünk. Az egészség megőrzésének eredményeként így nemcsak az önbecsülés, a pozitív énkép erősödik, hanem e pozitív érzések folyamatos fejlődési irányt is indukálnak. Ezek mellett az ember ellenállóbb a stresszel szemben, jól definiált a jövőképe, javul a szubjektív jólléte.

3.1.2. Az életminőség

A modern államok célkitűzése a jólléti társadalmak kialakulása óta, hogy a gazdasági növekedés mellett a társadalom tagjainak minőségi életfeltételeit biztosítani tudják. A gazdasági fejlődés ellenére azonban a jólléti társadalmakban hol erőteljesebben, hol gyengébben, de felerősödött az a vélemény, hogy az emberek jólléte meggyengült, aminőségi élet feltételei sokak számára nem adóttak. A probléma kezelésére több tudományterület is reagált, így az orvostudomány, a szociológia és a pszichológia is. Az életminőség fogalmának meghatározására mindhárom diszciplína megalkotta saját definícióját, ezeknek megfelelően végezte kutatásait, és sajnálatos módon a három terület szinte teljesen elkülönülten fejlődött. Az Egészségügyi Világszervezet az életminőséget az alábbiak szerint határozza meg: Az életminőség az egyén észlelete az életben elfoglalt helyzetéről, ahogyan azt életterének kultúrája, értékrendszerei, valamint saját céljai, elvárásai, mintái és kapcsolatai befolyásolják. Szélesen értelmezett fogalom, amely bonyolult módon magába foglalja az egyén fizikai egészségét, pszichés állapotát, függetlenségének fokát, társadalmi kapcsolatait, személyes hitét, valamint a környezet lényeges jelenségeihez fűződő viszonyát. (WHO, 1997)

⁶ Az autotelikus szó az *ön*-t jelentő *auto* és a *cél*-t jelentő *telos* szóból származik.

A szociológiai életminőség-kutatás az egyes országok, régiók, társadalmi rétegek életminőségét vizsgálja. Erre a célra igen jelentős nemzetközi központokat hoztak létre, amelyek azonos módszerekkel elemzik az egyes országok életminőségét, és elsősorban ennek összefüggéseit az értékekkel, anómiával, az utóbbi évtizedekben az úgynevezett társadalmi tőke jellemzőivel. Ezek a vizsgálatok, mivel igen széles körű populációs felméréseken alapulnak, viszonylag rövid, az életre vonatkozó elégedettségre, boldogságra vonatkozó kérdésekkel vizsgálják az életminőséget, és gyakorlatilag azonosítják a szubjektív jól-lét fogalmával.

Az életminőség pszichológiai vizsgálatának háttere az úgynevezett pozitív pszichológiai irányzat. Az irányzat szakít a korábbi negatív, elsősorban a pszichopathológia vizsgálatára koncentráló szemlélettel és az emberi psziché erősségeinek feltérképezését, törvényszerűségeink vizsgálatát tartja alapvetőnek. Így tehát a tünetek és panaszok helyett az életminőség, a pozitív életminőség került a középpontba.

A terjedelmi korlátok miatt csak felsorolásszerűen említhetjük meg, hogy Magyarországon Hankiss Elemér, Utasi Ágnes és Kopp Mária irányításával zajló kutatások alapozták meg a hazai életminőség-vizsgálatokat, munkáik ma is kiemelkedőek. (Hankiss, 2005; Utasi, 2006; Kopp, 2006)

3.1.3. A fizikai aktivitás és a sport

A fizikai aktivitás és a sport kapcsolata

Fizikai aktivitás alatt értünk minden testmozgást, ami energia felhasználással jár. Magában foglalja a napi rutin tevékenységeket is, mint a háztartási munkák, vásárlás, gyaloglás, kerékpározás, lépcsőzés stb. A fizikai aktivitás körébe tartozik természetesen a sporttevékenység is ezen belül a szabadidősport, a rekreációs tevékenység aktív elemei, továbbá a szervezett sport, illetve versenysport különböző formái. Fontos területe lehet a fizikai aktivitásnak olyan mozgásterápia is, amely a kórfolyamatokra pozitívan ható, preventív, regeneráló hatású mozgás.

3.1.3.1. A fizikai aktivitás egészségre, az életminőségre gyakorolt hatása

Világszerte folynak kutatások a testedzési szokások és az egészségi állapot közötti kiterjedt kapcsolatrendszer feltárására. Megállapításaik szerint a rendszeres fizikai aktivitás az egészségmagatartás egyik fontos eleme, számos krónikus megbetegedés prevenciójában és intervenciójában meghatározó szerepet játszik. A rendszeres fizikai aktivitás kedvező hatásai az egyénre vonatkoztatva jelennek meg a munkaképes napok magasabb számában, a hatékonyabb munkavégzésben, a munkában töltött aktív évek meghosszabbodásában, a jó

életminőségben. A rendszeres fizikai aktivitás emellett javítja a testi és lelki egészséget, a pszichoszociális jóllétet, a stresszel történő megküzdés képességét. (Gémes, 2008)

A fizikai aktivitás megelőző és terápiás hatással van számos betegségre és állapotra. Az aktív életmód és a legalább közepes mértékű aerob tevékenység 50%-kal csökkenti a szívbetegségből eredő halálozást, vagy a súlyosabb állapot kialakulásának esélyét. Emellett 30%-kal csökkenti a magas vérnyomás és 33-50%-kal a 2. típusú diabetes kialakulásának kockázatát. A fizikai aktivitás legerősebb védőhatása vastag- és végbéldaganatok esetében mutatható ki, akár 40-50%-os kockázat csökkenéssel. Az aktív életmód támogatja a tüdőrák megelőzését akár 40%-kal. A főbb halálokok mellett sokszor kevesebb figyelmet kapnak a mozgás-szervrendszer elváltozásai, mint az derékfájás, csont- és ízületi gyulladás, csonttritkulás, ugyanakkor ezek az időskori mozgáskorlátozottság és az emberi szenvedés fő okai. A megfelelő fizikai aktivitás 50%-kal csökkenti az elhízás valószínűségét, továbbá a testmozgás hozzájárul az erősebb izomzat, inak, szalagok és a sűrűbb csontállomány kialakításához. Az aktivitás hatására 25-50%-kal kisebb az esélye az öregkori mozgáskorlátozottság kialakulásának és 30-50%-kal csökken a csípőtörés esélye is. (Lampeck, Kivés 2014)

A fizikai aktivitás fontossága ellenére a magyarországi helyzet rendkívül kedvezőtlen a felnőtt lakosság körében. Az ELEF 2009 kutatás adatai szerint a felnőtt lakosság fele (49,7%) egyáltalán nem végez intenzív testmozgást, harmada (33,4%) még mérsékelt testmozgást sem, ötöde (21%) pedig nem is gyalogol még napi tíz percen keresztül sem. (Lampeck, Kivés 2014). Ezt az eredményt erősíti, hogy az Eurobarometer 2013-ban végzett felmérése szerint a magyar lakosság 77%-a gyakorlatilag inaktívnak tekinthető, mivel havi három alkalomnál nem mozog többet, de ezen belül is 53% soha nem végez testmozgást. Az EU 28 országok egészére vonatkozóan ezek az adatok 59% és 42%. (Eurobarometer 2014)

Soós és munkatársai vizsgálták, hogy a fiatalok jelentős hányada csak minimális mennyiségű aktív sporttevékenységet végez, a rendszeres testmozgás nem épül be az életükbe. Emellett kortünetté vált a fiatalok körében a növekvő mértékű inaktív sportérdeklődés is, és mindennapjaink egyre jellemzőbb kísérőjelensége lett a negatív testedzési hajlam. (Hamar, 2005) Soós és munkatársai vizsgálataiban több, mint 300 fiatal körében mérték fel az ülő életmód és a fizikai aktivitás összefüggéseit. Eredményeik alapján megállapították, hogy a fiatalok körében a leggyakoribb tevékenység a tévé-/videónézés, de e mellett jelentős időt töltenek olyan „sedens”⁷ tevékenységekkel (Soós és mtsai, 2009), mint a házi feladat-készítés, számítógép-használat, étkezés, olvasás, beszélgetés. Bizonyították azt is, hogy az ülő életmód

⁷ A sedens tevékenységek teljesen passzív, a fizikai aktivitás hiányát jelentő tevékenységek.

elterjedése, a fizikai aktivitás hiánya és az egészségtelen étkezési szokások együttesen járulnak hozzá napjaink egyik legjelentősebb egészségügyi problémájához, a kóros elhízáshoz. (Soós és mtsai, 2010-2011)

3.1.3.2. A fizikai aktivitás és a szalutogenezis kapcsolata

Ahogy korábban bemutatásra került Antonovsky az egészség megőrzésében meghatározó erejűnek igazolta az egyén erős koherencia érzetét. Számos külföldi kutatást követve Jeges Sára és munkatársai 2006-ban 1400 fős hazai felnőtt lakossági és 610 fős felsőoktatási intézményben tanulók mintáin empirikusan is validálták Antonovsky által eredetileg alkalmazott SOC (Sense of Coherence) kérdőívet, majd ennek hat itembe tömörített, az eredetivel azonos előrejelző erővel rendelkező változatát. Igazolást nyert, hogy az Antonovsky-féle erős koherencia-érzet az egyik legfontosabb tényező a jó általános egészségi állapot, a jó közérzet elérésében és a vegetatív labilitás csökkentésében. A vizsgálat eredményei alátámasztották a szalutogenetikus modell számos tételét. Kutatásaik eredményeiből egyenesen következett a kérdés: ha „az egészség titka” az erős koherenciaérzet, vajon mi „az erős koherenciaérzet titka”, minek köszönhetően válik valaki erős koherencia-érzettel rendelkező felnőtté? Az ebben az irányban elindult kutatások vezettek el a SOC-nál átfogóbb, komplexebb megközelítésű „Perceived Wellness” kutatási irányzathoz és az ide sorolható tesztek adaptálásához. Jeges és munkatársai a koherenciaérzet, az értékrendszeri tényezők és az észlelt wellness összetevők közötti kapcsolatokat elemezték és megállapították, hogy a koherenciaérzetet erősen befolyásoló, illetve a koherenciaérzettel szorosan összefüggő változók közül a „fizikai aktivitás” jelentősége a leginkább meghatározó. A rendszeres fizikai aktivitás nemcsak közvetlenül, hanem a koherenciaérzet erősítésén keresztül is, jelentősen javítja az észlelt egészségi és wellness állapotot. (Jeges, Tóth, Varga, 2008)

Összefoglalás

Az egészség fogalma – amint azt a bevezetőben jeleztük – folyamatosan változik, és egyre inkább az egészség pozitív megközelítése nyer teret. Az egészség aktuális állapotának „valamire való képtelenség” értelmezése helyett a „valamire való képesség”-re vonatkozó átfordítása és ennek megfelelő cselekvése jelentősen hat az emberek mindennapi életére, életminőségére és boldogságérzetére. Kutatások sokasága igazolja, hogy mindezekhez jelentős mértékben járul hozzá – sok más tényező mellett – a fizikai aktivitás.

3.1.4. Felhasznált irodalom

1. Antonovsky, A. (1979): *Health, stress and coping: New perspectives on mental health and physical well-being*. Jossey-Bass, San Francisco.
2. Csíkszentmihályi M. (1997): *Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
3. *Eurobarometer on Sport and Physical Activity 2014* [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-14-207_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-207_en.htm) Letöltés: 2014. október 24.
4. Füzesi Zs., Lampek K. (2012): *Az egészség fogalmának alakulása*. In: Oláh A. (szerk.) *Az ápolástudomány tankönyve*. Medicina, Budapest, 105-112.
5. Gémes K. (2008): *Sport mint esély*. In: Kopp M. (szerk.) *Magyar lelkiállapot 2008*, Semmelweis Kiadó, Budapest, 529-537.
6. Grossman, M. (1972): *On the Concept of Health Capital and the Demand for Health*. *Journal of Political Economy*, 80, 223-255.
7. Hamar P. (2005): *A rendszeres testedzés helye és szerepe a serdülőkorú lányok életvitelében*. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 10. 67-75.
8. Hankiss E., Füstös L., Szabó L. (2005): *A magyar társadalom értékrendje az európai társadalmak értékterében*. In: Hankiss Elemér (szerk.) *Társadalmi tudat, értékrendszer, magatartáskultúra Magyarországon*. MTA Szociológiai Kutató Intézet 5-17.
9. Jeges S, Tóth Á., Varga K. (2008): *Az erős koherencia-érzet „titka”?* /Fizikai aktivitás és életminőség Sporttudományi Konferencia, Pécs, 2008. október 9-10. 24:30
10. Kopp M., Bugán A. (2009): *A magyar lakosság mentális egészségi állapota, annak kezelése*. In: *Népegészségügy*, 87; 4: 291-300.
11. Kopp M., Pikó B. (2006): *Az egészséggel kapcsolatos életminőség pszichológiai, szociológiai és kulturális dimenziói*. In: Kopp M., Kovács E. (szerk.) *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*, Semmelweis Kiadó, Budapest, 10-20.
12. Lampek K., Kivés Zs. (2014): *Egészségmagatartás*. In: Lampek K. (szerk.) *Férfiégészség* http://www.etk.pte.hu/files/tiny_mce/File/oktatas/OktatasiAnyagok/!Palyazati/Ferfieregseg.pdf 30:44 Letöltés: 2014. október 26.
13. Lalonde, M. (1974): *A New Perspective on the Health of Canadians, Ottawa*. A working document. Ottawa:Government of Canada.
14. Ottawa Charter for Health Promotion (1986): *First International Conference on Health Promotion, Ottawa*, 21 November 1986, WHO/HPR/HEP/95.1.

15. Soós I., Hamar P., Biddle S. (2009): A „homo sedens”: Az életmód és fizikai aktivitás kutatómódszertani ajánlásai. In.: *Magyar Sporttudományi Szemle*, 3-4.22-25.
16. Soós I., Hamar P., Biddle S., Huszár Á. (2010-2011): *Az ülő életmód és a fizikai aktivitás magyarországi összefüggéseinek vizsgálata EMA-módszerrel*. In.: *Kalokagathia*, 4-I. 19-27.
17. Utasi Ágnes (2006): *A minőségi élet feltételei és forrásai*. In.: Utasi Ágnes (szerk.): *A szubjektív életminőség forrásai, biztonság és kapcsolatok*. Budapest, MTA Politika Tudományok Intézete, 13-51
18. Vitrai J., Vokó Z. (2006): *Egészségmodell. Népegészségügyi Jelentés* (szakértőknek). Johan Béla Országos Epidemiológiai Központ, Budapest.
19. World Health Organization (1946): *Constitution*. Geneva.
20. World Health Organization (1984): *A discussion document on the concept and principles of health promotion* *Health Promotion* 1 (1): 73-6. May
21. World Health Organization (1997): *Measuring quality of life – Programme on Mental Health* http://www.who.int/mental_health/media/68.pdf Letöltés: 2015. január 25.

3.2. Sport és gazdasági aktivitás (Paár Dávid)

Bevezetés

A fejezet célja azt bemutatni, hogy milyen következményekkel jár az egyén és a társadalom számára az, ha a lakosság mindennapjaiban jelen van a fizikai aktivitás vagy éppen milyen negatív következményei vannak a mozgásszegény életmód széles körű elterjedésének. A sport és gazdasági aktivitás kapcsán lehetne továbbá foglalkozni még a sportszektor által teremtett munkahelyek számával, minőségével és egyéb közvetlen munkaerő-piaci hatásokkal, azonban a fejezetnek ez nem témája.

A fejezet első részében az elméleti közgazdaságtan és egészség-gazdaságtan oldaláról, a humántőke-elmélet és a sport kapcsolódik össze. Bemutatásra kerülnek a sporttevékenységgel összefüggő externális hatások, különös tekintettel az egészségi állapoton és a humántőke-befektetéseken keresztül létrejövő, tovagyrúzó hatásokra. A fejezet második felében a társadalom különböző szegmenseiben a fizikai inaktivitásból eredő és az egyének gazdasági aktivitásával összefüggő terhek összefoglalása történik meg.

A fejezet végére kirajzolódó képen a sport és a gazdaság azon összefüggésrendszere válik átláthatóvá, amelyben a sport, mint közgazdasági értelemben vett fogyasztási és termelési jószág gyakorol hatást többek között a munkaerőpiacon, a munkavállalókon, az egészségügyi ellátórendszeren keresztül a társadalom különböző szféráira, amely hatásokkal sokszor nem is közvetlen módon szembesülünk a hétköznapi életben.

3.2.1. A sporttevékenység gazdasági externáliái

Az aktív sporttevékenység a közvetlenül és azonnal észlelhető hatásokon kívül (pl. pénzügyi tranzakciók, szociális kapcsolatok ápolása, pillanatnyi élvezet stb.) számos olyan hosszú távon érvényesülő hatással is rendelkezik, amelyek egyrészt bizonyos esetekben a sportolóra, más esetekben annak szűkebb vagy tágabb környezetére vannak közvetett hatással. A közgazdaságtanban azokat a hatásokat, amelyek valamely személy vagy szervezet tevékenységéhez kapcsolódóan más személyek vagy szervezetek aktivitását befolyásolják, externáliának nevezik. Hatásuk irányát tekintve ezek lehetnek negatívak vagy pozitívak, létrehozásuk módját tekintve pedig fogyasztási externáliák – amikor valamilyen termék vagy szolgáltatás elfogyasztása során lép fel extern hatás, például a sporttevékenység esetében – vagy termelői externáliák – amikor valamilyen termelő tevékenység az oka az extern hatás létrejöttének, például gyárak által kibocsátott környezetszennyező füst. A fejezetben

externáliaként kezeljük azokat a hatásokat is, amelyek az egyén sporttevékenységét követően hosszú távon saját magára hatnak vissza.

3/1. táblázat: A sportbeli részvétel externáliái

A szabadidősport pozitív externáliáinak területe	Az externália típusa	A sport tovagyrúzó hatása
Személyes elégedettség és társasági élet	Társadalmi hasznok > Egyéni hasznok	Fokozza a személyi és társadalmi tőkét
Egészség	Társadalmi költségek > Egyéni költségek	Javítja a humántőkét és a produktivitást Csökkenti az egészségügyi költségeket
Oktatás	Társadalmi költségek > Egyéni költségek	Javítja a humántőkét és a produktivitást Fokozza a társadalmi tőkét
Bűnözés csökkentése	Társadalmi költségek > Egyéni költségek	Fokozza a társadalmi tőkét Csökkenti a bűnüldözési költségeket
Társadalmi befogadás	Társadalmi költségek > Egyéni költségek	Fokozza a társadalmi tőkét

forrás: Downward et al. (2009)

Az 1. táblázatban bemutatott externáliák mindegyikénél az össztársadalmi szinten mért hasznok illetve költségmegtakarítások lényegesen magasabbak, mint amelyek az egyéni fogyasztó szintjén jelentkeznek, ami indokoltá teszi a széleskörű társadalmi szerepvállalást.

3.2.2. A sportaktivitás humántőke-elmélettel való összefüggései

Az emberi tőke elméletben az egyén nem csak hasznonélvezője a saját készségei által elérhető eredményeknek, hanem tennie is kell azért, hogy ezek a készségek megmaradjanak vagy akár fejlődjenek. Már nem csak fogyasztója a saját képességeinek, hanem termelője is. A humán tőke több elemből áll össze. Az emberi tőkébe történő beruházások közös jellemzője, hogy

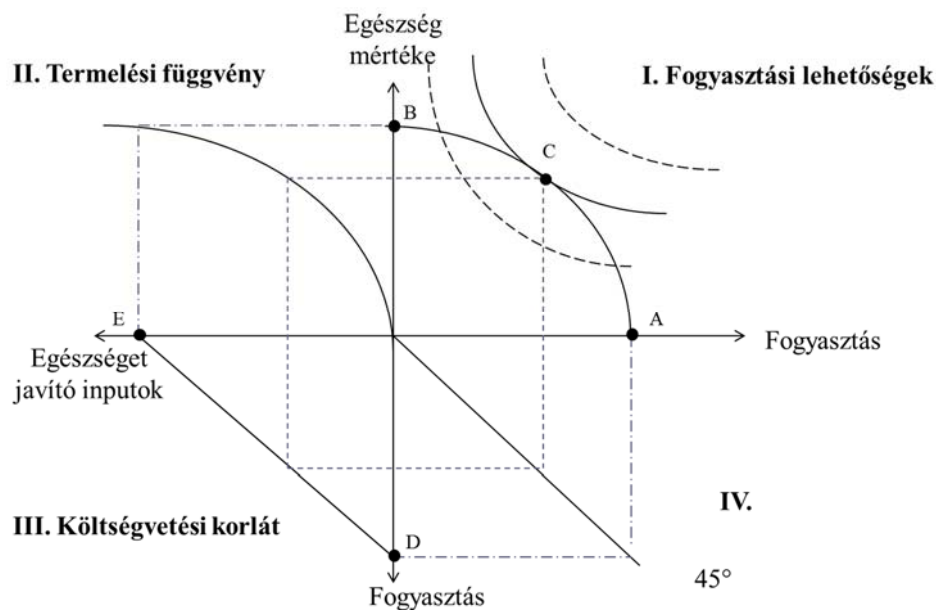
mind javítják az egyéni termelőképességet. Ilyen beruházások az egészségügyi létesítmények és szolgáltatások, a munka közbeni képzés, a szervezett elemi, közép és felsőfokú oktatás, a felnőttképzés, a rekreációs célú sportolás és a vándorlás.

A humántőke egyik fontos komponense az egészségi állapot is, melyet az egyén nem csupán különböző piaci javak megvásárlásával tart meg vagy javít, hanem saját maga is előállítja azt – azaz nem csupán anyagi javakat használ fel, hanem saját idejét is. Grossman (1972) nem csupán fogyasztási cikként tekintett az egészségre – amelynek megléte már alapvetően is egyfajta hasznosságot nyújt a fogyasztó számára – hanem termelési tényezőként is azonosította, amelyet tulajdonosa felhasznál más javak előállítására, ezzel tovább növelve saját hasznosságérzetét.

A 3/1. ábra az egyén egészségi állapotról való döntésének modelljét mutatja be. Az ábra első negyedében az egyén fogyasztási lehetőségei két dimenzió mentén kerültek elkülönítésre. Egyrészt az egyén saját egészségének mértékét képes javítani (függőleges tengely), másrészt vásárolhat bármilyen fogyasztási jószágot, amelyek összessége a vízszintes tengelyen található. A fogyasztó erőforrásait eközött a két csoport között csoportosíthatja. Az A pontban csak olyan javakat vásárol, amelyek nem hatnak az egészségi állapotára, míg a B pontban csak a saját egészségét javítja, és nem fogyaszt semmi mást. A két szélsőséges pont közötti átmenetet reprezentálják az AB görbe pontjai, amelyet fogyasztási lehetőségek határának nevezünk. Az ettől a görbétől felfelé és jobbra elhelyezkedő pontok az egyén rendelkezésére álló inputok – erőforrások – mellett nem megvalósíthatók. Az egyén akkor fogyaszt optimálisan, ha a fogyasztásából származó hasznosságérzetet ábrázoló közömbösségi görbék⁸ közül a lehető legmagasabban fekvőt éri el, amely éppen érinti az AB görbét – ez a pont a C pont. Mivel a fogyasztó egyben termelője is saját egészségének és a rendelkezésére álló erőforrásokat – pl. anyagi források, idő – ehhez fel kell használnia, ezért az egészségének javulása és a felhasznált inputok közötti összefüggést egy termelési függvény írja le. (II. negyed) A termelési függvény alakjából leolvasható, hogy egyre nagyobb mennyiségű inputtényező felhasználásával egyre kisebb mértékben javul az egészségi állapot – vagyis érvényesül a mikroökonómiában ismeretes csökkenő hasznosság elve. A szűkösen rendelkezésre álló erőforrásokat a költségvetési korlát reprezentálja. (III. negyed) A költségvetési korlát két tengelymetszeti pontja azt mutatja meg, hogy mennyi fogyasztási cikk (D pont) és mennyi egészségi állapotra ható input tényező megszerzésére képes a fogyasztó (E pont). A költségvetési korlát mentén mozdulhat el a fogyasztó akkor, amikor arról dönt, hogy mekkora jövedelmét fordítja

⁸ A közömbösségi görbék azon jószághozkombinációkat jelölik, amelyek elfogyasztása ugyanakkora hasznosságot jelentenek a fogyasztó számára. Minél távolabb fekszik egy közömbösségi görbe az origótól, annál nagyobb hasznosságérzetet biztosít a fogyasztó számára.

egészségjavító erőforrások beszerzésére – amelyek felhasználásával majd később javulást érhet el egészségi állapotában – és mekkora részt fordít minden más egyéb fogyasztási cikk megvásárlására. A negyedik negyed teremti meg a kapcsolatot az első és a harmadik negyed között és mivel mindkét tengelyén a fogyasztási cikkek mennyisége szerepel, ezért értelem szerűen itt egy 45° -os egyenes látható.

3/1. ábra: A Grossman-modell négy dimenziós ábrája

Forrás: Dolan (2003)

Vagyis a Grossman-modell alapján az egyénnek arról kell döntenie az aktív sporttevékenységgel kapcsolatban, hogy a rendelkezésére álló anyagi javak közül mennyit akar sportolásra fordítani – azaz áttételesen a jövedelmével a sporton keresztül mennyi egészségjavulást akar megszerezni.

3.2.3. A sporttevékenység hatása a gazdaságra az egészségi állapot-javuláson keresztül

Az egyén és a háztartás szintjén megállapítható, hogy az egészségi állapot befolyásolja a béreket, a jövedelmeket, a ledolgozott munkaórák számát, a munkaerő-piaci részvételt, a nyugdíjazás időpontját stb. A betegség következtében megváltozhat az egyén munkaerő-piaci helyzete – csökkenő egyéni munkakínálat, kiesés a munkaerő-piacról – ezáltal csökken az egyén jövedelme.

Összefüggés található a fiziológiai állapot (magasság, body-mass-index) és a bérek, jövedelmek között. Nagyobb magasság nagyobb bért, magasabb BMI érték alacsonyabb bért jelez. Ez a

kapcsolat valószínűleg egyfajta társadalmi értékítéletet is tükröz (Harmath, Czárán, 2006), de ennek meghatározó eleme lehet a már említett halálozási valószínűség is. Így a fizikai aktivitás, amellyel a túlsúlyosság, kövérség megelőzhető, közvetlenül kapcsolatba hozható az elérhető jövedelmekkel.

A munkaadók és a munkavállalók szemszögéből figyelve meg a fizikai aktivitás pozitív externáliáit, egyszerre találunk olyan tényezőket, amelyek javuló, mások mérséklődő, de mindkét esetben pozitív hozadékú tendenciát mutatnak. (2. táblázat) Ugyanakkor ezek közül a tényezők közül a többség igen nehezen vagy egyáltalán nem mérhető. Éppen ezért az egészségbe és jelen esetben az egyén sportolásába eszközölt ráfordítások nehezen hozhatók párhuzamba az abból eredő nyereségekkel, azaz a beruházás értékelés módszerei nehezen használhatók. Ettől függetlenül ezeket a pozitív – gyakran élettani – hatásokat semmiképpen sem hagyhatjuk figyelmen kívül.

3/2. táblázat: A fizikai aktivitás pozitív hatásai a munkaadók és a munkavállalók számára

Az előny élvezője	Mérséklődés	Javulás
<i>Munkaadók</i>		Nagyobb produktivitás
<i>Munkaadók és munkavállalók együttesen</i>	Betegállományban töltött napok számának csökkenése	Teljesítőképesség növekedése Koncentráció javulása
<i>Munkavállalók</i>	Krónikus megbetegedések kialakulási valószínűségének csökkenése	Hangulatjavulás
	Szívinfarktusra való hajlam csökkenése	Stressz-toleranciaszint és a stressztűrő képesség javulása
	Félelemre és depresszióra való hajlamosság csökkenése	Jobb közérzet
	Feszültségérzés csökkenése	Önértékelés javulása
	Mozgató szervrendszer megbetegedéseinek kialakulási valószínűségének csökkenése	

forrás: Bleyer – Saliterer (2007)

Közvetlenül az egyén életminőségét érintő pozitív hatások között említendő a különböző betegségek kialakulásának csökkenő valószínűsége. Ide tartoznak olyan betegségek, mint a szív- és érrendszeri megbetegedések, a stroke, a magas vérnyomás, a vastagbélrák, a 2-es típusú diabétesz és a csontritkulás. (Katzmarzyk et al., 2000) Ezek redukálásával csökkenhet a privát egészségügyi kiadások mértéke és a táppénzen töltött napok száma is – amely bevételkiesést eredményez az egyén számára.

A munkaadó szervezetek számára a jobb egészségi állapotú lakosság jobb termelőerőnek minősül, így hozzájárul az egyes vállalatok stratégiai céljainak megvalósulásához. Szervezeti szinten megjelenő eredmények számítanak a munkahelyi hiányzásból, betegségből származó költségek csökkenése (betegszabadság kiadásai), a javuló munkaerő-piaci helyzet és a magasabb produktivitás.

Az eddigieken felül aggregált szempontból is megvizsgálhatjuk a fizikai aktivitás gazdasági hasznait. Ekkor számos közvetett haszonról beszélhetünk, de érdemes a felsorolást egy közvetlen pénzügyi haszonnal kezdeni. Ez pedig nem más, mint mindazon megtakarítások, amelyek a társadalmi ellátó-rendszerekben, a biztosítóknál elérhetők a betegek számának csökkentésével. Ezek konkrétan számszerűsíthető, pénzben mérhető adatok.

Társadalmi szinten haszonnak tekinthető a jobb munkaerő-ellátás megvalósulása, mivel az egészségben eltölthető életévek számának növekedésével az idősebb korosztályok is a munkaerőpiacon maradhatnak, valamint az idő előtt a munkaerő-piacról kilépő egyének száma is csökkenthető. Ezáltal nő a munkaerő-piaci verseny és a munkáltatóknak nagyobb tudásbázis állhat rendelkezésére gazdálkodási céljaik megvalósításához.

Itt említendő meg a képzéssel kialakított jobb készségek felhalmozódása is. A képzettebb egyének nagyobb jövedelműek és termelékenyebbek. Ezért az a gyerek, aki egészséges, többet van iskolában, jobban képezhető, így magasabb végzettséget szerezhet. Ugyanez igaz a már munkaerő-piacon lévő egyénekre és az arról ideiglenesen kilépőkre is, mivel ők is nagyobb hajlandóságot éreznek új ismeretek elsajátítására, ha későbbi munkavállalásuk során a képzés költségei megtérülnek számukra béreiken keresztül. Az egyén, aki magasabb várható élettartamú több képzést érez arra, hogy tovább képezze magát.

3.2.4. A fizikai inaktivitás számba vehető költségei

A különböző betegségek terheit számba vevő tanulmányok az ún. „cost-of-illness” (COI) tanulmányok. Ezek célja megállapítani, hogy „mennyibe kerül” egy betegség és mekkora veszteséget okoz, ha a nyugdíjkorhatár előtt valaki meghal vagy a munkaerőpiacról az indokoltnál korábban kénytelen kilépni. A COI tanulmányok több perspektívából

alkalmazhatók, az eltérő perspektívák eltérő költségszámítási módokat feltételeznek. A 3. táblázat bemutatja, mely költségeket kell figyelembe venni az egyes perspektíváknál.

3/3. táblázat: Cost-of-Illness tanulmányok költségeinek számbavétele különböző nézőpontokból

<i>Nézőpont</i>	<i>Egészségügyi költségek</i>	<i>Megbetegedési költségek</i>	<i>Halálozási költségek</i>	<i>Nem egészségügyi költségek</i>	<i>Transzferek</i>
Társadalmi	Minden költség	Minden költség	Minden költség	Minden költség	-
Egészségügyi ellátórendszer	Minden költség	-	-	-	-
Vállalati szektor	Betegséggel kapcsolatos munkáltatót terhelő költségek	Kiesett termelés (presenteeism / absenteeism)	Kiesett termelés	-	-
Betegek és családjaik	A betegséggel kapcsolatos, saját maga által fedezett költségek	Kieső munkabér / háztartási munka	Kieső munkabér / háztartási munka	A betegséggel kapcsolatos, saját maga által fedezett költségek	Kapott transzferek

forrás: Segel (2006)

Az egészség- és társadalombiztosítási rendszerek perspektívájából vizsgálva költségként merülnek fel azok az orvosi ellátáshoz kapcsolódó költségek, amelyeket az egészségbiztosítás finanszíroz. Ezek közvetlen költségnek minősülnek: fekvőbeteg- és járóbeteg-ellátás, gyógyszerek, és gyógyászati segédeszközök, gyógyszerár-támogatás, utókezelés és rehabilitáció, diagnosztika, valamint további költséget jelentenek a transzfernek minősülő táppénzkifizetések.

A munkáltató vállalalkozások szempontjából vizsgálva az inaktivitásból származó költségeket, akkor a munkáltatót közvetlenül terhelő egészségügyi költségek mellett a közvetett költségek azok, amelyek jelentős terhet rónak a gazdaságra:

- az aktív munkavállaló nyugdíjkorhatár előtti elhalálozásból adódó termelésbeli kiesés (ami például az elmaradt jövedelmek alapján számítható, de ekkor felmerül a kérdés, hogy milyen életkorig tekinthető valaki aktív keresőnek);
- a munkavállaló betegsége miatt mulasztott munkanapokon kieső termelés (absenteeism);
- a munkavállaló csökkentett kapacitású munkavégzéséből eredő veszteségek, mikor a munkavállaló a munkahelyén van, de nem képes maximális teljesítőképességgel a munkáját elvégezni, betegségét lábon hordja ki (presenteeism) – mert, ha kiesne a munkából, akkor ő maga is jelentős bértől esne el – de ezzel a munkavégzés hatékonyságát is csökkenti;
- a munkavállaló termelőképességének rövidebb vagy hosszabb távú részleges vagy teljes elvesztése;
- az egészséges munkavállaló beteg családtagjának gondozása miatt a munkától távol töltött idő.

A betegek és családtagjaik szemszögéből készült tanulmányok azon költségeket veszik számításba, amelyek az egyes háztartásokat aggregált szinten ténylegesen terhelik – gyógyszerek, kezelések költségei, a gyógyulás érdekében eszközölt, nem egészségügyi jellegű ráfordítások –, valamint szintén itt veszik számításba a háztartások a munkából való kiesés és a korai halálozás következtében elmaradt jövedelmeit, sőt a háztartásban el nem végzett munka értékét is. Ebben a perspektívában a költségeket csökkentik azok a transzferek, melyeket a kormányzattól kapnak a háztartások.

3.2.5. Empirikus kutatások a fizikai inaktivitásból eredő költségek számbavételére

A fizikai inaktivitásból származó költségek számbavételének legelterjedtebb módszere az ún. PAR (Population Attributable Risk) módszer, melynek létezik néhány továbbfejlesztett változata is.

A PAR mutató segítségével számszerűsíthető a fizikailag inaktív életmód, mint rizikófaktor által kiváltott morbiditás vagy mortalitás mértéke és esetszáma, majd ennek költségei. Szintén ezen keresztül számítható ki a fizikai inaktivitás visszaszorításával elérhető megtakarítások mértéke is. A PAR mutató egyenlete a következő:

$$PAR = \frac{\text{Összes esetszám} - \text{Esetek száma}_{\text{ha a teljes populáció aktív}}}{\text{Összes esetszám}} \times 100$$

1. egyenlet

A mutató százalékos formában fejezi ki, hogy a rizikófaktor kiiktatásával csökkentett esetszám hogyan aránylik az összes esetszámhoz, amely akkor jelentkezik, ha a rizikófaktor jelen van a népesség körében.

Az 1. egyenlet pontosabb formulája az alábbi:

$$PAR = \frac{P_{\text{exp}} \times (RR - 1)}{1 + P_{\text{exp}} \times (RR - 1)} \times 100$$

2. egyenlet

ahol:

P_{exp} : a lakosság azon része, amelynél jelen van az adott rizikófaktor

RR: az inaktív életmódnak köszönhető relatív kockázat

Az RR értéke betegségtípusonként eltérő lehet attól függően, hogy az adott betegségtípus kialakulása mennyire érzékeny a rizikófaktor jelenlétére.

Az elmúlt években több fejlett nyugati országban is felismerték a fizikai inaktivitásban rejlő kockázatokat, az 5. táblázat néhányat ezek közül mutat be.

3/4. táblázat: A fizikai inaktivitást számba vevő tanulmányok

Országok	Fizikai inaktivitás terhei	Fizikai inaktivitás csökkentésével elérhető haszon	Metodika	Készült
Ausztria	n.a.	254 millió EUR	PAR módszer, a sportolásnak tulajdonítható baleseti ellátás költségei	Weiss et al., 2000

Norvégia	980 EUR/fő/év	n.a.	Fizikai inaktivitásnak tulajdonítható orvosi ellátás költségei, termelés kiesés, társadalmi jólétsökkenés	Felderer et al., 2006
Finnország	n.a.	1200 EUR/fő	Nemzetgazdasági költségek, egészségügyi ellátás költségei	Felderer et al., 2006
Svájc	1,76 milliárd EUR	1,76 milliárd EUR (közvetlen költségek) + 910 millió EUR (közvetett költségek)	PAR módszer, fizikai inaktivitás közvetett és közvetlen költségei	Martin et al., 2001
Egyesült Királyság	n.a.	8,2 milliárd GBP	PAR módszer	BHF, 2007
USA	21,6 milliárd USD	1,3 milliárd USD (5%-kal csökkentve az inaktív lakosság arányát)	PRFCA módszer	Chenoweth, 2005
Kanada	2,1 milliárd CAD	150 millió CAD (az inaktív szintjét 10%-kal csökkentve)	PAR módszer	Katzmarzyk et al., 2000
Magyarország	156,28 – 279,21 millió EUR	15,74 – 22,91 millió EUR	PAR módszer, fizikai inaktivitás közvetlen költségeinek egy része	Ács et al., 2011

forrás: Ács et al. (2011)

Hazánkban 2011-ben készült az első ilyen témájú kutatás (Ács et al., 2011), melynek néhány fontosabb eredménye az alábbiakban foglalható össze:

- A fizikai inaktivitásból eredő terhek költsége 43,04 és 76,89 milliárd forint közé tehető 2011-ben az Országos Egészségbiztosítási Pénztár (OEP) költségvetésében.
- A fizikai inaktivitás 10 százalékpontos csökkentésével 4,33 és 6,31 milliárd forint közé eső becsült összeggel lettek volna csökkenthetők az OEP kiadásai.

- A fizikai inaktivitás 10 százalékpontos csökkentésével a vizsgált évben 1,8 milliárd forintnyi és 573 175 táppénzes napnyi megtakarítás lett volna elérhető.

3.2.6. Felhasznált irodalom

1. Ács P., Hécz R., Paár D., Stocker M. (2011): *A fittség (m)értéke – A fizikai inaktivitás nemzetgazdasági terhei Magyarországon*. Közgazdasági Szemle, 58: 7-8. 689-708.
2. BHF National Centre (2007): Economic Costs of Physical Inactivity. Letöltve 2014.július 10-én: <http://www.bhfactive.org.uk/userfiles/Documents/economiccosts.pdf>
3. Bleyer, M., Saliterer, I. (2007): *Sport im Kontext betrieblicher Gesundheitsförderung: Entwicklungslinien und Ansatzpunkte für Sportprogramme in Unternehmen*. In: Urnik, S. (szerk.): Sport und Gesundheit in Wirtschaft und Gesellschaft. Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien. 101-118.
4. Chenoweth, D. (2005): The Economic Costs of Physical Inactivity Obesity and Overweight In California Adults:Health care Workers' compensation, and lost productivity. Chenoweth & Associates, Inc, New Bern, North Carolina. Letöltve 2014. július 10-én: <http://www.cdph.ca.gov/healthinfo/healthyliving/nutrition/Documents/CostofObesityToplineReport.pdf>
5. Dolan P. (2003): *Grossman's theory of the demand for health care*. Oslo Letöltve 2014. július 10-én: www.5hp201.borec.cz/grossman.ppt
6. Downward P., Dawson A., Dejonghe T. (2009): *Sports Economics – Theory, Evidence and Policy*. Elsevier, Burlington. 417.
7. Felderer, B. – Helmenstein, C. – Kleissner, A. – Moser, B. – Schindler, J. – Treitler, R. (2006): *Sport und Ökonomie in Europa*. SportsEconAustria. Letöltve: 2014. július 10-én: <http://www.sportministerium.at/files/doc/Studien/SportundOekonomieEndbericht.pdf>
8. Grossman, M. (1972): *The Demand for Health: A Theoretical and Empirical Investigation* Columbia University Press for the National Bureau of Economic Research, New York. 135.
9. Harmath Gy., Czárán E. (2006): *Az egészség szerepe az Európai Unió országainak gazdaságában*. Egészségügyi Gazdasági Szemle, 44: 2. 14-17.
10. Katzmarzyk, P. T., Gledhill, N., Shephard, R. J. (2000): *The economic burden of physical inactivity in Canada*. Canadian Medical Association Journal, 163: 11. 1435–1440.
11. Kollányi Zs., Imecs O. (2007): *Az egészség-befektetés – Az egészségi állapot hatása a gazdasági teljesítőképességre és az életminőségre*. DEMOS Magyarország Alapítvány, Budapest. 181.

12. Martin, B.W., Beeler, I., Szucs, T., Smala, A. M., Brügger, O., Casparis, C., Allenbach, R., Raeber, P.-A., Marti, B. (2001): *Volkswirtschaftlicher Nutzen der Gesundheitseffekte der körperlichen Aktivität: erste Schätzungen für die Schweiz*. Schweiz Z Sportmed Sporttraumatol. 49: 2. 84-86.
13. Segel, J. E. (2006): *Cost-of-Illness Studies – A Primer*. RTI International, RTI-UNC Center of Excellence in Health Promotion Economics. Letöltve 2014. július 10-én: http://www.rti.org/pubs/coi_primer.pdf
14. Weiss, O., Bauer, R., Hanisch, W., Hilscher, P., Kern, R., Kisser, R., Mader, M., Maurer, M., Russo, M., Schagerl, G., Schulz, W., Smekal, G., Weineck, J. (2000): *Sport und Gesundheit. Die Auswirkungen des Sports auf die Gesundheit – eine sozioökonomische Analyse*. http://www.svl.ch/files/sport_und_gesundheit.pdf, Letöltve 2014. július 10.

3.3. A sport szerepe a társadalmi kohézió és integráció terén (Tigyiné Pusztafalvi Henriette)

Bevezetés

A sport, akár szervezett keretek között, akár az önképzés eszközeként jelenik meg, egy adott társadalmi rendszerbe ágyazva funkcionál. Az adott társadalom eszme-, érték- és normarendszere határozza meg a sporttal, a fizikai aktivitással kapcsolatos elvárásokat, valamint az elvárások teljesülésének eszközeit és módszereit is (Biróné, 2004).

Az alábbiakban áttekintjük, hogy a sport milyen szerepet kapott, illetve játszott a társadalmi kohézió és integráció terén a 18. század végétől napjainkig

3.3.1. A fizikai aktivitás intézményesülése és a testi nevelés oktatása

A 18. század végére kell visszanyúlnunk időben, hogy a modernizálódó társadalom sajátosságait, változásait értelmezni tudjuk. Mária Terézia, aki a felvilágosult állam eszméit vallotta, meghatározó intézkedést hozott a tankötelezettség bevezetésével és az állami tanszabályozás elrendelésével. Így a közösségi színterek egyik meghatározó helyszíne lett az iskola. A "politikum", vagyis államhatalmi kérdés lett az oktatás. Az oktatást elsőként szabályozó állami intézkedés az első Ratio Educationis (Kornis, 1913) volt, amit 1777-ben adtak ki.

A Ratio Educationis szabályzatának harmadik fejezetében esik szó a *testi nevelés, a játék, a szellemi felfrissülés* fontosságáról, hasznáról. Fináczy Ernő így méltatja ezt az intézkedést: "Nincs ebben az időben európai államkormány, mely a testi nevelést megszervezte volna vagy annak érdekében a Ratio idevágó intézkedéseire csak távolról is hasonlítható rendszabályokat alkotott volna" (Fináczy, 1927: 331). Ez az intézkedés alapjaiban változtatta meg a mindennapi életet, és azt is állíthatjuk, hogy az intézményes szabadidő eltöltés és az intézményes testi nevelés kezdetét jelentette ez a beavatkozás (Fináczy, 1927).

A Ratio tantervi fejezete részletesen rögzíti és indokolja a játékos foglalkozások fajtáinak kiválasztását, mégpedig, hogy az "mindig a fiatalok életkorához alkalmazottak legyenek, természetes igényeiknek megfeleljenek, testük, szervezetük gyarapodását és megerősödését szolgálják".

A Ratio továbbá elrendelte a „játékkertek” - mai szóhasználattal játszóterek - felállítását is. Pontosan meghatározták annak területi elhelyezkedését, részeit, felosztását az iskolások részére kijelölt helyet és tevékenységeket (Fináczy, 1927). A hozzá kapcsolódó szakirodalom, az első

játékkönyv is ebben az időben jelent meg, ami segítséget adott a nevelőknek az új tevékenységi forma megfelelő használatára. A Ratio-ban említett fejezetek a 'filantropisták' pedagógiájának közvetlen hatását mutatják.

E korai megjelenés ellenére hazánkban a testi nevelés eszméje csak a 19. század húszas éveiben bontakozott ki, és az igazi kiteljesedés csak a század második felében következett be.

Fontos kiemelnünk, hogy a Ratio volt az első olyan intézkedés, amely a társadalmi kohéziót erősítette. Ez volt az első olyan közösség-szervező intézkedés, ami a nemre és társadalmi hovatartozásra való tekintet nélkül hozott létre közös teret a fizikai aktivitásra. Az elemi népiskola kötelező intézményi szervezete, a közös alapokat hozta létre és tette lehetővé a különböző társadalmi csoportok, rétegek együttes szabadidő eltöltését és egyben elindította a társadalmi integráció folyamatát.

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a korszerű, avagy modern eszméket képviselő magán kisdédóvókban (óvodákban) is egy fontos hívó szót jelentett, ha a képzett óvó tornatanári képesítéssel is rendelkezett. A gyermekek együttes testi és lelki fejlődését hitelesítette személyük. A gyermekek óvodai elhelyezését, azaz napközbeni megőrzését csak az igen csekély számban rendelkezésre álló intézmény oldotta meg a 19. század első felében. Rohamosan nőtt az intézmények száma az 1891-ben életbeléptetett XV. Kisdédóvókról szóló törvénynek köszönhetően. A nevelésügyi szakemberek szerint fontos volt a jó erkölcsre és az egészséges életre nevelés középpontba helyezése, mert így látták biztosítva az egészséges felnőttek felnevelését. Az óvodai élet szerves részét képezte az irányított testi nevelés, mint nevelési terület és a mindennapos kötelező foglalkozás, a testnevelés. Ugyanígy a szabadidő szervezett és játékos keretek között eltöltött tevékenysége, mint a kitűntetett szerepet betöltő kötelező játékdélután.

3.3.2. Az Egyletekről/Egyesületekről

Az egész nemzetre kiható jelentőségű volt az a cikk, amely 1861-ben az Orvosi Hetilapban jelent meg, Országos Testgyakorlat címmel, amiben "felébresztette a közfigyelmet a tornázás ügye iránt"- kommentálták korabeli szakemberek. A tanulmány hatására 1865-ben megalakult a Pesti Tornaegylet, majd Matolay Eleknek köszönhetően 1868-tól megindult a tornatanárok intézményes képzése is, ami a Tornaegyletek elszaporodását vonta maga után országszerte. A Tornaegyletekben (tornatermekben) nem csak az Eötvös József minisztersége alatt bevezetett kötelező középiskolai testnevelés gyakorlása folyt, hanem teret engedett az irányított és egyletekbe tömörült, úgynevezett közösségi sportoknak is. A Tornaegyletekben rendkívül

gazdag közösségi élet folyt, azon túl, hogy évközi és év végi versenyeket, bemutatókat szerveztek. A bemutatók helyi - városi, községi - vagy országos rendezésűek voltak.

A Millennium évében is rendeztek ilyen nagyszabású országos bemutatót, ahol külön a fiúk és külön a lányok mutatták be szorgyakorlataikat. Itt egyszerre több ezer fiatal vett részt Budapesten, az országos Tornabemutatón, ahol a közösség támogató erejét és a társadalmi összefogását is mintázták. (Szabó, 2002)

A városba áramló vidéki lakosság tömege - maga az urbanizáció is - jelentős változást hozott az emberek mindennapi életébe. A vidéki népesség életmódjában a fizikai erő kifejtés mennyisége és gyakorisága változott meg. Azzal, hogy a mezőgazdasági munkák évszakhoz kötöttségét és a közösségi élet színtereit felváltotta az ipari foglalkoztatottság, azaz a napi rendszeres fizikai munka a városiasodással új ritmus állt be életükbe. Ugyanígy a nők munkába állásával, akiknél az ülőmunkához kötött szellemi vagy hivatali tevékenység terjedt el. Ez azt is jelentette, hogy a lakosság nagy része nélkülözte az aktív testmozgást és zárt, levegőtlen helyiségekben töltötték a kötelező munkaidőt, a napjuk nagy részét. A fizikai munkások, az iparban foglalkoztatottak pedig, ki voltak téve az új egészségügyi problémának a foglalkozási ártalomnak (por, zaj, vegyszer, stb.), és a családok életkörülményei is jelentősen megváltoztak. A rossz lakáskörülmények, zsúfolt és nem megfelelő életkörülmények még inkább rontották az emberek egészségi állapotát, ami kikényszerítette a pihenési idő újrafogalmazását, és tartalmának megváltoztatását sürgette. Természetesen elsőként az igények kielégítésére a jobb módú emberek vállalkozhattak értjük ez alatt a falusi uraságokat, akik a nagy testmozgással járó szórakozásait, elsősorban a vadászatot, lovaglást tovább már nem folytathatták. Hasonlóan a nemes urak vagy éppen arisztokraták, vagyis az értelmiségiek körében történt elsőként a jelentős változás. A testnevelés bontakozó új, városias, a város lehetőségeihez szabott formái először Budapesten gyakoroltak nagy vonzerőt az itt élő felsőbb osztályokra, mert itt élt a viszonylag legnagyobb számú a testedzést igénylő, s ehhez idővel és pénzzel rendelkező ember. Azonban a sport alkalmat kínált arra is, hogy a főváros differenciálódott társadalmában egy-egy sportág keretében létre jöjjön valamilyenfajta kapcsolat is a társadalmi rétegek között. Ebben az időszakban egymás után jöttek létre újabb és újabb intézmények szervezetek. Budapest 1848 utáni, a városeyesítésig terjedő korszakában meginduló sportéletének jellegzetes vonása volt, hogy bizonyos közeledés mutatkozott a társadalom egyes rétegei között, ugyanakkor látható volt az alapvető osztályok közötti szakadék is, ami az általuk űzött sportok, ill. sportszervezetek elkülönülésében jelentkezett. Például az úszás, ami egyéni sport, egyéni szórakozás volt a Duna part mellé kikötött, faépítményű és egyre növekvő számú uszodában

volt lehetséges. Az egyéni sport jellege miatt az úszás kevésbé töltötte be a társadalmi szervező szerepét, legerőteljesebben az evezős sportnak volt ilyen kimutatható hatása.

Pest-Buda első evezősegyületét a Budapesti Hajós-egyletet 1861 áprilisában alapították egy a fővárosi érdekeltségű liberális arisztokrata csoport, ami 1849-től kezdődően már felismerte a polgárosodás jelentőségét és aktív támogatója volt ennek a mozgalomnak is. Mellettük még a fővárosi nagypolgárok is szép számmal bekapcsolódtak a szervezésbe. Az egymás után létrejövő evezős egyletek, melyek különböző foglalkozásúakat (molnárok, halászok és révészek, stb.), szakmai érdekeltségeket (pesti magántisztviselők) és társadalmi csoportokat fogtak össze, meghatározó szerepe volt a társadalmi mobilitásban. Az országos, majd később nemzetközi versenyek, mint például a pesti regattaverseny és az iránta megnyilvánuló óriási érdeklődés jó propagandát is jelentett az evezőssportnak. Az evezős egyletek kialakulása, majd későbbi egyesülése megmutatta a funkciójukban polgári és polgári érdekeltségű elemek a következő korszakra már szorosabbra záruló összegfogását. Ez a későbbiekben az arisztokrácia kiszorulását hozta magával, mintegy a társadalmi mozgást - mobilitás szimbólumát formálta meg (Vörös, 1980).

Társadalmilag valóban jelentős szervező erejűvé vált - a kiegyezés és a főváros egyesítése körüli években - két sportág, az evezés és a torna, majd harmadik sportágként nevezhetjük meg a korcsolyázást. Az evezéstől és a tornától egyaránt eltérő igényeket elégített ki a korcsolyasport híveinek szervezkedése, mivel korántsem új sportág bevezetésére törekszik, hiszen a befagyott Duna jegét emberemlékezet óta nagy tömegben lepték el a korcsolyázók vagy a csupán csúszkálók. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy kezdettől fogva részt vettek a nők is ebben a sportban. Elterjedésének meghatározó oka volt, hogy a hozzá szükséges felszerelés olcsó volt. A Duna szabályozását követően viszont leszűkítette a társadalmi bázisát, mivel eltűnt a Dunát kényelmesen, hosszú hetekre beburkoló összefüggő jégpáncél, így a korcsolyázók kiszorultak a Városligeti tó jegére. Ezt a sokszínű társadalmi réteget magába foglaló csoportot szűkítette a Budapesti Korcsolyázó Egylet az 1860-as évek végétől kialakított koncepciója, hogy a „magasabb körök igényeinek is megfelelő formákban képezi ki, fűtött várócsarnokkal, melegedővel" látja el a helyszínt, az ezért szedett díjjal viszont szándékosan lecsökkentette az Egylet és a sportág társadalmi bázisát.

3.3.3. A falusi sportélet

Mint ismert a művelődés- és kultúrtörténet művelői között, már régen kimutatták a mai modern sportágak zömének népi eredetét. Például a sítalpakon történő közlekedés az északi népeknél már évszázados múltra tekint vissza. A síelés a körülmények által kialakított közlekedési módja

(sífutás, lesiklás), vagy más sportágak, mint például a különféle labdajátékok, a népi szórakozásban gyökereznek. Aztán sorolhatnánk a birkózáson, lovagláson és vízi sportokon át még egy sor sportágot, melyeknek az előzményei mind valami hasonló népi játékokra vagy szórakozásra nyúlnak vissza. Ilyen a fentiekben már említett korcsolyázás is, hiszen az őse sem volt ismeretlen téli szórakozás a szánkázás mellett a falusi fiataloknak, már a 17. századi leírások, mint országosan elterjedt szórakozást említik (Fénelon, 1936). A falvakban kialakították annak a módját is, hogy a futásban, birkózásban, fára mászásban, futtatásban legjobb fiatalokat miként jutalmazzák. Ezek között bizonyára a legjelentősebb volt a legénybírói vagy gazdai tisztségért évente megismétlődő versengés, a pünkösdi királyság. A feladatból következett, hogy a legénybíró rátermett, izmos legény kellett hogy legyen, ezért úgyszólván mindenfelé a fiatalok valami versengéshez kötötték a tisztség elnyerését. Egyes helyeken a versenyfutás, másutt a birkózás győztesét, ismét más helyeken pedig, a szilaj gulyából egy-egy bika legügyesebb kifogóját jutalmazták e tisztséggel. A legismertebbek azonban a pünkösdi királyságért rendezett falusi lóversenyek voltak. Hasonlóan elterjedt közösségi vetélkedő volt a "menyasszony-futtatásnak" nevezett lakodalmi lóverseny és az országszerte ismert különböző mászási verseny (májusfa állítás és megmászása) (Vörös, 1980). A falusi közösség társadalmi koherenciáját ezek a közös, évről-évre megrendezett "játékos sportvetélkedők" jelentették, mondhatnánk mai szóhasználattal élve. Láthattuk, hogy az átalakuló társadalmi rendszerben megváltoztak ezek a korábbi közösségi tevékenységek. Megállapíthatjuk azt is, hogy a városban kialakult egyleti, vagy egyesületi sportversenyek előzményeit a falvak rendszeres közösségi megmozdulásaiból eredeztethetjük. Ezek a szervezett, intézményesített formák a természetes versengés mellett egy új közösségi életet, és szórakozási, pihenési formákat teremtettek meg.

Az első világháborút követően, az 1920-as évek végén kezdtek megszerveződni a falvakban a modern sportolás intézményes keretei. A trianoni békeszerződés Magyarország számára minimális létszámú katonaság tartását engedélyezte, tehát más módon kellett az ifjúság katonai neveléséről gondoskodni. Fedőszervezetre volt szükség és erre a sportmozgalom állami támogatása és intézményesítése bizonyult a legalkalmasabbnak. Ilyen körülmények és megfontolások alapján született meg az 1921. évi testnevelési, vagy más néven, leventetörvény. Ennek a törvénynek az 1924. évi végrehajtási utasítása a községi elöljáróságokat kötelezte, hogy az elemi iskolát elvégző fiúk 21 éves korig a levente-egyesületekben, kötelező testnevelési képzésben vegyenek részt. Ugyanakkor arra is utasította az elöljáróságokat, hogy biztosítsanak az egyesületek számára megfelelő sportlétesítményeket.

Az 1920-as évek végére minden faluban, vagy inkább faluszélen megjelentek a „sportlétesítmények”, melyek nem álltak másból, mint egy-egy réten, két egymással szembenéző kapuból. Általában a községi legelők, rétek kijelölt részéből lettek leválasztva ezek a labdarúgó pályák. Ilyen körülmények között folyt a testnevelési és katonai előképzés, a falusi egyesületekben.

3.3.4. Sportoló munkások

A városi sportegyletek zöme zártkörű és tagsági díjas volt, mint ahogy azt a korábbiakban olvashattuk, csak néhány esetben volt biztosítva a társadalmi integráció, a tömegek, avagy a munkások részvétele a különböző sport és szabadidő tevékenységekben. A 19. század végén nemzetközi mozgalmat indítottak el, hogy a munkásoknak is lehetőségük legyen a szervezett testedzéshez és a nemzetközi versenyeken való részvételre is (az olimpiai mozgalom újbóli életre keltéskor, az olimpiai charta kimondta, hogy elvileg mindenkinek lehetősége van a részvételre, a nemzeti képviselőre, azonban ott maradtak az exkluzivitás buktatói).

A világháborút és az első szocialista állam létrejöttét követő évtized fejlődése alapvetően megváltoztatta a munkásmozgalom viszonyát a testkultúrához. A gyáripari technológia diktálta tempóhoz és életmódhoz korábban még passzívan alkalmazkodó, szervezetlen munkásfiatalok is fokozott érdeklődést tanúsítottak a kiharcolt szabadidő tudatos és hasznos felhasználása iránt. Munkás testedző egyesületeket alakítottak, ahol olyan testgyakorlati ágazatoknak a művelésére törekedtek, amelyek mentesek maradtak az üzleti szellemtől és az agresszív versenyösztönök felkeltésétől. Így elsősorban a tornafoglalkozásokat, a sakkozást, az alpinisztikát, valamint a gyalogos és a kerékpáros turisztikát karolták fel. Ezek a szabadidős tevékenységek jól illeszkedtek az egészségvédelem törekvéseihez is, így erősítve az egészséges életmód és az egészséges nemzet koncepciót.

A munkásmozgalmat arra készítette az elit sportokból való kirekesztettség, hogy létrehozza a maga sajátos olimpiáját, amelyen a versenyeredmény nem a cél, hanem a mozgalom történelmi feladatainak alárendelt eszköze. A munkásmozgalom végül megalakította nemzetközi sportszervezetét, Nemzetközi Munkás Testnevelési és Sportszövetség néven, majd megszervezték a munkásporolók olimpiáját. A széleskörű nemzetközi információkkal rendelkező Coubertin báró, az újkori olimpiai mozgalom elindítója 1919. január 13-án kelt levelében elismerte a szervezet legitimitását: „...a sport egykor a gazdag és a tétlen ifjúság időtöltése volt; 30 évig a kispolgárok fiataljainak a szabadidejét tette élvezetessé. Eljött az ideje, hogy a testedzés örömeiből a proletárok gyermekei is részesüljenek” (Kun, 1980: 33). Végül a két világháború közötti időszakban három munkásolimpiát rendeztek meg, az első prágai

rendezvényen 13 országból közel 3 ezer külföldi sportoló jelent meg. A második alkalommal, amit Bécsben, 1931-ben rendeztek meg a gazdasági világválság idején, 21 ország 23 szövetsége képviseltette magát. A tornabemutatókon 6500 nő és 7500 férfi vett részt. A csaknem százezer – elsősorban osztrák, német, csehszlovák, francia, jugoszláv, lengyel, magyar és svájci – munkásporolók vagy sportbarát demonstratív találkozóját a szociáldemokrata sporttörténészek az SZMSI történetének fénypontjaként szokta emlegetni. Az érdeklődést az egyes sportágakban a versenyzők száma is jól kifejezte. Így például az atlétikában 403, az úszásban 383, a nehézatléikai számokban 370, a kerékpározásban 304, a tornában 125 induló volt. Bécsben szerepelt első ízben a munkásolimpiák műsorán a labdarúgás és a kézilabdázás. A III. Nemzetközi Munkásolimpiát Antwerpenben 1937-ben rendezték meg, műsorán lényegében az olimpiai sportágak szerepeltek. A versenyeken és a bemutatókon 15 ország 14 ezer munkás sportolója vett részt. A nem hivatalosan megjelentek között ott voltak a német és az olasz emigránsok is. Az 1940-re kitűzött játékok tervét a kitört világháború levette a napirendről. A munkásolimpia- és a munkásegység-sportmozgalom folytatása azután megszakadt, mégis jelentős volt a történelmi szerepe e mozgalomnak, amit talán Henri Barbusse, az 1934. évi antifasiszta találkozó elnöke a legtalálósabban szavaival ragadhatunk meg: „Döntő lépést tettek annak érdekében, hogy a testkultúrát és az ifjúságot kiragadják a fasiszmus torzító ceremóniáinak bűvköréből.”(Kun, 1980: 37)

Ez a sportmozgalom csak egy kis rövid epizódnak tűnik a sporttörténetben, mégis meghatározó eszméket és gondolatokat vetett fel a jövőre nézve, hiszen ezen a talajon jött létre a következő történelmi időszakban a tömegsport eszméje (Kun, 1980).

3.3.5. Demokrácia - tömegsport a párt állami rendszerben

A felszabadulás után a magyar sport bámulatos gyorsasággal tért magához. A fejlődés fő iránya a tömegsport kibontakozása volt. Az ország társadalmi-politikai átalakulása tette szükségessé, hogy a Magyar Kommunista Párt átfogó programban összegezze sportpolitikáját. A program az egységes sportmozgalom és központi sportvezetés megteremtésének alapját képezte. Néhány év alatt a sport és testnevelés terén nemcsak szervezeten, hanem tartalmilag is komoly eredményeket értek el, a párt irányítása és vezetése alá került minden sporttal kapcsolatos szervezet, tevékenység. A régi rendszerben még meglévő társadalmi csoportok közötti ellentétek megszűntek és a sport az ifjúság, a dolgozók közkincsévé, kedvelt szórakozásává vált. Az aktív sportolók létszáma jelentősen megnövekedett. A szpartakiádokon, sportünnepélyeken és más tömegversenyeken tízezrek vettek részt. Megszűnt a régi uralkodó osztályok kiváltsága az olyan sportágakban, mint a vívás, a tenisz, a vitorlázás, az öttusa. Új

sportágak honosodtak meg, mint például a röplabda. A testnevelés és a sport minden területre nyitva állt a nép és az ifjúság előtt. Természetesen a párt propaganda tevékenysége elnyomta azokat a hiányzó vagy rossz infrastrukturális körülményeket, amik a nemzetközi összehasonlítást tekintve jelentősek voltak.

Ugyanakkor az ifjúság és a munkások sportolási lehetőségét nézve közösségi térként jelent meg a tömegsport egyben a kulturált szabadidő eltöltésre kínált megfelelő lehetőséget mindenki számára (Bohata, 1959).

A sport nagyon sok lehetőséget nyújt az igazi közösségi életre, ezáltal a szilárd közösségek kialakítására. A közös gyakorlatozások, a játékos együttes munka, közös eredményre törekvés kollektív magatartást igényel a sportolóktól. A csoportba való beilleszkedés, a szabályok betartása, a versenyeken való együttműködés, egymás támogatása, a gyengébbek segítése fontos eszköz a közösség, avagy magasabb szintre tekintve a társadalmi funkciók szerveződésében. Fontos a kölcsönös bizalom, hogy az eredmények elérésében mindenki a tudása legjavát adja. A közös célok, a hagyományok ápolása, a sport törvényeinek önkéntes elfogadása, betartása, a kollektíva becsületének megvédése, hírnevének növelése közös erőfeszítések eredménye. Mindez kedvező talaja a kollektív emberré formálásnak, a jó közösségi élet kialakításának (Szabó, 1980)

3.3.6. Az európai Unió hatása

Manapság az államok határozzák meg saját sportpolitikájukat, harmonizálva az Unió sportpolitikával, amit az EUMSZ 165. cikke határoz meg. Ez hatáskört biztosít az Unió számára a tagállamok sportpolitikai intézkedéseinek támogatására, összehangolására és kiegészítésére. Kimondja, hogy az Unió „a sport sajátos természetére, az önkéntes részvételen alapuló szerkezeti sajátosságaira, valamint a társadalomban és a nevelésben betöltött szerepére tekintettel hozzájárul az európai sport előmozdításhoz”. A sportpolitika legfontosabb célkitűzéseikhez tartozik - a sportversenyek tisztaságának és nyitottságának, valamint a sport területén felelős szervezetek közötti együttműködésnek az előmozdítása, és a sportolók, köztük különösen a legfiatalabbak fizikai és szellemi épségének védelme. Az Unió a sport gazdasági, társadalmi, oktatási és kulturális szempontjaival foglalkozik (Az egészségi egyenlőtlenségek csökkentése, 2010).

A sportról szóló, 2007.évi fehér könyvnek köszönhetően nagymértékben fokozódott a sporttal kapcsolatos uniós szintű együttműködés és párbeszéd. A fehér könyvhöz csatolt, Pierre de Coubertinről elnevezett cselekvési terv végrehajtása jelenleg is folyik. A fehér könyv számos, az Európai Unió által végrehajtandó és támogatandó intézkedést javasolt, többek között az

alábbiakat: a közegészség fejlesztése a fizikai tevékenység által, a doppingolás elleni küzdelem, a sport szerepének erősítése az oktatásban, önkéntes tevékenységek, társadalmi integráció, a rasszizmus elleni küzdelem, a sport, mint fejlesztési eszköz (Bukodi, 2001).

A fejlett országokban lakóhelyi civil közösségek, egyházak tartanak fent sportcélú létesítményeket nem versenysport, hanem a lakosság számára. De nem zárható ki egyes sportszövetségek vagy sportegyesületek közreműködése sem ezen a téren, megnyitva bizonyos keretek között a sportlétesítményeket a sportolni, vagy testedzést folytatni kívánók számára. Szomorú tény, hogy a létminimum körül élők számára ez sem jelent megoldást, nincs lehetőségük kitörésre. Helyzetükben a sportolás, a testedzés nem a realitások világába tartozik, egyedül a közösségnek van preventív, védő faktor szerepe (Ferge, 2011).

3.3.7. Felhasznált irodalom

1. *Az egészségi egyenlőtlenségek csökkentése.* A kiadvány az egészség társadalmi-gazdasági meghatározóival foglalkozó, az Európai Unió Népegészségügyi Programja által támogatott DETERMINE projekt keretében készült. A projekt magyarországi partnere az Országos Egészségfejlesztési Intézet, 2010.
2. Biróné Nagy E. (szerk.2004): *Sportpedagógia.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest- Pécs.
3. Bohata J. (1959): *Szegedi Kenderfonógyár.* 1958. évi tömegsport versenyei, kézirat.
4. Bukodi E. (2001): *Társadalmi jelzőszámok - elméletek és megközelítések.* In.: Szociológiai Szemle, 2001/2. 35-57.
5. *Civil jelentés a Gyerekesélyekről, 2011.* Budapest, 2012. A Civil jelentés elkészítését, kiadását és internetes megjelenését az Open Society Institute támogatta. A jelentés készítését a Gyerekesély Közhasznú Egyesület (GYERE) szervezte. Válogatta és szerkesztette: Ferge Zsuzsa és Darvas Ágnes (2013.12.01.).
6. Fináczy E. (1927): *Az újkori nevelés története (1600-1800).* Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
7. Ferge Zs.(1991): *Szociálpolitika és társadalom.* Válogatott tanulmányok, Budapest. A kötet a Hilscher Rezső Alapítvány támogatásával készült.
8. Fénelon (1936) *A leányok neveléséről.* Katolikus Középiskolai Tanáregyesület, Budapest. <http://mek.oszk.hu/01800/01858/html> Letöltés: 2014.08.22.
9. Kornis Gy. (szerk.1913): *Az 1777-ik Ratio Educationis,* Katolikus Középiskolai Tanáregyesület
10. Kun L. (1980) *Munkássport, munkásolimpia.* In.: História 1980/5. 33-37.
11. Nárai M.(2004): *A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek illetve a társadalom számára,* Educatio, 2004/4 616-634
12. Szabó É. (1980): *Demokrácia és tömegsport.* In.: História 1980/5. 40-43.
13. Szabó B. (2002): *Törekvések az oktatás tartalmi és szerkezeti átalakítására a Horthy-korszakban- különös tekintettel a középiskolai testnevelés és sport vonatkozására (1920-1945).* Neveléstörténeti Kaleidoszkóp- Középkortól napjainkig, Neveléstörténeti Konferenciák 2001, Országos Pedagógia Könyvtár és Múzeum, Budapest.
14. Szívós A. (1998): *A lányok testi nevelése az 1880-as években.* In.: Egészségnevelés 39. évf. 3. sz., <http://iqdepo.hu/dimenzio/18/18-04-09.html> Letöltés: 2014.06.20.
15. Vörös K. (1980): *Sport, városiasodás, polgárság.* In.: História 1980/5., 17-21
16. Vörös A. (1980): *A parasztfjúság sportja a polgári Magyarországon.* In.: História 1980/5., 27-31.

3.4. A sport szerepe a szocializációban és a pedagógiában (Rétsági Erzsébet)

Bevezetés

A sport társadalmi aspektusai között méltán kapott helyet a sport szocializációs szerepe. A szocializáció, azaz általában véve a társadalmi életre történő felkészítés a sport eszközrendszerével, két társadalmi alrendszer keretében történik. Az egyik maga a sporttevékenység, amely egyre differenciáltabb formában és egyre differenciáltabb célértékek hordozójaként jelenik meg az emberek életében. Kijelenthetjük: a sport a modern társadalmak dinamikus fejlődő és alkotó része, amelyben az egyéni és társadalmi érdekek szükségszerűen egybeesnek. Amennyiben a sport pozitív hatással van az emberek társadalmi integrációjára és életminőségére, annyiban a társadalom integritását, kohézióját és életminőségét is szolgálja. A másik társadalmi alrendszer a köznevelés, melynek szerves részét képezi az iskolai testnevelés és sport. Az intézményes nevelés minden magyar állampolgár számára 16 éves korig kötelező. Ezáltal az iskolai testnevelés és sport nevelő és szocializációs hatásából a társadalom minden tagja részesül. Természetesen nem azonos hatásfokkal és befolyásoló erővel.

3.4.1. A kulcsszavak értelmezése

Sport

Egy hivatalos magyar, illetve egy európai uniós megfogalmazást mutatunk be.

2000. évi CXLV. törvény a sportról: „Meghatározott szabályok szerint, a szabadidő eltöltéseként vagy hivatásszerűen végzett testedzés, illetve szellemi gyakorlat, alkalmilag vagy szervezett formában, fizikai, illetve szellemi erőnlét fejlesztését szolgálja”.

EURÓPAI SPORT CHARTA (2001) 2. cikk: „A sport minden olyan fizikai tevékenység, amely esetenként vagy szervezett formában a fizikai és szellemi erőnlét fejlesztését szolgálja, társadalmi kapcsolatok teremtése, vagy különböző szintű versenyeken eredmények elérése céljából”.

A magyar változat a hazai definíciók releváns kritériumainak megőrzése mellett (szabályok szerint, szabadidő eltöltésként, vagy hivatásszerűen végzett testedzés, egy új szemponttal gazdagította a fogalom magyarázatát. Ez a sport és a szellem kapcsolata. De hiányossága szembetűnő, mert figyelmen kívül hagyja a sport szociális kapcsolatok teremtésében játszott kiemelkedő funkcióját.

A másik korszerű definíció a sport valóságos értékeit pontosabban tükrözi: a fizikai tevékenységek széles körére vonatkoztatja, és szocializációs szerepét is magába foglalja. Ezzel elvi alapot szolgáltat mondanivalónk kifejtéséhez.

Szocializáció

Az alábbi három definíció, a legtöbb értelmezés főbb jellemzőit is magába foglalja.

„A szocializáció a társadalmi életre való felkészítés vagy a társadalomba való betagozódás átfogó folyamataként értelmezhető. Azaz: miképpen válik cselekvőképes kompetens társadalmi lényé az ember”.(Gombocz, Trencsényi, 2007: 14).

„A szocializáció bevezeti az egyént a kultúra egy meghatározott módjába és mintát ad számára az emberi társadalomba való éléshez”(N. Kollár, Szabó, 2004: 40).

„A szocializáció olyan tanulási folyamat, amely a születéstől a halálig tart. A szocializáció nem más, mint a társadalomba való beilleszkedés folyamata, amely során az egyén megtanulja megismerni önmagát és a környezetét, elsajátítja az együttélés szabályait, a lehetséges és elvárt viselkedésmódokat” (Bagdy, 1986: 13).

A fentiek alapján, következőképpen írhatjuk le a szocializáció lényegét.

A szocializáció a születéssel kezdődő és egy életen át tartó folyamatnak tekinthető. Célja és értelme azoknak a magatartásformáknak az elsajátítása, amelyek lehetővé teszik az egyén társadalomba való beilleszkedést. Ez a magatartás az adott kultúra értékeinek, szokásainak, hagyományainak, attitűdjeinek, írott és íratlan szabályrendszerének befogadásával illetve elsajátításával alakulhat ki. Az egyén sikeres szocializációjában a nevelés és az önnevelés egyenértékű szerepet játszik, az aktuális szocializációs színtereken szerzett ismeretek és tapasztalatok beépítésével. A kezdet a családhoz kötődik. A családi nevelést az intézményes nevelés színterei, az óvoda és az iskola követik. Velük együtt jelennek meg a palettán a társadalom kisebb-nagyon csoportjai, az új és a folyamatosan bővülő közösségi szereplők: az óvodai, az iskolai társak; a kortárs csoportok; a továbbtanulás, a munkahelyek résztvevői, illetve az életmód hasonló értékeit, szokásait magukénak vallók. Sallai (1996: 80.) szerint az egyén szükségszerűen kapcsolatba kerül másokkal születésétől kezdve. „Ez életben maradásának és fejlődésének is a feltétele. Az életben maradását egy-két személy (általában a két szülő) biztosítja, a fejlődéséhez viszont nemcsak más emberekre, hanem kisebb-nagyobb közösségekre is szüksége van”.

A családi szocializáció a társadalmi valóság különböző mintázataival ismerteti meg a gyermeket: a nyelvi kommunikációval, az intim kapcsolatok működésével, az identitás alapvető

kategóriáival, az életminőséget befolyásoló tényezőkkel (pl. higiénés egészségmagatartási szokások; iskolázottság, szellemi és fizikai aktivitás iránti igény; önbizalom, önértékelés, stb.). Olyan igényeket is ébreszthet, olyan tudásokra is ráirányíthatja a figyelmet, amelyek nemcsak arra szolgálnak, hogy az egyén megtarthassa születése kapcsán elfoglalt társadalmi helyét, hanem meg is változtathatja azt. A családi szocializáció tehát a társadalmi mobilitás mozgatórugójává válhat.

Pedagógia és iskolai szocializáció

A pedagógia „A gyakorlati nevelés minden formájával, és a nevelési valóság tudományos megvilágításával és kutatásával (neveléstudomány) foglalkozik”. (http://www.pukanszky.hu/eloadasok/Selye_Nevelésfilozofia/Bevezet%E9s%20a%20pedag%F3gi%E1ba.ppt#1, Letöltés 2014. december 10.)

A másodlagos szocializáció színhelye az iskola, amely egyre fontosabb és meghatározóbb szerepe tölt be a tanulók szocializációjában, az utóbbi évszázadban a „családi túlsúly” csökkenő szocializációs tendenciájának köszönhetően. Ma már inkább „iskola-túlsúlyú” hatásrendszerekről beszélhetünk e tekintetben (Takács, 1991: 5.).

Szükséges annak tisztázása, hogy a szocializáció és a nevelés, bár mindkettő személyiségformáló folyamat Gáspár (én.:21), egymással nem felcserélhető, nem azonos értelmű fogalmak. Ugyanakkor e két személyiségformáló hatásrendszer egymást részben metsző, kiegészítő autonóm folyamatok kölcsönös feltételezettségét jelenti (Gombocz, 1998: 83)

„A nevelés célirányos tevékenység, ami azt jelenti, hogy a társadalmilag szükséges képességek és tulajdonságok fejlesztése meghatározott úton, meghatározott célok felé halad”. (Gáspár, én.:82).

Zrinszky (2002:15) megfogalmazása szerint „A nevelést úgy tekintjük, mint a személyiség pozitív növekedési feltételeinek céltudatos kiépítését szolgáló folyamatot”.

A nevelés-definíciók abban megegyeznek, hogy meghatározott célok elérését szolgáló céltudatos, tervszerű és szervezett pedagógiai tevékenység. E tevékenységrendszer hatásai formálják a tanulók értékrendszerét, személyiségét. Az iskolai nevelés lényegi jegyei a fejlődés, a fejlesztés, a hatás, a tevékenység és a tevékenykedtetés.

Az iskolában természetesen szocializációs folyamatok is végbemennek. Bár a nevelés és a szocializáció nem szinonimái egymásnak, de találkozási pontjai nyilvánvalóak, a

hatásrendszerek azonos alanyának, a tanuló egyénnek köszönhetően. A különbség a fejlesztő folyamat módjában és minőségében érhető tetten.

Az iskolai szocializáció a tanuló egyén és az iskola viszonyrendszerében, de nem a fenti kritériumok keretében valósul meg. Az iskola és az osztály valójában a társadalmi élet, a társadalmi együttélés sajátos leképeződését jelentik. Társadalmi normákat közvetítenek azáltal, hogy a tanulónak meg kell tanulni az együttműködést az iskolai és osztályközösséget alkotó társakkal. Be kell tartani az iskola és az osztályközösség szabályait, meg kell felelni az iskolai általános és a nevelők által megfogalmazott elvárásoknak, és új viselkedési szabályokat kell elsajátítani. De úgy, hogy a mikro-társadalomba való beépülés ne akadályozzon perszonalizációs törekvéseket.

További szocializációs tényezők

Az elsődleges, a másodlagos szocializációs színterek és szereplők mellett jelentős szocializációs hatást gyakorló tényezőknek számítanak a kortárs csoportok és a tömegkommunikációs eszközök. A kortárs csoportok befolyással vannak a serdülőkre, a fiatal egyének családjához való viszonyára, alternatív viselkedési módok megjelenésére valamint a nemek közötti kontaktusok tartalmára. A változások mögött a család és az iskola által közvetített értékektől és normáktól eltérő értékrendszerrel való találkozás érhető tetten, amelyek szükségszerűen új élethelyzetet is teremtenek az ifjak számára. Feszültségeket és konfliktusokat a családdal, az iskolával és általában a külső kontrollt gyakorló tényezőkkel. Ezek a jelenségek újabb tanulási feladatok elé állítják az egyéneket, hiszen össze kell egyeztetni a különböző értékrendeket és a különböző érzelmi, illetve kognitív kötődéseket kiváltó közösségekhez, csoportokhoz való viszonyulásokat.

A tömegkommunikáció szerepe napjainkra rendkívüli módon felértékelődött a felnövekvő generációk értékrendjének kialakításában, ezáltal a szocializációs folyamatok megvalósulásában. Nem feltétlenül pozitív ez a szerep, de tudomásul kell venni a növekvő befolyásoló szerepét a különböző társadalmi csoportok ízlésének, világlátásának, életcéljainak, szerepviselések modelljeinek, példaképeinek kialakításában.

3.4.2. A sport szocializációs lehetőségei és értékei, a sporttevékenységek széles körére vonatkoztatva

Amikor a sport szocializációs lehetőségeit kívánjuk áttekinteni, figyelembe kell vennünk azt, hogy a sport több tényező egyik elemeként járulhat hozzá az egyén szocializációjához.

Az előszocializáció

Gombocz (1998: 85) előszocializációnak nevezi azt, amikor a család értékválasztásának tudható be a gyerekkorban megkezdett sportolás. Egy a sporttal barátságban lévő család, apanya külön- külön, vagy együtt, a gyerekek sporttal kapcsolatos beállítódást nagymértékben meghatározza. Az ilyen környezetből kikerülő gyermekek sportszocializációja már korán megkezdődik. Kiskortól kezdve megismerkednek a rendszeres sportolás követelményeivel. Olyan értékekről van szó, amelyek az élet további szakaszaiban, és valamennyi élethelyzetben a személyiség formálására, erősítésére szolgálnak. Ilyenek a konkrét célért történő kitartó munka, a rendszeresség, a fegyelmezettség, a fáradtság leküzdése, a szabályok betartása, a felelősségérzet, a sportszerűség, stb. Ha különböző sportágakat vennénk górcső alá, akkor számtalan azonos, de sajátos követelményt lehetne számba venni, amelyek szükségesek az adott sportág sikeres tanulásához, gyakorlásához, amelyek nélkül elképzelhetetlen a versenyeken, vagy mérkőzéseken történő eredményes helytállás.

A sport transzferálható tudást és képességeket biztosít a cselekvőképes kompetens társadalmi lényé váláshoz.

Egy adott sportág bármely szinten és életkorban történő gyakorlása sajátos mozgásműveltséget alakít ki, motoros képességfejlődéssel párosulva. Tudásközvetítő. Miért? Burka (1974: 75) megfogalmazása szerint „Sajátos feladathelyzetei révén a feladatok nagy variációját hozza létre, mely sokkal gazdagabb, mint bármely valóságos természetes feladathelyzet. A sportnak a mozgásműveltségben játszott jelentős szerepe annak a mindennapi cselekvésekre transzferálható jellegéből is következik. A sport műveléséhez szükséges mozgásműveletek, és e műveletek eredményes alkalmazását feltételező és velük fejleszthető képességek jelentős része az ember életében fontos szerepet kaphat. Az életre történő felkészüléshez az egyéneknek ezek a konkrét cselekvésformák, és képességek mindennapi életük funkcióinak zavartalan ellátását biztosíthatja”.

A sport életmódot szabályoz.

A rendszeres sporttevékenység egészséges életvezetést feltételez, ezért életmódot szabályozó erővel bír. Elemei: megfelelő pihenés, rendszeres táplálkozás, az egészséget veszélyeztető rizikómagatartás elutasítása (dohányzás, drogok) mértékletesség az alkoholfogyasztásban, szűrővizsgálatok igénybe vétele. Az egészség értéként való kezelésének tudatosítása a magyar népegészségügy ismert helyzetére való tekintettel kiemelt társadalmi feladat. Ebben a sport

fontos szerepet játszhat. E szemlélet alapjainak lerakása a gyermekkorúaknál a nevelés hatására alakulnak ki és válhatnak egy értékrendszer meghatározóivá.

A sport kulturális és társadalmi tőke birtokába juttat.

Aki sportol, az egyetemes kultúra szerves részét képező testkultúrából részesül. Választásának következtében elsajátítja és gyakorolja a testkultúra körébe tartozó objektív javak egy részét, valamint testi teljesítőképességét is fejleszti, illetve karban tartja. A rendszeres sportolás értékválasztást tükröz. Ezzel tudatosan vagy önkéntelenül is az egészség korszerű értelmezését vallja, amely szerint viselkedési szempontból az egészség nem más, mint egy életen át tartó folyamat és személyes feladat egyszerre (Székely, Vergeer, Simon, 2007:43). Az egészséges életvitel, a sikeres és bármely célú sportolás, akkor tölti be a hivatását, ha a test, a fizikum edzése tudatos. Ezért még az önként és autodidakta módon történő sportoláshoz is szükségeltetik a tudatosság, a testkultúra szellemi javainak felhasználása. Amennyiben pedagógiai irányítás mellett történik e tevékenység, akkor tudományosan megalapozott ismereteket, elveket és módszereket ismernek meg a sportoló egyének.

A sportbeli szocializáció nagy lehetőségeket rejt magában a társadalmi kapcsolatok építése terén. Ismét elvonatkoztatva a konkrét sportolási formától, általánosságban is igaz az, hogy egy sportoló egyén számára „kinyílik a világ”. Új kapcsolatok szülehetnek, sportbarátságok alakulhatnak. Ezt a felnőtt sportolók mellett a gyermeksportolók szülei is elmondhatják magukról, akik jelen vannak gyermekeik edzésén, mérkőzésein. Közös értékek és érdekek mentén újabb és újabb közösségekkel bővíthet a kapcsolati háló, gazdagodhatnak az ember kapcsolatok.

A szocializációs folyamat eredményeként létrejöhethet tehát a társadalmi tőke is, amelybe az anyagi és kapcsolati tőkén kívül, pl. az egészség-tőke, az egészségi állapot fenntartásának képessége is beletartozik.

A csapatsportokról

Egy csapat jó szereplése, a csapatot alkotó egyének együttműködésének függvénye. Márpedig minden csapattagnak közös érdeke, legyen szó alkalmi vagy állandó összetételű szabadidős közösségről, a verseny- illetve az élsportban működőkről nem is beszélve, hogy élményt jelentő játék és lehetőleg győztes mérkőzés részese legyen. Ehhez alapvetően szükséges a kooperatív viselkedés készsége, a reális önismereten alapuló önzetlen együttműködés, a közös cél iránti alázat és az erőfeszítés. Ezen értékek alapján alakulhat ki a csapatidentitás, az összetartozás

biztonságot adó érzése. A fenti szocializációs értékek mellé még egy sor további személyiség és jellemformáló pozitív hatást lehetne felsorolni.

3.4.3. Sport, pedagógia és szocializáció

Pedagógiai a sportban

Szükséges néhány mondatban szólni az utánpótlás nevelésben, illetve a versenysportban/élsportban működő edzők pedagógiai tevékenységéről.

Az edző szerepkövetelményeinek megfelelően, sportágának magas szintű szakembere, aki egyúttal pedagógus, és követendő példaképként is szolgáló személyiség. Aki a gondjaira bízott utánpótláskorú sportolók sportszakmai felkészítéséért és egyúttal neveléséért is felelős. A gyermek és a fiatal sportolók nevelése nagyfokú és megsokszorozott felelősséget jelenthet az edzők számára. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy a nevelés alanyai esetükben nemcsak a gyermekek/ ifjak, hanem egyúttal a szülők is lehetnek. Gyakorta még az edzések is, de a mérkőzések, versenyek döntően a szülők jelenlétében zajlanak. Az ott tapasztalt edzői magatartás nemcsak a tanítványok, hanem az érzelmileg elkötelezett szülők számára is nevelő hatással bír. Akik (természetesen) elfogultak gyermekeik iránt, nem ritkán úgy viselkednek, mintha jobban értenének az adott sportághoz, a csapatösszeállításhoz és sok esetben nem kontrollált izgalmukban sportszerűtlenségekre is ragadtatják magukat. Ezért van szükség a higgadt, és pedagógiailag megfontolt edzői viselkedésre, hogy már csírájában elfojtsa a neveltek antiszociális megnyilvánulásait, irreális önértékelésüket, elbizakodottságukat, mások teljesítményének lenézését, a gyengébbek kiközösítését. Hogy reálisan értékeljék és éljék át a győzelem, és a vereség okozta érzelmi kitöréseket.

Az edzők pedagógiai tevékenysége azonban nem zárul le a fenti korosztályokkal. Bár az edző sikerességét elsősorban a sport objektív mutatói igazolják, de a felnőtt sportolók, csapatok teljesítményét, eredményességét az edző pedagógiai felkészültsége nagyban befolyásolja. Gombocz (1998:90) szerint „az edző kötelezettsége nem csupán a „sporttudásra” vonatkozik, hiszen a tartós és eredményes sporteredményt elérni csak az összeszedett, koncentrált, azaz a nevelt személyiség képes. Aki túri, kiállja az emberformáló edzéseket, aki rendezett, sportszerű magánéletet él, aki sporttársaihoz és más, emberi környezetéhez való viszonyában is emberként tartható számon, stb.”

Folyamatos magas-fokú nevelői tudást, és kitartó munkát igényel különösen a csapatsportok esetében, hogy az alkalmazkodási, az együttműködési készséget és akaratot karbantartsa, visszaszorítsa a negatív, közösséget romboló aszociális megnyilvánulásokat, az önzést, az egoizmust. A minél magasabb szintű teljesítmény, a csúcsteljesítmény elérése szempontjából

különös jelentősége van a szociális tulajdonságok meglétének és kinyilvánításának. Ennek elérése az edző nevelői teljesítményének is rangot ad.

Az élsport kiemelkedő társadalomformáló erővel bír. Amennyiben a nemzetközileg is kiemelkedő eredményeket tiszta eszközökkel éri el, és a teljesítmény létrehozói emberi tulajdonságaikban is példaértékű sportolók, akkor a sport igazi közösségteremtő erőt jelent, erősíti a nemzeti összetartozás érzését.

Külön fejezetet igényelne azoknak az élsport világában működő személyi, és objektív hatásoknak a kifejtése, amelyek nem éppen pozitív szocializációs hatásokat közvetítenek a sportolók, a szurkolók, a felnövekvő és példákat kereső ifjúság, azaz összefoglalóan a társadalom számára. Az edzőknek, és a sportolóknak ezekkel az „erőkkel” is szembe kell nézniük, illetve ellent kell tudni állniuk.

Sport a köznevelésben

A sporttal történő szocializáció a köznevelésben csaknem kizárólag az iskolai testnevelés és sport révén valósul meg. A mindennapos testnevelés e társadalmi jelentőségű feladat megoldására egyre nagyobb lehetőségeket teremt. A sport általi szocializációban a tanórai testnevelés játssza a főszerepet, de a tanórán kívüli iskolai sport is jelentős hozzáadott értéket képvisel ebben a folyamatban.

A sport, mint gyűjtőfogalom az iskolai testnevelésben az oktatás közműveltségi tartalmi közül a különböző sportágak oktatásában, a tanórán kívüli iskolai foglalkozásokon pedig, a sportági jellegű tevékenységekben konkretizálódik.

A sport fentiekben érintett szocializációs hatásai az iskolai testnevelés keretén belül is érvényesek. Sőt a pedagógiai tevékenység célirányos tervszerű és szervezett formája következtében a hatáskiváltás nemcsak hatékony, hanem kontrollált is

A testnevelés oktatása, a sportági cselekvésekkel, a szociális tanulás körülményei között zajlik, társak vagy csapat együttes munkájával. Ezért a személyiség közösségi tulajdonságai a pedagógiailag szakszerűen irányított és kontrollált oktatás során folyamatosan formálódnak illetve gazdagodhatnak. A szociális tanulás lényegi elemei: a közös célok, a társas tevékenység, az egymásrautaltság, az együttes erőfeszítés, az együttes munkában sikerek és kudarcok útján formálódó társas kapcsolatok, egymás iránti felelősség, stb.

A felsorolt és nem érintett szociális interakciók szociális és szociális tulajdonságok fejlődését segítik elő, mint például a szabálykövető magatartás, a kapcsolatteremtő képesség, a nyitottság, a szolidaritás, a tolerancia, a fair play, stb. A sportágak oktatása, gyakorlása, alkalmazása, a versenyhelyzetek és versengések megtanítanak a siker és a kudarc kezelésére. Fejleszti a

konfliktustűrő, a konfliktuskezelő, a problémamegoldó képességet, ráébreszt a döntés, az ítéletalkotás felelősségére. A sportági cselekvések olyan pozitív jellembeli tulajdonságokat is fejlesztenek, mint például a kitartás, a szorgalom, a bátorság, a kockázatvállalás és a monotónia tűrés, stb.

A sportágakkal kapcsolatos tanulási eredmények, a tanuló önmagához viszonyított és tudatosult fejlődése, illetve teljesítménye hozzájárul a reális önértékelés kialakulásához, a kompetencia érzet megtapasztalásához és az önbizalom megszerzéséhez. A tanulók megismerhetik a saját test, mint örömforrás meghatározó élményét, melyek hatására testképük és énképük is formálódik.

Az általános mozgásműveltség kialakításának folyamatában, a sportági tudás olyan érzelmi-akarati – szociális tulajdonságokat is fejleszt, amely magabiztossággal és az önrendelkezés jogával is felruhazza a tanulókat.

Az iskolai testnevelés sport-eszköztárának felhasználása kézzelfoghatóvá teszi az oktatás lényegét jelentő interperszonális és interaktív cselekvéseket ill. tevékenységeket. Ezért állíthatjuk joggal, hogy a testnevelés kiemelkedő szerepet játszik a tanulók szocializációjában, és jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a tanulók/diákok cselekvőképes kompetens társadalmi lényé válhassanak.

Bár hosszabb kifejtést igényelne, de terjedelmi okok miatt csak néhány szóban térünk ki az iskolai sport szocializációban betöltött szerepére. Jelentőségét az adja, illetve adhatja, hogy azon tanulók/diákok részére nyújt szervezett és pedagógiaileg irányított sportolási lehetőséget, akik mondjuk, nem férnek be egyesületi keretekbe, vagy akik nem tudják megfizetni a díjköteles foglalkozásokat. Vagy akik egyszerűen a tanórán tanultakat szeretnék gyakorolni, tanulni, tovább szeretnék fejlődni. Vagy egyszerűen vágnak rá, igényük van a sport, a játék élményére. Ezért ez a szervezeti forma az esélyegyenlőség, a testkultúrából való azonos részesedés esélyét biztosíthatja.

Az elmondottakat két idézettel egészítjük ki. Az emancipációról és az esélyegyenlőségről van szó, melyre napjainkban egyre nagyobb szükségünk van.

Nádori (2001/2002:14) szerint az iskolai testnevelés a tanulók közötti társadalmilag meghatározott kulturális és szociális különbségek megszüntetésére is alkalmas.

Az Európai Közösségek Bizottsága által készített Fehér könyv a sportról, c. kiadványban (2007:7). azt olvashatjuk, hogy a csapathoz tartozás, a tisztességes verseny, a szabályok betartása, mások tisztelete, a szolidaritás, a fegyelem elvei, elősegítik az aktív polgárságot, a társadalmi integrációt, és eltérít a bűnözéstől.

Konklúzió

Az iskolai szocializáció és perszonalizáció összehangolása rendkívül fontos feltétele annak, hogy a tanuló egyénből cselekvőképes kompetens társadalmi lény válhasson. Ehhez az iskolai szocializációs folyamatok és a célszerű, tervszerű, szakszerű valamint szervezett iskolai nevelés a szociális kompetenciák körének kialakításával járulhat hozzá. Azoknak az ismereteknek, képességeknek, készségeknek és attitűdöknek a kialakításával, amelyeket szociális kompetenciáknak nevezünk, és amelyek a személyiség szociális életképességét biztosítják.

3.4.4. Felhasznált irodalom

1. 2000. évi CXLV. törvény a sportról
2. EURÓPAI SPORT CHARTA ÉS A SPORT ETIKAI KÓDEXE. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 1992 szeptember 24.-én elfogadott és 2001. május 16.-án átdolgozott Rec (92) 13 és Rec (92) 14 számú ajánlások ISBN 963 9341 06 1
3. Bagdy E. (1986): *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Tankönyvkiadó, Budapest.
4. Burka E. (1974): *A testnevelés műveltségtartalma*. A Testnevelés Tanítása, 1975. 3 sz. 73-83.
5. *Fehér könyv a sportról*. Brüsszel, 11.07.2007 COM (2007) 391 végleges. Az Európai Közössége Bizottsága.
6. Gáspár L. (é.n.): *Nevelélmélet*. Okker Kiadó.
7. Gombocz J. (1998): *A sportoló szocializációja és nevelése*. In.: Kalokagathia, A Magyar Testnevelési Egyetem Közleményei, 1.sz. 83-99.
8. Gombocz J., Trencsényi L. (2007). *Változatok a pedagógiára. A nevelés „műkedvelőinek” nevelőinek és kedvelőinek*. Okker Kiadó, Budapest.
9. Nádori L.(2001/2002): *Iskolai testnevelés és társadalmi, gazdasági környezet Európában*. In.: Rétsági Erzsébet (főszerk.): *Iskolai testnevelés és sport. Elméleti, módszertani és információs szaklap*, 10 szám. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
10. N. Kollár K., Szabó É.(2004). *Pszichológia Pedagógusoknak*, Osiris Kiadó, Budapest.
11. http://www.pukanszky.hu/eloadasok/Selye_Nevelesfilozofia/Bevezet%E9s%20a%20pedag%F3gi%E1ba.ppt#1 Letöltés: 2014. december 10.)
12. Sallai É.(1996): *Tanulható-e a pedagógus mesterség?* VE Egyetemi Kiadó, Veszprém.
13. Székely L. F. Vergeer., Simon T. (2007, 2008): *Az „egészség” fogalmának újraértelmezése*. I. II. In.: *Egészségfejlesztés*. Országos Egészségfejlesztési Intézet. 5-6. szám 37-50. ill. 36-46.
14. Takács F. (1991): *Iskolai testnevelésünk a szociológia tükrében*; Magyar Testnevelési Egyetem Közleményei, 1991.2. Melléklet.
15. Zrinszky L. (2002): *Nevelélmélet*. Budapest, Műszaki Kiadó.

3.5. Sport, politika, sportpolitika (Elbert Gábor)

Bevezetés

Sport, politika, sportpolitika címen a szerző egy rövid vitaindítóra, egy nem teljes áttekintésre, a példákkal a figyelem felhívására tesz kísérletet.

3.5.1. A sportpolitika céljai

Sportpolitikai célok definiálásának legmodernebb Magyarországon elérhető forrása a 2007-ben a parlament által öt párti egyetértéssel elfogadott Nemzeti Sportstratégia

1. Az életminőség javítása

A magyar lakosság nincs kellően tisztában azzal, hogy van egy értéke, egy tulajdona, az egészsége. Az sem tudatosul kellően, hogy ezzel a tulajdonnal nem csak a munkahelynek, nem csak az államnak, hanem neki magának kell gazdálkodnia, hogy minél tovább, minél emberibb minőségű életet élhessen. Különböző felmérések szerint a magyar emberek kívánságai között az egészség az elsők között van, tehát szeretnék az egészséget, de tenni érte nem nagyon tesznek. Ha valaki nem ismeri az egészsége értékét, akkor nem fog önfegyelmző, korlátozó életmódbeli szabályokat elfogadni, követni. Minden egészségfejlesztési aktivitás megbukik, ha olyan embereket kíván célba venni, életmód-változtatásba bevonni, akik nem ismerik, nem élik meg tulajdonosi szemlélettel egészségük értékét. Ezért minden egészségfejlesztési koncepció alapjául kell elfogadnunk az egészség érték voltának következetes propagálását. Olyan attitűdre és magatartásformáló aktivitásokra van szükség, amelyek túl az ismeretterjesztésen, az érintettek aktív bevonásával a fentiek kialakítását szolgálják. Az egészség értékővő szemléletét az óvodák, az iskolák pedig az egészséges életmódot és annak értékővő voltát erősíthetik. A sportban rejlő pozitív tényezők egymást erősítő hatása révén érezhetően javítható az egyén és a társadalom életminősége. Az állam e területnek kiemelt figyelmet kell, hogy szenteljen.

2. A sport kapcsolatrendszereinek fejlesztése

A sport magyarországi megítélése – a sport eredményeinek elismerése ellenére – sokszor a politikum oldaláról, a potenciális és tényleges sportfogyasztók, sőt a sportban szerepvállalók részéről is rendkívül egyoldalú: a sportról történő gondolkodás középpontjában a sportnak csak a versenysport médiafigyelemben részesülő szegmense áll. Miközben a mai kultúra középpontjában a test kiemelkedő szerepet tölt be, érdekes módon a sport elszigetelődött egyes

humán területektől, a tanulástól, kulturálódástól, az esélyegyenlőségi megoldásoktól, a hétköznapi élet biztonságát meghatározó területektől. A sport rendkívül sokoldalú kapcsolódási, fejlesztési lehetőségei még nem tudatosodtak. A sportolás egészségmegtartó, egészségfenntartó, egészségfejlesztő szerepét általában elismerik, de konkrét, az egészséget primer prevenciók szempontból döntően meghatározó elemeként, még nem került elismerésre. Pedig a sport rendszeres gyakorlása alkalmas a hétköznapi élet döntő átalakítására, megújítására. A kitörési pontokra példaként említhető a turizmus, mint ágazat, amely további fejlesztési potenciállal rendelkezik. A sport-rekreáció köré csoportosuló lehetőségek feltárása, az aktív turizmusra, a sportturizmusra épülő komplex termékek népszerűsítése előmozdíthatja a szabadidő-gazdaság fejlődését is.

3. Egészséges társadalom

Bizonyított, hogy a rendszeres testedzés életkortól függetlenül közvetlen pozitív hatással van az egészségi állapotra és a közérzetre. Hazánkban magas a dohányzásból, egészségtelen táplálkozásból és mozgáshiányból fakadó betegségek aránya. A sportolók körében ugyanakkor kisebb mértékben jelentkeznek a kóros stressz-terhelés tünetei, alvászavarok, fejfájás, kevesebb a káros szenvedéllyel élők száma, kisebb a szív- és érrendszeri betegségekben, anyagcsere-betegségekben szenvedő betegek aránya. Cél tehát, a népesség egészségi állapotának javítása a sport segítségével, minél szélesebb rétegek mozgósítása, hogy az egészség megőrzése érdekében növeljék sportaktivitásukat.

4. A sport és a tudástársadalom összekapcsolása

Tarthatatlan, hogy sokszor választani kell tanulás, kulturálódás és a sport gyakorlása között. Főleg a fiatal korosztályokat nem szabad az életminőségüket döntően meghatározó területek közötti választásra kényszeríteni.

A sport sem maradhat ki a tudástársadalom és az informatikai társadalom vívmányainak használatából. Az aktívan sportolók számának emelése mellett kiemelkedő fontosságú a minőség ismételt erősödésének tendenciája a sport minden területén. Minőséget a modern tudástartalmak mindennapi sportgyakorlat felé történő intenzívebb „visszaforgatása” jelentene. A magyar sport legnagyobb értékét a meglévő humán tőke jelenti – pl. néhány mester – de sajnos sportról szóló tudásuk nem szerveződik rendszerré. A meglévő információk nem kellően dokumentáltak, mozaikszerűek, alacsony a kooperációs szint, az információk nem szerveződnek élő tudáshálózatba. Az információs társadalom fejlődésével megteremtődik a lehetőség egy sportszakembereket teljes mértékben átfogó sporthálózat kialakítására

5. Harmonikus társadalom, a közösségi kohézió fejlesztése

Harmonikus társadalom nem képzelhető el az egyén képességeinek és készségeinek fejlődése, fejlesztése mellett a meggyengült közösségi kapcsolatok erősítése nélkül. A sport a legalkalmasabb eszköz a közösségi kohézió erősítésére, kialakult gyakorlata, technikái, metodikája van. A sport a hétköznapi rendszeres erőfeszítést igénylő tevékenysége, és a versenyek ünnepi lényege, közösségi kohéziót erősítő hatását a jövőben kutatni, dokumentálni és tudatosan fejleszteni kell.

A sporthoz szervesen hozzátartozik az egyén és a közösség egészsége mellett a természetvédelem és környezetvédelem kötelezettsége is. A fenntarthatóság gondolatköre teljesen rokon, szinergiában van a sport alap gondolataival (német vagy finn sportfelfogás), hiszen a sportoló legtöbbször rendszeresen a természetben, vagy speciálisan kialakított védelemre szoruló sportkörnyezetben végzi tevékenységét.

6. A sport, mint innovatív tényező – a versenyképesség és a foglalkoztatás növelése

E területen kiemelt célok a következők:

- hozzájárulás az adott munkáltató, illetve a magyar kis- és középvállalkozások versenyképességének javításához;
- a javuló egészségi állapotnak köszönhetően a munkaerő kiesés arányának csökkentése;
- a munkavállalók produktivitásának növekedése a sportolásnak köszönhető jobb fizikai, szellemi és lelki kondíció eredményeként;
- a tanulási, koncentrációs és a munkabíró képesség növelése a fizikai és szellemi energiák összhangjának sport általi megteremtése révén.

Magyarország egyik legfőbb vonzerejét a termálvíz, és az ehhez kapcsolódó gyógyturizmus jelenti. A termálturizmusnak egyre növekvő szerepe van az egészség megőrzésében, betegségek megelőzésében, a gyógyításban, az utókezelésben, a fizikai és mentális kondicionálásban. Hazánk gyógy- és termálfürdői, gyógybarlangjai kedvező lehetőséget nyújtanak az egészségturizmus és modern rekreációs szolgáltatásokat igénylőknek, ami szervesen összefügg a szabadidősport és rekreációs lehetőségek fejlesztésével.

A kerékpár- és kiránduló utak kiépítése hozzájárul a falusi- és az ökoturizmus fejlesztéséhez; Szintén a versenyképesség javítását szolgálja az iskolai testnevelés, valamint a diáksport fejlesztését biztosító továbbképzési programok tematikájának kialakítása és implementációja. Továbbképzési és kommunikációs programokat indítunk az egészségügyben a sport szempontjából inaktív rétegek és korosztályok célzott megszólítása érdekében.

Aktív programokkal munkahelyeket teremtünk a sportiparban és a non-profit szféra területén. Kommunikációs stratégiánk középpontjába a lakosság életmód-tudatosságát fejlesztő kommunikációs programokat állítjuk. A sportfejlesztéseken keresztül hozzájárulunk a lakótelepi környezet rehabilitálásához.

A szabadidősport és a rekreáció minél szélesebb körű elfogadtatásával a munkaképes korú népesség létszám növekedése, a foglalkoztatottság bővülése, a rendszeres szociális járadékban részesülők számának csökkenése ugyancsak a célok között szerepel.

7. A nemzeti és közösségi identitás erősítése

A rendszerváltás után a közösségfejlesztésre kevés figyelem fordítódott. A társadalom a rendszerváltás előtti években olyan módon atomizálódott, hogy a piacgazdaság térhódításával a hagyományos egyesületi élet, az öntudatos „civilség”, az állampolgárok mozgalmi és szervezeti még nem képesek tömegméretekben működni. Bár tetten érhetőek pozitív kezdeményezések, amelyek a sport köré igyekeznek összpontosítani tevékenységüket, ezek még nem túl elterjedtek.

A sport az egyetemes magyar kultúra részeként óriási szerepet tölt be a közösségformálásban, a magyarságtudat fejlesztésében. A versenysportban elért nemzetközi eredmények révén növelhető a nemzeti büszkeség, az önértékelés. A helyi csapatok, versenyzők eredményei révén erősödik a lokálpatriotizmus. A magyarok közel 90%-a büszke a sportolóink sikereire, ismeri az olimpikonokat, kiemelkedő eredményeket elért versenyzőiket.

A mai magyar közösségfejlesztés – bizonyos történelmi sajátosságok miatt – még nem a leghatékonyabb. Napjainkban a XIX. század végére jellemző széles körű alulról építkezés, civil szerveződés csak kismértékben jellemző, vagy most kezd teret nyerni. A XIX/XX. századforduló társadalmi mozgalmainak, civil aktivitása és ezzel egyidejűleg társadalomjobbító technikája népszerű volt, ennek ellenére szinte teljesen eltűnt.

Kiemelkedő eredményeket felmutató versenyzőink teljesítménye elsősorban olyan sportágakra jellemző, melyek versenyei nem számítanak világviszonylatban számottevő érdeklődésre, vagy relatív nemzetközi jelentőségük stagnál, sok esetben csökken. Az olimpia műsora folyamatosan megújul, ezt a megújulást – a kialakult sportstruktúra – csak lassan tudja követni. Az új, feltörekvő sportágak nagyobb figyelemre és szakmai támogatásra szorulnak azért, hogy fejlesztéseiket végrehajthassák.

8. Esélyegyenlőség

A sportnak rendszeresen és visszatérően szükséges figyelemmel kísérnie és támogatnia a kiemelkedő tehetségek bekapcsolódási folyamatát a sport rendszerébe (pl. ösztöndíj rendszer). Ezt főképpen az egyesületekkel, önkormányzatokkal, kistérségekkel együttműködve lehet, és kell végezni. A sportirányítás önmagában nem képes kezelni komplex gazdasági – társadalmi válaszokat igénylő problémákat, de a szakma érzékenységének és eszközrendszerének folyamatos fejlesztése fontos feladat. A sport képes a szabadidő-gazdaság, a szabadidősport-gazdaság, a sportgazdaság támogatásával a területi egyenlőtlenségek kiegyenlítésében is szerepet játszani.”

3.5.2. Példák a sport történetéből

Az ókori olimpiák és a politika kapcsolata

Az első ókori olimpiai játékokon kizárólag stadionfutás szerepelt a programban, ennek hossza 192,27 méter volt, állítólag Héraklész lábmeretének négyszázszorosa. A mai is használatos stadion kifejezésnek is ez az eredete. Az olimpiai játékokon vezették be az úgy nevezett atlétikus meztelenséget, amely vélhetően spártai eredetű szokás. A küzdősportokban a meztelenség azért is szokás volt, mert ezzel nehezebb volt az ellenfeleknek egymáson fogást találni.

Az olimpiai játékokon minden hellén indulhatott, így arról időben hírt is kellett kapjon mindenki. Minden indulónak kötelező volt edzenie, előbb 90 napig otthon, majd 30 napig Olümpiában. A korabeli történetírók szerint már i. e. 1000 körül rendezhettek versenyeket, ám az első eredmények i. e. 776-ból származnak. Az első kettős stadionfutást I. e. 724-ben, a 14. játékokon rendezték meg. Már a következő, 15. játékokon, i. e. 720-ban a hosszútávfutást is felvették a versenyek közé. Ezek tehát valamennyien futószámok és egyelőre nem sok közül volt a görög sportélet teljességéhez, ahol mindenféle versenytípus jelen volt már a küzdősportoktól a lovas játékokig.

I. e. 708-ban, a 18. ókori olimpiai játékokon került a programba az öttusa: stadionfutás, távolugrás, diszkoszvetés, gerelyhajítás, birkózás. Ha akadt olyan versenyző, aki három versenyszámot megnyert, ő automatikusan megnyerte a versenyt. Ekkor az utolsó két számot nem is rendezték meg, mivel a görögök hagyományosan nem voltak másra kíváncsiak, csak a győztesre. Nem is díjazták a másodikat és a harmadikat.

A korabeli politikai elveket követte az ekkor már öt napos rendezvény kötelezően előírt programja.

Az első nap az eskütétel és az istentisztelet Zeusz szobra előtt; a második nap a kocsiversenyek, ahol a győztesnek járó díjat a lovak tulajdonosa kapta, nem a hajtó, majd még ugyanezen a

napon a pentathlon; a harmadik nap következtek a szertartások, a felvonulás és az áldozat Zeus szobránál, valamint a 12-18 éves kor közti fiúk versenye birkózásban, ökölvívásban és stadionfutásban; a negyedik nap kerültek sorra a hagyományos futószámok: a stadionfutás, a kettős stadionfutás, a hosszútávfutás, valamint a hagyományos küzdősportok: az ökölvívás, a birkózás, a pankráció és kettős stadionfutás fegyverzetben; az ötödik napon a záróünnepség, az istentisztelet és az ezt követő lakoma volt soron.

I.e. 724 óta a győztesek a szent olajfáról aranykéssel levágott olajágból font koszorút kaptak, életnagyságú szobrot készítettek róluk és teljes ellátásban részesültek városállamukban. Az ókori olimpiákon csak egyéni versenyszámok voltak, a csapatversenyeket ekkor még nem ismerték. Az utolsó feljegyzett ókori olimpiai játékokat 261-ben rendezték.

A politikai előnyszerzés céljából sokan próbálták ellenőrzésük alá vonni a szenthelyet, és így a játékokat.

I. e. 12-ben Nagy Heródes, mint a mai politikai mecénások anyagilag támogatta az olümpiai játékokat, hogy segítse a jövőbeli fennmaradását.

A játékokat végül II. Theodosius 435-ben szüntette meg.

Politikai bojkott az olimpiai játékokon

Az 1956-os melbourne-i olimpiai játékok voltak az elsős, amikor néhány ország bojkottálta a játékokat. Hollandia, Spanyolország és Svájc a magyar forradalom szovjetek általi vérbefojtása miatt mondta vissza a részvételt, míg Egyiptom, Irak, Kambodzsa és Libanon a szuezi válságra hivatkozva nem küldött sportolókat Ausztráliába

1972-ben és 1976-ban számos afrikai ország fenyegette a NOB-ot bojkottal, annak érdekében, hogy a Nemzetközi Olimpiai Bizottság vonja meg a részvétel jogát Dél-Afrikától, Rodéziától és Új-Zélandtól. A NOB elfogadta az Dél-Afrika és Rodézia távoltagezését, de elutasította Új-Zéland eltiltását. Az ok az előbbieknél a feketék üldözése, az úgy nevezett apartheid volt. Az óceániaiak „bűne”-ként azt rótták fel az afrikaiak, hogy egy új-zélandi rögbi csapat Dél-Afrikában turnézott és ez sértette őket. Végül 22 főként afrikai ország bojkottálta a montreali eseményeket, amiért Új-Zélandot nem zárták ki.

1976-ban Montréalban a Kínai Népköztársaság nyomása miatt Kanada nem engedélyezte Tajvan számára a részvételt a nyári olimpiai játékokon Kínai Köztársaság néven. Végül kompromisszumos javaslat született, mely szerint Tajvan a Kínai Népköztársaság zászlaja és himnusza alatt vegyen részt a játékokon. Tajvan elutasította ezt a lehetőséget és legközelebb csak 1984-ben szerepelt az olimpiai játékokon, Kínai Taiwan néven, egy speciális lobogó alatt.

1980-ban Moszkvában és 1984-ben Los Angeles-ben a hidegháború ellenfelei bojkottálták az olimpia szereplést. Hatvanöt állam zárkózott el a szerepléstől a moszkvai játékokon Afganisztán szovjet megszállás miatt. E bojkott miatt mindössze nyolcvanegy ország jelent meg Moszkvában, 1956 óta a legkevesebb. Az ausztrálok a bojkott ellenére részt vettek a játékokon, ám sportolók az ötkarikás lobogót láthatták az ausztrál helyett az eredményhirdetéseknél.

Válaszul a Szovjetunió és az úgy nevezett keleti blokk tizennégy állama (Magyarország is) bojkottálta a los angelesi olimpiai játékokat 1984-ben. A kelet-európaiak közül csak a románok és a jugoszlávok vettek részt az eseményen. A szovjet politika arra hivatkozott, hogy „a sovíniszta felfogás és a szovjetellenes hisztéria felkapott lett az Egyesült Államokban”. Az olimpia helyett a távol maradó országok *Barátság játékok néven saját eseményt szerveztek 1984. júliusában és augusztusában*

1988-ban Szöulban rendeztek újra teljes olimpiai játékokat, igaz néhány ország ekkor is távol maradt, mert Észak-Korea egyetlen verseny megrendezésének jogát nem kapta meg a dél-koreai szervezőktől ezért sem ők, sem Etiópia, sem Kuba és Nicaragua nem képviseltette magát Szöulban.

Merénylet a müncheni olimpiai játékokon

1972. szeptember 5-én Münchenben a nyári olimpiai játékokon soha addig és szerencsére azóta sem látott szörnyű események történtek. A napot a müncheni mészárlás néven tartják számon a történetírók. Ekkor palesztin terroristák támadták meg az izraeli olimpiai csapatot az olimpiai faluban. (Rézsút szemben a magyar csapat szállásával.) A Fekete szeptember elnevezésű palesztin terrorszervezet az izraeli csapat 11 sportolóját ejtette túsul. Két sportoló a túszejtés során halálosan megsebesült, de a német hatóságok kudarcba fulladt kiszabadítási akciója során a többi tús is életét veszítette. Meghalt öt terrorista és egy német rendőr is. Később a két túlélő, de soha el nem ítélt palesztin túszejtőt, valamint az akció feltételezett kitervelőjét, az izraeliek egy titkos akcióban megölték.

Az olimpia egy nap szünet után folytatódott, miután az IOC akkori elnöke Avery Brundage döntését a következő, azóta szlogenné is vált szavakkal jelentette be: „The show must go on!”

A sport, mint diplomáciai eszköz

Talán a legjobb példa arra, hogy a sport milyen szerepet játszhat a politikában pozitív értelemben, az az amerikai asztalitenisz válogatott 1971-es vendégjátéka a kommunista

Kínában. Ennek révén minden hasonló próbálkozást, amikor a sport közvetítő, béketeremtő szerepet kap a politikában, ping-pong diplomáciának nevezik.

1969-ben Richard Nixon lett az Amerikai Egyesült Államok elnöke. Egyik legfontosabb céljának tekintette, hogy enyhítse a Csang Kaj-sek Tajvanra menekülésével és a Kínai Népköztársaság kikiáltásával végződő, 1949-es polgárháború óta fagyos amerikai-kínai kapcsolatokat. Peking érdekei sem voltak mások, ráadásul ekkor pattanásig feszült volt a helyzet Kína és a Szovjetunió között egy vélt, vagy valós határincidens miatt. Mao Ce-tung úgy gondolta, hogy a kínai hadsereg egyedül képtelen lenne feltartóztatni a Vörös Hadsereget, ezért a legésszerűbbnek a Szovjetunió legnagyobb ellensége, az Egyesült Államok és Kína viszonyának rendezése tűnt.

Mao először Edgar Snow újságírót, a Vörös csillag Kína felett című könyv szerzőjét hívta meg magához, de ez nem kapott különösebb visszhangot az USA-ban, így új irányba ellett elindulnia. Ekkor még senki nem gondolta a Világon, az USA-ban különösen nem, hogy a Kínában nemzeti sikersportnak számító asztalitenisz lehet a megoldás kulcsa.

Amikor a kínai külügyminisztérium értesült az amerikai asztalitenisz-válogatott Kínába utazásának szándékáról, Mao Ce-tung és Csou En-laj miniszterelnök is meglepődött, de végül nem ellenkezett így 1971. április 10-én kilenc amerikai játékos, négy tisztviselő és két feleség átlépte a kínai határt. Az amerikai delegáció a következő hét napban bemutató mérkőzések sorát játszotta Kínában. Őket megelőzően utoljára 1949-ben járt hivatalos amerikai küldöttség Pekingben.

A legfontosabb előkészítő esemény Glenn Cowan és Csuang Ce-tung beszélgetése volt az asztalitenisz VB-n. Ez Csuang Ce-tung egyéni akciója volt annak ellenre, hogy Mao a VB előtt a kínai sportolók számára megtiltotta, hogy beszélgetést kezdeményezzenek, vagy akár zászlót cseréljenek amerikai ellenfeleikkel.

A történet: Glenn Cowan 1971-ben Japánban a VB-n lekéste a saját csapat buszát. Csuang Ce-tung a kínaiak a buszára invitálta az amerikaiakat. Talán nem is tudták ekkor, hogy megváltoztatják a világpolitikát. A háromszoros világbajnok kínai később egy a Huang-hegyet ábrázoló selyemfestményt adott az amerikai játékosnak. Glenn Cowan másnap egy, az Egyesült Államok zászlajának színeiben pompázó pólóval lepte meg társát, amelyen a béke szimbóluma volt látható. Az amerikai riporterek természetesen azonnal neki szegezték a kérdést az amerikai sportolónak, hogy mi lesz a folytatás? Glenn Cowan szeretne-e a közeljövőben Kínában játszani? A sportoló rövid gondolkodás után úgy felelt: „Természetesen”. A szavakat hamarosan tették követték, a két válogatott pedig eleget tett a kölcsönös meghívásnak. A

pingpong diplomácia Kissinger és Nixon történelmi látogatásának követte ki az utat, amelyre 1972 februárjában került sor.

3.5.3. Felhasznált irodalom

1. Rétsági E., H. Ekler J., Nádori L., Woth P., Gáspár M., Gáldi., Szegterné Dancs H. (2011): *Sportelméleti ismeretek*. Dialóg Campus Kiadó
2. *Nemzeti Sportstratégia* (2007): a Magyar Köztársaság Országgyűlése, <http://kobanyasc.hu/docs/07sportstrategia.pdf>, Letöltés:2015. február 22.
3. Boggan, T. (2005): *History of U.S. Table Tennis*, Boggan T.
4. Kun L. (1984): *Egyetemes testnevelés- és sporttörténet*, SPORT, Budapest

3.6. Sport és gazdaság (Ács Pongrác)

Bevezetés

A sport az egyre bővülő szórakoztató ipar része, amely a társadalom homlokterében álló jelenségek közül az egyik leglátványosabb növekedést produkáló terület. A sport társadalmi hozzájárulásainak számbavételénél a kutatók szinte minden alkalommal kiemelik, hogy a társadalmi értékeken túl a sport a termelékenységre is pozitív hatással bír, hiszen közvetve és közvetlenül is javítja a közegészségügyi helyzetet, mérséklő tényezőként jelentkezhethet az anti-szociális viselkedések és a bűncselekmények vonatkozásában és a felnövekvő generációkban egyfajta összetartó erőt képvisel. A sport hozzáadott értékei közül manapság a társadalmi jelentőség mellett egyre nagyobb figyelem fordul a gazdasági tényezők megismerésére és feltérképezésére.

Ennek oka, hogy a sportgazdaság fejlődése, növekedési üteme jelentősen meghaladja a nemzetgazdaságok átlagos növekedését. Jóllehet pontos és összehasonlítható adatok nem állnak rendelkezésre, az Európai Bizottság sportról szóló Fehér Könyve egy 2004-es tanulmányra (Dimitrov et al., 2006) hivatkozva említi, hogy az EU GDP-jének 3,7%-a a sportgazdaságban termelődött és 15 millió embert, azaz a munkaerő 5,4%-át a sportágazat foglalkoztatta. A modernkori sport tehát alig több mint egy évszázad alatt egyedülálló, dinamikus és sikeres növekedéssel a kultúra-gazdaság legnagyobb volumenű globális és nemzetgazdasági jelentőségű „iparává” vált. Gyakran hangzik el a vád, hogy az iparág prosperálása nem piaci üzleti működés eredménye, hanem elsősorban a még ma is létező folyamatos és jelentős állami⁹ szubvenciónak köszönhető. Az érvelés, amellyel gyakran találkozunk, igaznak tűnhet az Európai Unióba az új évezred elején csatlakozó volt szocialista országok, de különösen Magyarország esetén is, ahol kezdetben a politikai reprezentáció eszközeként is tekintettek rá (Gyömörei, 2012).

Napjainkban több alkalommal elhangzott, hogy a hazai kormányzat stratégiai ágazatként tekinti a sportot, és ennek megfelelő támogatási volumenben részesítette az elmúlt négy év során. A sportot érintő jogi és gazdasági környezet tudatos változtatásai napjainkban is zajlanak. Ezen folyamatok megértése, értékelése, irányítása nem nélkülözheti a sport és gazdaság kapcsolatrendszerének ismeretét. A fejezet megengedett hossza, valamint a formai követelményeinek betartása végett csak bepillantást kaphatunk a sportot érintő gazdasági

⁹ *Állami támogatás alatt a továbbiakban, tágabb értelemben az állami és önkormányzati, tehát a közösségi támogatást kell értenünk.*

szinterekről, a bővebb tudásra vágyó érdeklődőnek ajánlani tudjuk Ács és szerzőtársai által írt Sport és gazdaság tankönyvet (Ács, 2014), mely kellő alaposággal és részletességgel foglalkozik a témával.

3.6.1. Sport és gazdaság kapcsolata

A gazdaság széleskörű definíciójából kiindulva elmondható, hogy a sportgazdaság meghatározása sem egyszerű feladat, számos összetevőt, rengeteg részterületet érint, hiszen a sport értékének mérésével is foglalkozik. *A fizikai aktivitással összefüggésbe hozható szükségletek kielégítésére alkalmas javak és szolgáltatások előállításának, fogyasztásának, szétosztásának mechanizmusát jelenti egy adott társadalomban, melynek alapvető, de nem kizárólagos színtere a sportpiac.*

A sport és gazdaság találkozását négy jól elkülönülő állomás mentén jellemzi a nemzetközi szakirodalom:

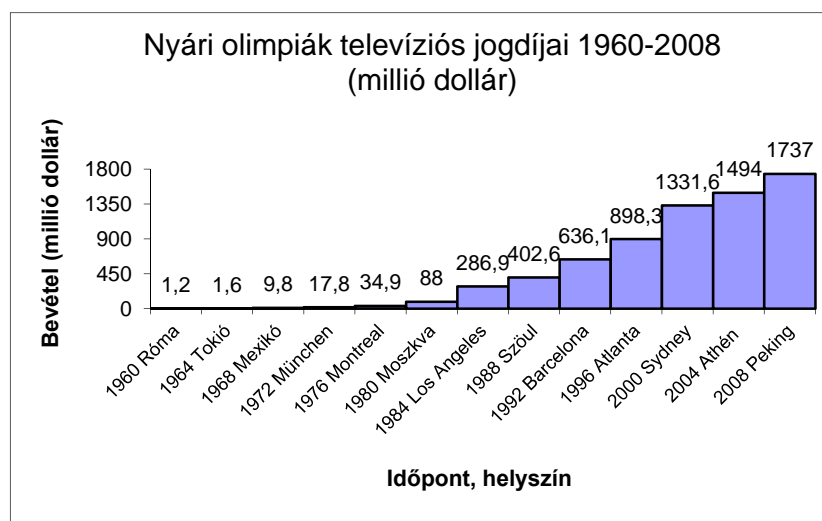
- A sport és a gazdaság közötti kapcsolatot az ókori olimpiáig vezethetjük vissza, amikor megjelent, hogy a sportolókat különböző javakkal vagy pénzzel jutalmazták. Ez a „szokás” a mai napig megfigyelhető.
- A fejlődés következő állomása a XIX. századra tehető, amikor kialakult a professzionális sport - a sport a megélhetés egyik lehetséges formájává válik-, és ennek közvetlen következményeként a sportfogadások is megjelentek.
- A sportesemények vonzereje egyre nyilvánvalóbbá vált és a korai XX. század elején, a következő gazdaságilag is számottevő áttörést a rádióközvetítések térhódítása jelentette.
- A világháló megjelenése és tömeges terjedése jelentette a negyedik állomását a sport és gazdaság találkozásának.

A harmadik és negyedik állomás a rádió és televízió, majd legvégül a világhálónak köszönhetően megindul a sportgazdaság globalizációja, melynek felerősödése a második világháborút követően számottevő. A sportgazdaság globalizációjáért három fő tényező felelős, melyek időrendben a következők:

1. A fogyasztásra szánt pénzek, illetve a szabadidő mennyisége növekedett, utóbbinak előidézője a fizetett szabadnapok megjelenése volt. Az alapszükségeiket magas szinten kielégíteni képes társadalmi csoportok egyre növekvő számban jelentek meg,

mely pozitívan realizálódott a sportgazdaságban, a látványsport (élsport), és a szabadidő sport területén egyaránt.

2. A második fő tényező a nagyobb sportesemények televíziós közvetítésének megjelenése, ami egy teljesen új „iparág” kialakulásához vezetett, amely nemzetközi versenyt indított el a sportfogyasztókért, illetve TV nézőkért. A sportgazdaság egyik legjelentősebb bevételi forrását a televíziós közvetítések adják. A nézők száma, illetve a jogdíjakból befolyt összeg az idő múlásával pozitívan növekedett, gondoljunk itt az olimpiákra. Az első televízió által sugárzott olimpia 1936-ban volt Berlinben, ahol három kamerával rögzítették az eseményeket. Kizárólag a rendező országban lehetett nyomon követni a versenyszámokat, melyeket becslések szerint 162 000 fő figyelhetett. A legutolsó olimpia nyitóünnepségét egyes közvélemény-kutatók adatai szerint 34,3 millió néző követte. Napjainkban a nagy eseményeket már 170-220 országban közvetítik. A jogdíjbevételekből származó összeg szintén óriási növekedést mutat, hiszen míg 1960-ban 1,2 millió dollárért értékesítették a római játékokat, addig az utolsó pekingi játékokét 1737 millió dollárra becsülik. Tényként kell elfogadni, hogy a televíziós közvetítések súlyosbítják az amúgy is egyenlőtlen gazdasági fejlesztést a különböző sportágakban, a médianak és néhány financiálisan is érdekelt sportágnak köszönhetően.

3/2. ábra: A nyári olimpiák televíziós bevételei 1960-2008

Forrás: Dénes (2008)

3. A legfrissebb korszakalkotó fejlődést az egyre növekvő és terjedő információs és kommunikációs technológia hozza, hiszen a sporteseményekről az információk és képek a világon bárhol azonnal elérhetőek. A világháló térhódítása pozitívan hat a

televízió által gerjesztett sportági diszkriminációra, hiszen manapság nem különösebben nehéz egy bármilyen helyi sporteseményt élőben megjeleníteni.

A sportgazdaság folyamatos fejlődése a sportot számottevő gazdasági tényezővé tette a nemzetközi közgazdaságtanban, és ennek a ténynek is köszönhetően a sportgazdasági témában folyó kutatások száma egyre növekszik. Ezek a kutatások három szinten folynak szerte a világban.

- I. A makroökonómiai szinten folyó kutatások, arra keresik a választ, hogy a sportszektor egésze milyen viszonyban van a nemzetközi, illetve a különféle regionális gazdaságokkal, és miként tud annak szerves része lenni. Az ilyen és ehhez hasonló kutatások különféle statisztikai mutatószámokkal dolgoznak, leggyakrabban a sportszektor növekvő gazdasági jelentőségét a helyi, területi GDP-vel vetik össze. A makrogazdasági kutatásokat nehezítő körülmény, hogy a sportgazdaság könyvelése csak néhány országban van jelen, nem állnak rendelkezésre sportra vonatkozó alapstatisztikák sem, sőt a háztartások sportra vonatkozó kiadásait sem mérik. A makroökonómiai kutatásoknak közös konklúziója, hogy a sport a szórakoztató- ipar egyik legdinamikusabban fejlődő ága, mely a jövőben további exponenciális fejlődésen megy keresztül. Az elsők között Európában Nagy- Britanniában foglalkoztak ilyen jellegű kutatásokkal a 1980-as években, ahol a sporttermékek és sportszolgáltatások előállításának, termelésének, fogyasztásának körülményeit vizsgálták. 1986-ban a Brit Sporttanács publikálta kutatását: A sport hatása és fontossága az Egyesült Királyság gazdaságára, mely mérföldköve az európai sportgazdasági tanulmányoknak. A 1990-es években a párizsi Közgazdaságtudományi Egyetem professzora Wladimir Andreff és társai jelentős kutatásokat végeztek, több európai országra kiterjesztve. A kutatásban résztvevő országok a hasonló iránymutatások következtében azonos adatok gyűjtéséhez kezdtek, melyeket különböző metodikai megközelítések mentén elemeztek. Ezen kutatás nagy előrelépésnek bizonyult, melyben nyilvánvalóvá vált, hogy a nemzeti adottságok megnyilvánulnak a kapott eredményekben, vagyis a kutatásban résztvevő államok kulturális és történelmi adottságaik láthatóvá váltak. Németországban 1995-ben Wolfgang Weber professzor vezetésével empirikus adatokra támaszkodva publikáltak egy komoly sportgazdasági kutatást. A három évig tartó kutatás elsősorban a sporttermékek iránti kínálat- kereslet viszonyokat vizsgálta. A vizsgálat azért is kiemelkedő, mivel ez volt az első alkalom, hogy sport témában teljes körű felmérést végeztek a német háztartásokban. Legfőbb megállapításuk az volt, a háztartások több

pénzt költenek a szabadidős sportokra, mint a látványsportra. Ténylegesen Európában az 1980-as évektől folynak célzott sportgazdasági kutatások, melyeket tradicionális sportgazdasági kutatásoknak nevezhetünk. Az elsők között Nagy- Britannia, Franciaország és Németország ismerte fel ennek jelentőséget. Az újkori sportgazdasági kutatások a skandináv országokban történtek, a 1990-es évek elején. A „legújabbkori” kutatások az ezredfordulón vették kezdetüket, leggyakrabban kormányzati megbízásból.

- II. A következő a mezoszint, ahol a kutatások többnyire az egyes sportágak és ligák, illetve a hozzájuk tartozó munkaerő- piaci sajátosságokat vizsgálják. A nemzetközi kutatások tanulságai szerint az önkéntesek által irányított és jótékony alapon finanszírozott sportok eltűntek és a profi ligák, magas szintű globális európai bajnokságok térhódítása várható a jövőben. ez következménye lehet a profi csapatok globalizációjának, melyek működése egyre inkább a multinacionális vállalatokéhoz hasonlatos. Ennek következménye lesz a menedzsment szemlélet térhódítása.
- III. A harmadik a mikroszint, ahol a mikroökonómiai jellegű kutatások vannak túlsúlyban, elsősorban a sportpiac működését a fogyasztási javak és a termelési tényezők keresletének, kínálatának, árának alakulását meghatározó feltételeket vizsgálják. A fogyasztókkal és termelőkkel, mint a sportpiaci szereplőkkel foglalkozik, akik – feltevése szerint – haszonmaximalizáló és költségminimalizáló, valamint az ehhez tartozó kockázatot mérlegelő döntéshozók. A vizsgálatok tárgya között leggyakrabban a sportszolgáltatások, sporttermékek szerepelnek, valamint a sportpiac szereplőinek vizsgálatai, a keresleti és kínálati oldalak meghatározásai. Ezenkívül számos tanulmány foglalkozik egyes sportszervezetek felépítésének vizsgálatával, illetve az egyes létesítmények gazdasági kérdéseivel (Ács, 2009).

Hazánkban a sport funkcióit Nádori és Bányai nyomán (Nádori, Bányai 2003) kezdetekben öt alapfunkcióval jellemezték, mely a közelmúltban egy új sportgazdasági funkcióval egészült ki:

- nevelési funkció
- egészségügyi funkció
- szociális funkció
- kulturális funkció
- rekreációs funkció
- *sportgazdasági funkció*

A sport értékeinek vizsgálatakor rögtön szembetűnő, hogy a gazdasági szerepkör szinte minden szegmensben jelen van és nélkülözhetetlen.

3/5. táblázat: A sporttevékenységek legfőbb területei és értékei

Az „ÉLŐ”sport szegmensei		A szegmensek értékei
É L S P O R T	Profi v. hivatásos sport	üzlet, ismertség - reputáció, imázs, kül - és belpolitika, kereskedelem- politika
	Elitsport v. Prolympic sport	Példakép, rekreációs infrastrukturális közjavak fejlesztése, lokális-nemzetközi presztízs
Közösségi sport	 Utánpótlás, iskolai - egyetemi sport Lakossági és szabadidő sport	testkultúra, mozgásoktatás, képzés - nevelés, szocializáció egészségfejlesztés, munkaképesség megőrzése, civil-közösségi szerveződések, átörökítés, képzés

Forrás: Gyömörei (2012)

A sportgazdaság értelmezése során elkerülhetetlen, hogy a sportpiac, mint legfőbb szintér behatárolása megtörténjen.

A sportpiac felosztása többféle szempont szerint elvégezhető. A leggyakoribb sportspecifikus elkülönítés a professzionális (hivatásos) és a szabadidős sportpiac egymástól való megkülönböztetése.

Fontos különbség mutatkozik a hivatásos és a szabadidősport közt a sportoló és a sportolás jellemzőiben is. A hivatásos sportban a sportolást végzők döntő többsége számára a sportolásból származó, illetve ehhez kapcsolódó közvetlen jövedelmek a jövedelemszerkezet meghatározó részét képezik. A sportoló számára a sport munka, mely során a legfőbb célja az előmenetel és az ezen keresztül jövedelemszerzés. A hivatásos sport lényege, hogy a fogyasztók passzív részvételén nyugszik, elsősorban üzleti szolgáltatók által előállított eseményt, vagy ehhez kötődő látvány, élményt, egyszóval szórakozást kínál. A szabadidős

sportban a sportoló számára nem a jövedelemszerzés a cél, hanem jellemzően a szabadidő eltöltése és az egészségmegőrzése (András, 2002).

3/6. táblázat: A szabadidő- és a hivatásos sport összevetése

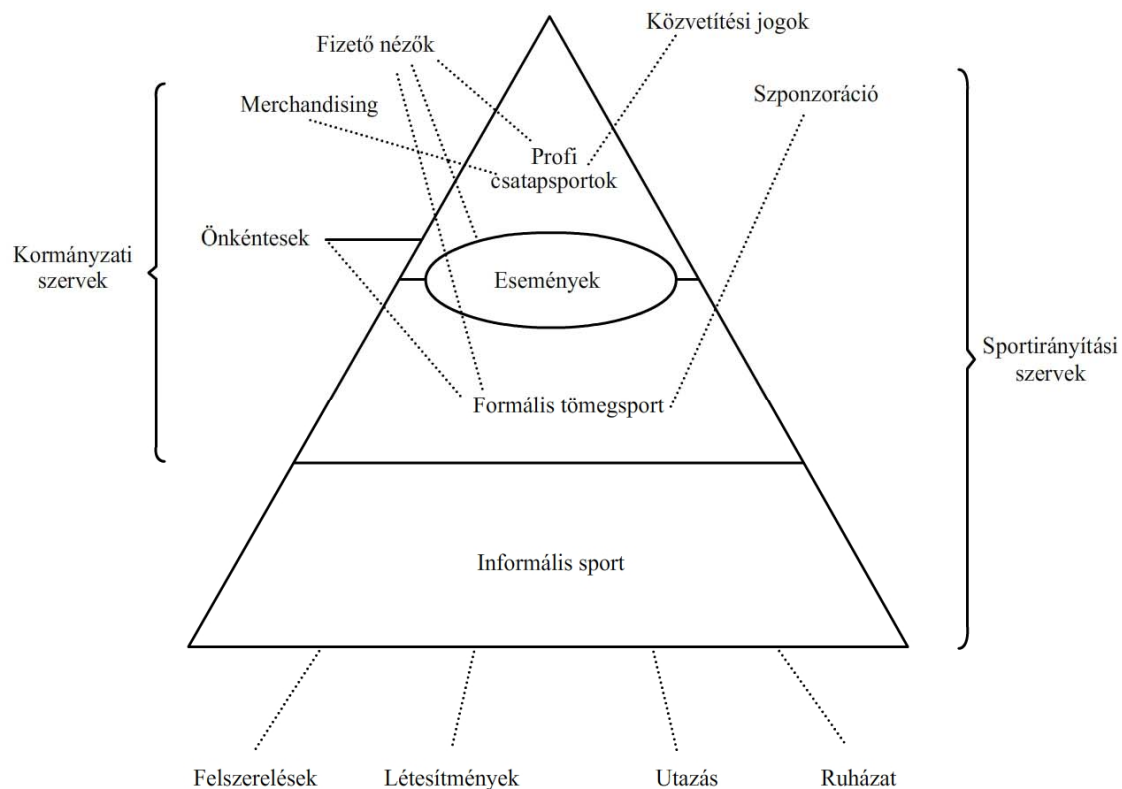
	Szabadidősport¹⁰	Hivatásos sport
A sport	<ul style="list-style-type: none"> ▪ szabadidős tevékenység, ▪ fizikai erő kifejtéssel jár, ▪ nem szükséges eleme a verseny 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ munka, hivatás, ▪ nem feltétlenül jár fizikai erő kifejtéssel, ▪ szükséges eleme a verseny
A sportoló célja	<ul style="list-style-type: none"> ▪ szabadidő-eltöltés, ▪ egészségmegőrzés 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ jövedelemszerzés, ▪ előmenetel
A sportoló gazdasági szerepe	fogyasztó	munkaerő
Fogyasztó	a sportoló maga	a szórakozni vágyó közönség
Fogyasztó elsődleges célja	egészségre gyakorolt hatás	élvezeti érték

Forrás: Nagy (1995) alapján¹¹ András (2003)

A két piac kapcsolata – több egyéb más részpiaccal kapcsolódva – egy piramis mentén írható le, ahol a piramis aljától felfelé haladva szűkül a piaci szereplők köre. A formális sportpiaccal közvetlen kapcsolatban álló részpiacok a fizető nézők piaca, a merchandising piac, a közvetítési jogok piaca, a szponzorok piaca és az önkéntesek piaca. A piramis alján található piacok mind származékos piacnak tekinthetők, melyek kereslete és kínálata alapvetően függ a sportpiac méretétől (Paár, 2012). Ezek a sportfelszerelések, a ruházat, a létesítmények és az utazások piaci. A sportpiac különböző színtereit egyaránt szabályozzák kormányzati intézkedések és sportpolitikai szervezetek. (Gratton és Taylor, 2002) A sportgazdasági piramist a következő ábra mutatja be.

¹⁰ Néhány Szerző (Dénes, Misovicz 1994) a szabadidősport szegmensét tovább bontja aszerint, hogy a sporttevékenység végzéséhez kapcsolódik-e közvetlen jövedelem, illetve mik a tevékenység által elérni kívánt fő célok.

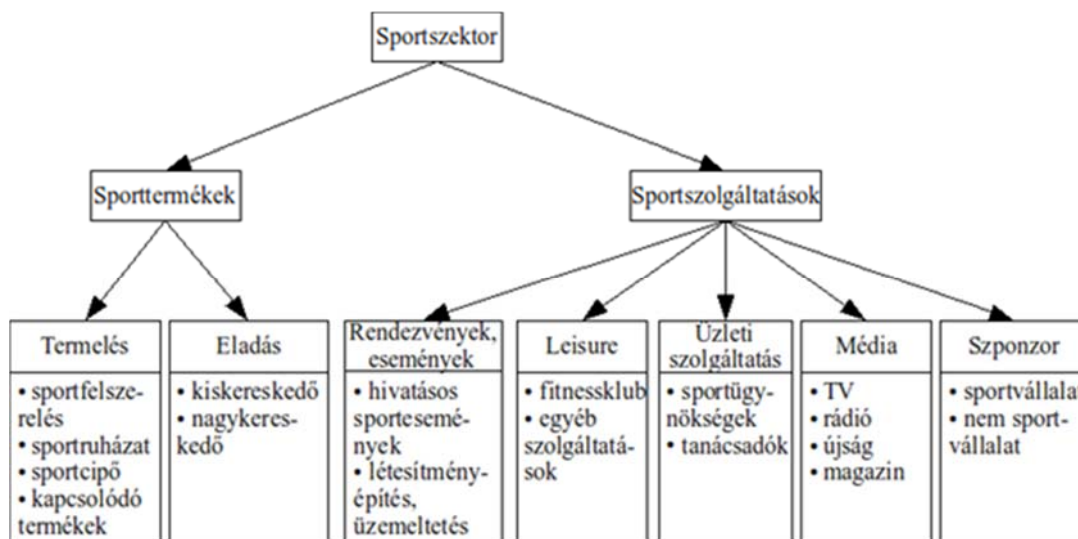
¹¹ Nagy (1995) eredeti írásában rekreációs és professzionális sportról beszélt, ugyanakkor munkájában nem értelmezte sem a fogyasztót, sem annak legfőbb célját. Napjainkban – amikor a sporttal kapcsolatos tevékenységek a piaci tranzakciók útján zajlanak – indokoltabb a szabadidős és a hivatásos sport kategóriáinak a használata. Ezen felül a sport területén működő vállalatok fogyasztói igények nyereséges kielégítését kívánják megvalósítani, ezért a számukra legfőbb külső, piaci érintett a fogyasztó. A fogyasztó értelmezése a két szegmens esetében eltérő, különböző célokkal, elérendő hasznosságokkal jellemezhető.

3/3. ábra: A sportgazdaság felépítése

Forrás: Gratton és Taylor (2002)

A sportszektor a világkereskedelem 3%-át határozza meg (Szymanski, 2010). Minden olyan szervezet a sportiparág része, amely sporttal kapcsolatos terméket, szolgáltatást, helyszínt, személyt vagy ötletet kínál a fogyasztóknak.

3/4. ábra: Gratton – Taylor sportiparág-modellje

Forrás: Gratton – Taylor (2000) alapján

A sportszektor gazdasági szerepének a középpontjában mára egyértelműen az áll, hogy a befektetők, mint üzletre tekintenek a sportra, melynek alapvető célja a profitszerzés. Az üzlet sportban való megjelenésének egyik fontos jelensége, hogy a sport és a különböző társadalmi alrendszerek (ld. gazdaság, politika, tudomány) közötti kapcsolatát mára az elüzletiesedett kölcsönösség és viszonyosság jellemzi. A sport fontos szórakoztatási formává, a szabadidő eltöltésének egyik markáns módjává, egyik területét tekintve hivatássá, annak médiaképes változata látványossággá vált. Az üzlet azokat a sportágakat érintette leginkább, melyek médiaképesek (András, 2014). Míg fejlettebb európai országokban ez a folyamat már lezajlott, addig ez Magyarországon napjainkban történik.

A sportot érintő jogi és gazdasági környezet tudatos változtatásai és reformjai mentén, olyan támogatási szerkezet jelent meg a látványsportban (TAO), mely Európában és a világon is egyedülálló. A kialakított támogatási rendszernek nem titkolt célja volt, hogy a hazai társadalom fizikai aktivitását fokozza, az utánpótlás korú sportolók számát növelje, valamint az általános iskolákban a mindennapos testnevelés bevezetésével a gyermekek sport felé orientálása megtörténjen. Mindezen intézkedésekkel párhuzamosan a látványcsapat-sportágakban rég nem tapasztalt sportinfrastruktúra fejlesztések vették kezdetüket, illetve utánpótlás akadémiák keletkeztek. Kijelenthető, hogy ezen investíciók a sportszektor fent megjelenített egyéb szegmenseiben is multiplikatív hatásmechanizmusokat indítanak el, melynek első eredményei már visszaköszönnek. Az Eurobarometer legfrissebb magyarországi eredményeinek tekintetében, elmondhatjuk, a hazai társadalom inaktív rétege 9%-kal csökkent.

Az elmúlt négy évben a tagországok között Magyarország egyedülként megháromszorozta a társadalom azon rétegének arányát, akik saját bevallásuk szerint minimum heti öt alkalommal sportolnak. Megemelkedett a sportegyesületekben sportolók aránya, továbbra is a férfiak azok, akik szignifikánsan többet sportolnak és az oktatásban eltöltött évek, mint az iskolázottság proxy mutatója összefüggést mutat a sportolási hajlandósággal (Ács, 2014). Szakértői véleményünk alapján ezen objektív tényadatokban bekövetkezett pozitív változások az elmúlt időszak kormányzati szerepvállalásának is eredménye, melynek pozitív gazdasági és egészségügyi hatásaival a jövőben számolnunk kell.

3.6.2. Felhasznált irodalom

1. András K. (2003): *Üzleti elemek a sportban, a labdarúgás példáján*. Doktori (PhD) értekezés, BKÁE, Budapest
2. András K. (2014): *A hivatásos sport gazdaságtani alapjai. Sport és gazdaság*. In.: Ács Pongrác (szerk.). Kézirat. Megjelenés alatt. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar. Pécs
3. Ács P. (2009): *Nemzetközi és hazai sportgazdasági trendek*. Sportszakember továbbképzési konferencia sorozat kiadványa, Nemzeti Sportszövetség, Budapest, 25-33.
4. Ács P. (2014a): *A sport és fizikai aktivitás néhány mutatójának változása hazánkban és az Unióban az elmúlt négy év tükrében*. In: Ács Pongrác (szerk.). Tudományos szemelvények a Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar Fiziotherápiás és Sporttudományi Intézetének jelenéből. PTE ETK, Pécs. 8-17.
5. Ács P. (2014b): *Sport és gazdaság*. Kézirat. Megjelenés alatt. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar. Pécs
6. Dénes F. (2008): *The games makes big money*. Heti Válasz, 8. évfolyam 32. szám, 2008.08.07.
7. Dénes F., Misovicz T. (1994): *Bevezetés a sportökonómiába*. Vezetéstudomány 3. sz., 57-61.
8. Dimitrov, D., Helmenstein, C., Kleissner, A., Moser, B., Schindler, J. (2006): *Die makroökonomischen Effekte des Sports in Europa*. Studie im Auftrag des Bundeskanzleramts, Sektion Sport. Wien: SpEA 28 http://www.sportministerium.at/files/doc/Studien/MakroeffektedesSportsinEU_Finalkorrektur.pdf. Letöltés: 2012.05.12.
9. Downward, P., Dawson, A., Dejonghe, T. (2009): *Sports Economics – Theory, Evidence and Policy*. Elsevier, Burlington. 417.
10. Eurobarometer (2013): *Sport and Physical Activity*. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_412_en.pdf, Letöltés: 2014. 06. 18.
11. Gratton, C., Taylor, P. (2000): *Economics of sport and recreation*. E and FN Spon, London
12. Gratton, C., Taylor P. (2002): *Economics of Sport and Recreation*. Spon Press, London. 234.

13. Gyömörei T. (2012): *Területi Sportstruktúrák: Az önkormányzatok sportgazdálkodása Magyarországon*, PhD értekezés, Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola
14. Gyömörei T. (2014): *Az Önkormányzatok sportfinanszírozása Magyarországon*. Regionális és Gazdaságtudományi Kismonográfiák, Publikon, Pécs-Győr
15. Nagy P. (1995): *Bevezetés a professzionális sport közgazdaságtanába*. In: Új utak a közgazdasági, üzleti és társadalomtudományi képzésben, BKE Jubileumi Konferencia 1995, Budapest, I. kötet, 488-493.
16. Nádori L., Bátonyi V. (2003): *Európai Unió és a sport*. Budapest: Dialóg Campus
17. Paár D. (2013): *A magyar háztartások sportfogyasztásának gazdasági szempontú elemzése*. PhD-disszertáció, Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Széchenyi István Doktori Iskola, Sopron. 175.
18. Szabó Á. (2011): *Milyen értéket teremt a szabadidősport és mi a kapcsolata a versenyképességgel? Vezetéstudomány XLII. évfolyam, 2011. 1. különszám, Budapest, 24-37.*
19. Szabó Á. (2012): *A magyar szabadidősport működésének vizsgálata. Piacok, értékteremtés, feladatok a szabadidősportban*. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Doktori Iskola, Budapest
20. Szymanski, S. (2003): *The assessment: The economics of sport*. Oxford Review of Economic Policy, 19: 4. 467-477
21. Szymanski, S. (2004): *Professional team sports are only a game*. Journal of Sports Economics, 5: 2. 111-126.
22. Szymanski, S. (2010): *The Comparative Economics of Sport*. Hampshire: Palgrave MacMillan 272.

3.7. Sport és média (Gál Andrea)

Bevezetés

A média a 20. és a 21. század társadalmainak életében meghatározó szerepet játszik. Rendkívül dinamikus fejlődésének köszönhetően egyre inkább teret nyert az emberek mindennapjaiban, növekvő méretű médiafogyasztást, média-aktivitást, sőt, média-függőséget generált. Kiemelt jelentőségét elsősorban három fő funkciójának köszönheti: egyrészt információkat szolgáltat, másrészt bemutatja és magyarázza, hogy mi történik a világban, harmadrészt pedig szórakoztat. Amint Coakley (1998) rámutat, mindezeket sok esetben egyidőben, szimultán módon képes nyújtani ('interpretive infotainment'), így nem véletlen, hogy az olvasás, rádióhallgatás, televízió-nézés és újabban az Internet-használat a modern társadalmakban egyre népszerűbb szabadidős tevékenységekké vált.

A különböző médiumokon keresztül szerzett információk bővítik ismereteinket a közvetlen környezetünkön kívüli dolgokról, befolyásolják gondolkodásunkat, megerősítik, vagy átformálják értékrendszerünket. Miután a világról történő tájékozódásunk forrásai is dominánsan a tömegkommunikációs eszközök, végigkísérve életünket a korai évektől egészen halálunkig, a média ma már az egyik legfontosabb szocializációs intézménynek tekinthető. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy ezek az általuk szelektált híreket, információkat az általuk választott formában interpretálják, illetve elsődlegesen azokat az eseményeket, személyeket, és ideológiákat jelenítik meg, amelyeket ők maguk fontosnak tartanak. Míg a médiatartalmak a tulajdonosok, producerek, szponzorok, szerkesztők, rendezők, kommentátorok érdekei és ízlése szerint formálódnak, addig dekódolásuk, vagyis „befogadásuk” egyebek mellett a hallgató, néző, olvasó demográfiai jellemzőitől, iskolázottságától, társadalmi rétegződésbeli elhelyezkedésétől függ. Ennek köszönhetően a médiával kapcsolatos kutatások elsősorban azzal foglalkoznak, hogy a különböző tömegkommunikációs eszközök – elsősorban a televízió – milyen hatást gyakorolnak a kultúrára, a közgondolkodásra és a közmorálra, a médiafogyasztó személyiségére és értékítéletére, és milyen mértékben alkalmasak az emberek manipulálására. E vizsgálatok eredményeitől függetlenül vitathatatlan, hogy a média megváltoztatta a modern társadalmak életét.

3.7.1. A sport és a média összekapcsolódása

A sport fejlődésének legdinamikusabb időszaka szintén a 20. századra tehető. Az első újkori olimpiai játékok (1896) óta a sport a fejlett társadalmak életében egyre több funkcióval rendelkezik, jelentősége így egyre nagyobb. Bár az egészségvédő, szocializációs, szórakoztató szerepe mellett nemegyszer politikai eszközként is használták a sportot, elsősorban gazdasági potenciáljának köszönhetően vált a 21. századra globális üzletaggá. Ebben pedig nem más játszott meghatározó szerepet, mint éppen a média.

Keresve sem könnyű két olyan területet találni a társadalmi élet alrendszerai között, amely hasonló szimbiotikus kapcsolatot alakított volna ki egymással, mint a sport és a média. Ennek a partneri viszonynak a dinamikája mindkét fél fejlődésére erős hatást gyakorolt, amint ezt közös történelmük is illusztrálja. Kapcsolatuk kezdetei egészen a régmúltba nyúlnak vissza, az első sporttal kapcsolatos híradást, egy angliai bokszmérkőzésről szóló tudósítást 1733. május 5-én közölték le az amerikai Boston Gazette-ben 1850-től rendszeresen megjelentek az újságokban sporthírek, az 1890-es évekre pedig már elkülönült a sportrovat a lapokban. A technikai fejlődés, elsősorban a távírókészülék feltalálása lehetővé tette a sport kommunikációjának átívelését a kontinensek között, így az angliai sporthírek az amerikai földrészre is eljutottak. Míg a sportmédia 20. századba történő belépésekor annak csak nyomtatott formája létezett, az 1920-as évektől a sportkedvelők már rádión hallgathatták az élő közvetítéseket, először csak lokálisan, majd országosan is. Ez a sportmédiában alapvető változást hozott, hiszen lehetővé tette az azonnali információszerzést a sportesemények eredményeiről.

Az 1936-os berlini olimpia mérföldkőnek tekinthető a sportmédia történetében, hiszen ekkora tehető az első televíziós közvetítés, összesen 70 óra időtartamban; Angliában 1937-ben egy wimbledoni teniszmeccset, míg az USA-ban 1939-ben egy baseball mérkőzést láthattak először a nézők (Barnett, 1990).

A II. világháború természetesen a sporttelevíziózás történetét is megszakította, az 1948-as londoni olimpia eseményeit azonban már számos európai országban, és az Amerikai Egyesült Államokban a képernyőkön keresztül követhették nyomon a nézők. Kezdetben a televíziós társaságok azért vállalták a sportközvetítést, mert nem volt magas a költsége, viszont nagy számban vonzotta a nézőket. Az egyes sportágak szövetségei ekkor még fizettek azért, hogy a televízió közvetítse eseményeiket (Umminger, 1992). Hamarosan azonban megváltozott a helyzet, mert a sportvilág felismerte, hogy a versenyeknek piaci értéke van. Egyre tágult a versenyek repertoárja a televízióban, az olimpiai játékok mellett már egyéb, nagy számú nézőt

vonzó eseményeket (például labdarúgó világbajnokságokat) is műsorra tűztek a csatornák. Az 1950-es évektől a sport így állandó helyet kapott a televízió programjában.

Míg hazánkban a legsikeresebb olimpiai szereplésünket (1952, Helsinki) csak rádión lehetett nyomon követni, az 1960-as római játékokat már a képernyőn is nézhette az akkor még alacsony számú televízió-tulajdonos. Ez volt egyébként az első, nemzetközileg élőben közvetített olimpiai viadal, a nemzeti televízió-társaságok az Olasz Televízió műsorát vették át. Magyarországon 34 óra időtartamban sugározták az ötkarikás esemény versenyeit, a helyszínrre delegált két sportriporter kommentárjával. Egyébként a TeleSport televíziós sportmagazin már két évvel korábban, 1958 végén megszületett, így elmondható, hogy a sport szinte a kezdetektől megjelent a hazai televíziózásban (Földesi, Gál és Dóczi, 2010).

3.7.2. A sportmédiá jellemzői

Napjainkra a sportmédiá óriási gazdasági potenciállal működő globális üzletággá vált, melyben a televízió, a rádió, és az Internet jelentik a fogyasztók legkedveltebb információs forrásait és szórakoztató eszközeit. A műholdas televíziós sugárzás, valamint a mobiltelefonok újabb és újabb generációinak megjelenésével a médiahasználat lehetőségei még inkább kibővültek, mely természetesen a sportfogyasztást tekintve is jelentős fogyasztás-növekedést generált a világban (Bernstein és Blain, 2003). Ezzel párhuzamosan már évtizedekkel ezelőtt lehetőség nyílt olyan, specifikusan sporttartalmú médiumok működtetésére, mint a tematikus televíziós sportcsatornák, a sporttal foglalkozó weboldalak, vagy éppen az egy-egy sportágra szakosodó sportmagazinok. Hazánkban és az egykori államszocialista országokban a média csak az 1989-1990-es rendszerváltás után, a politikai cenzúra megszűnése után vált „szabaddá”, és helyeződött piaci alapokra. Kínálata, a külföldi befektetőknek is köszönhetően a nyugati trendet követve kiszélesedett, ami természetesen a fogyasztói szokások megváltozását hozta magával. A sport és a média kapcsolatának kutatása különösen az utóbbi két évtizedben vált népszerűvé, a két terület viszonyát elemző tanulmányokat a sportszociológia, a szabadidő-szociológia, a sporttörténet, a közgazdaságtan, a média-, illetve gender-vizsgálatok szakirodalmi repertoárjában is megtaláljuk. Ezek a publikációk elsősorban a sportolók ábrázolásának sajátosságaira, nemzeti, vallási vagy nemi identitásuk megjelenítésére, a deviáns viselkedésformákra, a globalizáció sportra gyakorolt hatásaira, valamint a különböző sportágak, illetve a sport egyes területei reprezentációjának jellegzetességeire fókuszálnak. Ugyanakkor meg kell említeni azokat a nem tudományos jellegű kiadványokat is, amelyek maguk is a sportmédiá termékei közé tartoznak, úgymint híres sportolókról, vagy

sportszakemberekről megjelent életrajzok, önéletrajzok, vagy a sport egyes jelenségeivel (pl. a bundázás) foglalkozó könyvek.

A média és a sport kapcsolatát Jacques Marchand francia zurnalista a következőképpen jellemezte: „A kezdetekben a sport és a média házassága egy szerelmi kapcsolat volt. Később kényelmessé vált ez a házasság, manapság pedig, a globális televíziózás eljövételével már gazdasági megfontolások is működtetik.” (idézi Coakley, 1998:367). A két terület összefonódása mindkét félnek hasznos, ugyanakkor a szimbiózis értelemszerűen függőséget is eredményezett: gazdasági sikerüknek és népszerűségüknek a másikkal fenntartott jó viszony a záloga. A sportipar és a médiaipar összefonódásának hátterében az áll, hogy a sportműsorok a legnépszerűbb televíziós programok között vannak a világon, ugyanakkor a legfontosabb sportversenyeket éppen a televízió tette globális eseményekké. A TV-csatornák nézettségüket jelentősen növelhetik, és kedvező imázst teremthetnek maguknak a sporttal, a sport pedig ezáltal anyagi támogatáshoz jut. A sportszövetségeknek, a sportversenyek rendezőinek lehetőségük van eladni a közvetítési jogokat a TV társaságok részére, az üzleti szféra pedig a szponzoráláson, illetve reklámozáson keresztül kapcsolódik be a rendszerbe. Kiepült tehát a sport és a gazdaság piaci kapcsolata, amely Urbán (1997) szerint egy ötszereplős modell – a sportipar, a médiaipar, a vállalati szféra, az ügynökségek és a közönség – komplexuma.

Ma már a sportágak számára létkérdés, hogy megfeleljenek a médiaképesség többszörös feltételrendszerének; így lesznek az elektronikus média szempontjából az egyenlő sportágak között „még egyenlőbbek”. Azok a sportok tekinthetők ugyanis leginkább eladhatóknak, amelyek sok nézőt vonzanak, egyszerű szabályrendszerrel rendelkeznek, így érthetők, látványosak és jól közvetíthetők. Rendszeresen képernyő elé ültetik a nézőket azok a sportágak, amelyek bajnokságai, versenysorozatai hosszú ideig bizonytalan végkimenetelűek, gondoljunk csak a Formula-1-re, vagy a nemzetközi labdarúgó kupákra. E sportok legnagyobb eseményeinek közvetítési jogaiért, melynek óriási presztízs-növelő értéke is van, már hosszú ideje csillagászati összegeket fizetnek a televíziós csatornák (Földesi, Gál és Dóczi, 2010). A nyári és téli olimpiai játékok, illetve a labdarúgó-világbajnokságok is dollármilliókat érnek a televíziós társaságoknak. A modern műholdas technikának köszönhetően ugyanakkor a nézettség világszerte, milliárdos nagyságrendre tehető.

A televízió mellett napjainkban már lehetőség nyílik mobiltelefonon, vagy egyéb szórakoztató elektronikai eszközökön, hordozható médialejátszókon követni a sporteseményeket, élő képpel, on-line formában. Mindezek a lehetőségek természetesen nem mindenkinek állnak egyformán rendelkezésére; a sportmédia termékeihez történő hozzáférés függ a technikai eszközökkel való ellátottságtól, illetve a televízió esetében például attól is, hogy a fogyasztó rendelkezik-e

sportcsatornákat is tartalmazó programcsomaggal. Emellett külön költséget jelenthet a sportszerető nézők számára, ha pay-per-view formában élvezik a közvetítést, azaz egy bizonyos mérkőzés megtekintéséért meghatározott összeget fizetnek. Az elektronikus média ma már széles lehetőséget kínál a fogyasztóknak az interaktivitásra is.

A sport azon felül, hogy magasabb érdeklődést generál az elektronikus médiumok nézői, hallgatói körében, egy hozzáadott, bevételnövelő lehetőséggel is szolgál a tömegkommunikációs eszközök számára. Nemcsak az élő közvetítésekre kíváncsiak ugyanis a sport iránt érdeklődők, hanem az eseményt megelőzően az azzal kapcsolatos hírekre, beharangozókra, a versenyek, mérkőzések után pedig a sportszakmai értékelésekre, statisztikai adatokra, egyéb jellegű elemzésekre.

A média a sport területei közül elsősorban a versenysportra koncentrál, szabadidősporttal, diáksporttal kapcsolatos tartalmak sokkal kisebb mértékben jelennek meg a televízióban, illetve a sajtóban. Hazánkban Neulinger 2007-es kutatása során országos és regionális lapok, napi, heti, valamint havi sajtótermékek sporttémájú cikkeit vizsgálta és azt állapította meg, hogy csekély a szabadidősportról tudósító cikkek száma. Különösen igaz volt ez az országos lapokra. Hasonló eredményre jutott Gál (2007), aki három országos napilap sportrovatának mennyiségi és minőségi elemzését követően azt találta, hogy a szabadidősporttal kapcsolatos cikkek aránya a versenysportról szólókhöz képest elhanyagolható. A médiumok – legalábbis annak nyomtatott formái – tehát Magyarországon nem vállalnak jelentős szerepet a szabadidősport népszerűsítésében, a sportolási lehetőségekkel kapcsolatos információk terjesztésében. Időnként tűnnek csak olyan felhívások, amelyek rendszeres testmozgásra biztatják a fizikailag passzív lakosságot, mint például a Médiaunió Alapítvány 2012-es, „A sport mindenkié!” kampánya.

Miközben a médiatársaságok, tulajdonosok számára a sport hasznos eszköz a gazdaságilag sikeres működéshez, az üzleti alapon működő versenysportnak a média nélkülözhetetlen ahhoz, hogy népszerűségét növelje és biztos bevételi forrásokhoz jusson. Utóbbi esetében gondoljunk csak arra, hogy egy sportesemény közvetítési jogainak megvásárlásakor egy előzetesen szerződésben rögzített összeghez jut az „eladó”, vagyis a sportklub, vagy a sportági szakszövetség. Ez – ellentétben a belépőjegyekből, vagy az egyéb, pl. szurkolói sálak, emléktárgyak stb. eladásából származó bevétellel – nem függ olyan váratlan eseményektől, mint a rossz időjárás, vagy egy közönség kedvenc játékosának sérülés miatti kimaradása a csapatból. A média kegyeinek elnyeréséért ezért a sportágak, sportszövetségek sok mindenre hajlandóak. Így például a bajnokságaik, versenyek programját, a rajtok időpontját a közvetítési jogokat elnyert televízió igényeihez igazítják, sokszor olyan módon, amely a sportolóknak nem

éppen a legideálisabb a csúcsteljesítmény elérésére. A médiaképesség – egyrészt a közvetítési idő kiszámíthatósága, másrészt a látványosság növelése – érdekében a sportok szabályrendszereiken is hajlandók változtatni, így tett többek között a röplabda, vagy az öttusa. Mindezek mellett a sportklubok, szövetségek arra is nagy figyelmet fordítanak, különösen a nemzetközi versenyeken, hogy a média képviselőinek igényeit a lehető legmagasabb szinten kielégítsék. Az újságírók, riporterek, fotósok számára kiemelt helyet tartanak fent igény szerinti technikai felszereltséggel, lehetővé teszik számukra a pályára, az öltözőbe történő bejutást, valamint a verseny, mérkőzés folyamán történt különleges eseményekről is gyors információt szolgáltatnak részükre.

A média nemcsak a sportnak, hanem a sportolóknak is hasznos szolgálatot tesz azzal, hogy nemzeti, vagy akár nemzetközi szinten ismertté teszi őket. A legnagyobb sztárok bizonyos márkák, termékek globális reklámozásával olyan extra bevételre tehetnek szert, amely messze felülmúlja a professzionális sportstátusukból származó jövedelmüket. Ennek különösen a televízió a terepe, amelyben a profi sport a nézőszám növelése érdekében minél látványosabb, szórakoztatóbb formában és a reklámozók, szponzorok számára is vonzó módon kíván megjelenni. A világszerte népszerű sztársportolók mindkét cél eléréséhez nagymértékben hozzájárulhatnak, utóbbit tekintve különösen azok, akik attraktív külsejüknek köszönhetően még inkább ismertek és kedveltek. Míg ezek a sportolók először elsősorban reklámarcok, később közülük többen maguk is bekapcsolódnak a divat, vagy a szépségipar világába – gondoljunk csak az egykori tenisz világsztárra, Gabriela Sabatinire, vagy a volt labdarúgó David Beckhamre.

3.7.3. A sportmédiá társadalmi hatásai

A technikai újításoknak köszönhetően a televízió képes arra, hogy a sporteseményekből igazi show-t varázsoljon, és a modern médiaeffektusokkal – visszajátzások, különleges kameraállások, közeli képek, lassítások stb. – még látványosabbá tegye a közvetítést, igazodva ezzel az igényekhez. Mindeközben persze nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a sport eleve egy jó alapot jelentett ennek a műfajnak a kialakulásához, hiszen önmagában is rendkívül intenzív emóciókat képes kiváltani a nézőkből, a vereség okozta drámától egészen a győzelmi eufóriáig. Ugyanakkor a televíziós közvetítések terjedésével a közvetlen, vagyis helyszíni sportfogyasztás mellett egyre népszerűbb lett annak közvetett formája, a sportmédiá társadalmi hatásai közül így elsőként a sport és a közönség viszonyának megváltozását kell hangsúlyozni. Már az 1970-es években zajlottak olyan kutatások, amelyek a sportesemények mediatizált formájának képi és verbális jellemezőit vizsgálták. Buscombe (1975) a futballmérkőzések, míg

Peters (1976) az olimpiai játékok közvetítéseit elemezte, és mindketten arra jutottak, hogy a televízió nem csupán prezentálja a történeteket, hanem egy olyan konstrukcióban tálalja, ahogy egy általa „ideális”-nak elképzelt néző látni szeretne azt. Schudson (2003:33) a sporthírekben írtakról állítja a következőket: „A hírek nem a valóságot tükrözik. Ezek a világban történetek reprezentációja, és ez a reprezentáció szelektált. A válogatást emberek végzik, tehát néhány személy dönt arról, hogy mit közölnek a hírekben és hogyan tálalják azt.” Szintén a műsorszerkesztők, újságírók készítik azokat a beharangozókat, amelyekkel minél nagyobb érdeklődést kívánnak a nézőknél, olvasóknál elérni, ezért ebben lehetnek figyelemfelhívó, sőt hatásvadász elemek – ez történik például akkor, amikor két, az egykori történelmi események miatt tradicionálisan szembenálló nemzet egymás elleni mérkőzését újabb csataként, vagy háborúként vetítik előre.

A sportmédiá tartalmi elemzése világszerte népszerű a terület kutatóinak körében, és az eredmények azt jelzik, hogy a napjaink társadalmában uralkodó ideológiák dominanciája a sporttal kapcsolatos termékekben is megnyilvánul. Houlihan (2010) könyvében ezek közül a kapitalizmust, a nacionalizmust, a rasszizmust és a patriarchizmust emeli ki.

A sportmédiá piaci alapú működése, a benne mozgó tőke mennyisége, a versenyszellem, illetve esetenként a nagyobb pénzügyi haszonnal kecsegtető együttműködés a tulajdonosok között mind-mind a kapitalista gazdasági rendszer sajátja, mely párhuzamba is hozható az élsportra jellemző elüzetiesedéssel, a rivalizálással, a mindenáron győzni akarással.

A nemzeti identitás, a nacionalizmus sport általi megjelenítésének kutatása már korábban is népszerű volt a sportszociológusok között, de a globalizáció folyamatának intenzívvé válását követően még inkább fókuszpontba került. A világ egységesedése, a kultúrák keveredése és a migráció erősödése a nemzeti sajátosságok gyengülésének irányába mutató folyamatok, a sport azonban még napjainkban is remek eszköze maradt a nemzeti hovatartozás kinyilvánításának. Ez egyaránt érvényes az egyéni és a csapatsportágakra is, és bár főleg az utóbbiban a sportolók vándorlása révén az élvonalbeli együttesek mind több nemzet versenyzőiből tevődnek össze. Az olimpiai játékokon, a világ- és Európa-bajnokságokon azonban elsősorban a hazájukért küzdenek a résztvevők, de hasonlóan fontos a nemzeti hovatartozás például a nagy hagyományokkal rendelkező wimbledoni teniszezésen is. A sportmédiá jelentős eszközként működhet közre a nemzeti identitás alakulásában, illetve a nemzeti összetartozás érzésének megélésében akkor, amikor a válogatott sportolókkal, csapatokkal történő azonosulási lehetőséget, „mi-ézés”-t nyújtják a nézők számára. Amint Creedon (1994:14) is írja a női sport és a média kapcsolatáról szóló könyvében, „A sport egy legitim aréna a nemzeti zászló lobogtatására és egyéb patrióta rituálék gyakorlására.”

A különböző nemzetek megjelenítésében a sportmédia gyakran él az adott népről alkotott sztereotípiák kihangsúlyozásával. Blain és munkatársai (1993) az olaszországi labdarúgó-világbajnokság és az 1991-es wimbledoni teniszbajnokság média általi reprezentációját vizsgálták, előbbit a sportsajtó, utóbbit pedig a televíziós közvetítések és a sajtóban megjelent cikkek tartalmi elemzésének segítségével. Eredményeik szerint a sportújságírók és kommentátorok számos esetben említenek meg a különböző nemzetekhez és azokat képviselő sportolókhoz kötődő sztereotípiákat, és ezek egy része nemcsak az angol tudósításokban, hanem a sajtó nemzetközi színterén is megjelennek. A német labdarúgó válogatotott például ma is sokszor titulálják „gépezet”-nek, precíz és hatékony játéka miatt; ezek a tulajdonságok, mint nemzeti sajátosságok általánosságban is köthetők e nemzethez. Emellett a sztársportolók reprezentációjában is feltűnhetnek azok, a hazája népéhez kapcsolt sztereotípiák, amelyek fontosak az eredményességhez és magyarázatként is szolgálhatnak a versenyző jó teljesítményéhez – ilyen többek között a dél-európaiak temperamentumossága, a dél-szlávok küzdeni tudása és győzni akarása, vagy az ázsiaiak alázatossága. Ugyanakkor a média „megzavarodik” abban az esetben, ha a sportolók „nem hozzák” azokat a sajátosságokat, amelyek nemzetükre jellemző; ilyenkor ebben is kereshetik a sikertelenség magyarázatát.

A sztereotípiák egyik veszélye, hogy könnyen válhatnak a rasszismus táptalajává. A felsőbbrendűség kinyilvánítása a sportban is tetten érhető a más nemzethez, etnikumhoz, rasszhoz, nemhez vagy valláshoz tartozás alapján, egyrészt a sportolók, sportvezetők, másrészt a nézők, szurkolók megnyilatkozásaiban, cselekedeteiben. Ezért állítja Hall (1992), hogy a sportot (is) a nézőknek, olvasóknak prezentáló média identitásformáló ereje sokrétű és komplex, sőt néha ellentmondásos, amelyben a nemzeti hovatartozás érzésének erősítése csak egy szelete az egyén önmeghatározására gyakorolt hatásának.

A sportmédia és a rasszizmus témája főleg az amerikai, illetve a brit szakirodalomban jelenik meg, elsősorban a színes bőrű (túlnyomórészt fekete) sportolók tömegkommunikációs eszközök általi megjelenítésének vizsgálatain kapcsán. Amint Houlihan (2010) írja, a világ legnagyobb médiatársaságainak tulajdonosai fehér férfiak, akik értékrendjük és elvi meggyőződésük szerint irányítják és töltik meg tartalommal a médiafelületeket. Ennek megfelelően egyes társadalmi csoportokat alul-, míg másokat felülreprezentálhatnak, illetve minőségileg másképpen mutathatják be őket. Whannel (2000) szerint például a televíziós közvetítések során a fekete sportolók esetében gyakrabban említik meg a genetikailag erősebb fizikumot, valamint a taktikai hiányosságokat, utalva ezzel a fehérek magasabb intelligenciájára.

Talán a fent említett aspektusoknál is népszerűbbek az utóbbi évtizedekben azok a gender-szempontrú médiavizsgálatok, amelyek a férfiak és a nők megjelenítésének mennyiségi és minőségi jellemzőit kívánják feltárni. Miután a nők hátránya mind a sport (sportolók, sportvezetők, edzők, játékvezetők száma), mind a média (férfi tulajdonosok és vezetők vitathatatlan dominanciája) területén tetten érhető, nem meglepő, hogy a sportmédian erős patriarchális felfogás érződik (Houlihan, 2010), sőt, Birrell és Theberg (1994) szerint a sport és a média egyaránt fontos eleme annak a kultúrának, amely a férfiak felsőbbrendűségét hirdeti.

A női és férfi sport médiareprezentációjának vizsgálata során a kutatók elsősorban kvantitatív és kvalitatív tartalomelemzésekkel – a sportsajtó termékeinek, illetve az elektronikus média, leginkább a televízió sporttartalmú műsorainak kapcsán – próbálják feltárni azokat a dimenziókat, amelyek segítségével lehetővé válik a gender-szempontrú analízis. Az eddigi kutatások, kritikai elemzések számos tekintetben azonos eredményre jutottak, s ezek azt jelzik, hogy a sport férfidominanciájának szemléletét a tömegkommunikációs eszközökön keresztül is közvetítik a társadalom felé. A kvantitatív kutatások, melyek a női illetve férfi sport média általi reprezentációjának mennyiségét hasonlították össze, egyöntetűen azt mutatták ki, hogy a női sport megjelenítésének mennyisége messze elmarad a férfiak sportjától. Ez egyaránt igaz az elektronikus és a nyomtatott médiára is (Gál, 2007). Bernstein (2002) egyenesen a nők sportjának „szimbolikus megsemmisítésé”-ről beszélt abban a tanulmányában, amelyben a mindennapos sporttudósításokat elemezte több kutatási eredmény figyelembevételével. Az adatok szerint ugyanis ezen a területen a női sportolók hatalmas hátrányban vannak férfitársaikhoz képest. A nők számára „társadalmilag elfogadottabb” sportágak (torna, úszás, műugrás) versenyzői például érezhetően nagyobb figyelmet kapnak a médiától, mint akik tradicionálisan férfi sportágakban szerepelnek (Bernstein, 2002). A női sport megjelenítése nemcsak mennyiségileg, hanem minőségében is elmarad a férfiak sportjának reprezentációjától. Hayes (1.) a sportsajtó vizsgálata során jellegzetességként rámutatott, hogy a női sportolók ábrázolásakor a média gyakran a versenyző attraktivitására fókuszál, szemben a férfi sportolók megjelenítésével, ahol a sportképességek kihangsúlyozása van a középpontban. A sportolói kvalitásokra, a tehetségre és eredményességre kevésbé utalnak a médiumokban a női versenyzőknél, sokkal gyakoribb viszont az azok külső tulajdonságaira, érzelmeire, nőiességére történő célzás. A nemzetközi szakirodalomban Kurnyikova-szindrómaként is emlegetett jelenséget nem véletlenül az orosz származású, már visszavonult sportolónőről nevezték el; annak ellenére ugyanis, hogy sosem nyert Grand Slam versenyt, látványosan uralta a sportmédiát (Gál, 2007). A női sport alulreprezentáltsága univerzális jelenségnek mondható, hiszen a világ számos országában kimutatható a férfiak előnye a sporttartalmú tudósításokban.

Erről számolt be az a nemzetközi kutatási projekt is, amelynek során 18 országban – köztük Magyarországon – vizsgálták a sportsajtóban a nemek bemutatását a 2004-es athéni ötkarikás versenyek időszaka alatt (Bruce, Hovden és Markula, 2010). A hazai eredmények illeszkedtek a nemzetközi trendbe, hiszen a legnagyobb példányszámban eladott politikai napilap sportrovatában mind a cikkek számát, mint azok összterületét tekintve a férfiak ötször nagyobb mértékben jelentek meg, mint a nők és hasonlóan nagy volt a különbség a fotók arányában is. A sportmédia, mint már korábban említettük, szocializációs közegként is működik, éppen ezért a benne megjelenített értékek komoly hatással lehetnek a fiatalok sporttal kapcsolatos attitűdjeire. Nem mindegy tehát, hogy a deviáns viselkedésformák (erőszakosság, agresszió, sportszerűtlenségek, csalás stb.) milyen mértékben tűnnek fel a képernyőn, vagy az újságok hasábjain. Pratkanis és Aronson (1992) A rábeszélőgépek című könyvükben egy megdöbbentő sportbéli példát hoztak arra, hogy a médiában látható képeknek milyen meggyőző ereje lehet: a San Diego-i egyetemen dolgozó David Phillips azt feltételezte, hogy a nehézsúlyú bokszbajnokság döntője után több gyilkosság történik majd az USA-ban, mind más időszakokban, mert az emberek azok magatartásából tanulnak, akit a televízióban láthatnak. A statisztikák igazolták a hipotézisét, a döntők utáni harmadik és negyedik napon 11 „többszörös gyilkosság” történt, és még inkább megdöbbentő, hogy az áldozatok bőrszíne megegyezett a mérkőzés vesztesének bőrszínével. A devianciák bizonyos formái hozzátartoznak a sporthoz, főleg bizonyos sportágakhoz, sőt, fokozhatják a nézők emócióit, ezért elkerülhetetlen, hogy szerepeljenek a médiában. Ugyanakkor fontos, hogy ne csak a normaszegő viselkedésformák, hanem az érték járó szankciók is publicitást kapjanak. Miközben a sportműsorok a legnézettebb televíziós programok közé tartoznak, s naponta milliók olvasnak a sport eseményeiről a világban, a sport és a média fejlődése egy pillanatra sem áll meg. Újabb és újabb sportágak születnek, amelyeket újabb és újabb technikai megoldásokkal próbálnak a sportszeretők számára távolról is élvezhetővé varázsolni. A sport és a média hosszú évtizedek óta tartó „házasságát” tehát nem fenyegeti a válás veszélye, sőt, kapcsolatuk a jövőben feltehetően még összetettebbé és színesebbé válik.

3.7.4. Felhasznált irodalom

1. Barnett, S. (1990): *Games and Sets: The Changing Face of Sport on Television*. BFI, London.
2. Bernstein, A. (2002): *Is It Time for a Victory Lap?: Changes in the Media Coverage of Women in Sport*. *International Review for the Sociology of Sport* 37/(3-4), 415-428.
3. Bernstein, A., Blain, N.(2003): Sport and the Media: The Emergence of a Major Research Field. In Bernstein, A., Blain, N. (Eds.) *Sport, Media, Culture. Global and Local Dimensions*. Frank Cass, London, Portland, OR.1-30.
4. Birrell, S., Theberg, N. (1994): *Ideological controll of women in sport*. In D. M. Costa, S. R.
5. Bryant, J. (1989): *Viewers' enjoyment of televised sports violence*. In L. Wenner (ed.), *Media, Sports and Society*. SAGE, London 270-289.
6. Guthier (Eds.) *Women is Sport: Interdisciplinary Perspectives*. Human Kinetics, Champaign, IL. 341-360.
7. Blain, N., Boyle, R., O'Donnell, H. (1993): *Sport and National Identity in the European Media: National and European Identities (Sport, Politics and Culture)*. Leicester University Press, Leicester.
8. Brookes, R. (2002): *Representing Sport*. Arnold, London.
9. Bruce, T., Hoveden, J., Markula, P. (2010): *Sportswomen at the Olympics. A Global Content Analysis of Newspaper Coverage*. Sense Publishers, Rotterdam/Boston/Taipei.
10. Buscombe, E. (Ed.) (1975): *Futball on Television*. British Film Institute, London.
11. Coakley, J. J. (1998): *Sport in Society. Issues and Controversies*. 6th edition. McGraw-Hill, Boston/Burr Ridge/Dubuque/Madison/New York/San Francisco/St. Louis. 144-178.
12. Creedon, P. J. (1994): *Women, Media and Sport: Challenging Gender Values*. SAGE, London.
13. Földesiné Sz. Gy., Gál A., Dóczi T. (2010): *Sportszociológia*. SE TSK, Budapest. 127-144.
14. Gál A. (2007): *Sport és társadalmi nem a 21. század elején a média tükrében Magyarországon*. PhD értekezés, Semmelweis Egyetem Doktori Iskola, Budapest.
15. Gál, A., Velencei, A., Kovács, Á. (2010): *Hungary*. In.: Bruce, T., Hovden, J., Markula, P. (2010). *Sportswomen at the Olympics*. Sense Publishers, Rotterdam/London/Taipei. 141-152.

16. Hall, S. (1992): The question of cultural identity. In S. Hall, D. Held, McGrew, T. (Eds.) *Modernity and its Futures*. Polity, Cambridge. 596-634.
17. Hayes, C. (2002): In: GPSports [elektr. dok.] 2003. január. <http://www.gpsports.com>.
Letöltés: 2007.06.25.
18. Houlihan, B. (2010): *Sport and Society. A Student Introduction*. 2nd edition. SAGE, Los Angeles/London/New Delhi/Singapore/Washington DC. 174-204.
19. McPherson B. D., Curtis, J. E., Loy, J. W. (1989): *The Social Significance of Sport*. Human Kinetics Books, Champaign, Illinois.
20. Neulinger Á. (2007): *Társas környezet és sportfogyasztás. A folyamatos megerősítést igénylő tanult fogyasztás*. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola, Budapest.
21. Peters, R. (1976): *Television Coverage of Sport*. CCS, Birmingham.
22. Pratkanis, A. R., Aronson, E. (1992): *A rábeszélőgépj*. Ab Ovo, Budapest. 88-89.
23. Urbán Á. (1997): *Sportüzlet, média és társadalom*. Jel-kép, 1, 15-22.
24. Schudson, M. (2003): *The Sociology of News*. W. W. Norton & Company, New York, London. 33.
25. Umminger, W. (1992): *A sport krónikája*. Officina Nova, Budapest.
26. Whannel, G. (2000): *Sport and the Media*. In Coakley, J. J., Dunning, E.(Eds.) *Handbook of Sport Studies*. SAGE, London. 291-308.

4. A SPORT, MINT TÁRSADALMI JELENSÉG SAJÁTOSSÁGAI NAPJAINKBAN ÉS A MÚLTBAN

4.1. Hit és vallás a sportban (Szilágyi László)

Bevezetés

Fejezetünk két olyan, látszólag egymástól távolálló történeti-társadalmi jelenség időnkénti összefonódásáról, sajátos viszonyáról szól, mint a sport és a vallás. Alapvetően történeti áttekintést kíván nyújtani, de a közelmúlt és a jelen kapcsán több jellegzetes, személyes példát is bemutatunk, melyek érthetőbbé, árnyaltabbá teszik, miként kapcsolódhat össze szerencsés esetekben a hit és a sportteljesítmény. A történeti áttekintés fontos alapvetése, hogy nem minden korszakban és nem minden térségben létezik együttesen vallásos hit és sporttevékenység, e téren nagy időbeli ugrások mutatkoznak. Történetileg kiemelten foglalkozunk tehát azokkal a csomópontokkal, ahol e kettő találkozik és összefonódik, így: az ókori olimpiai játékok vallási hátterével; a korai kereszténység éles testkultúra-ellenességével; a középkori lovagi nevelésben ismét találkozó testi és lelki elemek viszonyával; az ázsiai küzdősportok vallási gyökereivel.

A fejezetet záró 5. portréorozatban olyan jelentős magyar és külföldi sportolók példáit elemezzük röviden, akik vállalt vallásosságukat komoly motiváló erőként hasznosították sportbéli karrierjük során.

4.1.1. Az ókori olimpiák vallási vonatkozásai

Az ókori görögség kulturális hagyatéka felmérhetetlenül nagy. Náluk jelenik meg először a szép és a jó egysége (kalokagathia) melyben az ember belső, lelki megformáltsága egyúttal bájossá, vonzóvá teszi a külső, testi szépséget. Az emberiség kultúrtörténetének egyik legjelentősebb fejezete az ókori görögök több mint, ezer évet átfogó olimpiai sorozata. Kr. e. 776-tól Kr. u.394-ig, tehát 1170 éven át minden negyedik évben nemes versengésre gyűltek össze a Peloponnészoszi-félszigeten található Olümpiában, Zeusz szent helyén a görög városállamok, a poliszok sportolói. Egyedülállónak tekinthető ez a rendezvény, több okból is. Történeti előzményei nem voltak, megszűnése után pedig, szervezett, eredmény-centrikus, szabályok mentén működő versenysportról a 19. század második feléig, tehát közel 1600 évig nem beszélhetünk. Az ókori olimpiai játékok egyszerre voltak sportversenyek, vallási ünnepek és kulturális rendezvények.

„Az ősidők görög vallása egy harcos indoeurópai pásztornép kultúrájának kellékeit, elemeit vonultatja fel, isteneszméi pedig, az indo-iráni világgal mutatnak határozott párhuzamot. A vallási képzetek középpontjában az istenek rokoni kapcsolatok által tagolt, erősen emberléptékű társadalmának világa áll. Az égiek világa az 'Olümposz', amelynek hófödte csúcsán az antik polisz mintájára tagolt közösségben élnek a 'halhatatlanok'. Ennek a 'társadalomnak' az ura Zeusz, a villámlás és a mennydörgés ura, az istenek királya, aki hatalmát testvéreivel, Poszeidón tenger- és Hádész alvilágistennel osztja meg. Maguk az istenek, akik alá vannak vetve a sors, a végzet akaratának, egyetlen nagy családot alkotnak: esznek, isznak, szeretnek és ármánykodnak, szinte csak halhatatlanságuk révén különböznek az emberek társadalmától. Ezek az istenek kivétel nélkül valamilyen tárgy, tevékenység vagy képesség urai: Héra, Zeusz felesége a családi otthon úrnője, Démétér a föld termékenységének istenasszonya, Hermész az istenek hírnöke és a kereskedők oltalmazója, Héphaisztosz pedig az égiek kovácsa. A fontosabb olümposzi istenek közül Arész hadisten, Athéné (Athén városának védistene) a tudás, Aphrodité pedig a szépség istenasszonya. A mitológiai hagyomány által arisztokratikus vonásokkal felruházott Apollón élet- és halálisten, a tiszta, szigorú erkölcs patrónusa, Dionüszosz, a szőlő és a bor istene viszont az extatikus, kicsapongó népi vallásosság alakja. Artemisz a vadászat és az állati termékenység istennője, Hesztia pedig a tűzhely, a családi otthon patrónája. A görög hitvilágban vannak olyan istenek is, akik nem az olimposzi világban élnek: ilyen Aszklepiosz, az orvoslás, Pán, a szél és az erdők ura vagy Niké győzelem-istennő és Perszephoné, a vegetáció istennője”(Horváth P., 2006).

Az olimpiai játékokat Zeusz, a görögök főistene tiszteletére rendezték, Olümpiában. Az egyik hagyomány szerint maga Zeusz rendezte az első játékokat apja, Kronosz felett aratott győzelme emlékére.

Olümphia építészete pontosan tükrözte a szent hely-jelleget:

„Olümphia sohasem volt város, csak az a néhány pap és hivatalnok lakott itt, akiket hivatásuk állandóan a híres szentélyhez kötött. Zeusz szent ligete, az ősi Altisz elnevezést nevének elferdítéséből (liget görögül: alszosz) kapta. Az Altiszban (többek között) a következő épületek álltak: Zeusz-templom. Olümphia legnagyobb és legdíszesebb épületének méretei az ásatások nyomán maradtak ránk: hosszúsága 64,12 m, szélessége 27,68 m, tetőszélessége pedig, 20,25 m volt. Héraión. A Kronosz-domb lábánál emelkedik Hellász legnagyobb dór temploma, az ún. Héraión vagy Héra-templom. Az élisziak tudomása szerint Zeusz felesége, Héra istenasszony tiszteletére építették. A Héra-templom hosszúsága 50 m, szélessége pedig, 18,75 m. Zeusz

oltára. Az „olümposzi” Zeusz oltára egyenlő távolságra fekszik a Héraióntól és a Pelopiontól, mindkettővel szemben. Némelyek állítása szerint a 6,5 m magas oltárt az ídai Heraklész emelte. Oltárok. A nagy Zeusz-oltáron kívül maga Pauszaniász 69 oltárt sorolt fel, amelyeken minden hónapban meghatározott sorrendben mutatták be áldozataikat Olümpia papjai.” (Keresztényi, 1968).

A versenyek programja fokozatosan alakult ki. A legelső és sokáig egyetlen versenyszám a stadionfutás volt. Egy stadion hossza 600 láb, ami kb. 192 métert jelentett. A futóversenyek közé tartozott még a kettős stadionfutás, a hosszútávfutás és a fegyveres futás, amely a játékok befejező száma volt. A fegyveres futás tartozéka volt a sisak, a pajzs és egy ideig a lábvért is. Nagy tisztelettel övezett versenyszám volt a pentathlon, hiszen itt a győztesnek rendkívül sokoldalúnak kellett lennie. A pentathlon versenyszámai: stadionfutás, diszkoszvetés, távolugrás, gerelyhajítás, birkózás. Ezeknek a szabályai persze eltértek a maiaktól. A távolugrás például helyből történt úgy, hogy a versenyző a kezében tartott súlyokkal (haltérekkel) lendítette magát előre. A küzdősportok közül megrendezték a birkózást (a pentathlontól függetlenül is), az ökölvívást, valamint a pankrációt. A birkózás és az ökölvívás elemeit ötvöző pankráció az akkori idők egyik legkedveltebb versenyszáma volt.

Látványosak voltak a lovasszámok. Ezek közé a kocsiversenyek és a lovaglőversenyek tartoztak. Itt a kocsik, illetve lovak tulajdonosait hirdették ki bajnoknak, nem pedig, a hajtókat.

A sportversenyek hanyatlásának és megszűnésének több oka volt. A Római Birodalom kiterjesztette fennhatóságát a görög térségre. A versenyek győztesei a későbbiekben ugródeszkának tekintették az itteni sikert a-mai fogalmaink szerinti-profi karrierjükhöz. Az államvallássá váló kereszténység kifejezetten ellenségesen viszonyult az olimpiai játékokhoz. Ennek okait később részletezzük.

4.1.2. A korai kereszténység és a testedzés

A kereszténység alapítója a názáreti Jézus. Mai ismereteink szerint i.e. 6 körül született és valamikor az i.sz.30-as években halt meg. A Közel-Keleten, a mai Izrael és Palesztina területén tevékenykedett. A keresztény tanítás szerint a keresztén meghaló és feltámadó Jézus az Isten fia, maga is valóságos Isten. Aki benne hisz, a feltámadáskor üdvözülni fog.

„Jézus erkölcsi tanítása teocentrikus. Istentanában túlhaladt az ószövetségi istenfogalmán, noha abból indult ki. A mindenség végső elvét a végtelen jóságú Istenben látja meg, akinek lényege

a legtisztább szellemiség annyira, hogy még imádása sem történhetik anyagi eszközökkel, hanem egyedül csak lélekben és imádságban. Tanításában az Isten és ember közötti távolság megszüntetésére törekedett, amikor azt tanítja, hogy akiknek szívük tiszta, azok meglátják Istent; akik békességre igyekeznek; azok az Isten fiai, s amikor tanítványaitól azt követelte, hogy legyenek a mennyei Atya fiai. Az Atya leglényegesebb tulajdonsága a szeretet, mely meghatározza teremtményeihez való viszonyát, és az embert az erkölcsi tökéletességben magához emeli. Az Atya igazságos, aki érdem szerint jutalmaz és büntet. A legnagyobb súlyt az erkölcsi tisztaságra; a belső jóságra, a szív nemességére helyezi. A megtérő bűnösrel szemben könyörületes. A bocsánat feltételei: tisztaszívűség, alázatosság, irgalmasság, igazlelkűség, szelídség, mások iránti megbocsátó szeretet - mind erkölcsi erények.” (Erdő, 1983).

A Bibliában számos helyen tűnik fel a sportra történő utalás. Jézus egyik legfontosabb követője, Pál apostol a korinthusiakhoz írt első levelében és a Timóteushoz írott második levelében célorientált élsportolóként fogalmaz. „Én tehát úgy futok, mint aki előtt nem bizonytalan a cél, úgy öklözök, mint aki nem a levegőbe vág, hanem megsanyargatom, és szolgálva teszem a testemet, hogy amíg másoknak prédikálok, magam ne legyek alkalmatlanná a küzdelemre” (1Kor 9,26-27). Pál apostol ugyanakkor a fair play-re, a becsületes játék, az erkölcsi tisztesség, emelkedettség, „úriemberség” viselkedésforma értékére is felhívja a figyelmet. Nem csúcsnak, hanem minimumnak, alapkövetelménynek tekinti. „Aki pedig versenyben vesz részt, legyen mindenben önmegtartóztató: azok azért, hogy elhervadó koszorút nyerjenek, mi pedig azért, hogy hervadhatatlant” (1Kor 9,25). „Ha pedig versenyez is valaki, nem nyer koszorút, ha nem szabályszerűen versenyez” (2Tim 2,5) (Szent Biblia).

A kiinduláshoz képest a kereszténység és a testedzés viszonya radikálisan változott az ókorban. Ennek történeti és teológiai okai egyaránt voltak. A kereszténység a 300-as évekig tiltott és üldözött vallás volt a Római Birodalom területén. Követőit cirkuszi arénákban áldozták fel. Az üldözött vallás Constantinus császár uralkodása (306-337) alatt a milánói ediktummal (313) vált elfogadott vallássá, Theodosius császár (379-395) idején pedig, államvallás lett. A változás erejét jól jelzi, hogy az olimpiai játékok betiltása épp Theodosius idején történt meg, több forrás szerint keresztény nyomásra. Ebben közrejátszhatott az a kizárólagosságra törekvés, amely az ógörög olimpiai hagyományt pogány szertartásként kezelte, illetve a sportversenyek és a keresztény áldozatok is követelő gladiátorjátékok tudatos egybemosása. Másfelől a kiforrott keresztény teológia az ember eredendő bűnösségét, a test romlottságát hangsúlyozta, amiből egyenesen következett a testedzés feleslegessége, a lélek felértékelése, az ép testben ép lélek klasszikus gondolatának elvetése, test és lélek szembefordítása.

Mivel Európában a Római Birodalom bukása (476) után több száz éves káosz keletkezett, a korai középkor (500-1000) gyorsan változó viszonyai, kevésbé tartós államalakulatai, a nagyfokú barbarizálódás nem kedveztek semmiféle rendszeres testedzés kialakulásának. Az 1000-es évek elejére a betelepülő népek átvették a több évszázados zűrzavarokat túlélő keresztény vallást, annak test-ellenességével együtt.

4.1.3. Vallás és testedzés viszonya a középkori lovagi nevelés rendszerében

A XI. századtól fokozatosan kialakult a feudális és keresztény Európa. A korai középkor átmenetiségét, antiszociális és zavaros viszonyait szilárdabb államalakulatok stabilizálták. A korszak meghatározó, egyedül elfogadott vallása a kereszténység, ebben az időszakban ismeretlen a vallástalanság. A főúri, papi, lovagi és jobbágyi csoportokra tagolódó hierarchikus berendezkedés a testedzés sajátos formáját teremtette meg.

„A középkor társadalmi rendjének alapja a földbirtok, a feudum volt. A birtok tulajdonosának elsőrendű kötelessége volt, hogy mindazt, amit örökölt megvédje és gyarapítsa. Ehhez katonai erényekre: fizikai erőre, ügyességre, a fegyverforgatás készségeire volt szükség. A nemesi fiúgyermekeket ennek szellemében nevelték. A családi birtokot a legidősebb gyermek örökölte, a többi pedig, a király, a fejedelem vagy más hűbérúr szolgálatába szegődött. A lovag tehát az a nemesi származású – legtöbbször nem elsőszülött – lovas katona volt, aki fegyveres szolgálatait hűbérurának ajánlotta fel, s hűségéért cserébe jutalmul földbirtokot kapott. (Később a lovagok rendjébe alsóbb néprétegekből származó katonák is bekerültek.)

A XI. századtól - a feudalizmus megszilárdulásától - kezdve a fejedelmi udvarok többségében jelentős udvari kultúra keletkezett. A környékbeli nemes fiatalok itt gyűltek össze, hogy megismerjék a feudális társadalom szokásait, szert tegyenek azokra az ismeretekre és készségekre, amelyekre majdani életükben szükségük lehetett. Sajátos lovagi ideál alakult ki ezekben a kulturális központokban. Bátor, hősies férfiak nevelése volt a cél, akik készek életüket habozás nélkül feláldozni a szent cél érdekében.

A lovagi ideál a görög arisztokrácia kalokagathia eszméjéhez volt hasonlatos. Ismét értékke vált az, amit az őskeresztények elutasítottak: a testi erő, a harcedzetség, a fejlett fizikum. A fizikai erőn kívül ez az ideál olyan erényeket is magába foglalt, amelyekhez hasonlókkal már Spártában is találkozhattunk. Lelkierő, kitartás, a szenvedés és a halál megvetése, mértékletesség és önuralom - ezek a jó lovag lelki tulajdonságai. Ehhez járult a hűbérúr iránti feltétlen hűség, valamint a legendássá vált "lovagiasság": a legyőzöttek iránti nagylelkűség, a gyengék és elesettek gyámolítása, a női nem feltétlen tisztelete.

Az egyház is szentesítette a lovagság intézményét. A hős harcosokat Krisztus bajnokainak tekintette, így egyfajta lelki-spirituális méltóságot is adományozott nekik. Ennek ellenére a lovagság eszméjében feszülő antagonizmusként jelentek meg a világi és a transzcendens tendenciák. Egymás mellett élt egyetlen emberképben a vallás iránti feltétlen elkötelezettség és a földi örömök iránti fogékonyság” (Pukánszky-Németh,1996).

A nevelés részeként a leendő lovagok hét lovagi készséget sajátítottak el: lovaglás, vívás, nyilazás, úszás, vadászat, éneklés, sakkozás. Egyaránt törekedtek testi és szellemi készségek, jártasságok kialakítására.

4.1.4. A keleti vallások és a küzdősportok

Ázsia fejlődése merőben más utat járt be a történelem során, mint az európai kultúrköré. A térség jelentős országai: India, Kína és Japán más vallások és filozófiák mentén szervezték életüket. Szemléletük, gondolkodásmódjuk a teológiai kérdéskör bölcséleti vonatkozásait emelte ki, az ember önnevelését, mindennapi gyakorlatát tartották szem előtt. A sport területén máig ható hagyatékuk a küzdősportok sokasága. Ezek a sportágak gyökereiket nálunk kevésbé ismert vallásokból merítik, ezért szükségesnek látjuk a meghatározóbbak ismertetését.

Buddhizmus

A buddhizmus az ókori Indiában jött létre, a megkövült kasztrendszerrel szemben Buddha vallási reformja megváltást, üdvösséget és szilárd erkölcsi támaszt ígért. A legenda szerint Guatama Sziddhátra, azaz a Buddha (Megvilágosult) alapította ezt a vallást. Sziddhátra királyfi volt, aki i. e. 560 és 480 között élt Észak-Indiában. Felnőtt korában találkozott egy öreggel, egy beteggel, egy halottal és egy aszkétával, így jutott el a Megvilágosodáshoz, ami a szenvedés és a múlandóság belátását jelentette. Ezután remetévé vált és megfogalmazta a buddhizmus alapelveit. Az emberi tudás alapja az a felismerés, hogy az élet egyenlő a szenvedéssel, melynek okai az élet utáni vágy, az érzékiség és a tudatlanság. Ezekről tartózkodni kell, az életösztönt ki kell kapcsolni, aszkézist kell gyakorolni és meditálni kell, hogy eljuthassunk a Nirvánába, ami a teljes megsemmisülés, a létvágy nélkülség, a nemlétezés. Buddha szerint, minden létező dolog részecskékből áll. Ezeknek a részecskéknél a mozgását a Dharma, azaz a Világtörvény szabja meg. Metafizikáján túl a Buddhizmus elsősorban erkölcsfilozófiai rendszer. Olyan vallás, amelynek nincsenek sem istenei, sem mitológiája. Buddha nem tagadja istenek létezését, de nem tulajdonít nekik nagy jelentőséget. Őt alapszabálya van, amelyek a Nirvána felé vezetnek: tilos bármilyen élőlényt elpusztítani, más tulajdonát elvenni, más asszonyát elvenni, hazudni és lerészegedni.

Taoizmus

Az ősi Kína vallásosságának az alapja az ősök és szellemek kultusza, az ehhez kapcsolódó mágikus és animisztikus szertartások. A világot benépesítő jó és rossz démonok hitéből bontakozott ki a kínai panteon, élén az Égi Császárral (Sangti). A kínai mitológia kozmológiája ugyanakkor az isteneket is alárendelte az egyetemes összhang világában munkálkodó két metafizikai princípiumnak (Jin és Jang). E két elv, elem működésének fő mozgatója a személytelen Örök Törvény (Tao). A Taoizmus önálló vallásként az i.e. hatodik században született meg, mestere a legendás bölcs, Lao-ce volt, aki e tanokat a Tao Te King című műben foglalta össze. A gondolatrendszer középpontjában a Tao, a Világtörvény áll, ami minden létező ős oka. Az ember feladata, hogy szemlélődő módon törekedjen a Tao befogadására, megértésére. Ez eredendő passzivitást követel, Lao-ce szerint a helyes cselekvés, a "nem cselekvés". E gondolatból bontakozik ki a taoizmus egész mértékletességre, józanságra és lemondásra épülő etikai rendszere.

Konfucianizmus

A hagyomány szerint Konfucius i.e. 550 és 480 között élt és észak-kínai szülőföldjén magas állami, közhivatali méltóságokat viselt. Konfucius tanításának a középpontjában a helyes emberi cselekvések kérdése áll. Fő elve szerint ne tegyél olyat, amit nem akarsz, hogy mások tegyenek veled. A helyes viselkedés vezet el az igazsághoz, az igazság győzelme pedig a társadalom legfontosabb érdeke. A konfucianizmus kiindulópontja a patriarchális társadalom. Király és szolga, apa és fiú viszonyában egyaránt az előbbieket bölcs útmutatásai és az utóbbiak engedelmes tettei a mértékadóak. Az emberi bölcsesség forrása a múlt, a régiek tanulmányozása. A konfucianizmus osztja, az ősök tiszteletével kapcsolatos, közkeletű kínai nézeteket, s nem idegen tőle a hagyományos mitológia elveinek elfogadása, tudomásulvétele sem. Világképének a középpontjában a Tao áll, mint az állandóság, változatlanosság elve. Ez szabja meg az égitestek mozgását csakúgy, mint az emberi tevékenység helyes elveit.” (www.wingtsunbudapest.hu)

„Aki másokat legyőz, az bátor. Aki önmagát legyőzi, az hős.” (Lao-ce)

A kínai bölcs szavai jól összefoglalják a keleti harcművészetek közös lényegét. Jó harcos – tanítják a mesterek – csak abból válhat, akit még harc közben sem a harag, a bosszúsomj, a bizonyítási vágy vagy egyéb érzések, vágyak és indulatok vezérelnék. A testedzés és a harc legelső célja ezért az önismeret. A harc ősi művészetének egyszerre, egymással kölcsönhatásban kell szolgálnia a test és a szellem fejlesztését. A keleti harcművészetnek igen

sok ága létezik, és a főágakon belül is ezernyi változat különböztethető meg. Csoportosíthatjuk például aszerint őket, mely országból származnak, vagy mondjuk használnak-e bennük valamilyen eszközt, fegyvert (és ha igen, akkor milyet). A keleti harcművészetek egyik legfontosabb részét az elme lecsendesítésére irányuló technikák és módszerek képezik. A keleti mesterek úgy tartják, hiába győzzük le ellenfelünket, elveszítjük a küzdelmet, ha a harc közben elménk leragad egy pontnál – legyen ez a pont akár egy ütés vagy egy érzés. A legfontosabb ezért, hogy elérjük tudatunk mozdulatlanságát, vagyis azt az állapotot, amikor tudatunk átveszi egónk felett az irányítást. Csak ebben az állapotban lehetünk képesek a legmegfelelőbb döntést meghozni, és aszerint is cselekedni akár a legváratlanabb helyzetekben is. Nagyon lényeges a különféle légzéstechnikák elsajátítása, melyek célja elsősorban a koncentráció fejlesztése, valamint, ezáltal a belső energiák mozgósítása. A legnagyobb mesterek a csodával határos teljesítményre képesek ezeknek a módszereknek a segítségével – például úgy teszik harcképtelenné ellenfeleiket, hogy akár egy ujjal is hozzájuk érnének. Miként a keleti bölcséletben jin és jang ellentétpárja, úgy alkot elválaszthatatlan egységet a keleti harcművészet hagyományában a test és a szellem edzése. A harc célja tehát először is saját magunk legyőzése, önmagunk felülmúlása, és csak ezután következhet a fizikai síkon aratott győzelem.

4.1.5. Néhány jelentős XX. századi vallásos sportoló-rövid portrék

Fejezetünk zárórészében – a teljesség igénye nélkül – olyan közelmúltbeli élsportolók pályáját mutatjuk be, akik vállalt vallásosságukkal, hozzáállásukkal jól szemléltetik, miként erősítheti a hit az egyéni eredményességet, illetve miként kapcsolódik össze a gyakorlatban sport és vallás.

Balczó András (1938-)

Öttusázó. A Nemzet Sportolója. 1958-tól 1972-ig a magyar válogatott oszlopa. Eredménylistája: egyéni olimpiai bajnok 1972-ben, Münchenben, csapat olimpiai bajnok 1960-ban, Rómában és 1968-ban, Mexikóvárosban. Tíz világbajnoki címet nyert pályafutása során. Az öttusa történetének legeredményesebb versenyzője.

Rendkívül mélyen megélt, hiteles és őszinte keresztényi hite saját bevallása szerint meghatározta sportolói pályáját. Visszavonulása után ezrével tartott élménybeszámolókat pályájáról, ezeken mindig beszélt az ember Istenhez fűződő kapcsolatáról. 1976-ban Kósa Ferenc filmrendező „Küldetés” címmel nagyhatású dokumentumfilmet készített vele és róla.

A szenvedés, a siker és a boldogság viszonyáról egyedi véleményt alkotott. Úgy vélte, 1. az ember köteles mindent megtenni saját tehetsége, mint Istentől kapott adomány kibontakoztatásáért, 2. a világban járva ragaszkodnia kell az igaz szóhoz, mert a hazugság nem

Istentől való, 3. a sikeresség nem azonos a boldogsággal, pályája utolsó éveiben elért legnagyobb sikereit kifejezetten gyötrelmes feladatként élte meg, de ilyenkor is ragaszkodott az 1. pontban foglaltakhoz.

1972-ben a lehetetlent kísérelte meg: a müncheni olimpia zárószámában – 4 000 m terepfutás – 28 másodperccel kellett jobbat futnia 10 évvel fiatalabb ellenfelénél. 2000 m-nél minden ereje elhagyta, ekkor gondolta úgy, hogy minden emberileg lehető megtegy a sikerért és ekkor kérte Isten segítségét. Valami vinni kezdte, mondja - 42 másodpercet vert az ellenfélre.

Portisch Lajos (1937-)

Nemzetközi sakknagymester. A Nemzet Sportolója. A 70-es, 80-as években a világ legerősebb nem szovjet sakkozója. 1956-tól 20 sakkolimpiai csapatversenyen képviselte Magyarországot, ami világrekord. Legnagyobb sikere az 1978-as csapatgyőzelem Buenos Airesben a verhetetlen híriű szovjet válogatott előtt. 1970-ben Siegenben, 1972-ben Szkopjében, 1980-ban Valletán az ezüstérmes magyar válogatott éltáblása. 1965 és 1987 között hétszer jutott be a világbajnokjelöltek versenyének legjobb 8 játékosa közé, ebből két alkalommal a legjobb 4-be is bekerült.

Nyíltan vállalt vallásossága miatt a szocialista korszakban versenyzőként elfogadta a rendszer, de semmilyen sportvezetői megbízást nem kaphatott. Saját megítélése szerint a keresztényi hitben meglévő magasfokú etika vonzotta, versenyzőként akár a saját kárára is döntött, ha úgy látta erkölcsileg jónak. „...az ellenfelet tiszteljem, ne nevessem ki soha. Az ellenfelemben a másik embert lássam, vagyis azt az embert, akit Isten saját képmására teremtett... A keresztény embernek mindig önvizsgálatot kell tartania. Ugyanúgy, mint egy sakkozónak. Azt feltételezem, hogy egy eltökélten rossz, gonosz ember nem lehet jó sakkozó. Nem jöhet össze neki. A gonoszsága megöli benne a jó lépéseket” (Portisch, 2006).

Eric Liddell (1902-1945)

Skót származású atléta, rövidtávfutó. Az 1924-es párizsi olimpia 400 m-es versenyének győztese. Presbiteriánus misszionárius volt. Híres történetét Hugh Hudson 1982-ben négy Oscar-díjjal jutalmazott Tűzszekerek (Chariots of Fire) c. filmje tette világhírűvé.

Liddell a 100 m-es síkfutás nagy esélyese volt, ám mivel az olimpiai versenyt vasárnap rendezték e számban, saját magát diszkvalifikálta azzal, hogy ragaszkodott a bibliai parancshoz: a vasárnap az Úr napja, nem volt hajlandó vasárnap versenyezni. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság két másik versenyt ajánlott fel neki, ezeket nem vasárnap tartották: a 200 méteres és a 400 méteres síkfutást. Az utóbbi táv nem volt az erőssége, inkább 100 m-es versenyző volt.

A 400 méteres döntő előtt Liddell a célvonalnál állt, amikor egy amerikai masszőr egy darab papírt adott neki. „Mert akik engem tisztelnek, azoknak tisztességet szerzek” – szöveg az idézet Sámuel első könyvéből. Liddell Isten ígéjével futotta végig a távot.

Ötméteres előnnyel, világsúccsal győzött. Liddell rendkívül sportszerű volt, minden verseny előtt kezet fogott ellenfeleivel és jó versenyzést kívánt nekik. 1925 és 1943 között Kínában volt misszionárius, itt is rendszeresen atletizált, miközben bibliai és sportismereteket egyaránt tanított a rábízott misszió iskolájában. Hadifogságban hunyt el, 1945-ben.

„Isten misszionáriusnak hívott el, de adott gyorsaságot is, és amikor futok, érzem, hogy Isten kedvét leli bennem...” – mondja Liddell a *Tűzszekerek* c. film egyik meghatározó jelenetében.

Robert „Bob” Richards (1926-)

Amerikai atléta, rúdugró, 1952-ben Helsinkiben, és 1956-ban Melbourne-ben olimpiai bajnok. A „Testvérek Egyháza” nevű amerikai vallási szervezet lelkésze a negyvenes évektől. Az amerikai sajtó nevezte el Repülő Tiszteletesnek. Felfogását jól jellemzi híres aforizmája:

„Roppant csaták zajlanak a pályákon, s így nagyon rendben is van a dolog, mert ez az ember és ember közötti harc egyetlen elfogadható, egyetlen szép módja!” (Novotny Z., 2008).

Richards Isten ajándékként kezelte sportolói képességeit. Gyakorlatilag vándorprédikátorként hirdette az ígét. Különösen szívesen prédikált versenyek helyszínén. Fénykora az amatőr sport korára esett, amikor bármilyen pénzadomány elfogadásáért súlyos eltiltás járt. Ezt is megoldotta. „Előadásait mélységes hit és kellemes humor jellemezte, ami-ebben a párosításban-nem túlságosan gyakori dolog. Számára a mélységes istenhit nem jelenti a kötelező szegénységet. - Az Úr azért helyezett minket erre a földre, hogy élvezzük gyümölcsseit. Aktív sportolónak még előadásokat sem lehetett tartania a sportról. Engem mindez nem érdekelt. Már bocsánatot kérek... hát lehet egy prédikátornak megtiltani, hogy prédikáljon?”(Peterdi, 1984).

Tiger Flowers (1895-1927)

Amerikai profi ökölvívó, a 75 kg-os súlycsoport egyik legnagyobb klasszisa, világbajnok az 1920-as években. Több mint, 100 győztes mérkőzést vívott, 13 vereség mellett. Kikötői munkából lett bokszolóvá. „A Georgiai Diakónus minden egyes meccse előtt a 144. zsoltárból idézett fennhangon: Dicsértessék az Úr az erőmért, mely megtanította kezeimet háborúzni és ujjaimat harcolni...Szerény volt és igénytelen, s methodistaként semmi kivetnivalót sem talált abban, hogy bokszolással keresse a kenyerét...előre jutása sokat frusztrált, fekete volt, balkezes és vallásos. Temetésén Gene Tunney azt mondta: Tiger mindenkit arra inspirált, hogy

éljen tisztán, beszéljen kifinomultan, bízzék Istenben és harcoljon keményen, de tisztán.” (Mae, 2005). Altató túladagolásban hunyt el, egy rutin szemműtét után.

Muhammad Ali (1942-)

Amerikai profi ökölvívó, 1960-ban, Rómában félnehézsúlyú olimpiai bajnok, 1964-ben a nehézsúly profi világbajnoka. Hosszabb eltiltás és kihagyás után 1971-ben elvesztette címét, ám 1974-ben egy legendás mérkőzésen visszaszerezte azt George Foreman ellen. 1978-ben újra elbukott Leon Spinks ellen, ám a visszavágót ismét megnyerte. 1999-ben a BBC az Évszázad Sportolójának választotta. Eredeti neve Cassius Clay, 1964-es világbajnoki győzelme után vette fel az iszlámvallást és kezdte használni a Muhammad Ali nevet.

„Ali 1959-ben ismerte meg a fekete iszlám prédikátor, Elijah Muhammad tanításait. Jóban volt a radikális afroamerikai muzulmán pappal és emberi jogi harcossal, Malcolm X-szel, aki a békés keresztény Martin Luther Kinghez képest merőben más, radikálisabb irányba terelte a feketék mozgalmát. 1967-ben Alit is besorozták volna, de ő lelkiismereti okokból egész egyszerűen megtagadta a szolgálatot. Közölte: muzulmán emberként nem ragad fegyvert egy olyan háborúban, amelyet nem Allah vagy a prófétája hirdetett. Ekkor öt év börtönre és 10 ezer dollár megfizetésére ítélték, végül három évig tényleg nem bokszolhatott” (www.samsungsport.hu). Ez az eltiltás vezetett többek között az 1971-es vereségéhez.

4.1.6. Definíciók

Polisz: az ógörög városállamok elnevezése

Kalokagathia: az erkölcsi jóság és a szépség együttesét és egységét jelölő fogalom az antik görög esztétikában.

Olümpia: az ókori olimpiai játékok helyszíne, Zeusz isten szent helye a Peloponnészoszi-félszigeten

Pankráción: a birkózás és az ökölvívás elemeire épülő ókori olimpiai küzdősport

Őskeresztények: Jézus halálától (33-35) a szabad keresztény vallásgyakorlásig (313) tartó időszak keresztény nemzedékeinek gyűjtőneve

Milánói ediktum: Constantinus és Licinius császárok 313-ban kiadott rendelete, amely engedélyezte a keresztények szabad vallásgyakorlását

Államvallás: az államhatalom által sajátjának elismert, hivatalosan követett vallás, amelynek kizárólagosságát az alattvalók körében erőszakkal is érvényesítik.

Korai középkor: a Római Birodalom bukásától (476) a népvándorlás végéig (1000) terjedő időszak

Feudalizmus: középkori társadalmi, jogi, gazdasági és politikai berendezkedés (függési rendszer), amely a hűbérurak, vazallusok és szolgák közötti kölcsönös magánjogi kapcsolatok rendszerére és a földtulajdonra épül

Lovag: nemesi származású - legtöbbször nem elsőszülött - lovas katona, aki fegyveres szolgálatait hűbérurának ajánlja fel, cserébe jutalmul földbirtokot kap

Hét lovagi készség: lovaglás, vívás, nyilazás, úszás, vadászat, éneklés, sakkozás

Nirvána: a buddhistavallásban a teljes megnyugvás, kiszabadulás a lélekvándorlás szenvedésekkel járó körforgásából, a legmagasabb szintű boldogság

Jin és jang: a kínai taoista filozófia kettős szimbóluma mely leírja azokat az ősidőktől fennálló, egymással szemben álló, de mégis egymást kiegészítő kozmikus erőket, amelyek megtalálhatóak a világegyetem összes jelenségében

Konfucianizmus: az erkölcsi követelmények betartására, a vallásos szertartások gyakorlására és az ősök tiszteletére épülő kínai vallási-filozófiai rendszer

Meditáció: lelkiállapot, melyben a testet tudatosan ellazítjuk, és szellemet átengedjük a nyugalomnak és a belsőre történő koncentrációnak

4.1.7. Irodalom

1. Erdő P. (1983): *Jézus erkölcsi tanítása*. <http://www.unitarius.hu/hitvallas/erkolcstan.htm>
2. Letöltés: 2014. 04. 09.
3. Horváth P. (2006): *Vallástörténet*. http://www.fil.hu/uniworld/vt/valltort/2_5.html
4. Letöltés: 2014. 04. 28.
5. Keresztényi J.(1968): *Az olimpiák története*. Budapest, Gondolat Kiadó, 15-19.
6. Mae, G. (2005): *Nagy bokszkönyv*. Budapest Aréna Kiadó, 115.
7. *Muhammad Ali köszöntése – hetven éves A Legnagyobb*. <http://www.samsungsport.hu/kuzdosportok/20120120/muhammad-ali-koszontese-hetven-eves-a-legnagyobb/> Letöltés: 2014. 04. 04.
8. Novotny Z.(2008): *Hervadhatatlan koszorúért*. Reformátusok Lapja, LII., 32., <http://www.reflap.hu/index.php/ujsag/olvas/i/76/> Letöltés: 2014. 04. 29.
9. Peterdi P. (1984): *Hoppá – Sport*, Budapest, 108-110.
10. Portisch L. (2006): *A sakk az én keresztem- Kocsis L. Mihály beszélgetése Portisch Lajossal*.
11. Budapest, Kairosz Kiadó, 91.

12. Pukánszky B., Németh A. (1996): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., E-könyv. <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/03.02.html> Letöltés: 2014. 04. 15.
13. *A wing tsun stílus*. <http://www.wingtsunbudapest.hu/WingTsun/> Letöltés: 2014. 04. 15.

4.2. Egyenlőség – egyenlőtlenség – esélyegyenlőség a sportban (Bodnár Ilona)

4.2.1. Bevezetés. Jogi alapok

4.2.1.1. Emberi jogok - szociális jogok

Ma már nemcsak társadalomtudósok vallják, hogy a társadalom lelki állapota alapvetően meghatározza az adott ország, nemzeti közösség gazdasági és politikai sikerességét. Nemzetközi összehasonlítások és hazai kutatások egyre gyakoribb témája az állampolgárok mentális állapota, szubjektív életminősége, boldogságfelfogása (Kopp, 2008; Utasi, 2013; Susánszky és Szántó, 2013). A hazai vizsgálatok bizalom és kapcsolathányos társadalmat rajzolnak meg, amely áthatja az informális (magán) és a formális (köz)életet is. Az utóbbihoz kapcsolódik, hogy a magyar társadalom jogi informáltsága, jogkövetése és a jogrendszerbe vetett bizalma is alacsony. A jog szabályozó, normatív ereje nemcsak az állampolgárt kötelezheti bizonyos viselkedésre, hanem az állammal, egy adott közösséggel szemben is fellép az egyén érdekében. Ennek a védelemnek az alappilléret az emberi jogok, az alkotmányban megfogalmazott állampolgári alapjogok képezik, amelyek, kialakulásuk időrendjét figyelembe véve három generációra tagolhatók. Az elsőgenerációs alapjogokat a politikai szabadságjogok képezik: szabadság- és politikai jogok. A második generációs jogok közé tartoznak a gazdasági, szociális és kulturális jogok, így a sportoláshoz való jog is. A legfiatalabba, a harmadik generációs csoportba, a testvériség és szolidaritás tartoznak.

A második generációs jogok nemzetközi szinten a II. világháború után jelennek meg, állami deklarálásuk ekkor indul meg a "szociális alkotmányokban". Ahogy Szamel Katalin (1993) rámutat, a jogrendszerben történő megjelenésük, így a sportoláshoz való jog kinyilvánítása, még nem jelent biztosítékot az állami kötelezettségvállalásra. Alkotmányba, törvénybe való beiktatásuk nem más, nem több mint, kívánatosnak tartott értékeként történő elismerésük, elismertetésük. Törvényi deklarálásuk csak akkor lesz az állampolgár szempontjából is hatékony, ha aktív állami szerepvállalással olyan intézményi és szolgáltatási háttér épül ki, amelyik garantálja az állampolgároknak szociális, köztük sportolási jogaikkal való élést. Ennek biztosítása alapvetően az adott állam gazdasági helyzetétől, anyagi lehetőségeitől függ. Ezt tükrözi az Európai Szociális Charta (1961) és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egységokmánya (1966) is, amikor csak annyit tesz kötelezővé, hogy gazdasági teljesítőképességük függvényében minden erőforrásukat igénybe véve fokozatosan biztosítsák ezen jogok igénybevételét, gyakorlását az aláíró tagállamok. Az állami szerepvállalásnak a negatív – eltűri a deklarált szabadságjogok gyakorlását – pólus felől el kell mozdulnia a pozitív

felé, a szolgáltatások nyújtása felé (Kardos, 1996). Ennek célja és mértéke azonban csak egyfajta megvalósítható – a gazdasági lehetőségektől behatárolt – állapot lehet. A szociális jogok kapcsán nem az egyéni jogosultság kikényszerítésére van lehetőség, hanem inkább az állami lépések számon kérhetőségéről: a célul kitűzött állapot elérése érdekében milyen lépéseket tett vagy nem tett meg. Látható, hogy a szociális jogok, így a sportoláshoz való jog biztosítása és számonkérése is igen relatív. Csak valamilyen viszonyrendszerben értelmezhető: egy kívánatos értékrendszer és életstílus, vagy egy józanul elvárható állami célrendszer kapcsolatában. A második generációba tartozó jogok értéke ezért fokozottan a gyakorlatban realizálódik, vagy éppenséggel praxis hiányában relativizálódik.

4.2.1.2. Jogegyenlőség - esélyegyenlőség

Egy ország jogrendszere mindig tükrözi az adott ország értékrendszerét is. Demokratikus országokban ennek az értékrendszernek az egyik alapeleme a jogegyenlőség: a mindenkit megillető jogokkal, jogosultságokkal élhessenek az állampolgárok. A jogi eszközökkel biztosított egyenlőség tényleges megvalósulásához azonban nem elegendők a jogszabályok. A törvények által biztosított jogokkal való élés, a jogképesség ugyanis bizonyos egyének vagy társadalmi csoportok számára akadályokba ütközhet. Esetükben speciális módszerekre és eljárásokra van szükség ahhoz, hogy élni tudjanak a jog által biztosított esélyeikkel. Ez pedig túlmutat a jogrendszeren, a társadalom egészét érintő probléma, melyet jogszabályokkal, előírásokkal igen korlátozottan lehet csak szabályozni. Egy adott közösség szociális érzékenységtől függ, hogy a jogegyenlőség és a tényleges esélyegyenlőség minél inkább fedésbe kerüljön, hogy senkinek ne kelljen különböző akadályokat leküzdenie azért, hogy élhessen jogaival (Kálmán és Könczei, 2002).

Az esélyegyenlőség kérdése, annak biztosítása akkor kerül előtérbe, amikor egy társadalom képes azzal szembenézni, hogy berendezkedése nem nyújt egyenlő lehetőséget tagjai számára, és e felismerés után akar is tenni a helyzet megváltoztatása érdekében. Ami nem más, mint a társadalmi hátrányok kiegyenlítése, a hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció), a lehetőségektől való megfosztás, szociális kirekesztés (depriváció) megszüntetése. Mindezeknek a demokráciában alapvető jelentősége van (Balogh, 2010).

A társadalmi esélyegyenlőtlenségek felszámolásánál két megközelítési mód lehetséges: az egyénre koncentrálni, vagy közösségi érdekeket vesz figyelembe. Az előbbi esetről az emberi méltóság fogalmát helyezi a középpontba: emberek egyenlő méltóságú személyként való kezelése, az egyenlő bánásmód megkövetelésével. A közösségi alapú megközelítésnél a

"befogadó társadalom" megvalósítása a cél: a társadalom minél szélesebb rétegeinek bevonása a közösség tagjait érintő döntésekbe.

A hátrányos megkülönböztetés, a diszkrimináció három formában jelentkezhet:

- jogszabályban foglalt, nyílt diszkrimináció,
- burkolt diszkrimináció,
- társadalmi diszkrimináció.

A megkülönböztetés legsúlyosabb formája a jogszabályban foglalt, nyílt diszkrimináció, amikor bizonyos embereket vagy csoportokat más, azonos helyzetben lévő csoportokkal összehasonlítva másképpen, a jog által engedélyezetten hátrányosan kezelnek. Ennek a megkülönböztetésnek ugyanakkor nincsenek objektíven indokolható okai, szempontjai, vagyis nem ésszerű megkülönböztetésről van szó.

A burkolt formáról akkor beszélünk, amikor a törvényekben nem található negatív kitételek, ugyanakkor hiányoznak "azok a kötelezettségek vagy többletjogok, amelyek szükségesek lennének a jog érvényesülésének természeti, objektív korlátozottsága megszüntetéséhez" (Kálmán és Könczei, 2002, 144.). Éppen ezért a látszólagos semlegesség, a jogkövető bánásmód indirekt, közvetett megkülönböztetésre adhat okot. Akkor is burkolt formáról beszélünk, ha egy semlegesnek szánt törvény végrehajtásnál derül ki, hogy egy bizonyos csoport számára hátrányos helyzetet eredményez.

Ha egy társadalomban nem érhető tetten az első két megkülönböztetési forma, a legszívósabb és legalattomosabb harmadikkal ott is számolni kell: a társadalmi diszkriminációval. Ez az a terület, ami jogi úton nem szabályozható, mert itt az emberek gondolkodását, attitűdjét kellene megváltoztatni, ami a legfáradtságosabb. Előítéletekkel és sztereotip kategóriákkal kell felvenni a harcot, társadalmi neveléssel kell átalakítani a negatív szemléletet. Mindez akkor sem megy, ha minden politikai jó szándék ellenére a társadalom nem kész, vagy még nem adottak azok a gazdasági feltételek, amelyek elősegítenék a mindennapos gyakorlatok átformálását (Kardos, 2000).

4.2.1.3. Antidiszkrimináció - pozitív diszkrimináció

Ahogy az előző fejezetben már megfogalmazódott, hátrányok a társadalom hierarchikus és vertikális szerveződéséből egyaránt fakadhatnak. A legeredményesebb megoldás az lenne, ha a társadalom szerkezetét sikerülne úgy átalakítani, hogy megszűnjenek a strukturális okok. Ilyen mélyreható változásokat azonban csak hosszú távon, kitartó és következetes társadalompolitikával lehet elérni, ugyanakkor a rászorulóknak most, rövidtávon van igényük a támogatásra.

A diszkrimináció megszüntetéséhez három, egymást támogató intézkedési rendszerre van szükség:

- a jogegyenlőség korlátainak teljes felszámolása,
- a hátrányos megkülönböztetés tilalma,
- a hátrányok leküzdését célzó pozitív diszkrimináció.

A jogi egyenlőségről már esett szó, így itt azt már nem kell kifejteni.

Jogállami alapelv, hogy csak a hasonló helyzetben levőket kell egyenlő bánásmódban részesíteni, így a második intézkedéscsomag feladata meghatározni azokat a tulajdonságokat, amelyek miatt sérül az esélyegyenlőség. Az esélykiegyenlítés érdekében felsorolják a jogszabályokban azokat a "védett tulajdonságokat", amelyek miatt önhibájukon kívül kerülnek nehéz, hátrányos helyzetbe az emberek. Ezen túlmenően, az állam olyan intézkedéseket is hozhat, amelyekben kedvezményeket, többletjogokat biztosít, vagyis pozitív diszkriminációt alkalmaz.

4.2.1.4. Hazai esélyegyenlőségi politika

Az esélyegyenlőségi politika kiindulási pontja az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948), amely megtilt minden különbségtételt – diszkriminációt – ember és ember között. Az Európai Unió az Alapjogi Charta-ban (2000) mondja ki, hogy tilos minden megkülönböztetés, diszkrimináció, és ezt a Lisszaboni Szerződés keretében a tagállamok 2009-ben újra megerősítik.

A hazai politikai közszereplők csak az 1990-es évek végére ismerik fel, hogy az esélyegyenlőség kérdését napirendre kell tűzni. A hazai és a nemzetközi tendenciáknak köszönhető, hogy az addig széttagolt intézkedések után megjelenik a 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról. A Magyar Országgyűlés a törvényben kinyilvánítja, hogy az esélyegyenlőség előmozdítása elsősorban állami kötelezettség, és a 8. §-ban nevesíti a közvetlen hátrányos megkülönböztetés eseteit, felsorolva azon "védett" tulajdonságokat, jellemzőket, amelynek következtében az egyén vagy csoport kedvezőtlenebb bánásmódban részesül. Ezek a tulajdonságok a következők: neme, faji hovatartozása, bőrszíne, nemzetisége, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozása, anyanyelve, fogyatékosága, egészségi állapota, vallási vagy világnézeti meggyőződése, politikai vagy más véleménye, családi állapota, anyasága (terhessége) vagy apasága, szexuális irányultsága, nemi identitása, életkora, társadalmi származása, vagyoni helyzete, foglalkoztatási jogviszonyának vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyának

részmunkaidős jellege, illetve határozott időtartama, érdekképviselőhez való tartozása, egyéb helyzete, tulajdonsága vagy jellemzője.

A törvény továbbá rendelkezik a Köztársasági Esélyegyenlőségi Programról, mely a társadalmi szemlélet kedvező irányú megváltoztatásához szükséges intézkedéseket tartalmazza. Bizonyos szervezetek – közsféra intézményei – számára előírja az "esélyegyenlőségi terv" elkészítését. Az átfogó, kódex jellegű törvény "a címében említett esélyegyenlőség kérdésével alig foglalkozik", " néhány erőtlen és általános felhatalmazást ad a pozitív diszkriminációra" (Balogh, 2010, 67.). A magyar szabályozás ugyan több védett kategóriát sorol fel, mint az uniós előírás, de ennek ellenére nem adja meg a nemzetközi elvárások hazánkra történő hatékony alkalmazásának módozatait; a törvényben említett "előmozdításhoz" szükséges, a magyar viszonyoknak megfelelő eszközrendszert.

4.2.1.5. A sportolás joga hazánkban

A sport olyan társadalmi alrendszer, amelyik nagyon kitett az őt körülvevő makro környezeti hatásoknak, más alrendszerek változásainak. Az előző fejezetek azt a jogi környezetet vázolták fel, amelyik esélyegyenlőség szempontjából jelenleg körbeveszi a sportot hazánkban. Azt a sportot, aminek az egyik nagy mítosza, hogy a sportági szabályok egységesülésével tulajdonképpen teljesen biztosított az esélyegyenlőség. Nem vitatható, hogy szabályozott keretek között, mindenkire egyaránt érvényes előírások mellett zajló versengéseknek kiegyenlítő szerepe van, de csak a sporton belül keletkező egyenlőtlenségek esetében. Más alrendszerekben keletkezett hátrányokat, amiket a résztvevők magukkal hoznak ebbe a világba is, azokat nem szünteti meg a sport sajátos szabályrendszere, működési módja. Nem tűnnek el maguktól, amikor valaki átlépi a sport határát, ha közvetetten is, de mégis kifejti hatásukat. Sőt vannak, akiket éppen abban akadályoznak meg, hogy belépjenek a sport világába. A sportpolitika, a sportirányítás sem zárkozhat el a társadalmi hátrányok felmérése, végiggondolása és kiküszöbölése elől.

Hazánkban a sportolás, mint szociális jog a következőképpen jelenik meg a törvényi szabályozásban. Magyarország Alaptörvénye a következőket mondja ki:

XX. cikk: (1) Mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez.

(2) Az (1) bekezdés szerinti jog érvényesülését Magyarország [...] a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával [...] segíti elő.

Kiemelkedő jelentőségű, hogy Magyarországon az Alaptörvényben szereplő értéként kezelik a sportolást, a testedzést, és ennek megfelelően az állam támogatja is polgárait ennek megvalósulásában. Mivel az Alaptörvény a jogegyenlőséget, a minden állampolgárt megillető

jogképességet is kimondja, ezért az esélyegyenlőség a sportban is biztosított már az alaptörvények szintjén. Tehát a diszkrimináció legsúlyosabb formájáról, a jogszabályokban történő megkülönböztetésről nem beszélhetünk hazánkban.

Az állami szerepvállalást a 2004. évi I. törvény fejti ki részletesen, aminek a bevezetőjében ez szerepel: "Magyarország Országgyűlése kinyilvánítja, [...] hogy minden embernek alapvető joga van a sporthoz, és e jogát az állam biztosítja, függetlenül attól, hogy versenysportról, a szabadidő eltöltéséről, a diák-, főiskolai-egyetemi sportról, a fogyatékkal élők sportjáról vagy az egészség megőrzéséről van szó."

Az állam hosszú távú sportfejlesztési stratégiát dolgoz ki, és az ebben szereplő céloknak megfelelően ad támogatásokat és pályázati úton elérhető forrásokat. Más szociálpolitikai területekhez hasonlóan azonban a végrehajtási feladatokat delegálja az önkormányzatoknak. Így a szociális jogok kapcsán említett korlátozott számon kérhetőség még egy viszonyrendszerrel gyarapodik: nemcsak az állam teljesítőképességén múlik a gyakorlatban történő realizálás, hanem az önkormányzatok tehetőségén is. Ebben az esetben a diszkrimináció második formája kaphat teret: a burkolt diszkrimináció. Ami a törvény alkotóinak nem állt szándékában, de a végrehajtás során, az önkormányzatokat nem egyformán érintő súlyos anyagi gondok miatt, mégis esélyegyenlőtlenségeket teremthet.

4.2.1.6. Állami esélyteremtés

A társadalmi berendezkedésből adódó egyenlőtlenségek kezelése mellett a hazai sportfejlesztésnek egy sajátos, örökölt egyenlőtlenséggel is meg kell küzdenie. A szocialista sportpolitika hagyatékával: a szabadidősport és a nem olimpiai sportágak alárendelődésével, hátrányos helyzetével. Az évtizedes lemaradásuk, alulfinszírozottságuk azzal nem szűnik meg, hogy ha a törvénybe ezeket a területeket is belefoglalják. A rendszer tehetetlenségi nyomtatékát az állam kvótákkal, kötelezően előírt finanszírozási irányszámokkal tudja leghatékonyabban felszámolni. A 2004. évi I. törvény ilyen iránymutatást a szabadidősport tekintetében nem tartalmaz. Ennek nemcsak az a következménye, hogy az állami szerepvállalás helyett teret enged a piaci-fogyasztói szektornak a rekreáció és egészségügyi sport területén, ami hátrányosan érinti az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezőket, és így növeli a társadalmi hátrányokat a szabadidő-eltöltés, a sportolás terén. A határozott finanszírozási arányszámok hiánya azt is jelenti, hogy a "beidegzett" hagyományoknak megfelelően nem tömegek, hanem kevesek, vagyis a versenysport kerül előtérbe. Amikor Európában az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején csökkent a lakosságon belül a sportolók aránya, akkor a szűkebb gazdasági lehetőségeket figyelembe véve stratégiát váltottak. A sportpolitika célcsoportokat jelölt ki,

mégpedig a sportban addig alulreprezentált, tehát hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportokat: kisebbségek, idősek, fogyatékkal élők (De Bosscher, 2010; De Bosscher és Van Bottenburg, 2011). Pozitív diszkriminációt alkalmazott az állam speciális támogatási formákat, akciókat indítva.

Szintén történelmi örökségünk, hogy kevés és ráadásul rosszul felszerelt sportlétesítményekkel rendelkezünk. Az állam egyik fontos feladatát teljesíti akkor, amikor a sportszolgáltatások feltételeit kiemelten támogatja: tornatermek, stadionok, uszodák építésére ír ki pályázatot. A felmenő rendszerben bevezetett, heti öt órás iskolai testnevelés is sportot támogató kiemelt megkülönböztetés. Az elmúlt évek legnagyobb volumenű állami sportpolitikai döntése is pozitív diszkriminációt alkalmaz: a TAO bevezetése, ezzel bizonyos sportágak körének támogatása. Az ilyen előnyben részesítésnek mindig vannak negatív mellékhatásai: sok kritika érte a rendelkezést sporton belülről és a sport világán kívülről is.

Tény, hogy a nemzetközi sportversenyeken való eredményesség és az esélyegyenlőség biztosítása terén is sikeres országok, és azok sportpolitikája egyensúlyt tud teremteni a két szektor között: a szabadidő sport és versenysport; a szervezett és a szervezetlen keretek között történő mozgás között. Képes összehangolni a nemzeti, a regionális és a helyi érdekeket (De Bosscher, 2010; De Bosscher és Van Bottenburg, 2011).

4.2.1.7. Önkormányzati esélyteremtés

Ha nemzeti szinten korlátozottan történik meg a sportágak és a különböző keretek között sportolók közötti egyensúlyteremtés, akkor ez a feladat az önkormányzatokra marad. A rendszerváltást követő decentralizálás eredményeként a sport támogatása is önkormányzati feladattá vált, helyi szinten döntenek róla. Alapvetően nem az a probléma, hogy a sport támogatása nem tartozik a kötelező feladatok közé. Ferge Zsuzsa (2008) szerint a magyarországi növekvő egyenlőtlenségek egyik oka, hogy a magyar önkormányzatiság a településeknek szinte korlátlan szabadságot ad parciális érdekek érvényesítésére. Ez azt jelenti, hogy az önkormányzat maga határozza meg – a lakosság igényei alapján, anyagi lehetőségeitől függően –, hogy mely feladatokat, milyen mértékben és módon lát el. Miközben a helyi feladatkörök állandóan bővültek, addig a központi források folyamatosan csökkentek. Így a rendszerváltás után a települések közötti egyenlőtlenség még inkább növekedtek. Az önkormányzatok többsége súlyos, központilag előidézett forráshiánnyal küzd. Ennek ellenére a hazai sportélet legjelentősebb sportfinanszírozói az önkormányzatok: költségvetésük 1,5-2,2%-át fordítják sportra. Gyömörei (2014) hasonló megállapításokra jutott, mint a szociális kérdéseket vizsgálva Ferge Zsuzsa. A sport fejlesztése gyakran személyes képviselői,

polgármesteri projektnek számít és ezért változékony; előzetes hatástanulmányok nélkül, személyes javaslatok alapján kerülnek be a fejlesztési tervekbe sportágak. Versenysport - közösségi sport dilemmában az utóbbi a vesztes; versenysporton belül is a látvány (többségében) professzionális sportágak kerülnek előtérbe. A sporttörvényben megadott kategóriák – a gyermek- és ifjúsági sport, a nők és a családok sportja, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, valamint a fogyatékosok sportja – közül csak a közoktatáshoz kapcsolódó diáksport szerepel differenciált célokkal. A "történelmi" hátrányok leküzdését célzó pozitív diszkrimináció helyi szinten sem tud megvalósulni, nem érinti a hazai sportélet legmeghatározóbb egyenlőtlenségét, a szabadidő sport és versenysport szembeállítását.

Ezek után nem meglepő, hogy a sport közösségfejlesztő, szociális esélyegyenlőség megteremtését segítő funkciója az önkormányzatok másik kötelező dokumentumában sem szerepel: az esélyegyenlőségi tervben. A 2003. évi CXXV. törvény előírja az önkormányzatoknak ezek elkészítését, de mindamellett hogy többnyire csupán az esélyegyenlőség biztosításának elnagyolt stratégiáját fogalmazzák meg, még a sikeres vidéki sportvárosok sem tesznek említést a sportról (Balogh, 2010).

Felvetődik a kérdés, hogy a jogszabályi előírások és a gyakorlati megvalósulás közötti szakadék, a jogok számon kérhetősége miért nem működik? Tény, hogy ezeknél a jogoknál ezt nehezebb kivitelezni. De ahogy a sport elfelejtkezik a civilekről, a civil mozgalmak is elfelejtkeznek a sportról. Ennek oka, hogy a közösségi jogok, azokban való gondolkodás még nem honosodott meg hazánkban, illetve, hogy a sport kétszeresen is relativizálódik. Az elhúzódó gazdasági válság miatt a társadalom számtalan szociális problémával küzd, és ezek között a sport relative nem fontos.

4.2.2. Nemek szerint - a nők helyzete a sportban

4.2.2.1. Gyengébbik nem mítosza

Az emberiség történetében kevés olyan kultúrát találunk, ahol a nőknek a gyengébbik nem felfogással ne kellett volna megküzdeniük. E felfogásuk szerint a testben manifesztálódó – a természet által eleve elrendelt, öröktől fogva adott – biológiai nem határozza meg a nők képességeit, amelyek szellemi és fizikai téren is gyengébbek a férfiakénál, így „természetes”, hogy a társadalmi élet bizonyos területeire nem képesek bejutni. Ezt a nézetet vallók szerint nem a nők kirekesztéséről van szó, hanem alkalmatlanságról. A negatívumok hangsúlyozásával a nőket az általuk, a férfiak által elfogadható cselekvési formákba, a tradicionális anyai, feleségi szerepbe akarják bezárni. Évszázadok folyamán a nők voltak a társadalom legnagyobb létszámú hátrányos megkülönböztetést elszenvedő csoportja. A tradíciók által kialakított szerepeik az

otthonra és a családra korlátozódtak, ezért meg kellett küzdeniük a nyilvános szereplésért, a közéletben való részvételért. Egyenlőségi törekvéseiket, emancipációjukat az oktatás, a politika (választójog és választhatóság joga), a munkavállalás terén kezdték meg (Pető, 2008). Ezekhez a területekhez kapcsolódott később a sport is, ahol az előbb felsoroltakhoz képest sokkal nyíltabban jelent meg az, hogy nem csak a férfiakat megillető jogok eléréséről van szó. A küzdelem célja a női és férfi szerepek újrafogalmazása; a „nőiességhez” és a „férfiassághoz” kapcsolódó tulajdonságok, értékek és normák átcsoportosítása. Új társadalmi női viselkedésminták, szerepfelfogások elfogadása, illetve a nőknek a testük fölötti szabad rendelkezési jogának elismerése (Bodnár, 2005). A 20. század elején zajló események rövid áttekintése azért hasznos, mert az akkor megnyilvánuló ellenállás, sztereotip gondolkodásmód máig hat: tetten érhető most is lányok sportágválasztásában, a nőknek a sportirányításban való részvételén.

4.2.2.2. A nők sportba történő bekapcsolódása

Egy kialakult struktúrához csatlakozóknak, egy területre már nem kezdőként belépőknek számolniuk kell azzal, hogy az elsők, a létrehozók akarják megszabni, meghatározni a határátlépés mikéntjét. Az elsőség kiváltságokat, hatalmi pozíciót és irányítási előjogokat jelent. Ez a sport területén is így volt: a férfiak eleinte meg akarták határozni, hogy a nők milyen sportágakat üzzenek. Nem teljes tiltásról van szó, hisz a változó test- és egészségfelfogásnak köszönhetően (Zeidler, 2012), hasznosnak tartják a nők számára is a testmozgást: az egészségügyi sportot, a tornát, a (ritmikus) gimnasztikát és a táncot kifejezetten előnyösnek tartja a női nem számára. A nőknek megengedett, sőt ajánlott tornával, gimnasztikával kapcsolatosan a következőket kell megjegyeznünk: a versengés ebben az időszakban egyre kevésbé lesz jellemző a sportágra, fejlődése során a hangsúly áttevődik a fegyelmezésre, a rendben, rendszerben való mozgás megtanulására. Így a torna közvetett eszköze a politikának: az engedelmesség, a közösségnek, a nagyobb egységnek való alárendelődés megtanulásával a tradicionális női szerepet, a konvencionális nőies tulajdonságokat erősítik. Azoknak a sportágaknak a nyilvános gyakorlását ajánlják a nőknek, ahol az esztétikus, szép női test látható, ilyen például a korcsolyázás. A nőket azoktól a sportágaktól különösen tiltják, ahol test- test elleni küzdelem, közvetlen kontaktus van az ellenfelek között, ahol az erő és az akarat dominál. Az a két tulajdonság, ami a férfinak a nők feletti erkölcsi és fizikai fölényének alapköve. Ezt a felfogást jól tükrözi Pierre de Coubertin megnyilatkozása: „Ám amikor a nők részvétele eljut a nyilvános sportversenyekig, ezt abszolút meg kell tiltani. Nem illő, hogy a nézőket kitegyük azon veszélynek, hogy egy nő teste darabokra szakadjon a szemük láttára. Mellesleg: teljesen

mindegy, mennyire megedződött lett légyen is egy sportoló nő, a szervezete nem úgy van kialakítva, hogy bizonyos sokkhatásokat elviseljen. Izmai felett az idegei uralkodnak, ez a természet akarata. Végül pedig: a nők részvétele veszélyezteti azt a fegyelmet, melyet a sport gyakorol a férfiversenyzőkre annak érdekében, hogy létre hozza a versengés szép rendjét és méltóságteljességét” (Bodnár, 2005, 279.).

Hazai és nemzetközi szinten is ugyanaz a tendencia figyelhető meg: a nők saját szakosztályokat, sportegyesületeket és szervezeteket hoznak létre; megpróbálnak függetlenedni az elutasító, férfiak által irányított struktúráktól. Az Alice Milliat által vezetett Federation Sportive Féminine Internationale (FSFI) először Monte-Carloban rendez nőknek nemzetközi sportversenyeket, majd 1922-től négyévente Women Olympic Games néven tartja meg saját játékeit. A női sport növekvő népszerűsége és az önálló – a férfiak által nem ellenőrizhető – szervezkedés fokozatos engedményekre kényszeríti a NOB-ot. Lassan ugyan, de egyre több versenyszámot nyitnak meg a nők előtt is. Ebből a szempontból az 1928-as amszterdami játékok jelentenek fordulatot, mert ott indulnak először a nők az atlétikai számokban (Pfister, 2000). A NOB tevékenysége és az olimpiai játékok mindig fontos vonatkoztatási pontot jelentettek hazánkban. A női sport hazai történetében az 1936-os berlini olimpia jelent fordulatot, mert a magyar női csapat eredményesebbel szerepel, mint a férfiak.

Évtizedeket átugorva megállapíthatjuk, hogy a nemzetközi olimpiai mozgalomnak és a NOB-nak jelenleg is erős normatív szerepe van hazánkra nézve, de különösen a fejlődő országok viszonylatában. A nemzeti sportszervezetek működésére vonatkozó előírásai – a női szakág működtetése, ajánlott női vezetői arány elérése – olyan intézkedések, amelyek felgyorsíthatják az egyes országokban a női sport és sportolók egyenjogúsítását. Ezt a feladatot lehet meggyőződéssel, a nők térnyerési iránti elköteleződéssel végrehajtani, és lehet kipipálandó, kötelezően teljesítendő feladatként kezelni. A két a lehetőség közötti választást erőteljesen befolyásolja az adott országban a nőkről, a női szerepekről uralkodó felfogás, illetve a sportvezetők elkötelezett hozzáállása. Az adott ország sportpolitikusi döntenek arról, hogy élnek-e a NOB pozitív diszkriminációt alkalmazó eszközeivel, amelyek többek között a nőket sújtó üvegplafon jelenséget szeretnék mérsékelni.

4.2.2.3. Üvegplafon jelenség - kompetencia csapda

Szervezetszociológiai és feminista kutatások keresték arra a választ, hogy a nők miért kerülnek be igen alacsony számban a szervezetek felső vezetésbe; miért olyan alulreprezentáltak részvételük a döntéshozatalban. A szervezetek működését vizsgálva megállapították, hogy horizontális és vertikális üvegfalak, informális, virtuális „térrelválasztók” vannak beépítve a

struktúrába, amelyek megakadályozzák a nők bizonyos munkakörökhöz, feladatkörökhöz való hozzájutását (Licskó, 2007). Ez a diszkrimináció második formája, amikor a szervezet működési szabályzata, előírásai nem tartalmazzák a nőkkel szemben megkülönböztető kritériumokat, ennek ellenére mégsem sikerül bizonyos pozíciókat megszerezniük. Először ezt a vezetői pozíciók elzártságánál figyelték meg, ezért nevezték el üvegplafon jelenségnek: a nők láthatatlan, nyilvánossá nem tett, informális akadályokba ütköznek a szervezeti hierarchia felsőbb csúcsa felé haladva. Később kimutatták, hogy a szervezetek majd minden szintjén húzódik üvegfal, aminek a feladata a nőies-férfias felosztás biztosítása.

A történeti előzményekhez visszakanyarodva a sportban a női szerepek és feladatkörök a következőképpen alakultak. Először társasági események, sportrendezvények nézői szerepét szánták a nőknek, mivel nem tekintették őket kompetensnek a versenyzői szerepre. Később már ez is nyitva állt előttük, de a "nőiesnek" és "férfiasnak" tartott sportágak közé húzott üvegfalal szintén behatárolták a cselekvési területeket. A sport szervezeti rendszerében tovább haladva az edzői pozíció következik, ahol napjainkban is tetten érhető a kompetencia csapda: a nők az utánpótlás-nevelésben vagy a szabadidősportban kapnak teret, mert ott van szükség szeretetteljes gondoskodásra, figyelemre, megértésre. Vagyis "nőies" tulajdonságokra és nem feltétlenül a "férfias" szakértelemre, versenyszellemre. Így a bajnoki rendszerben felfelé haladva egyre kevesebb edzőnőt találunk még a női csapatok mellett is (Bodnár, 2003). Az üvegplafon jelenség legnyilvánvalóbban azonban a sportvezetői foglalkozás esetében mutatkozik meg. Hatalmi, döntéshozói pozícióban elvétve találunk nőket a hazai sportéletben. A sportpályafutásukat befejező, sport iránt érdeklődő nők számára a férfiakhoz képest korlátozott, töredezett sportos foglalkozási szerepmoделlek és lehetőségek állnak rendelkezésre.

4.2.2.4. Iskolai testnevelés

A testnevelés az a tantárgy, amin belül hosszú ideig igen nagy mértékű volt a nemek megkülönböztetése. Ha az iskolai testnevelésben ún. nőies sportágak és (csökkent értékű) mozgásanyag, a sportágak „nőies” vagyis lebutított verzióit írják elő a lányok számára, akkor ezzel fenntartható bennük testi gyengeségük, kiszolgáltatottságuk tudata, ami igazolja elkülönítésüket az oktatásban, a sportpályákon és az élet más területén. A lányok és a fiúk közötti különbségtétel mértéke mindig az adott társadalom női testtel és női szerepekkel kapcsolatos felfogásától, a nőknek az adott társadalomban betöltött szerepétől függ. Az oktatásban akkor valósul meg az esélyegyenlőség, ha lányoknak és fiúknak ugyanolyan óraszámban ugyanazt a tananyagot tanítják, ahogyan azt az USA-ban az elhíresült IX. törvénycikkely előírja (Flintoff és Scraton 2006).

Az iskolai testnevelés során szerzett élmények megalapozzák és meghatározzák az egészséghez, az aktív életmódhoz való viszonyt. Lényeges szempont, hogy több sportágat, mozgásformát is ki tudjanak próbálni a lányok. Ne csak a nőisnek tartott mozgásokban szerezzenek tapasztalatot, hanem csapatsportágakban, szabadtéri rekreációs sportokban egyaránt. Felnőtt életük folyamán így egy sokkal szélesebb mozgásrepertoárból tudják az életszakaszuknak legmegfelelőbb mozgásformát kiválasztani.

Lényeges, hogy az iskolai oktatáson keresztül az alacsonyabb társadalmi rétegből származó, a sportolást kevésbé támogató közegekből érkező lányok is kapcsolatba kerülnek a sporttal. Esetükben különösen fontos, hogy szélesebb, nemcsak a származási család által elfogadott sportágakkal ismerkedjenek meg; sportos női szerepmódel is látókörükbe kerüljön, mint választási lehetőség. Globalizálódó, multikulturális világunkban ugyanez igaz a más kultúrájú, vallású és nemzetiségű, a fejlődő országokból a felerősödött nemzetközi migrációval érkező lányokra is.

4.2.2.5. Szabadidősport

A hazai sportpolitikának és sportfejlesztésnek a törvényi előírások szerint kiemelt figyelmet kellene fordítania a nőkre, sportolási esélyeik javítására. Tény, hogy össztársadalmi szinten kevesebb időt fordítanak sportolásra, de ez nem jelenti azt, hogy homogén csoportként kellene kezelni őket. A helyzet megvilágításra vegyük sorra azokat a tényezőket, amelyek hajlamosítanak az aktív életmódra:

- magas iskolai végzettség: Az egészséges és aktív életmód legmeghatározóbb eleme az iskolai végzettség. Az iskolát elhagyva meredeken zuhan a sportolásra fordított idő, így minél hosszabb időt tölt valaki az oktatásban, annál hatékonyabban szocializálódik a sportra, az egészséges életmód értékeire. Ugyanakkor a végzettség nagyobb védelmet jelent a munkanélküliséggel szemben is. A diplomások nagyobb baráti körrel, kapcsolati hálóval rendelkeznek, ezért könnyebben találnak ösztönző társakat a sportoláshoz.
- aktív munkavállaló: Ez a tényező egyszerre jó indikátora az anyagi helyzetnek és az életkornak is, ami a nők esetében nagymértékben befolyásolja a fizikai aktivitást. Minden nő számára nehéz a kettős teherviselés – háztartás és munka –, a két világ összehangolása legtöbbször konfliktusok, lehetőségek közötti választások sorozatát jelenti. Ez a szerkezet triáddá alakul, ha a szabadidő-eltöltés önálló formáját emeli be valaki az életébe. A felsőfokú végzettséggel rendelkező nők munkája, szakmai kiteljesedésre való törekvése azonban jobban elfogadott családon és szűkebb

környezeten belül is. Ezért nekik nem kell akkora közegellenállást leküzdeniük, és mivel belső motivációjuk is magasabb, így összességében több erőforrással rendelkeznek.

- családban, párkapcsolatban él: Annak ellenére, hogy a háztartási munkák felosztása, a házastársi szerepek vitele terén nem következett be mélyreható változás, a család, a párkapcsolat még mindig védelmet jelent. Különösen az értelmiségi nők számára jelent plusz erőforrást a családi támogatás, mert kapcsolataik stabilabbak – kevesebb a válás körülményben –, a férfiak aktívan kiveszik részüket a gyermeknevelésből, így némi mentesítést adnak feleségeiknek, élettársuknak (Harcza, 2014).
- fejlett régióban lakik: Budapest, Észak- és Nyugat-Dunántúl, és ott is nagyobb településeken.

Mindazok a nők, akik a fent felsorolt jellemzőkkel nem bírnak, azok hátrányos helyzetűnek tekinthetők a szabadidő-eltöltés aktív formáit tekintve. Az esélyegyenlőségi terv készítőinek azonban nem feltétlenül a rizikófaktorokra kell koncentrálniuk, amikor a nők egyes célcsoportjait meghatározzák, esetükben ugyanis a társas-társadalmi támogatottság a legfontosabb. A nők anyaként tisztában vannak az egészséges életmód fontosságával, ismerik annak eszközeit, formáit, és ezt a tudásukat gyermekeik, családtagjaik életének alakításában szem előtt is tartják, alkalmazzák. Nekik ahhoz kell segítség, hogy a saját életükbe be tudják emelni ezeket az elemeket, saját szokásrendszerükön, életvitelükön változtassanak. Ez idő- és energiaigényes folyamat, döntések sorozatát jelenti, amiben a belső motiváció kulcsfontosságú. Ezt a folyamatot a Prochaska-modell hat szakaszra tagolja (Stauder, 2008; Bodnár, 2010):

1. nincs problématudat
2. felismerés, átgondolás szakasza
3. felkészülés, elhatározás
4. cselekvés
5. fenntartás
6. visszaesés

Az egyik kritikus pont a "cselekvés" megvalósítása, és ebben nagy segítséget jelent egy támogató környezet. Az esélyteremtésnél ezt a környezetet kell megteremteni, vagy pótolni az itt keletkezett deficitet. Az aktivitás szintjét elérők közül is csak kevesen tudják az életmódjukba hosszú távra beépíteni az új magatartásmódot; a sportot elkezdők egy harmadának sikerül tartósan fenntartani a változásokat. A visszaesés bármikor bekövetkezhet, mert az egyén

komplex módon, egyidejűleg három dimenzió mentén értékeli és dönt az esetleges folytatás mellett:

- megfelelő feltételek: választás szabadsága, kényszerek hiánya, egyéni kezdeményezés, spontaneitás megléte;
- személyes elégedettség: függ az egyén tapasztalataitól, gyakorlottságától; ezek szintjéhez kell igazodnia az aktuális kihívásnak, az örömteliségnek;
- pozitív eredmény: az egyén fizikai, szociális és lelki jól-létéhez járuljon hozzá; a teljesítőképesség fokozásával növelje a személy önbecsülését, magabiztosságát (Bodnár, 2014).

4.2.2.6. Sportágválasztás és motiváció

A siker egyik kulcsponja a sportág és az intenzitás helyes megválasztása. Fontos lenne, hogy a nők széles mozgásrepertoárból életkorukhoz, életszakaszukhoz és aktuális élethelyzetükhöz igazodó sportágot válasszanak. A nők által preferált sportágak az aerobic, a futás és a úszás. Mi jellemzi ezeket a mozgásformákat? Egyik sem csapatsportág, nem nyújt közösségi élményt, kevésbé ad alkalmat kapcsolatok építésére, társadalmi tőke gyarapítására. Ezekben a sportágakban – az utcai futóversenyeket kivéve – nem rendeznek amatőr bajnokságokat, nincs versenyrendszere, így külső motivációs célrendszert sem nyújt. Nagyon erős belső elköteleződés, elhatározás kell ezek kitartó űzéséhez, hisz pótolni kell a kívülről jövő megerősítést, elismerést. Mi lehet ez az erős mozgatórugó? Ez a tetszésvágy: elég csinos vagyok-e; tetszem-e a páromnak; elég vonzó vagyok-e. Ez egy nagyon erős női drive, de a teljes női életutat tekintve mégis ingadozó: csak bizonyos életkorban és életszakaszban lehet a sportolás motiváló ereje. Ha a nők döntően erre támaszkodnak, esetleg csak ez áll a háttérben, akkor a "bizonyos" korok és szakaszok után és között kevésbé fognak sportolni.

A nők egyik családi feladata a logisztika: közlekedés, gyermekszállítás, programok és családtagok összehangolása, egyeztetése. Saját programjaikkal kapcsolatosan még fontosabb, hogy minél kisebb időkieséssel, plusz-közlekedéssel oldják meg azokat, így a sportolás megválasztásánál is döntő szempont a helyszín és az idő. A legideálisabb megoldás a munkahely lenne, de ezzel nemcsak az a probléma, hogy a munkáltatók a nehéz gazdasági helyzetben éppen a szociális juttatásokon spórolnak. A nők többsége a szolgáltató szektorban dolgozik, ahol viszonylag alacsony a dolgozói létszám, a munkaidő és a beosztások hektikusak, így a munkáltatónak "nem éri meg" ezzel foglalkozni.

Szintén a családi élet szervezéséhez kapcsolódik, hogy a nők családtól független szabadidős tevékenységének egyik kritériuma, hogy mire és hol tudják hagyni a kisebb gyermeket.

Esélyteremtő szolgáltatás lenne, ha gyermekmegőrzők és - foglalkoztatók működnének a sportolás helyszínén. A piaci alapon működő szolgáltatók többségének ez nem érdeke, illetve ez a szolgáltatás annyira megnöveli az árakat, hogy minden pozitívuma ellenére igen erős visszatartó erővel bírna sokak számára. Részből az egyik halmozottan hátrányos nőcsoportnak, a gyermeküket egyedül nevelőknek is. Az elmúlt években jelentősen megemelkedett az egyszülős családok száma: a két utolsó népszámlálás között 14%-kal növekedett az arányuk (Vörös és Kovács 2013). A társ nélküli gyermeknevelés terhe többségében a nőkre hárul, mert az ilyen családok 87%-ában (464 ezer) az anya egyedül neveli gyermekét. Ők a megelőző évtizedekhez képest sokkal kisebb arányban élnek együtt más rokon személlyel, tehát segítő, helyettesítő családtaggal (Harcza, 2014). Alacsonyabb társadalmi státusú rétegekből kerülnek ki, és minden harmadik ilyen család a szegénységi küszöb alatt él. Látható, hogy a "gyermekét egyedül nevelő nő" kategória is mennyire differenciálódik, mennyire fontos az esélyteremtés árnyalása.

Szintén népszámlálási adatok jelzik, hogy az egyedülálló, a háztartásukat egyedül vezető részesedése különösen jelentősen növekedett az elmúlt évtizedben, 2011-ben már minden harmadik háztartásban egy személy élt csak (Vörös és Kovács 2013). Ez a jelenség is inkább a nőket érinti, mert a kelet-európai paradoxon, a férfiak korai halandósága, rövidebb várható élettartama miatt az időskori egyszemélyes háztartásokban inkább ők élnek. Az ő helyzetük több problémát is felvet. A magyar társadalom és szociálpolitika nem készült fel, nem gondolta át eléggé az életkor kitolódásából adódó új helyzetet. Az 50 éven felettiek érdemtelenül szorultak ki több területről is. A magyar sportéletben, rekreációban pedig, tulajdonképpen benne sem voltak. A versenysport a fiatalok világa, a sportpolitika az utánpótlás-nevelésre, a kiválasztásra koncentrált már évtizedek óta. A sport, a testmozgás és az idős kor nem egymást feltételező fogalmak hazánkban. Ráadásul a nők által kedvelt szabadidős sportok közül csak az úszás üzhető különösebb egészségügyi rizikófaktorok nélkül idős korban. Ezt a korosztályt különösen hátrányosan érinti, hogy viszonylag szűk a "női" sportágak köre, illetve, hogy csapatsportágak hiányában nem is tudtak olyan sportos kapcsolati hálót kiépíteni, amelyik segíthetne aktivitásuk megőrzésében, új formák megtalálásában.

Téved, aki azt hiszi, hogy a fiatalabb korosztály nem kerülhetne bele egy szabadidős sporttal foglalkozó esélyegyenlőségi tervbe. Ők azzal kerülnek hátrányba, hogy a sportolás nem szervezett, formális kereteit kedvelik. A fiatalok nagy újtók és újdonságkedvelők: ők honosítanak meg, tesznek divatossá mozgásformákat. Innovatív szemléletük abban is megnyilvánul, hogy sportágaikban sok a "free", alternatív stílusú irányzat. Követlenség iránti vágyuk nemcsak a sportágválasztásban, hanem a szervezkedési formáikban is megnyilvánul:

jobban kedvelik az informális kereteket, vagyis nem a hagyományos szakosztály, sportegyesület, szövetség felépítésben gondolkodnak. Szubkultúrákat alkotnak, a közösségi szerveződés új módjait és csatornáit használják. Civilekként a sportpolitikától létesítmények, helyek és lehetőségek biztosítását várják, nem szervezeti, formális irányítást. Pedig úgy tűnik, a mai támogatási rendszerben ez alapkövetelmény.

4.2.3. Rasszok és etnikumok a sportban

4.2.3.1. A diszkrimináció formái

A társadalmi kirekesztés, diszkrimináció legsúlyosabb formája a jogszabályokban lefektetett megkülönböztetés, amikor az állampolgárok származása, faji hovatartozása határozza meg jogképességüket és ezen keresztül életlehetőségeiket. A felsőbbrendűség ezen megnyilvánulása leginkább a kolonializmushoz köthető: a hódítók az őslakosokat alávetett helyzetbe kényszerítették, amit később jogszabályok, az államberendezkedés is megerősített, így évszázadokra konzervált. A politikai élet demokratizálódásának, a szabadságjogokért folytatott küzdelmeknek köszönhetően a 20. században a jogi diszkrimináció fokozatosan megszűnt. Következései azonban még mindig érezhetők, mert a társadalmi diszkrimináció, az előítéletes gondolkodás, az egyes fajok és etnikumokkal szembeni sztereotípiák a közvélekedés részét képezik. A megmerevedett, zárt sémákban való gondolkodás egyfajta biztonságot ad azzal, hogy "mi" és "ők" csoportjára osztja fel a világot, mert megkönnyíti a társadalomban való eligazodást. Azt a csalóka látszatot kelti az egyénben, hogy érti a körülötte zajló dolgokat (Eriksen, 2002). Ennek az "értésnek" hátterében az áll, hogy általánosított tapasztalatok és hiedelmek alapján egy adott közösség vagy embercsoport minden tagjára ugyanazt az ismertet – az ebből adódó képességeket, tulajdonságokat – alkalmazza (Hidasi, 2004). Nincsenek egyéni különbségek, nincs kivétel, általános érzékelés és megítélés van. Ha a sztereotípiának ellentmondó esettel találkozik az előítélet, ez sem eredményez változást, felülvizsgálatot, mert nem a séma módosul: a gondolkodás a nem illeszkedő példát elkülöníti, "rendes" vagyis nem az adott csoportba tartozóként kezeli. Éppen ezért nehéz küzdeni a társadalmi diszkrimináció ellen, mert a pozitív példák – amelyek legtöbbször személyes tapasztalatból származnak – sem rendelkeznek elég kényszerítő erővel.

4.2.3.2. Rasszizmus a sportban

A gyarmatosító országok sporttörténetében sajnálatosan több példát is találunk a faji alapon történő megkülönböztetésre: a sportoláshoz való jog és a sportágak tekintetében egyaránt. A hódítók az őslakosok testkultúráját, általában vallási alapon szerveződő játékaikat is lenézték,

így nem adtak teret az űzésükre, fejlődésükre. Ugyanakkor nem engedték saját, főként magas társadalmi presztízsű sportágaik elsajátítását sem. A növekvő nemzetközi figyelem miatt az olimpiai játékok lettek az egyenlőségért folytatott harc kiemelkedő eseményei: az afro-amerikai színes bőrű sportolók mexikói protestálása, a Dél-Afrikai Köztársaság apartheid rendszere szembeni tiltakozások és tiltások, fontos és eredményes lépései voltak az egyenlőségért való küzdelemnek.

Sajnálatos módon nemcsak a történeti múltból lehet idézni eseményeket. Az országokat sújtó gazdasági nehézségek társadalmi hatása az idegengyűlölet felerősödése, a szűkülő lehetőségek közepette a státusféltség, a bűnbakképzés: a társadalom domináns csoportjába tartozók a helyzet okaként egy kisebbségben levő, esetleg alacsonyabb társadalmi presztízsű csoportot, etnikumot, fajt jelölnek meg. Felszínre kerülnek régi sérelmek és hiedelmek, újra teret adva a sztereotip gondolkodásnak. A státusféltség játszik szerepet a globalizációval felerősödő nemzetközi migrációs hullámmal, az egyes országokba érkező külföldiekkel szembeni diszkriminációban is. Ez a jövőféltség, megélhetés-féltség a társadalom alsóbb rétegeiben – közvetlen veszélyeztetettségük okán – sokkal nagyobb mértékű. Helyzetükért való aggodásuk és bűnbakképzésük egyik megjelenési formája a labdarúgásban előforduló rasszista megnyilvánulások. Az ilyen események ellen a FIFA következetesen fellép: tilt és büntető szankciókat alkalmaz, illetve felvilágosító kampányokat szervez.

4.2.3.3. Társadalmi asszimiláció

Az állam a hátrányos megkülönböztetés leküzdésére hozott intézkedéseinél egyének és csoportok érdekeit veheti figyelembe, az utóbbiak is lehetnek célcsoportok. A befogadó társadalmakra jellemző ez a megoldás: az egyes csoportok, etnikumok, fajok társadalmi asszimilációja; a másság, a sokféle nézőpont elfogadása követendő érték számukra. A sportpolitikában ez úgy jelenik meg, hogy nem a sport fejlesztését, hanem a sporton keresztüli fejlesztést, fejlődést tűzik ki célul.

A szabadidő az utóbbi években önálló szereppel bíró szocializációs térré vált, mert megnőtt annak az időnek a hossza, amit saját magunk tölthetünk ki, ezzel párhuzamosan a kulturális tényezők státuszjelző, megkülönböztető szerepe is felértékelődött. A személyes identitás kialakításának széles társadalmi körben elfogadott eszközévé vált a sport. Ha csoporthoz, közösséghez tartozás szempontjából vizsgáljuk, akkor makroszinten a nemzeti identitás, míg helyi szinten a lokálpatriotizmus szimbóluma lehet. Szimbolikus és valós közösségeknek is tagja lehet valaki a sport által.

Etnikai kisebbségek és migránsok számára a többségi kultúra-vonatkoztatási pontként, és ezt közvetlen feljük közvetítő közösségek vonatkoztatási csoportként működnek. A társadalomba történő asszimilációjukhoz a sportra, mint előzetes szocializációs térre tekinthetnek. Olyan terep, amelyik megkönnyíti a kívánt csoportba való bejutást, és egyben elősegíti az új csoporthoz való alkalmazkodást, a megkapaszkodást (Blaskó, 1999). Mivel számukra a hagyományos mobilizációs csatornák nem annyira hatékonyak, ezért kell más módokat találniuk.

A társadalom számára könnyebben kódolhatók és elfogadhatók az intézményekhez kötődő szerepek, amelyek így a domináns kultúra normáinak ellenőrzése alatt is állnak (Berger, 1992). Az asszimiláció ezért kétarcú jelenség: az identitás ugyan új elemekkel gyarapodik, de közben veszteségek is érik. A beilleszkedni akaróknak főleg identitásuk tradicionális részéből kell feláldozniuk bizonyos elemeket. Éppen ezért a sportot – a média és a közérdeklődés kiemelt területét – a kisebbségek kétféleképpen, integrációra és szegregációra egyaránt használhatják.

4.2.3.4. Társadalmi integráció és szegregáció a sportban

A sportolás, mint szabadidős tevékenység a magánélet része, így az állam által kevésbé irányítható privát szférához tartozik. Ezért lehetőséget ad olyan identitásformák kiépítésére, megerősítésre, újradefiniálásra, amelyeket a többségi társadalom nem támogat. A sport nemcsak előzetes szocializációra, majd integrációra ad lehetőséget, hanem szegregációra, izolálódásra is. Az adott társadalom szociális, gazdasági és politikai légkörétől függ, hogy egy kisebbség milyen lehetőségként tekint a sportra. Erősödő nacionalizmus, idegengyűlölet esetén éppen etnikai, faji identitásuk megerősítésére van szükségük ahhoz, hogy esélyt teremtsenek maguknak az adott társadalomban. Ezért hoznak létre etnikai, faji alapon szerveződő sportklubokat, szervezeteket is (Blecking, 1996). Ezzel jelzik közösségük erejét, szélesítik tevékenységkörüket, elősegítik a közösségükhöz való tartozás kifejezését. Mint minden kultúra erkölcsi, érzelmi és értelmi megerősítést adnak tagjaiknak, erőt tudnak meríteni tradíciójukból. Befelé, a tagok felé irányuló kölcsönösség és bizalom kifelé elkülönülést eredményez. Akkor is külön szervezeteket építenek ki, ha a már meglévő intézményrendszerbe nem engedik belépni őket. Így jöttek létre, például az USA-ban az afro-amerikaiakat tömörítő ligák és sportszervezetek.

Egy társadalom az "idegenrendészeti" problémákra a következőképpen reagálhat: első lépésben tagad, nem létezőnek tartja a problémát. A szembesülés után izolálja, teljesen elkülöníti őket, nem enged érintkezést a két kultúra között. Ez a megoldás egy idő után már nem hatékony, ekkor következik a szegregáció, vagyis szándékosan hoznak létre fizikai vagy társadalmi

korlátokat. A jogi korlátok megszüntetése után szimbolikus korlátok maradnak: a kisebbség kultúrájának lenézése. A teljes társadalmi integráció akkor következik be, ha a másik kultúra abszolút értékeit felismerik, elismerik és alkalmazzák. Ezeknek az értékeknek a felmutatására a média kiemelt érdeklődése miatt különösen alkalmas a sport. Ugyanakkor a nemzetközi példák – pl. USA, Németország – azt mutatják, hogy az integráló sportpolitikák célja nem a kisebbségi csoport egésze, hanem azok tagjai. Egyéni belépéseket és mobilizációs lehetőségeket nyújtanak, az esélyteremtés nem a közösségre, hanem csak az egyénekre vonatkozik.

4.2.4. Társadalmi helyzet alapján

4.2.4.1. A sport társadalmi funkciói

Kezdetben az arisztokrácia kedvtelésből és játékosságból üzőt szabadidős tevékenysége volt a sport, amit alsóbb társadalmi rétegek is átvettek. Ennek a lefelé irányuló terjedésnek, leszivárgásnak a következményeként a sport fokozatosan átalakult:

- egységesült szabály- és versenyrendszere,
- sajátos szervezeti keretek jöttek létre: sportklubok és nemzeti és nemzetközi szövetségek formájában,
- kidolgozták a sportágak edzés módszertanát.

Ezt a racionalizációs folyamatot döntően a polgári középosztály hajtotta végre, ezért mondjuk, hogy a modern sportot alapvetően ez a réteg alakította ki, ennek az értékrendszerét tükrözi. A 20. század folyamán a sport általánosan elfogadott, a társadalom egészére kiterjedő jelenséggé vált. Ennek eredménye nemcsak a sportágak szélesedő körében mutatkozik meg, hanem abban is, hogy funkció- és értékrendszere is differenciálódott. A társadalom vertikális és horizontális tagolódásának megfelelően az egyes társadalmi csoportok a saját életükre, szükségleteikre és lehetőségeikre szabták át az egyes mozgásformákat. Ha a társadalmi hierarchia csúcsáról indulva haladunk lefelé, akkor a következő jelenségeket figyelhetjük meg:

- a sport szimbolikus jelentése, státuszjelző funkciója fokozatosan csökken,
- a sport eszközjellege, célszerűsége, "használhatósága" fokozatosan növekszik,
- a sportágak feltételrendszere – eszköz, épület, idő – csökkenő tendenciát mutat,
- az erő szerepe, a testi kontaktus emelkedő tendenciát mutat.

A magyar társadalom példáján a következőképpen alakul az egyes társadalmi rétegek sporthasználata (Bourdieu, 1996; Bryant és McElroy, 1997; Coakley és Pike, 2012):

Elit: Mint a sport kezdetekor, kedvtelésből űzött, játékos, alapvetően szabadidő-eltöltési forma a sport. A függetlenséget, a kiváltságos anyagi helyzetet nemcsak a sportfelszerelés, az eszközök és a helyszínek jelzik, hanem a ráfordított idő is. A réteg által választott sportágaknak – vitorlázás, tengeri hajózás, repülés, golf stb. – nincs előre meghatározott időkerete, nem osztják fel a sportágakat nyári-téli viszonylatban. Egyéni vagy csak kis csapatot igénylő elfoglaltságokat választanak, ezzel is hangsúlyozva az exkluzivitást. Nem ők alkalmazkodnak, hanem a feltételeket alakítják saját szükségleteik szerint, ami a szabadság és a függetlenség legnagyobb formája. Érdek, önérdék nélküli időtöltés számukra a sport.

Középosztály: Sajnos nem vagyunk középosztályosodott ország, ami sem sport, sem más társadalmi jelenségek szempontjából nem előnyös. A viszonylag vékony középosztályunk még differenciálódik is: a felsőközép az elit felé húz, életmódjában megpróbál ahhoz hasonlítani, igazodni. Az réteg alsó harmada pedig, a lecsúszástól, a szegénységi küszöb átlépésétől, a középosztályi szint elvesztésétől tart, az ellen küzd. A középosztálynak fontosak a társas kapcsolatok, a társadalmi tőke, ezt jelzi a csapatsportágak felülreprezentáltsága körükben. Jövőre orientáltak, így számukra a sport olyan céltudatos tevékenység, aminek eredménye, haszna nem feltétlenül a jelenben realizálódik. Vallják, hogy a sportolás által fiatal korban megszerezhető tulajdonságok – kitartás, önfegyelem, rendszeresség, tervszerűség – jó alapot adnak az élethez. Előnyben részesítik a szervezett, formális kereteket: klubokat, versenyrendszereket, a rendszeres megmérést. Céltudatosságuk, sport iránti elkötelezettségük abban is megnyilvánul, hogy rendelkeznek otthoni sporteszközökkel, de ezek megléte azt is jelzi, hogy nekik alkalmazkodniuk kell a munkaidőhöz, munkabeosztáshoz.

Alsóbb réteg: Kis felszerelés és alacsony eszközigeny jellemzi a választott sportágakat. A test eszköz és egyben cél is: a testi erő, mint hatalomgyakorlási eszköz nagy tiszteletnek örvend. Egyéni és "férfias" sportágak vezetnek a népszerűségi rangsorra: ökölvívás, testépítés, birkózás, stb. Jelenorientáltak, azokat a sportágakat kedvelik, ahol viszonylag gyorsan lehet eredményt elérni, nem feltétlenül szervezett keretek között. Szeretik a gyorsaságot és a kockázatot, így vonzódnak a technikai sportágak – az autó- és motorversenyek – iránt.

Leszakadók - depriváltak: Több generációs munkanélküliség miatt esélyük sincs a társadalomhoz való felzárkózásra, nemcsak a felnőtt lakosságnak, de már a gyerekeknek sem. Anyagi, fizikai és szellemi erőforrásaik kimerülnek a minimális életfeltételek biztosításáért folytatott küzdelemben. Számukra a sport a közoktatás keretében biztosított iskolai testneveléssel kezdődik és azzal is végződik.

Egy társadalom nemcsak vertikálisan, hanem horizontálisan is tagozódik. A sport viszonylatában az előbb felvázolt rétegződést így árnyalják a nők és a fiatalok, akik egy adott szinten belüli különülnek el sajátos preferenciáikkal.

4.2.4.2. Sport, mint mobilitási csatorna

A sportra fontos mobilitási csatornaként tekintettek és tekintenek ma is politikai rendszertől, társadalmi berendezkedéstől függetlenül. A felemelkedésnek, a társadalmi hierarchiában való előrelépésnek azért sikeres eszköze, mert általános elfogadottságával a sport több csatornát is megnyit. A média kiemelt figyelmé közé játszik abban, hogy a sikeres sportoló társadalmi presztízse magas, így kapcsolati tőkéje gyarapodik. A professzionális sport juttatásai lehetővé teszik anyagi helyzetének a javulását is, tehát több, egymást erősítő mobilitási csatorna is rendelkezésre áll (Róbert, 2001). Lényeges, hogy a közvélekedés szerint a sport objektív, mérhető világ, ahol valódi, személyes teljesítmény alapján rangsorolják a résztvevőket. Itt nem érvényesülnek születési előjogok, kedvezőbb anyagi, társadalmi indíttatás. A győztesek a társadalomban ritkán előforduló, kevesek által birtokolt fizikai adottságokkal rendelkeznek, és éppen ritkaságértékük miatt kiemelten honorálják is azokat.

Ennek ellenére az előző fejezetben leírtak alapján látható, hogy nem mindenki indul egyforma eséllyel a sportban, az egyes sportágakat és azok módozatait tekintve sem. A közvélekedéssel szemben a sikeres sportkarrierhez nemcsak biológiai (fizikai) adottságokra van szükség, hanem mentális (pszichés) képességekre és támogató szociális környezetre is. Az utóbbinál makro, össztársadalmi szinten szükség van a sport általános elfogadottságára és támogatására; széles sportági választékra és létesítményrendszerre. A versenysport hosszú távú befektetést igényel, így fontos, hogy az állam ne hárítsa (csak) a családra ezek kezdeti szimbolikus és anyagi költségeit. A társadalmi struktúra ne legyen túl merev, ne nehezítse meg a felfelé irányuló mobilitást zártságával, nehezen teljesíthető elvárásával. Lényeges a társadalom dinamikája. A szűkebb mikrokörnyezet szintjén fontosak a társadalmi kapcsolatok, mert ez közvetíti a domináns értékeket, elvárásokat. A sport döntően társas tevékenység, amiben az ismertségi kör részben vonatkoztatási pontként, mintaként – ilyenné szeretnék válni – szerepel; részben támogató erővel rendelkezik. A külső hatásoknak azonban találkozniuk kell az egyén saját kulturális környezete által diktáltakkal. Az egyén viselkedési normáit és mintáit innen kapja, a cselekvését vezérlő értékeket a családi szocializáció során sajátítja el. Ha a kívánt, elérni óhajtott értékrend és viselkedésmód túl nagy távolságra van, túl sok áldozatot kíván, akkor az csak úgy érhető el, ha nagyon erős motivációval és plusz külső erőforrással rendelkezik valaki. A sportnak és benne az egyes sportágaknak is megvan a sajátos kulturális tőkéje, az

ismereteknek azon összessége, amelyek birtokában könnyebb az adott világban eligazodni. Kritikus pontokon, kudarcokon (pl. sérülés, tartós teljesítményhanyatlás) való átlendülésen a származási család ennek hiányában kevésbé tud segíteni, mert nincsenek az ilyen eseményekre megoldási módjai, sémái (Bodnár, 2009). A gyermek és ifjúsági korú sportolók esetében a családot is meg kell erősíteni, a sport mellé kell állítani, hogy a lemorzsolódás kritikus pontjain át tudják segíteni gyermeküket. El kell érni, ők is akarják, hogy a gyermekük átlendüljön a nehézségeken. Kellő ismeret hiányában nehezen tudják értelmezni a történeteket, kaotikusnak látják a helyzetet. A legfontosabb problémákat az életet megnehezítő akadályoknak tekintik, és nem fejlődést elősegítő kihívásoknak (Konkoly Thege, 2008).

A sportolói pályafutás viszonylag rövid időszaka az életnek, ha társadalmi státusváltást, felfelé mobilitást eredményez, akkor intragenerációs (egy generáción belüli) mobilitásnak nevezzük. Rövid, gyors és viszonylag meredeken emelkedő karrier a sportolóké, aminek csúcspontja a fiatal felnőttkorra esik. A versenysport igen intenzív, más területeket fokozatosan kizáró elfoglaltság, ezért a visszavonulás után gyakran előfordul, hogy a civil élethez szükséges ismeretekkel, iskolai végzettséggel, kapcsolatokkal nem rendelkezik a sportoló. Pontosabban nem volt ideje elsajátítani az új társadalmi réteg viselkedésmintáit, a régiek pedig, az új környezetben nem működnek. Ezért fontosak azok a sportvezetői, sportmenedzseri kezdeményezések, amelyek célja a kettős karrier építése, a sportolás mellett a civil élet alapjainak is a lerakása. Így az intragenerációs mobilitással elért magasabb társadalmi státus nagyobb valószínűséggel lesz megtartható a visszavonulás után is. A személyes fejlődésre pozitív hatással leginkább az van, ha valaki úgy érzi, hogy képes befolyást gyakorolni környezetére, esélyt teremteni önmagának: a sportban és a sporton kívül is.

4.2.4.3. Az esélytelenség legyőzése

Sportriporterek egyik közkedvelt szófordulata: az esélytelenek nyugalomával lép pályára. Hazánkban kb. 3 millió esélytelen sportpályára sem lép, megközelítőleg ennyi magyar állampolgár él ugyanis a szegénységi küszöb alatt. Ferge Zsuzsa 2008-ban így látta az társadalmi problémákat: "Ma Magyarországon a társadalom legégetőbb problémájának az egyenlőtlenségek minden területet átfogó, parttalan növekedését látom. ... Ma legalább két új vonása van az eloszlásoknak. Az egyik a szakadások szakadékká növekedése: a korábbinál sokkal nagyobb gazdagság, és a korábbinál sokkal mélyebb, reménytelenebb szegénység, a „társadalom alatti osztály” markáns megjelenése. A másik a középrétegek megoszlása munkaerő-piaci helyzetük biztonságá-bizonytalansága szerint, azaz egy, a szegénységgel,

lecsúszással fenyegetett széles réteg kialakulása. Messze nemcsak a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek növekedéséről van szó" (Ferge, 2008, 3-4.).

A sportlobbi – hazai és nemzetközi viszonylatban is – mindig keresett szövetségeket: éppen aktuális társadalmi problémákra reagálva fogott össze például az egészségüggyel vagy az oktatásüggyel. Ma aktuális lenne a szociálpolitikával – az sem egy nyereséges, jó érdekérvényesítő ágazat –, mert a magyar sport nem mondhat le a tehetségek tárházáról. A tehetség egyenletesen oszlik el a társadalomban: a szegénységi küszöb alatt élők között is ugyanolyan arányban fordul elő, mint a középosztályban.

A kérdés az, hogy a magyar sport mennyire méltányolja őket, észre akarja-e venni a szegénységből érkezőket. Hasonló problémákkal küzd az oktatási rendszer is, igaz, ott már hamarabb hallatták hangjukat a szakértők. Az 1970-es évektől kimutatták, hogy az oktatás minden szintjén erőteljes hatással van a teljesítményre a szociokulturális háttér (Ferge, 1972). Az ezredforduló utáni publikációk kijelentették, hogy az iskolarendszer önmagában alkalmatlan a társadalmi egyenlőtlenségek leküzdésére (Róbert, 2004; Czachesz, 2003). A Pisa-vizsgálat eredményei kimutatták, hogy hazánkban a legerősebb az összefüggés a diákok teljesítménye és a család kulturális tőkéje között (Radó, 2007). Az iskola nem tudja mérsékelni az indulási különbségeket (Ferge, 2008). A problémák korábbi és nyíltabb felismerése következtében az oktatási rendszerről már készültek olyan vizsgálatok, amelyek a egyenlőtlenségek keletkezésének okait tárják fel (Radó, 2007). Mivel a sport és az oktatás között szoros együttműködés és hasonlóság van, ezért némi változtatással átültethetők az ott megfogalmazottak. A közoktatáshoz hasonlóan a sport is egyszerre küzd eredményességi, minőségi és hatékonysági problémákkal, amelyeket a régi beváltak hitt gyakorlattal, módszerekkel akarnak felszámolni. Szívósan továbbélnék az elitista, versenysporthoz kapcsolódó elvárások, és ebben a középosztály szociokulturális bázisára támaszkodnak. Homogén, könnyen kezelhető és tanítható csoportok verbuválására törekednek, erősen érvényesül a szelekció. Ennek alapja a gyerekek társadalmi háttere, majd a következő lépcsőfokon a teljesítmény: aki hozza az eredményt, azzal foglalkoznak. Az oktatással szemben a sportban a hozzáféréssel is baj van: bizonyos településtípusok és régiók esetében nem biztosított a széles sportágválasztás, egyáltalán a sportolás lehetősége.

Az oktatás tekintetében Radó (2007) fontosnak tarja az önkormányzati-fenntartói gyakorlatban az esélyegyenlőségi szempontok kiemelten fontos kezelését, ami a sportirányításra is helytálló. A munkavégzés színtereinek, a sportegyesületeknek szakmai megerősítése, fejlődésre és fejlesztésre ösztönző támogatása.

A pedagógiában rezilienseknek (sebezhetetlenek) nevezik azokat, akik társadalmi hátrányaikat, handicepes indulásukat meghazudtolva sikeres, a felsőoktatásig ívelő oktatási pályafutást tudhatnak maguk mögött (Nyüsti, 2012; Ceglédi, 2012). Ezek az életutak bővelkednek rizikófaktorokban, problémákban (munkanélküliség, válás, települési hátrány, családi tragédia, szegénység, stb.); amik ráadásul kumulálódnak, időben egyszerre, váratlanul jelentkeznek, fokozva ezzel az amúgy sem kevés negatív hatást. Látszólagos sebezhetetlenségük titka, hogy minden rendelkezésükre álló erőforrást – biológiai, pszichológiai, környezeti (szociális) – mozgósítani tudtak (Bass és Darvas, 2008).

4.2.4.4. Gyermekszegénység

Sajnálatos módon már hazánkban is sok és változó formája van a szegénységnek: jövedelmi, lakhatási és gyermekszegénységről beszélünk. A kétezres évek tendenciáit figyelve Vastagh (2012) a következőket állapítja meg: 2010-ben már csak 57,6 százalék azoknak a háztartásoknak az aránya, amelyek nem szembesültek semmilyen téren megélhetési nehézségekkel. "Az időszak egyértelmű vesztesei a gyermekes családok. Akár az egy- vagy két-, akár a három- vagy többgyermekes családokat tekintjük, helyzetük erősen romlott. Ugyanez a tendencia érvényesült az egyszülős családok esetében is. A változások nagyjából azonos mértékben sújtották valamennyit, a szegényedés azonban a nagycsaládok esetében a legszembetűnőbb, de nem sokkal könnyebb az egyszülős családok megélhetése sem" (Vastagh, 2012, 293.). Különösen a három és többgyermekesek körében kimagaslóan magas a mélyszegénységben élők aránya. A rendszerváltás követően még időskori szegénységről beszélhettünk, ma a gyermekek, a gyermekes családok szegénységéről (Ferge, 2012).

A gyermekek különösen sérülékeny csoportjai a társadalomnak, mivel nincsen közvetlen hatásuk a saját jólétükre, a gyermekkori hátrányok jelentős mértékben befolyásolják későbbi életüket és esélyeiket (Gábos, 2009). Nekik nincs idejük néhány évet parkoló pályán tölteni és kivárni, míg beköszönt a gazdasági fellendülés, mert addigra véget ér a gyermekkori (Tausz és Darvas, 2004). A felnőttekre mondhatja azt a közvélekedés, hogy a saját hibájából került nehéz helyzetbe, miért nem iparkodott, helyezkedett, de a gyermekekre nem (Örkény és Székely, 2011).

A gyermekek szegénységének, megfosztottságának (deprivációjának) egyik jele, hogy nincsenek szabadidős programjaik, nem sportolnak. Szegényes a társas kapcsolati hálójuk elszigetelődnek, és így a szociális, környezeti erőforrásaik is alacsonyak.

Ezért az esélyteremtés egyik formája a délutáni iskolai programok és mentorprogramok létesítése (Gábos, 2009). Az egész napos iskola – nem a napközi értendő rajta – a hátrányok

leküzdésének, az esélyegyenlőség növelésének egyik eszköze (Darvas és Farkas, 2012). Ennek hatékonysága azonban attól függ, hogy a kereteket mennyire sikerül minőségi, színvonalas szabadidős tevékenységekkel, többek között sportolással kitölteni (Darvas és Kende 2010). Olyan szolgáltatásokkal, amelyek most piaci alapon működnek az iskolák falain belül, csak pénzért vásárolhatók meg. A gyerekek közötti különbségek felszámolása csak az iskolák közötti különbségek felszámolásával, és annak a felfogásnak a megváltoztatásával lehetséges, hogy az iskola csak a kötelező tanulás helyszíne kell, hogy legyen (Laki és Békés, 2009).

Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról kimondja, hogy minden gyermeknek joga van vele született képességeinek és adottságainak a kibontakoztatáshoz. A jogi keretek már megvannak, csak – többek között sportos – tartalommal kell megtölteni.

4.2.4.5. Státusok és jelzésük

Oktatás és esélyegyenlőség kapcsolatát vizsgálva rávilágítottak, hogy a szülők jelentős hányada természetesnek, sőt kívánatosnak tartja, hogy a társadalmi különbségek az oktatási rendszerben megjelenjenek; támogatják a korai iskolai szelekciót, az erős felvételi versenyt, vagyis elit iskolák kialakulását (Keller és Mártonfi, 2006). A családok többsége szerette volna megőrizni a státusukból fakadó előnyöket, és így az oktatás, a szabad iskolaválasztás révén egyre inkább státusjelzővé válhatott, lehetőséget adva ezzel az előnyök fenntartására és jövőbeni biztosítására: én megengedhetem magamnak jelzésére; a "mi" tudat el- és megkülönböztető kialakulására.

A 2010. évi népszámlás adatit vizsgálva Vastagh (2013) a szabadidős sportot is a társadalmi státussal összefüggő fogyasztásnak találja: egyértelműen a társadalmi hierarchiában való elhelyezkedés jelzésére alkalmas eszköznek. A sport a kevesek, a kiváltságosak státusfogyasztását jelző elfoglaltsága, mert a közjőval, a közszolgáltatással szemben egyre nagyobb teret nyernek a gazdasági vállalkozások, a piaci viszonyok. A sporthoz nagyon hasonló problémákkal küzdő egészségügyről írja Losonczy Ágnes: "Ha az egyén felelősségére hárul a betegség, akkor fel lehet menteni a társadalmat és véltlen egészségügyi rendszert is; ha az egészségügyi rendszert terheli felelősség, fel lehet menteni a társadalmat és az egyéni embert; ha pedig a társadalmat hibáztatják, akkor megkönnyebbülhet az egészségügyi rendszer, és nem koncentrálnak önvédelemre sem az önpusztító ember. Minden egyoldalúság leszereli a valóságos és szükséges változtatásokra mozgósító erőket" (Losonczy, 1998). A magyar sportban valóságos és szükséges változásokra lenne szükség az esélyegyenlőség biztosítására a sport bármelyik – verseny, diák, egészségügyi, szabadidős stb – szektorát is nézzük.

4.2.5. Felhasznált irodalom

1. Balogh L. (és mtsai.) (2010): *Antidiszkriminációs és esélyegyenlőségi alapismertetek*. Harmattan, Budapest
2. Bass L., Darvas Á. (2008): *Gyerek jól-lét – szociálpolitika – gyermekintézmények*. MTA Közgazdaságtudományi Intézete, Budapest
3. Berger, P. (1992): A becsület fogalmának korszerűtlenségéről. *Világosság*, 33: 8-9. 653-659.
4. Blaskó Zs. (1999): Kulturális tőke és társadalmi mobilitás. *Szociológiai Szemle*, 9: 1. 69-96.
5. Blecking, D.(1996): Sport and the Integration of Minorities: A Historical Case Study. In Merkel, U., Tokarski, W. (eds.): *Racism and Xenophobia*. Meyer und Meyer, Aachen, 23-38.
6. Bodnár I. (2003): A nők és az edzői pálya avagy a nőket megedzük. In Petó A. (szerk.): *Társadalmi nemek képe és emlékezet Magyarországon a 19-20. században*. Nők a Valódi Esélyegyenlőségért Alapítvány, Budapest, 221-245.
7. Bodnár I. (2005): Lealacsonyítják-e a nők a sportot? In Palasik M., Sipos B. (szerk.): *Házastárs? Vetélytárs? Munkatárs?* Napvilág, Budapest, 272-287.
8. Bodnár I. (2009): A szociális ügyesség szerepe a sportban. In Bognár J. (szerk.): *Tanulmányok a kiválasztás és a tehetség gondozás köréből*. MSTT, Budapest, 98-111.
9. Bodnár I. (2010): „Egyedül nem megy!”: Életmódváltás társas támogatással. *Egészségfejlesztés*, 51. 5-6. 39-42.
10. Bodnár I. (2014): Tudatos rekreáció. In Perényi Sz. (szerk.): *A mozgás szabadsága!: A szabadidősport társadalmi, gazdasági és egészségügyi megközelítései*. Debreceni Egyetem - Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kar, Debrecen, 99-109.
11. Bourdieu, P. (1996): A sport és a társadalmi osztályok. In Misovicz Ferenc (szerk.): *Sport és társadalom*. BKE, Budapest, 119-139.
12. Bryant, J., McElroy, M. (1997): *Sociological dynamics of sport and exercise*. Morton Publ., Englewood
13. Ceglédi T. (2012): Reziliens életutak, avagy A hátrányok ellenére sikeresen kibontakozó iskolai karrier. *Szociológiai Szemle*, 22: 2. 85-110.
14. Coakley, J.J., Pike, E. (2012): *Sports in Society: Issues and Controversies*. McGraw Hill, London

15. Czachesz E., Cs. (2003): Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények. In Halász G., Lannert J. (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2003*. OFI, Budapest, 349-376.
16. Darvas Á., Kende Á. (2010): Egész napos iskola – tapasztalatok és lehetőségek. *Esély*, 22: 3. 23-47.
17. Darvas Á., Farkas Zs. (2012): A gyermekek helyzetének változása Magyarországon a válság éveiben: kormányzati szándékok a jogszabályok tükrében. *Esély*, 24: 6. 31-50.
18. De Bosscher, V. (és mtsai) (2010): Developing a method for comparing the elite sport systems and policies of nations: a mixed research methods approach. *Journal of Sport Management* 24: 5. 567-600.
19. De Bosscher, V., Van Bottenburg, M. (2011): Elite for all, all for elite? An assessment of the impact of sports development on elite sport success. In B Houlihan, B. (ed): *Routledge Handbook on Sports Development*. Routledge, London, 579-598.
20. Eriksen, T. H. (2002): Etikai osztályozás: mi és ők. *Kultúra és Közösség*, 6: 3. 61-71.
21. Ferge Zs. (1972): A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. *Szociológia*, 1. 10-35.
22. Ferge Zs. (2008): Miért szokatlanul nagyok a magyarországi egyenlőtlenségek? *Esély*, 20: 2. 3-14.
23. Ferge Zs. (2012): A gyermeces családok helyzetének változása Magyarországon a válság éveiben. *Esély*, 24: 6. 4-30.
24. Flintoff, A., Scraton, S.(2006): Girls and physical education. In Kirk, D., D. Macdonald, D., O'Sullivan, M. (eds.): *Handbook of physical education*. SAGE, London, 767-784.
25. Gábos A. (2009): A gyermekszegénység csökkentését célzó kormányzati beavatkozások – a szakirodalom áttekintése. *Esély*, 21:5. 48-67.
26. Gyömörei T. (2014): *Az önkormányzatok sportfinanszírozása Magyarországon*. Publikon Kiadó, Pécs-Győr,
27. Harcsa I. (2014): *Családi kohézió. A szülők és a gyermekek társas együttléte a mindennapok világában. A gyermeces családokban élők időfelhasználása*. KSH, Budapest
28. Hidasi J. (2004): *Interkulturális kommunikáció*. Scolar, Budapest
29. Kálmán Zs., Könczei Gy. (2002): *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris, Budapest
30. Kardos G. (1996): A szociális jogok jogi kikényszerítésének lehetőségei. *Esély*, 8: 6. 20-32.
31. Kardos G. (2000): Az esélyegyenlőségi jogalkotás társadalmi, politikai és jogi feltételei. In Gyulavári T., Kardos G. (szerk.): *Egyenlőbben*. INDOK, Budapest, 65-69.

32. Keller J., Mártonfi Gy. (2006): Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények. In Halász G., Lannert J. (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2006*. OKI, Budapest, 377-411.
- Konkoly Thege B. (2008): A szalutogenikus megközelítés lehetőségei az esélyteremtésben. In Kopp M. (szerk.) *Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 59-65.
33. Laki L., Békés Z. (2009): A Közép-Magyarországi Régióról egy gyermek- és ifjúsági vizsgálat tükrében. *Esély*, 21: 2. 46-67.
34. Licskó Gy. (2007): A nők a közéletben és a vezetésben. Összefoglaló a nemzetközi és a hazai szakirodalom alapján. In Palasik M. (szerk.): *A nő és a politikum*. Napvilág, Budapest, 17-44.
35. Losonczi Á. (1998): *Utak és korlátok az egészségügyben. Magyarország az ezredfordulón*. MTA Stratégiai kutatások. MTA, Budapest
36. Nyüsti Sz. (2012): Hátrányos helyzet – helyzeti hátrányban a felsőoktatásban. *Felsőoktatási Műhely*, 6: 4. 85-100.
37. Örkény A., Székely M. (szerk.) (2011): *Az igazságosság labirintusaiban: társadalmi méltányosság és generációs igazságosság a 21. század Magyarországon*. Sík, Budapest
38. Pető A. (2008): *A nők és a férfiak története Magyarországon a hosszú 20. században*. Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest
39. Pfister, G. (2000): Women and the Olympic Games: 1900-97. In Drinkwater, B. L. (ed.): *Women in sport*. Blackwell, Oxford, 3-19.
40. Radó P. (2007): Oktatási egyenlőtlenségek Magyarországon. *Esély*, 18: 4. 24-36.
41. Róbert P. (szerk.) (2001): *Társadalmi mobilitás: a tények és vélemények tükrében*. Andorka R. Társadalomtud. Társ., Századvég, Budapest
42. Róbert P. (2004): Iskolai teljesítmény és társadalmi háttér nemzetközi összehasonlításban. In.: Kolosi T., Tóth I.Gy., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi R riport 2004*. Társ., Budapest, 193-205.
43. Stauder A. (2008): Közösségi alapú magatartásorvoslási programok. Az esélyerősítés hatékony módszerei. In.: Kopp Mária (szerk.): *Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 105-113.
44. Susánszky É., Szántó Zs. (2013): *Magyar lelkiállapot 2013*. Semmelweis Kiadó, Budapest
45. Szamel K. (1991): A gazdasági, szociális, kulturális jogok értéke. *Acta Humana*, 11. 27-41.

46. Tausz K., Darvas Á. (2004): Gyermekszegénység és társadalmi kirekesztődés. *Kapocs: A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet folyóirata*, 3: 1. 2-10.
47. Utasi Á. (2013): *Kötelékben: szolidaritás-hálók és közélet*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest
48. Vastagh Z. (2012): A szegénység struktúrájának változásai 2001 és 2010 között. *Statisztikai Szemle*, 90. 4. 276-294.
49. Vastagh Z. (2013): Életstílus vagy státusfogyasztás. *Statisztikai Szemle*, 91: 11. 1092-1117.
50. Vörös Cs., Kovács M. (2013): A változó család a népszámlálási adatok tükrében. *Statisztikai Szemle*, 91. 12. 1213-1227.
51. Zeidler M. (2012): "Ember' képét hordó majomforma lajhár": felvilágosodás-kori magyar nyelvemlékek a testgyakorlás hasznáról. In.: Zeidler M.: *A labdaháztól a Népstadionig : sportélet Pesten és Budán a 18-20. században*. Kalligram, Pozsony, 13-50.

4.3. Racionalizáció, specializáció, profizmus (Elbert Gábor)

Bevezetés

Jelen fejezet feladata a címben szereplő három fogalom tisztázása, értelmezése általában és a sporthoz szorosan köthetően.

4.3.1. Racionalizáció

A különböző szótárak, értelmező szótárak a tevékenység megjelenésének helye alapján határozzák meg a racionalizáció fogalmát, imígyen: „egy adott tevékenységet, munkafolyamatot hatékonyabban megszervezni, ésszerűbbé tenni, elhagyni belőle a nem célszerű, vagy elavult részeket. A működést az adott célnak megfelelően újjászervezni, hatékonyabbá tenni, új alapra helyezni. Gyakran használják a racionalizációt, mint fogalmat a személyzeti politikában, általában leépítéskor, amikor a folyamat átszervezésének okán embereket bocsátanak el, vagy helyeznek át más munkakörbe. A filozófia területén a gondolkodás ésszerűbbé tételét, a tudatosság növelését, a képzések célzatos ésszerűsítését nevezik racionalizációnak. A döntéselméletben akkor beszélnek racionalizálásról, amikor egy-egy döntés, tett magyarázat jogosságát, elfogadhatóságát indokolják.

A témában az egyik legtöbbet idézett szerző Andrew Feenberg, aki a következőképpen ír (nem sportspecifikusan) a demokratikus racionalizációról. „Generációkon keresztül két széles körben elfogadott elképzelés támogatta a haladásba vetett hitet: az, hogy a technikai szükségszerűség irányítja a fejlődés útját, és hogy a hatékonyság keresése nyújt ezen út azonosításához. Úgy érveltem itt, hogy mindkét elképzelés téves, továbbá, hogy ezen ideológiákat arra használják, hogy az ipari társadalom intézményeibe való részvétel lehetőségeinek korlátozását igazolják. Arra a következtetésre jutottam, hogy elérhetünk egy új típusú technikai társadalmat, mely az értékek szélesebb tartományát képes támogatni. A demokrácia egyike azoknak a fő értékeknek, melyeket egy újjáalakított iparizmus jobban szolgálhat.

Mit jelent a technika demokratizálása? Nem elsődlegesen a törvényes jogokkal van probléma, hanem a kezdeményezőképeségekkel és a részvétellel. A törvényes formák végül rutin tárgyává tehetnek igényeket, melyek informális közegben jelentek meg először, de a formák, üresek maradnak, ha nem egy specifikus technikai hegemóniával szemben ellenálló egyének tapasztalatából és szükségleteiből fakadnak.

(...) Az egyének, akik új típusú technikai hálózatok tagjaivá váltak, megtanultak ellenállni magán a hálózaton keresztül, azért hogy befolyással lehessenek az azokat irányító hatalmakra.

Ez nem jóléért vagy adminisztratív hatalomért folytatott vita, hanem a mindennapi életet strukturáló technikai gyakorlatoknak, procedúráknak és terveknek a megdöntésére irányuló küzdelem.

A Minitel példája ezen új megközelítés modellje lehet. Franciaországban, a számítógép abban a pillanatban átpolitizálódott, ahogy a kormányzat megkísérelt bevezetni egy magas szinten racionális információs rendszert a lakosság számára. A felhasználók „feltörték” a hálózatot, amelynek részeivé lettek, és megváltoztatták a működését, és létrehoztak egy páratlan kiterjedésű emberi kommunikációt ott, ahova csak az információ centralizált elosztását tervezték eredetileg.

Éppúgy, mint a Minitel esetében, nem nyilvánvaló, hogy hogyan értékelhető e kihívás a politika megszokott fogalomrendszerében. A technikai társadalmakban növekvő csend elleni kifinomult küzdelmek egyike sem tűnik jelentősnek a reakciós ideológiák szemszögéből, melyek ma látványosan harcolnak a kapitalista modernizmussal. Azonban, a kommunikáció iránti követelés szempontjából, amit ezek a mozgalmak képviselnek, olyan alapvető, hogy próbakő lehet annak eldöntésére, vajon politikai fogalmaink megfelelnek-e a technika korának.

Ezek az ellenállások, mint a környezetvédelmi mozgalom, megkérdőjelezik a racionalitás horizontját, melynek megfelelően a technikát jelenleg tervezik. A mi társadalmunkban a racionalizáció a technika egy sajátos meghatározására felel, mely szerint a technika a haszon és a hatalom elérésének eszköze. A technika alaposabb megértése a racionalizáció teljesen más fogalmát sugallja, mely a technikai cselekvések emberi és természeti környezetei iránti felelősségen alapszik. Ezt én „demokratikus racionalizációnak” nevezem, mert olyan technikai fejlesztéseket kíván meg, melyek csak a domináns hegemoniával szemben tehetők meg.”

A sporttal összefüggésben a Magyar Sportmenedzser Társaság a következő módon ír a racionalizációról: „Továbbra is folyamatosan időszerű feladat azonban a meglévő rendszer mindennapi működését javító racionalizálás, mely egyrészt helyi döntések meghozatalát, másrészt munkaszervezési intézkedéseket jelent, amivel jobba, egyszerűbbé, gyorsabbá és költségtakarékosabbá tehető a közigazgatás munkája.”

4.3.2. Specializáció

A specializáció fogalma már sokkal inkább értelmezhető sport specifikusan, mint a racionalizáció. Míg egy ideig a sport abba az irányba tartott, hogy egy-egy sportszakember mindenhez értsem, tehát a vezetőedző például egyben edző, pszichológus, orvos, gyúró, manager és így tovább. Látható, hogy míg egy magyar sportcsapat az edzőkön kívül – jó esetben – egy orvossal és egy, vagy két gyúróval kel útra. Addig például egy német, vagy brit csapat

mögött sokszor egy másik csapatnyi specializálódott szakember dolgozik a játékosok, versenyzők egészségének megtartása, helyreállítása, a terhelhetőség mielőbbi visszaállítása, a szinte folyamatos magas szintű teljesítmény elérése érdekében, nem beszélve a tökéletes stratégia felkészültségről, felkészítésről és különböző tudományok sport-, sportágspecifikus felhasználásáról. A csapatsportágakban az egyéni képzések is gyakran posztra, vagy csapatrésztre specializálva zajlanak, az erre specializálódott edzők vezetésével. Ezeken a helyeken a vezetőedző inkább hadvezérként működik.

Ma már léteznek például a tornában szerspecialisták, akik nem is készülnek, nem is versenyeznek valamennyi szeren (Berki Krisztián – lólengés). Hasonlóképpen az országúti kerékpározásban is vannak különböző feladatokra specializálódott versenyzők (pl.: hegyi menők). A teniszben is vannak olyan játékosok, akik a különböző borítások (fű, salak, keménypálya) közül az egyiken mindig sokkal eredményesebbek!

A specializációval kapcsolatban, elsősorban a kiválasztás aspektusából nézve, így ír az UEFA (az Európai Labdarúgó Szövetség) a legmodernebb edzőképző anyagában.

“A sportági specializáció tulajdonképpen akkor kezdődik, amikor a szülő és/vagy a gyermek a sportági sikerekről, győzelmekről és hírnév eléréséről álmodozik. Azonban azzal is tisztában kell lennünk, hogy ez a fajta sportsiker csak keveseknek adatik meg, így azok, akik minden másról lemondtak a tehetségük kibontakoztatása érdekében, nemegyszer kudarcot vallanak.

A sportági specializáció, a fiatalok egyetlen sportág korai életkorban történő magas szintű üzése meglehetősen ellentmondásos terület. Szakmailag elfogadottnak tűnik, hogy azok a fiatalok, akik nem kezdik el korán a választott sportág üzését, nem lesznek képesek behozni lemaradásukat azokkal szemben, akik korán specializálódtak az adott sportágra, versenyszámra.”

4.3.3. Profizmus

A profizmus meghatározása a különböző lexikonok alapján elsősorban a szakszerűsége, a szakmai jártasságra szorítkozik, míg a sportban a fogalom sokkal inkább jogi természetű, mint a teljesítmény szintjének jelzője. A sportban a profi, a hivatásos sportoló, akiknek jogállásáról Magyarországon a Sporttörvény rendelkezik a 8. – 11.§-ban. „A hivatásos sportoló - amennyiben törvény kivételt nem tesz - a sportvállalkozással kötött munkaszerződés vagy megbízási szerződés alapján fejt ki sporttevékenységét, feltéve, hogy a megbízási díj a számvitelről szóló törvény alapján bérként kerül kifizetésre. Hivatásos sportoló sportegyesületben csak akkor végezhet sporttevékenységet, ha ezt a sportszövetség szabályzata lehetővé teszi. A hivatásos sportoló sporttevékenységgel összefüggő munkaviszonyára a

Munka Törvénykönyvéről szóló törvény rendelkezik. (...) A hivatásos sportolóval kötött munkaszerződés csak akkor jön létre, ha az Munka Törvénykönyvében foglalt kötelező tartalmi elemeken túlmenően tartalmazza a munkavégzés módjára, a munka- és pihenőidőre, a szabadság kiadására, valamint a munka díjazására vonatkozó megállapodást. A hivatásos sportolónak hivatásos sportolói versenyengedéllyel kell rendelkeznie. A versenyengedélyt a sportszövetség a hivatásos sportoló kérelmére adja ki. Hivatásos versenyengedély csak hivatásos sportolói munkaszerződéssel vagy hivatásos sportolói megbízási szerződéssel rendelkező versenyző részére állítható ki. A hivatásos sportoló játékjogának használatát a sportszervezettel kötött munkaszerződésben vagy megbízási szerződésben a jogviszony fennállásának időtartamára ruházza át a sportszervezetre. A játékjog használatának sportszervezet részére való biztosítása a hivatásos sportoló igazolásának minősül, amelyet a sportszervezetnek a sportszövetség részére - a sportszövetség szabályzatában megállapított módon - be kell jelentenie. A sportszövetség az igazolást nyilvántartásba veszi. A játékjog használatáért a hivatásos sportoló a munkaszerződésben vagy a megbízási szerződésben megállapított külön ellenértékre tarthat igényt. A munkaszerződés vagy a megbízási szerződés időtartamának lejártával, illetve a munkaszerződés vagy a megbízási szerződés jogszerű megszűnése esetén a játékjog használati joga ingyenesen visszaszáll a hivatásos sportolóra. Az ezzel ellentétes megállapodás semmis. Semmis az a szerződés, amely a játékjog, mint személyhez fűződő vagyoni értékű jog elidegenítésére vagy megterhelésére irányul. Ez a rendelkezés az amatőr sportoló játékjogára is irányadó.”

A fentiekből egyértelmű, hogy a profizmus a sportban jogi kategória. A profi sport szereplőinek életéről számos más törvény és Európai Unió előírás is rendelkezik (pl.: a munkaerő szabad áramlásáról rendelkező doktrína).

Összességében megállapítható, hogy a sportban a racionalizáció, a specializáció és a profizmus is az élet más területeihez hasonló fogalomként, de azok racionalizált, specializált változataként jelentkeznek, elsősorban a professzionális sport világában.

4.3.4. Felhasznált irodalom

1. *A közigazgatás korszerűsítése az önkormányzati sportirányításban.* (2014), Magyar Sportmenedzsment Társaság. <http://sportmenedzsment.hu/a-kozigazgatas-korszerusitse-az-onkormanyzati-sportiranyitasban/>, Letöltve: 2015. február 25.
2. Feenberg, A., (2005): *Demokratikus racionalizáció, technika, hatalom és szabadság.* Replika, 51-52.szám.
3. *UEFA B-licensze képzési anyaga*, 2011.
4. *Törvény a Sportról,* 2004. 8-11.§, http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400001.TV, Letöltve: 2015. február 25.

4.4. Szervezés és szervezeti kérdések a sportban (Stocker Miklós)

Bevezetés

Ebben a fejezetben a szervezéssel, valamint a szervezeti kérdésekkel kapcsolatos területek kerülnek tárgyalásra a sportban. Mivel a sportban a szervezési kérdéseket számos szinten értelmezhetjük, ezért először bemutatom ezen értelmezési szinteket, majd fókuszálom a fejezetet a kiválasztott és alfejezetekben bemutatásra kerülő értelmezési szintekre. Ezek a nemzeti sportirányítás szintje, a sportági szakszövetségek szintje, valamint a sportvállalkozások, klubok, egyesületek, szakosztályok szintje.

4.4.1. Szervezés és szervezeti kérdések a sportban

A sportolás, a testedzés jelentőségét már az ókori Görögországban felismerték, de mai formájának kezdeményei a XVIII. században jelentkeznek, robbanásszerű elterjedésüket a XIX. század második felétől számíthatjuk. Ebben az időszakban alakulnak világ és Európa-szerte különböző lövész, tornaegyletek, és a legnépszerűbb sportág, a labdarúgás első klubjait is ekkoriban alapították Angliában. (Zsoldos, 2014)

A modern sport, mint új társadalmi jelenség az industrializált társadalom eredménye. A hagyományos társadalmak „hagyományos” sportjától alapvetően különbözik a modern ipari, majd posztindusztriális társadalmak sportja, sportélete.

Szigorúan a modern sportnál maradvá az alábbiakkal jellemezhető ezen új társadalmi jelenségek:

1. A modern sport élesen elkülöníti a résztvevőket és a nézőket.
2. A modern sportokat egységesített szabályok szerint és egységes körülmények között, szigorúan korlátozott tér(b)en és időben űzik.
3. A modern sport, mint értékeket hangsúlyozza a fegyelmet és a szervezettséget, ami természetesen vezet el a professzionalizmus megjelenéséhez.
4. Hosszú szabálykönyveket, kiterjedt bürokráciákat, nemzeti, majd nemzetközi szintű sporthatóságokat teremt magának.
5. Azzal, hogy egy szűk embercsoport sporttevékenységét tömegek nézik, követik figyelemmel, az urbanizált társadalmakban a sport jövedelmi és gazdagságforrássá vált.

6. A fentiekkel összefüggésben a modern sport megteremti saját médiumait és a hozzájuk kapcsolódó „iparágakat”.
7. A kommercializáció, a professzionalizmus elterjedésével alapvető feszültséget generált a modern sport a formalizált látvány- és versenysport, valamint az általános sport-étos között. Ennek legnyilvánvalóbb megjelenési formái az amatőrizmus és profizmus, az elidegenedett és institucionalizálódott versenysport valamint a szabadidősport közötti ellentétek (Allison, 1986; Dunning, 1986 idézi Bakonyi, 2004).

A modern sport ezen szabályszerűségei több szinten értelmezhető sportszervezetek kialakulásához vezettek, s így napjainkban a sport és sporttal kapcsolatos szervezési kérdések számos szinten értelmezhetők. A szervezeti szinten szűken értelmezve a sportegyesületek, szakosztályok, alapítványok, sportklubok, sportvállalkozások kerülnek a fókuszba, de természetesen sportszervezetként értelmezendők (tágabb értelemben) a sportszövetségek, sőt magának a sportirányításnak a szervezeti keretei is.

A szervezési kérdések értelmezési szintjei a sportban tehát az alábbiak:

1. Nemzetközi szervezetek (IOC, FIFA, stb.) szintje
2. Nemzeti sportirányítás (EMMI, MOB) szintje
3. Sportági szakszövetségek szintje
4. Sportvállalkozások, klubok, egyesületek, szakosztályok szintje
5. Csapatok szintje
6. Egyén szintje.

A szervezési kérdések az alapvető vezetési funkciók logikájában a stratégiaalkotás után következnek, mivel a stratégiai célok meghatározása után a vezetők feladata olyan szervezet kialakítása, amelyben a szervezet tagjai a szervezet céljainak elérésére képessé válnak. Ezt a vezetők a szervezés és a szervezettervezés tevékenységek alapján tudják kialakítani.

A szervezés a mindenkori helyzethez illeszkedő tevékenységek, illetve ezek erőforrásainak logikus csoportosítása. A stratégia kialakítását követően a vezetőknek a célok eléréséhez szükséges tevékenységeket munkakörökbe, a munkaköröket szervezeti egységekbe, a szervezeti egységeket pedig egységes szervezeti struktúrába kell foglalniuk. A szervezettervezés eredménye a szervezés során előálló szervezeti egységekből kialakított szervezeti struktúra, amelyben a szervezet a célelérés érdekében működik. A szervezettervezés

során a szervezet strukturális jellemzőinek kialakítása történik, aminek közvetlen következménye a szervezeti struktúra, vagy szervezeti ábra kialakulása. A szervezetek elsődleges strukturális jellemzői a munkamegosztás, a hatáskörmegosztás és a koordináció, amelyekből közvetlenül alakul ki a konfiguráció.

Szervezési kérdések természetesen mindegyik fent jelzett szinten értelmezhetők, sőt értelmezendők is, most azonban alapvetően három szintre fogunk fókuszálni, a nemzeti sportirányítás, a sportági szakszövetségek és a szűken értelmezett sportszervezetek (sportvállalkozások, klubok, egyesületek, szakosztályok) szintjére.

4.4.1.1. Nemzeti sportirányítás szintje

A nemzeti sportirányítás kialakulása alapvetően abból az alapfeltevésekből indul ki, hogy a sport társadalmi, demokratikus jellege miatt az egyén és az egyének tömegén keresztül a társadalom számára számos előnnyel rendelkezik, azonban az önszerveződő formák sok esetben nem képesek az adott sport szervezeti keretét kialakítani, vagy fenntartható módon működtetni, így az állam, a társadalom érdekében, a sport számára lehetőségeket és forrást biztosít. Emellett fontos megemlíteni, hogy mivel a sport széles hozzáférést biztosít a társadalom tagjaihoz, így a sport kommunikációs csatornaként, vagy akár politikai eszközként is működhet.

A szocialista típusú nemzeti sportirányítás a gazdaság tervgazdasági jellegéből és a sport politikai eszköz jellegéből fakadóan kifejezetten erős nemzeti sportirányítást eredményezett, ugyan több országban ez napjainkban is jellemző, mégsem tárgyaljuk a továbbiakban.

A nemzeti sportirányítás többféle szervezési kérdést vet fel, először is a sportirányítás helyét az állami bürokráciában, majd a rendelkezésre álló finanszírozás formáit valamint az ehhez szükséges szervezeti struktúrát. A sportirányítás helye a minisztériumi felépítésben alapvetően politikai döntés kérdése, a sport akár egyedüli minisztériumként megállhatja a helyét, akár más társadalmi területekkel karöltve, ebben a kérdésben alapvetően nincs egyetlen jó megoldás, a lényegi dimenziók a döntéshozatal sebessége és a terület érdekérvényesítő szerepe.

A nemzeti sportirányítás alapvető feladatait elég széles körben határozza, határozhatja meg, amelyet alapvetően törvényi szinten elő is ír. A feladatok jellegétől és szélességétől függetlenül azonban a nemzeti sportirányítás fontos erőforrás allokációs szereppel rendelkezik. A hatályban lévő sporttörvény alapján „az állam a sporttevékenység gyakorlásához az e törvényben a

költségvetési törvényben és más, a sport állami támogatásáról rendelkező jogszabályokban meghatározottak szerint pénzügyi támogatást nyújt.” (2004. évi I. törvény a sportról 56. §)

Ez az erőforrás allokációs szerep olyan erős, hogy a nemzeti sportirányítás szervezeti formájára is hatással van. A továbbcsatornázott költségvetési források felhasználásának és elszámoltatásának szigora egy centralizált struktúrát eredményez, amely vagy egy specializálódott, lineáris, hierarchikus szervezatként vagy egy erősen centralizált kvázi-divizionális szervezatként működhet. Azért kvázi-divizionális, mivel a divizionális szervezetek lényegi eleme a decentralizáció, azonban itt a korábban említettek miatt centralizációról beszélünk. Logikus munkamegosztás azonban a tárgyi munkamegosztási elv, ahol programok, támogatottak csoportjai, vagy egyéb kiemelt területek lehetnek a szervezeti egységek képzésének elvei. A specializálódott, lineáris, hierarchikus szervezeti megoldás az üzleti életben funkcionális szervezeti formát eredményez, azonban mivel állami szerről beszélünk az olyan klasszikus funkciók mint a marketing, a termelés, a logisztika, a beszerzés vagy a pénzügy nem, vagy csak nehézkesen értelmezhetők. Így a nemzeti sportirányítás esetén egy olyan hierarchikus, lineáris szervezeti forma életképes, ahol a „funkciók” a különböző kiemelt programok, támogatottak csoportjai, vagy egyéb kiemelt területek lehetnek.

Míg tehát ideális esetben egy decentralizált, tárgyi munkamegosztási elvű divizionális struktúrát alakítanánk ki, ahol a divíziók belső munkamegosztása folyamat technológián alapul, addig az állami bürokrácia és a forrásallokációs szerep érdekes hibrid megoldásokat eredményez.

4.4.1.2. Sportági szakszövetségek szintje

„Az országos sportági szakszövetség (a továbbiakban: szakszövetség) olyan sportszövetség, amely sportágában kizárólagos jelleggel az e törvényben, valamint más jogszabályokban meghatározott feladatokat lát el és e törvényben megállapított különleges jogosítványokat gyakorol. A szakszövetség jogi személy” (2004. évi I. törvény a Sportról 20.§)

A sportági szakszövetségek szervezési szempontból rendkívül érdekesek, mivel alapvetően sportági irányító szervként komoly hatalmat gyakorolnak a sportággal kapcsolatos kérdésekben, azonban a tagszervezeteik által felhatalmazott demokratikus szervezetek, amely felhatalmazást a tagszervezetek viszonylag könnyen módosíthatják. Ez rendszerszerűen azért igaz, mert a mandátummal rendelkezők érdekérvényesítő szerepe kifejezetten magas a kevés mandátum és a magas befolyásolási hajlandóság miatt.

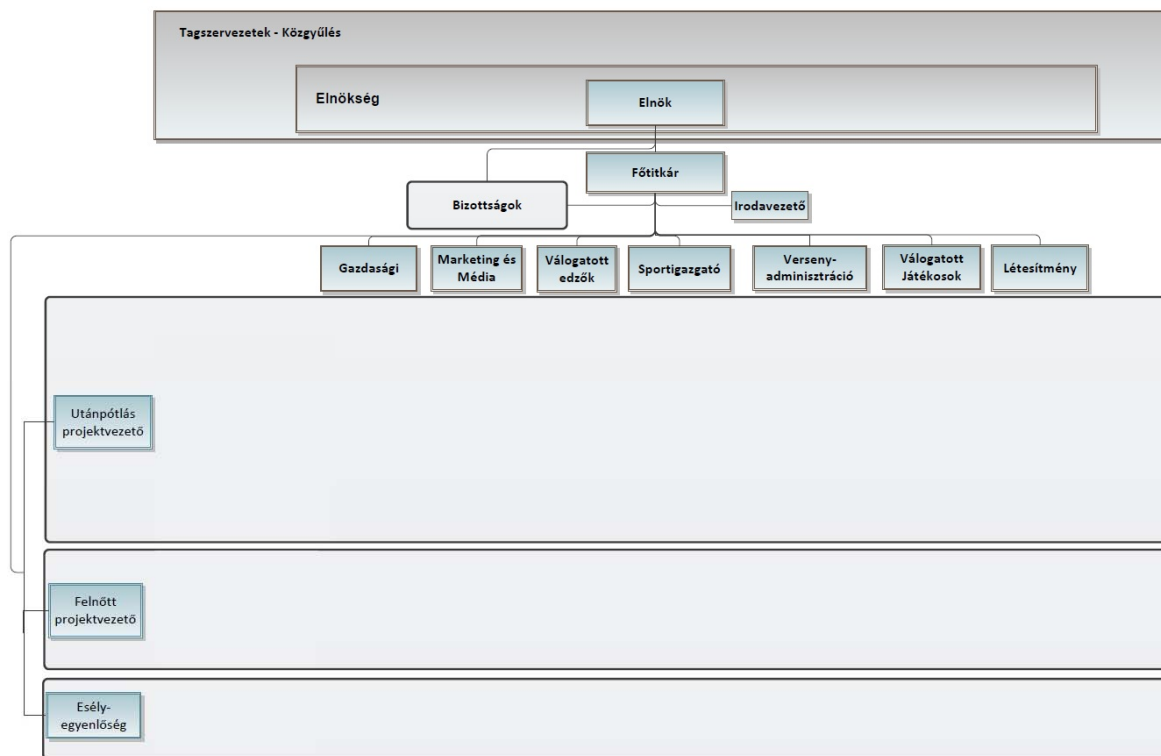
A nemzeti sportirányítás által kialakított sportágfejlesztés (5 TAO sportág, 16 kiemelt sportág, 16 felzárkózó sportág, 6 kiemelt fővárosi klub, MOB által csatornázott fejlesztési források a további sportágak számára) egy olyan környezetet alakított ki, amelyben a következő követelmények érvényesülnek:

- projektszerű működés, projektek megvalósítása,
- világos célkitűzés, sportág egészének fejlődése mint fő cél (számosság, eredményesség, hatékonyság),
- forráshiányos állapot megszűnése,
- szigorúan szabályozott, kontrollált keretrendszerben.

Mindemellett azonban a tagszervezetek jellemzői a tervezési és koncepció alkotási eszköztár teljes hiánya, a rövid távú szemlélet és az önérdék vezérelt működés.

Ez a kettőség viszont rányomhatja a bélyegét a sportági sportirányításra, mivel a nemzeti sportirányítás által befolyásolt külső környezet egyértelműen valamilyen projektszerű struktúrát követel meg (tisztá projektszervezet, vagy olyan mátrix szervezet, amelyben az egyik munkamegosztási elv a projekt), azonban a tagszervezetek rövidtávú, önérdékvezérelt motívuma az átláthatóság és a projektszerűség ellen dolgozik.

A sportgazdasági és a sportszakmai irányítással kapcsolatos ismeretek és feladatok miatt a sportszövetségek esetében a projekt-funkció mátrix szervezeti megoldás a célravezető, amelynek egyik példája az 1. ábrán látható. A tagszervezetek önérdék érvényesítő képességét pedig egy erős elnökkel tudja a sportszövetség kompenzálni.

4/1. ábra: Sportszövetségi mátrix struktúra

Forrás: Stocker (2014)

A sportszövetségek esetén az elnöki szerep kifejezetten érdekes, mivel a sportág érdekérvényesítő képessége miatt sokszor politikus, vagy gazdasági csúcsvezető kerül sportszövetségek elnöki pozíciójába. Fontos azonban figyelembe venni az elnöki szerep sikerességéhez szükséges követelményeket is, az lehet sikeres elnök, aki:

1. megfelelő politikai kapcsolatokkal bír,
2. komoly szponzorációs vagy támogatói háttérrel képes vonzani, vagy biztosítani és
3. (sport)szervezési kompetenciákkal rendelkezik.

Míg az első két kritérium a források biztosításával kapcsolatos, addig a sportszervezési kompetenciák ugyan biztosíthatnak forrást, de leginkább a források célszerű felhasználásával kapcsolatosak. Abban az esetben, ha az adott elnök csak az első két kritériumnak felel meg, akkor a mindenkori befolyást gyakorló tagszervezetek könnyen megvezethetik és a sportág érdeke ilyen esetben könnyen sérül.

A szakszövetség feladata a sportág egészének érdekeinek a képviselése, ami a fentebb kifejtett mandátummal rendelkezők magas érdekérvényesítési képessége miatt sérülhet. Általában a legnagyobb, vagy a legsikeresebb klubok rendelkeznek komoly érdekérvényesítési

képességgel. Ugyan lehet, hogy mandátumuk nem szignifikánsan több a többi mandátummal rendelkezőnél, de sokszor a mandátumok érdekcsoportonként rendeződnek és az élklubok eredményeik által validálják a véleményünket. Abban az esetben azonban, ha a sportági irányítás a vezető klubok kezébe kerül, könnyen az adott klubok érdekeit kezdi érvényesíteni a sportág érdekével szemben. A sportteljesítménynek óriási előnye, hogy jól mérhető, vagy az óra, vagy az ellenfél teszi jól mérhetővé a teljesítményt. Ebből adódóan a sportági irányítás esetében a meritokrácia kell, hogy alapelveként szolgáljon. Ezt meglovagolva a vezető klubok rövid távú önérdeke a saját támogatásuk maximalizálása a többi klub támogatásának kárára, amelyet a korábbi teljesítmény különbséggel tudnak megindokolni. Látnunk kell azonban, hogy az ilyen fajta sportági irányítás csak ad hoc jelleggel követi a teljes sportág érdekeit. Rendszerszerűen azonban az történik, hogy az irányítási rendszer az éppen adott struktúra konzerválásán fáradozik, mivel a már meglévő hazai különbségeket erősíti azáltal, hogy a jobban teljesítőket nagyobb forrásokkal, míg a kevésbé jól teljesítőket kevesebb forrással támogatja. Érdekes módon egyébként pont a klubok anyagi támogatása nem feladata a sportági szakszövetségeknek, azonban számos sportági szakszövetségnél láthatjuk, hogy a szavazatmaximalizáló elnökség a sportágfejlesztési források komoly részét a klubok számára csatornázza azért, hogy a következő közgyűlésre a szavazatok támogatását bírja. A helyzet pikantériája a magyar sportágfejlesztésben, hogy általában pont ezek a klubok azok, akik nem rendelkeznek megfelelő apparátussal a támogatások megfelelő elszámolására, s ezért végül a szövetségeknek kell a klub által nem megfelelően felhasznált forrást visszafizetniük. A szituáció konzerválása azért is sikeres stratégia, mert a kialakult status quo-t fenntartja, azaz amíg komoly feszültség nem keletkezik, addig mindenkinek az érvei önigazolást nyernek. Sajnálatos módon a konzervált struktúra rendszerszerűen erodálja nemzetközi versenyképességét, mivel a hazai különbségek konzerválása a célja és így sem a tömegesítésben, sem az újszerűségben nem érdekelt.

Összességében véve a sportági szakszövetségek esetében fontos lenne a sportági érdeket erősíteni az alulról jövő, mandátummal rendelkező klubérdekkel szemben, amely rendszerszerűen vagy egy más vezetőtestület választási politikával lehetséges, vagy a fentebb már bemutatott képességekkel rendelkező erős elnökkel, aki elkötelezett a sportág egészének érdeke mellett.

4.4.1.3. Sportvállalkozások, klubok, egyesületek, szakosztályok szintje

Fontos distinkciót tenni a for-profit, azaz a profitorientált és a non-profit, vagyis nem profitorientált sportszervezetek között. Míg a sport alapvetően társadalmi jellegéből fakadóan a legtöbb esetben kifejezetten non-profit, sőt demokratikus szerveződésű, addig találhatunk kifejezetten profit orientált szervezeteket is. Alapvető céljaikban ezen szervezetek lényegesen különböznek, míg a for-profit jellegűek, azaz a sportvállalkozások alapvető célja a fogyasztói igények kielégítése nyereség elérése mellett, addig a társadalmi szerveződések esetében ez kifejezetten nem igaz, ők a sport, a sportolás miatt jöttek ugyanis létre. Azt is fontos megjegyeznünk, hogy bár de jure a sportvállalkozás, jogi formája alapján profitorientált, több esetben de facto csak egy vállalkezési formába kényszerített szervezettel találkozhatunk.

Sportszervezetek esetében tág értelemben ráadásul nem csak azokat a szervezeteket vesszük figyelembe, amelyek a sporttevékenységet szervezik vagy irányítják, hanem azokat is, amelyek a sporteseményeket szervezik, vagy a sporteszközöket tervezik, előállítják vagy értékesítik. Ebből a szempontból jól látható, hogy számos profitorientált sportvállalkozás létezik, nem korlátozható ez a hivatásos sportolókat szerződtetve fogyasztói igényeket nyereség elérése mellett kielégítő vállalkozásokra.

A hatályos sporttörvény is így fogalmaz „Sportvállalkozásnak minősül az a gazdasági társaság, amelynek a cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról szóló 1997. évi CXLV. törvény alapján a cégjegyzékbe bejegyzett főtevékenysége sporttevékenység, továbbá a gazdasági társaság célja sporttevékenység szervezése, valamint a sporttevékenység feltételeinek megteremtése egy vagy több sportágban” (2004. évi I. törvény a sportról 18. §)

A non-profit sportszervezetek esetében is probléma azonban, hogy csak addig fenntartható a pusztán sportszakmai fókusz, amíg külső finanszírozókat meg tudnak győzni arról, hogy az adott sportszervezeteket támogassák, vagy az állami vezetést arról, hogy a szervezetet konszolidálják. Napjaink hazai szabályozói környezetére jellemző az állami beavatkozás, kifejezetten igaz ez a sportra, és a fókuszban lévő sportszervezeti szinten pedig 2013-ban hat kiemelt fővárosi klubbal kötött szerződést a kormány, azok 2020-ig történő támogatásáról, amely adósság átvállalást, működési és fejlesztési támogatást és infrastruktúra fejlesztést is tartalmaz. Nagyon hasonló támogatásban részesíti egyébként Magyarország kormánya a 16 kiemelt sportágot, valamint a 16 felzárkóztatásban részesülő sportágot is, bár ezek nem közvetlen fókuszai fejezetünknek a választott elemzési szint miatt.

Ezekből tehát az következik, hogy azon sportszervezetek esetében, amelyek nem rendelkeznek stabil külső támogatókkal, vagy állami segítséggel a társadalmi jellegük mellett is a

sportszakmai és sportgazdasági célokra egyaránt fókuszáló, racionális gazdálkodást kell kialakítaniuk.

A sportszervezetek általános kis méretéből adódóan számos feladat esetében még specializálóról sem beszélhetünk. A hazai sportszervezetek általában több, generális tudással rendelkező alkalmazottal dolgoznak. A gazdasági és pénzügyi terület az, amelyik szinte minden sportszervezet esetében specialistákra van bízva, hiszen ennek a területnek a speciális ismeretei nélkül hamar finanszírozási vagy elszámolási problémákba ütköznek a sportszervezetek és így működésük veszélybe kerül. Jellemző azonban, hogy a sporttal kapcsolatos szervezési tevékenységet generalista sportszervezők végzik. A sportszervező feladatai között éppúgy szerepel egy esemény megszervezése, a sporteszközök beszerzése, a játékosok és edzők utazásának koordinálása, vagy az edzőtábor költségvetésének kialakítása.

A sportszervezetek esetében az elsődleges tevékenység általában valamilyen sporttal kapcsolatos tevékenység, amelyet sok esetben nem is a szervezet tagjai látnak el (ez a szabadidősportban és a sportirányításban általános, míg a hivatásos sportnak néhány esetben szerződéses anomáliák miatt áll fenn). A sportszervezetek maguk általában kis méretűek, emellett tipikusan lapos szervezetek, kevés hierarchiával és sok lelkes a sporttal valamilyen korábbi kapcsolatban álló nem specializálódott munkaerővel, akiket ráadásul számos önkéntes támogat. Míg a feladat kiosztás, a hatáskör és a felelősség a szervezettel szerződéses kapcsolatban lévőkkel jól szabályozható, addig az önkéntesek menedzselése kifejezetten homályos feladat (mivel a számonkérés érdemi lehetősége nélkül kell menedzselni őket).

A sportszervezetek esetén több tipikus szervezeti forma is működik, a sportszervezet jellege alapján.

Funkcionális szervezetre azok a sportklubok lehetnek példák, amelyek már kinőtték az informális struktúrát, de alapvetően egy profillal/sportággal rendelkeznek. Tipikusan ilyenek hazánkban a látvány csapatsportágak I. osztályának klubjait üzemeltető vállalkozások.

Sportszervezetek esetében divizionális szervezetenként tipikusan a nagy egyesületek működnek, ahol az egyes szakosztályok a divíziók.

Mátrix, projekt vagy tenzor szervezetek azonban nem jellemzők a szűken értelmezett sportszervezetek vizsgált szintjén.

Alapvetően két olyan funkció van, amely kulcsfontosságú mind a funkcionális, mind a divizionális sportszervezetek esetében, ezek a marketing és a pénzügyek. A tevékenységek esetén a pénzügyek fontosságát fentebb már röviden tárgyaltuk, a marketing fontossága azonban ugyancsak kiemelendő. A sportgazdasági célokra fókuszáló racionális gazdálkodás alapvető feltétele ugyanis a marketing szemlélet kialakítása és a marketing tevékenység

kivitelezése. A sportszervezetek kiadásainak fedezetére szolgáló bevételek megszerzése érdekében a fogyasztó orientált szemlélet rendkívül fontos, lehet a fogyasztó a néző, a tag, a helyi közösség vagy bármely más egyéb stakeholder, de ha a sportszervezet nem tudja meghatározni azt, hogy milyen érintettek számára milyen értéket teremt, akkor létjogosultságát nem tudja saját kezébe helyezni. (Stocker, 2012) Önmagában a sportszervezetek sporttal kapcsolatos célja ugyanis csak e két említett funkció helyes működése esetén tud kiteljesedni, mind a marketing, mind a pénzügyek kulcsfontosságúak és ezen a területen napjaink magyar sportszervezetei elég rosszul állnak. A sportvezetőknek sajnálatos módon csak kis része rendelkezik gazdálkodási szaktudással, míg azok akik nem rendelkeznek, különböző okokból nem alkalmazzák a sportgazdálkodási szaktudással rendelkezőket. Meg kell azonban jegyeznünk a vezetők felelősségét, ugyanis ha a szervezetük finanszírozási problémákkal küzd a sportvezetők felelőssége nem terelhető a környezeti tényezőkre. Azokban az esetekben, ahol az állam nem nyújt segítő kezet a piac hosszú távon ki fogja kényszeríteni a gazdálkodási szaktudást.

4.4.2. Felhasznált irodalom

1. 2004. évi I. törvény a sportról
2. Bakacsi Gy. (2006): *Szervezeti magatartás és vezetés*. AULA Kiadó, Budapest
3. Bakonyi T. (2004): *Civil álmom és politikai állam. Adalékok a civil sportszervezetek státuszának legújabb-kori politikatörténetéhez Magyarországon*. PhD Disszertáció. Semmelweis Egyetem
4. Boda Gy. (2008): *A vállalati gazdálkodás alapjai*. Budapesti Corvinus Egyetem
5. Chikán A. (2008): *Vállalatgazdaságtan*. AULA Kiadó, Budapest
6. Dobák M. (2006): *Szervezeti formák és vezetés*. Akadémia Kiadó, Budapest
7. Farkas F., Hadinger B., Szűcs P. (2007): *A menedzsment alapjai – Elméleti alapok*. PTE-KTK, Pécs
8. Nemes F. (2006): *Szervezet és Vezetés*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
9. Stocker M. (2012): *Tudásintenzív vállalatok értékteremtése*. PhD Disszertáció. Budapesti Corvinus Egyetem
10. Stocker M. (2014): *Sportági sportirányítás*, Magyar Sporttudományi Társaság Sport és Innovációs Bizottság Konferencia, Budapest, 2014.02.27
11. Zsoldos R. (2014): *Sportszervezetek Üzleti Modellje*. BCE Szakdolgozat.

4.5. Devianciák és erőszak a sportban (Gál Andrea)

Bevezetés

A deviáns, vagyis normasértő viselkedésformák klasszikus megjelenési formái közé a bűnözést, az alkoholizmust, az öngyilkosságot, a kábítószer-fogyasztást, valamint a mentális betegségeket sorolja a szociológia. Ezeken túl a deviancia problémakörébe egyéb társadalmi jelenségek is bekezelizálhatók, úgymint a prostitúció, a hajléktalanság, a dohányzás, vagy a vallási és szexuális devianciák. Nem véletlen tehát, hogy ezt az összetett kérdéskört a legtöbb, emberrel foglalkozó tudomány, illetve társadalomtudományi diszciplína érinti. Így a devianciára vonatkozóan tudományos megállapításokat tett és tesz a szociológián kívül többek között a biológia, az antropológia, a pszichológia, a szociálpszichológia, a filozófia, a politikatudomány, a gender (társadalmi nem) tanulmányok, a kriminológia, a pedagógia, és az orvostan is (Rosta, 2007).

A deviancia fogalmának meghatározásakor az érték és a norma terminusaiból kell kiindulni; előbbi a társadalom által közösen vallott kulturális alapelveket, utóbbi pedig, az ezekre épülő magatartási szabályt, viselkedésformát jelenti. Miután ezek koronként és társadalmakként, sőt egy társadalmon belül is különbözőek lehetnek, tartományuk pedig változhat, a normaellenes viselkedés definiálása sem egyszerű feladat. Rosta (2007: 37.) a normától eltérő, és a társadalom működésének szempontjából diszfunkcionális magatartásformákat a következőképpen határozza meg: „Deviáns magatartásnak nevezzük az ön- és/vagy közveszélyesnek tartott, a többségi társadalom által elítélt és intézményes reakciót kiváltó, mindenkor társadalmi normáktól eltérő viselkedést.”

A társadalmi élet különböző területein megjelenő devianciák a sport szférájában is – számos esetben speciális formában – fellelhetők (Földesi, Gál és Dóczi, 2010), sőt, a média erősödésével egyre inkább láthatóvá és feltűnővé válnak még azok számára is, akik egyébként kevésbé érdeklődnek e terület történései iránt. Miután a tradicionális közvélekedés a sportban való részvételt hagyományosan pozitív humán értékeket hordozó, személyiségépítő tevékenységnek tartja, sokakban csalódást kelthet, sőt a társadalom egy részét el is fordíthatják a sporttól mindazok a negatívumok, amelyekről ilyesformán tudomást szerez (Coakley, 1998). Emellett azt a meggyőződést is megrendítheti, miszerint a fiatalok szocializációjában a sport az egyik legjobb prevenció eszköz a deviáns viselkedések megelőzésében.

A sportban előforduló non-konform viselkedések vizsgálatában mérföldkőnek volt tekinthető 1983-as, valamint Hughes and Coakley 1991-es szisztematikus elemzése a témában; mindkét tanulmány a sportdevianciák teoretikai hátterével, valamint az egyes – főleg a sportolókhöz

kapcsolódó – normaellenes viselkedésformák kategóriáinak leírásával nyújtott kiindulópontot a további kutatásokhoz. A következő fejezetben áttekintjük azokat az elméleteket, amelyek a sportban jelentkező deviáns viselkedések magyarázataként szolgálhatnak, ezt követően pedig, olyan tipológiákat, melyek ezeket a jelenségeket különböző érvek és szempontok szerint csoportokba rendezik.

4.5.1. A sportban előforduló devianciák magyarázatai és típusai

A sportban előforduló devianciák elméleti háttérének tárgyalásakor olyan sajátosságokat is figyelembe kell venni, amelyek ebben a társadalmi alrendszerben más megvilágításba helyeznek bizonyos, a hétköznapi életben egyértelműen negatív jelenségeket. A sportban ugyanis számos olyan viselkedésformával találkozhatunk, amelyek ezen az alrendszeren kívül deviánsnak számítanak. Gondoljunk csak azokra a sportágakra, amelyek mozgásanyaga ütések, rúgásokat, lökéseket, ütközéseket tartalmaz, s melyek bizonyos határok között szabályosnak, azaz elfogadottnak minősülnek. Másodsorban azt kell figyelembe vennünk a sport területét vizsgálva, hogy a játék-, illetve versenyszabályok megszegése bizonyos szituációkban kívánatosá válik a jobb eredmény, a győzelem elérése érdekében. Nemcsak a sportoló van tudatában ennek – legyen rá bármennyire is jellemző a sportszerűség –, hanem a sporttársak, edzők, sportvezetők, illetve a nézők is szinte elvárják a kemény játékot, a taktikai céllal elkövetett szabálytalanságot, vagy éppen az olyan kockázatos viselkedést, amely a versenyző, illetve ellenfele testi épségét is veszélyeztetheti. Pozitív funkciók is társulnak tehát a devianciákhoz, a sportban ezek jelentősége még nagyobbnak tűnhet. A probléma ebben az esetben leginkább az, hogy nehéz meghatározni, hol húzódik a határvonal, az ún. kívánatos, és nem kívánatos devianciák között.

Hughes és Coakley (1991) más megkülönböztetést alkalmazott az alapján, hogy a sportoló viselkedése milyen módon hozható összefüggésbe a sport etikájával. Ebből kiindulva pozitív és negatív devianciákat különböztetnek meg; előbbieket a sport iránti túlzott mértékű elkötelezettségből, vagy az eredményesség miatti önfeláldozásból fakadnak (pl. veszélyes fogyókúra és súlyvesztés a versenysúly elérése/megtartása érdekében, a sérülés kockázatának vállalása, az extrém mértékű edzőmunka), míg utóbbiak a sportetikával való szembefordulást, annak megsértését jelentik (pl. az edzői utasítás semmibevétele). Hughes és Coakley elméletének fontos eleme az is, hogy a különböző sportágak, mint szubkultúrák szereplői maguk definiálják a túlzott konformitásból fakadó kívánatos (pozitív) és annak ellentétét, a nem-kívánatos (negatív) devianciák elemeit mindazokból, amelyek a sportban összességében

megtalálhatók. A pozitív és negatív normasértések közösen segítik a győzelmet, illetve a modern sport legfőbb céljának, a rekordoknak az elérését.

Smith (1983) a jégkorong és egyéb testi kontaktusokat fokozott mértékben tartalmazó sportokat vizsgálva azt állítja, hogy a szélesebb társadalom devianciáról alkotott felfogása is befolyásolja a tolerált, illetve elutasított normaszegések formáit a sport területén. Négy kategóriát alkotva tipizálta a sportban megjelenő devianciákat elméletének illusztrálásához. Az elsőbe azokat az erős testi kontaktusokat (brutal body contact) sorolta, amelyek egy adott sportág - jégkorong, ökölvívás, amerikai foci, rugby, bizonyos küzdősportok - szabályrendszere által legitimizált elemek. E sportágak népszerűségüket éppen annak köszönhetik, hogy a benne szereplők és a szurkolók számára a „kemény játék” természetessé, sőt, lényegi elemmé válik. A második kategóriát határvonalas erőszaknak (borderline violence) nevezte el Smith, és azokat a sportbeli aktusokat jelöli így, melyek bár már szabálytalanok, de mégis bizonyos esetekben elfogadottak, sőt kívánatosak a sportolók, edzők és a szurkolók részéről. Példaként a szerző azt az esetet hozza, amikor a küzdő felek azonos fizikai adottságokkal rendelkeznek, ezért a játékvezető engedélyezi a máskor egyébként szankciókkal (szabadrúgás, szabaddobás stb.) megfékezett, keményebb játékot. A következő kategóriába azok a viselkedésformák tartoznak, melyek a kvázi-bűncselekmények (quasi-criminal violence) elnevezést kapták, mert ezek nemcsak a sport szabályait, hanem a civil törvényeket is sértik. Smith illusztrációként azt a 2006-os esetet említi, amikor egy amerikai autóversenyen Michael Simko ütközése után kiugrott az autójából, odaszaladt az aszfalton veszteglő másik autóhoz, és egy rúgással kitörte annak szélvédőjét. A versenyautó pilótája, Don St. Denis kiszállt kocsijából, Simko után futott, majd a két versenyző egymásnak esett a pálya szélén. Végül a tipizálás utolsó kategóriájába azok a sportdevianciák kerültek, amelyek egyértelműen bűncselekményeknek (criminal violence) nevezhetők, hiszen sem a sport, sem a civil törvénykezés nem tolerálja őket. Ilyen volt Eric Cantona esete 1995-ben: a francia labdarúgó egy karate-rúgással torolta meg az ellenfél egy szurkolójának sértő bekiabálását. A focistát 9 hónapos eltiltást kapott, válogatottságát visszavonták, 20.000 angol font büntetést kellett fizetnie, emellett kéthetes börtönbüntetésre is ítélték. Smith tipológiájának kritikájaként Houlihan (2010) megjegyzi, hogy a négy kategória tartalma dinamikusán változhat a társadalmi környezet hatására; olyan cselekmények, amelyek korábban nem számítottak bűncselekményeknek, a szigorúbb törvényi szabályozás hatására a sportban is komolyabb szankcióval járhatnak, mint azt megelőzően.

Stebbins (1996) szerint a sportban megjelenő normaellenes viselkedések túlnyomó többsége olyan, specifikusan ebben az alrendszerben elfogadott tolerancia, amely nem tartozik a bűncselekmények kategóriájába (noncriminal tolerable deviance). Ezeket azért tolerálják a

nézők, szurkolók, mert valójában nem veszélyeztetik a „közmorált”, hasonlóan azokhoz a hétköznapi devianciákhoz (pl. alkalmi alkohol-, vagy könnyűdrog-fogyasztás, szexuális kihágások), amelyek – bár normaellenesek – mégis elfogadottak a nyugati kultúrákban. Stebbins úgy véli, hogy a sport tele van olyan „kívánatos” devianciákkal, melyek révén a sport izgalmasabb, élvezetesebb lesz, de ugyanakkor a társadalom működését nem veszélyeztetik. Ezzel szemben nem véletlenül borzolta fel a kedélyeket az a médiahír, mely arról tudósított, hogy hazánkban is terjedőben van a küzdősportok egy kíméletlen formája, az MMA (Mixed Martial Arts) csoportjába tartozó kettőrecharc, aminek során a felnőttek mellett fiatalok és gyermekek verekednek egymással, sok esetben brutális, komoly sérüléshez vezető módon (1). A sporttal kapcsolatos devianciák problémakörét alapvetően két fő dimenzió mentén lehet áttekinteni a sportban. Egyrészt, hogy itt milyen, a szubkultúrára sajátosan jellemző deviáns megnyilvánulások léteznek, másrészt, hogy a szélesebb társadalomban legáltalánosabb, súlyosan normaszegő viselkedések – melyek elkövetői és elszenvedői lehetnek sportolók, edzők, sportvezetők, szurkolók stb. – hogyan és milyen gyakorisággal fordulnak elő a sportba bekapcsolódóknál. Coakley (1998) szerint leginkább azért fontos megkülönböztetni a sport közben (on-the-field) történő devianciákat a sportközegen kívül esőktől (off-the-field, away-from-sport), mert más-más normarendszerhez kell őket viszonyítani, valamint eltérő okai és következményei vannak, illetve lehetnek.

Ha a sport különböző területeit nézzük, akkor elsősorban az élsport kap ebben a témában kiemelt figyelmet, hiszen a szabadidősportban, illetve az amatőr versenysportban még alapvetően a pozitív normák érvényesülnek (Földesi, Gál és Dóczi, 2010).

4.5.2. A sporttal kapcsolatos devianciák megjelenési formái

A főként sportszociológusok, sportpszichológusok által lebonyolított empirikus kutatások mindeddig leginkább a sportolói normasértésekre, illetve a szurkolói rendbontásokra fókuszáltak. Pedig ha minden olyan viselkedésformát figyelembe veszünk, amelyben jelen van az agresszió, az erőszak, a sportszerűtlenség, a károkozás, az önveszélyesség vagy a másik testi épségének veszélyeztetése, akkor lényegesen kiszélesíthetjük a sporttal kapcsolatos devianciák (sports-related violence, SRV) körét. A legteljesebb spektrumot Young (2010) munkájában találhatjuk, aki 18 kategóriát különített el e viselkedésformák részletes elemzésekor (1. táblázat). Ezek közös jellemzője, hogy szándékos fizikai erőszak által okozott sérüléshez, vagy károkozáshoz vezetnek, illetve, hogy az emberi jogokat sértik.

4/1. táblázat. A sporttal kapcsolatos devianciák megjelenési formái

Csoportos (szurkolói) erőszak	Sportolói agresszió
Szurkoló és sportoló közötti agresszió	A sportolók civilként elkövetett devianciái
A maszkulinitásból eredő agresszió	A női sportolók agresszív/erőszakos viselkedése
Önkárosítás	Sportolók megalázása („beavatási” szertartások)
Zaklatás, veszélyeztetés	Szexuális erőszak
A partner /házastárs, élettárs/ bántalmazása	Edzői fenyegetések
Szülői bántalmazás	Állatok elleni erőszak/ állatkínzás
Politikai jellegű erőszak/terrorizmus	Rasszizmus
A sportiparban dolgozók elleni bűncselekmények	A természeti környezet károsítása

Forrás: Houlihan, B. (2010): Sport and Society. 2nd edition. SAGE, Los Angeles/London/New Delhi/Singapore/Washington DC. p. 175.

A szurkolói rendbontások kategóriája azokat a nézőtéren, vagy a sportesemény helyszínén kívül történő deviáns eseményeket tartalmazza, amelyek személyi sérüléshez, szélsőséges esetben halálhoz, illetve a tárgyi környezet megkárosításához vezetnek. A jelenséget leginkább a futball-huliganizmussal lehet illusztrálni, bár más sportág – elsősorban labdajátékok – mérkőzésén is történt már ilyen jellegű szurkolói viselkedés. A futball-huliganizmust sokáig olyan „fertőző betegség”-nek titulálták, amely angol, vagy brit eredetű, de napjainkra ezt az állítást kutatásokkal részben megcáfolták. Williams és szerzőtársai (1984) például 30 országból 70 olyan médiahírt találtak az 1904 és 1983 közötti időszakból, amelyek szurkolói rendbontásokról tudósítottak, de nem voltak köthetők angol szurkolókhöz. Mára a futball-huliganizmus egyértelműen nemzetközi, vagy még inkább globális problémaként jelenik meg a média vagy az Internet hírei között, hiszen számos országból tudósítanak ilyen eseményekről. A szurkolói agresszió, a verekedések, a vandalizmus, illetve a rasszista megnyilvánulások a magyar labdarúgásban is okoznak problémát, főleg az 1980-as évektől kezdődően. Akárcsak külföldön, a jelenség hazánkban is ölthet politikai színezetet. Ilyen volt például 2008-ban a felvidéki Dunaszerdahely és a Slovan mérkőzése, ahol a Magyarország és Szlovákia közötti politikai feszültség adott okot a szurkolóknak a „balhézásra”.

Különös figuráknak számítanak a sporteseményeken azok a szurkolók, akik ruhában, vagy esetenként meztelenül beszaladnak a pályára. Az angol terminológia szerint streaker-eknek nevezett „sportrajongók” közül a leghíresebb Jimmy Jump, aki már több sportág versenyén is „képviseltette magát”.

Mint fentebb tárgyaltuk, a sportolói erőszak kategóriáján belül további tipológiák léteznek. Az agresszió megjelenése, főleg bizonyos sportágakban, természetes és elfogadott jelenség, vagyis egy tolerált deviancia, mely számos szituációban nélkülözhetetlen lehet az eredményességhez. Az erőszakos viselkedés, amivel viszont fájdalmat, sérülést, szenvedést okozhat a sportoló az ellenfelének, akár tettelesen, akár verbálisan, a nem-kívánatos normaszegések közé tartozik, azonban jó néhány sportágban ez is fontos eleme lehet a győzelmi taktikának. A közelmúltban elhíresült sportolói túlkapások közül nagy port vert fel Zinedine Zidane francia labdarúgó fejelése a 2006-os labdarúgó-világbajnokság döntőjében, amely azonban nem a labdára, hanem olasz ellenfele, Marco Materazzi mellkasára irányult. Ugyanakkor említhetnénk olyan „harapós” sportolókat is, mint az ökölvívó Mike Tyson, vagy a labdarúgó Luis Suarez.

Azt, hogy a sportban jelen vannak ezek az „eszközök”, vagyis lehet „ütni és ütve lenni”, illetve, hogy az erőszak alkalmas konfliktusmegoldásra, már a sportszocializáció során megtanulják egyes sportágak fiatal versenyzői (Coakley, 1989; Coakley and Donally, 2004). Érdekes aspektusa ennek a kérdésnek a nemek közötti különbség; míg ugyanis korábban az agresszió, az erőszak és a veszélyek vállalása a férfiaság koncepciójához tartoztak, napjainkban a női sport fejlődése révén a hölgyek sportjában is egyre inkább teret nyert a „kemény játék”.

A sportolók ellen irányuló szurkolói erőszak nem csak csoportos támadásban keretében történhet, mint ahogy az egykori világelső teniszezőt, Szeles Mónikát is egy „magányos” Steffi Graf-rajongó szúrta hátba több ezer néző előtt egy mérkőzés két játéka közötti pihenőidőben. A 2014-es brazil labdarúgó - világbajnokságon pedig, arra a kolumbiai Andres Escobarra emlékeztek, akit hazájában húsz évvel korábban egy parkolóban lőttek agyon, miután szintén egy világbajnoki mérkőzésen öngólt vétett, és ezzel kiejtette csapatát a további küzdelmekből. A sportolók erőszakos viselkedése a sportesemény helyszínén kívül is jelentkezhet, ezek száma azonban elhanyagolható az azon belül történetekhez képest, így kevésbé tárgyalják őket. A Houlihan (2010) által hozott illusztráció valóban az egyik legismertebb ilyen eset: az 1990-es években az amerikai műkorcsolyázónő, Tonya Harding úgy kívánta ártalmatlanná tenni potenciális ellenfelét, Nancy Kerrigant, hogy szét akarta veretni annak térdét egy felbérelt támadóval.

Gender-aspektusokra épül mind a bűncselekményekbe, erőszakos aktusokba keveredő férfisportolókhöz, illetve az agresszívan viselkedő női versenyzőkhöz rendelt két deviancia-

kategória. Előbbi kapcsán főleg a maszkulinitást és az erős, sportos fizikum kihasználását, utóbbihoz pedig, a hagyományosan férfias sportágakban szereplő nők agresszív, néha erőszakos fellépést kapcsolja Houlihan (2010). Kétségtelen, hogy például az ökölvívás legális teret enged arra, amire egyébként a társadalmi tradíciók nem: a nők ütészívására.

A sportolók önkárosító viselkedésformái között elsőként a különböző, az emberi szervezet rövidebb-hosszabb időtávon belül károsító doppingerek használatát kell megemlíteni. Ezek részletes tárgyalására e fejezeten belül nem kerülhet sor, de kétségtelen, hogy a modern sport egyik legnagyobb problémájával állunk hosszú ideje szemben. Bár e szerek használatának veszélyeit maguk a sportolók is ismerik, mégis a győzelem, a világrekord, az elismerés érdekében sokan vállalják a doppinghasználattal járó kockázatokat. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról sem, hogy a tiltott teljesítmény-fokozásban számos esetben az edzők, sportvezetők, sportorvosok is közreműködnek. Az önkárosító magatartások közé soroljuk még, mint korábban említettük, a saját test kizsákmányolását, úgymint a drasztikus fogyókúrát, a folyadékmegvonást a versenysúly elérésének érdekében, vagy a sérüléssel, betegséggel történő versenyzést. Emellett meg kell említenünk, hogy a rendszeres alkohol- vagy drogfogyasztás a sportolók életében is szerepet kaphat. Az öngyilkosság, mint az önkárosítás legszélsőségebb formája olyan visszavonult sportolónál lehet problémamegoldó stratégia, kiknek a civil életbe való visszailleszkedése, vagyis reszocializációja sikertelen.

A devianciák következő kategóriájába tartozó viselkedésformák éppen a sportkarrier másik pólusán, vagyis annak kezdetén jellemzőek. Az ún. beavatási szertartásokon – amelyek eredete az oktatási intézményekhez, a kollégiumokhoz, illetve a katonasághoz köthető – számos sportoló átesik életében, jó vagy kellemetlen emlékeket őrizve róla a későbbiekben. Ezek az aktusok ugyanis lehetnek tréfásak és kíméletesek, mint például amikor egy, az idősebbek által kitalált vicces feladatot kell az újoncnak megoldani, de lehetnek kegyetlenek és erőszakosak is, amikor a többiek célja egyértelműen a fiatal sportoló megalázása. Ha pedig az újonc ellenáll, számos esetben mértéktelen, vagy kegyetlen verés a büntetése

A sportolók zaklatásának, fenyegetésének több változata is lehet. Ilyen például, amikor a sportvezető, a menedzser, esetenként éppen az edző, visszaélve pozíciójával és hatalmával, szexuális vagy egyéb céllal zaklatja, esetleg zsarolja sportolóját. Egy versenyre való kijutás, az utazó csapatba való bekerülés, vagy egyáltalán a játéklehetőség megadása lehet a „jutalma” annak, ha a versenyző (túlnyomórészt, de nem kizárólagosan, nő) enged felettese akaratának. A sportolókat, különösen az ismert sztárokat a sporton kívüli közegből is érheti fenyegetés, ilyen esetben például egy fanatikus szurkoló vagy rajongó zaklathatja őket.

A fiatal, vagy felnőtt sportolók szexuális zaklatásának kategóriája szoros összefüggést mutat az előző típussal; Houlihan (2010) azzal indokolja különválasztását, hogy a napjainkra egyre több olyan eset kerül a nyilvánosság elé, amelyben idősebb, esetenként már visszavonult versenyzők fedik fel ilyen jellegű, fájdalmas titkaikat. Az elkövető ebben az esetben is leginkább a pozíciójával visszaélő sportvezető, edző, vagy a sportolót körülvevő szakemberek egyike.

Csakúgy, mint az előző három kategória, a partner, vagy a házastárs zaklatása is döntően a férfiak által elkövetett deviancia. A jelenség nyilván összefügghet a sport által felerősödött maskulinitással, mely aztán a női partner elleni erőszakos aktushoz vezethet, főként a sportoló frusztrált pszichés állapotában, például egy vereség után

Az edzők, sportvezetők devianciái közül a legnagyobb figyelmet azok az esetek kapják, amelyek során a sportszakemberek erőszakkal kényszerítik tanítványaik az általuk tervezett edzőmunka elvégzésére, illetve amikor agresszív viselkedésre tanítják őket. Ez különös jelentőséggel van a gyermek-, vagy fiatalkorú sportolók esetében, hiszen ők még védtelenebbek az ilyesfajta edzői módszerekkel szemben. Emellett az edző sok esetben második apjává/anyjává válik tanítványának – különösen, ha hosszú ideig dolgoznak együtt, egészen fiatal kortól kezdve –, akire a sportoló példaképként tekint. Különös jelentősége van tehát a sportszakemberek humánus, erkölcsileg és etikailag megkérdőjelezhetetlen viselkedésének, hiszen ennek hiányában tehetséges gyermekeket taszíthatnak el a sport közegétől.

A sportra történő nevelés folyamatában kiemelt szerepet kap a család, hiszen a szülők sport iránti attitűdje döntően meghatározó abban, hogy a gyermek életében hol szerepel majd a sport. Az első sportágit a legtöbb esetben a szülő választja gyermekének, de a fiatal sportban maradásában sem kevésbé fontos a szerepe az édesapának és/vagy édesanyjának. A szülők deviáns viselkedései, úgymint a gyermek fizikai, esetleg verbális erőszakkal történő kényszerítése egy sportágra, büntetése az esetleges eredménytelenség esetén mind-mind olyan negatív aktusok, melyek nem pótolhatják a belső motiváció hiányát. A túlzott szülői kényszer háttérben nem egy esetben az áll, hogy az apa vagy az anya a saját elmaradt sportsikereit szeretné a gyermeke eredményességével kompenzálni – ezt nevezi a szakirodalom deprivációs hipotézisnek (McPherson et al., 1989). Szintén rossz hatással lehet a gyermek sportteljesítményére a szülők sportszerűtlen, agresszív viselkedése az edzéseken, versenyeken, mérkőzések előtt, közben, vagy azok után.

Feltehetően a jövőben, hazánkban is több újságcikk, esetleg tudományos jellegű munka foglalkozik majd azokkal, az egyre népszerűbb küzdősportokkal, amelyek brutalitásukat tekintve vére menőnek nevezhetők, s melyeket Houlihan (2010) egy kategóriában említ olyan állatviadalokkal, ahol a küzdelmek az egyik kutya, vagy éppen kakas haláláig tartanak. Előbbire

már korábban utaltunk, a ketrecharcokat hozva fel példának, ahol a kemény testi kontaktusok nem egy esetben vezetnek súlyos sérüléshez.

A politika és a különböző ideológiák mindig is jelen voltak a sport világában, és sajnálatos módon több esetben tragikus eseményekhez vezettek a Pierre de Coubertin báró által magával a békével egyenlősített sportban. Az 1936-os berlini olimpia Adolf Hitler nemzeti szocializmusát propagálta, az 1968-as mexikói játékokon a feketék jogaiért emelte fel ökölbe szorított kezét a dobogón álló két színes bőrű, amerikai atléta, az 1980-as moszkvai és a négy évvel későbbi, Los Angeles-i olimpiai bojkott is két politikai ideológia összecsapásáról szólt. Közvetlen emberáldozattal járó terroreseményektől sem mentes a sport történelme: az 1972-es müncheni olimpián 11 izraeli sportoló vált a Fekete Szeptember nevű palesztin szervezet által elkövetett merénylet áldozatává. Tragédia szabadidősport-rendezvényen is történt már: 2013-ban a Boston Marathon-on, a cél közelében két merénylet robbantott bombát, megölve ezzel három embert és megsebesítve több, mint százat.

Ilyen káros ideológia a rasszizmus is, amely a sportban már többször, többféle formában jelentkezett. Rasszista megnyilvánulások származhatnak a sportolóktól, edzőktől, sportvezetőktől, szurkolóktól és sportkommentátoroktól is, és elsősorban a színes bőrű sportolókra irányulnak, terjedésük pedig, részben összefüggésbe hozható a migráció erősödő folyamatával. Rasszista vagy xenofób (idegengyűlölet, idegenektől való félelem) aktusokról elsősorban a labdarúgás kapcsán értesülünk, éppen ezért lépett fel elsőként világméretű antirasszista kampánnyal a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség (FIFA). A „Mondj nemet a rasszizmusra” feliratú molinók állandó tartozékai lettek a nemzetközi futball-mérkőzéseknek, legutóbb a 2014-es labdarúgó-világbajnokságokon láthattuk ezeket. Egyes esetekben maguk a sportolók tesznek a legtöbbet a rasszizmus ellen: Dani Alves brazil labdarúgó a Villareal – Barcelona spanyol bajnoki mérkőzésen éppen egy szögletűgés elvégzéséhez készülődött, amikor egy néző bedobott mellé egy banánt, amely a rasszizmus egyik jelképének számít hosszú idő óta. Alves azonban, ahelyett, hogy felháborodott volna, meghámozta a banánt, beleharapott, majd teli szájjal elvégezte a sarokrúgást. Ezzel egy pillanat alatt az antirasszizmus jelképévé változtatta át a banánevést, mozdulatát a világhálón számos sporttársa utánozta.

A sportszergyártásban, sportruházat-készítésben dolgozók kizsákmányolása, mint sporttal kapcsolatos deviancia a globalizációnak köszönhetően vált igazán közismertté, legfőképpen az 1990-es években indult Nike sportruházat-gyártó multinacionális cég elleni kampány révén. A szegény országokban alacsony fizetésért, néha éhbérért dolgoztató vállalat, amely gyermekeket is alkalmazott, sokszor méltatlan körülmények között adott munkát olyan országokban, mint

Malajzia, vagy Indonézia. Az anti-Nike tüntetők ezért a cég „Just Do It” („Csak csináld!”) jelszavát „Just Pay It”-re („Csak fizesd”!) változtatták transzparensen.

Houlihan (2010) a devianciák utolsó kategóriájába a környezet sporttevékenység általi károsítását sorolja. Ide tartozik, ha valaki sport közben szennyezi, rombolja a természetet, de az utóbbi években nagy hangsúlyt fektetnek a sportlétesítmények építésének, illetve a sportesemények rendezésének környezetbarát szabályozására. Így például a Nemzetközi Olimpiai Bizottság az olimpia-rendezésre beadott pályázatoknál ezt is döntő szempontként kezeli.

A 18 kategória elemzése során nem került említésre napjaink sportjának egyik megméltatója, a fogadási csalás és megvesztegetés, melynek során a játékosok, sportszakemberek, játékvezetők bizonyos összegek ellenében az előre megbeszéltek szerint alakítják a mérkőzés eredményét. Napjainkra világméretűvé vált a szervezett bűnözés e formája, melyben óriási összegek cserélnek gazdát. A korrupció, vagyis sportnyelven szólva a bundázás elsősorban a labdarúgást fertőzte meg, de más sportágban is feltűnt már a jelenség.

4.5.3. A sport szerepe a deviáns viselkedések megelőzésében

Különösen fontos hangsúlyozni, hogy a sport elsősorban nem a terepe a deviáns megnyilvánulásoknak, hanem éppen ellenkezőleg: hatékony prevenciós eszközként szolgálhat azok ellen. Ezt a funkcióját elsősorban annak köszönheti, hogy alapvetően pozitív vonásokat épít be a személyiségbe, másrészt értelmes és kontrollált tevékenységgel tölti meg a fiatalok szabadidejét. A sporttevékenységnek azonban nem minden formája védi az ifjakat a devianciák ellen. Főleg azok nem, ahol az erőszakmentesség filozófiája, az önbecsülés és mások tisztelete, az önkontroll szerepe, valamint a felelősségtudat nem kap jelentőséget, viszont a fizikai erővel való visszaélés lehetősége fennáll. Nem a sport mozgásanyaga, hanem a hozzáadott szellemi tudás és a nevelés folyamata döntheti tehát el, hogy milyen irányba fejlődik a gyermekek normákkal kapcsolatos viszonya. Mindez megerősíti a fiatal sportolókkal foglalkozó edzők, oktatók pedagógiai felelősségének jelentőségét.

4.5.4. Felhasznált irodalom

1. Atkinson, M., Young, K. (2008): *Deviance and Social Control in Sport*. Human Kinetics, Champaign, IL.
2. Coakley, J. J. (1989): *Media coverage of sports and violent behavior: an elusive connection*. *Current Psychology: Research and Reviews*. 7 (4). 311-330.
3. Coakley, J. J. (1998): *Sport in Society. Issues and Controversies*. 6th edition. McGraw-Hill, Boston/Burr Ridge/Dubuque/Madison/New York/San Francisco/St. Louis. 144-178.
4. Coakley, J. J., Donnelly, P. (2004): *Sports is Society: Issues and Controversies*. McGraw-Hill Ryerson, Toronto.
5. Földesiné Sz. Gy., Gál A., Dóczy T. (2010): *Sportszociológia*. SE TSK, Budapest. 127-144.
6. Houlihan, B. (2010): *Sport and Society. A Student Introduction*. 2nd edition. SAGE, Los Angeles/London/New Delhi/Singapore/Washington DC. 174-204.
7. Hughes, R., Coakley, J. J. (1991): *Positive deviance among athletes: The implications of overconformity to the sport ethic*. *Sociology of Sport Journal*, 8, 307-325.
8. McPherson B. D., Curtis, J. E., Loy, J. W. (1989): *The Social Significance of Sport*. Human Kinetics Books, Champaign, Illinois.
9. *Oltári botrányt kavart a gyermek-ketrecharc*. <http://www.sport.hir24.hu> Letöltés: 2014. 07. 05
10. Rosta A. (2007): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Loisir Könyvkiadó, Budapest-Piliscsaba.
11. Stebbins, R. (1996): *Tolerable differences: Living with deviance*. McGraw-Hill, Whitby, ON.
12. Smith, M. D. (1983): *Violence and Sport*. Butterworths, Toronto.
13. Williams, J., Dunning, E., Murphy, P. (1984): *Hooligans Abroad: the Behaviour and Control of English Fans in Continental Europe*. Routledge & Kegan Paul, London.

5. MIGRÁCIÓ ÉS TÁRSADALMI MOBILITÁS A SPORTBAN (ÁCS PONGRÁC, LACZKÓ TAMÁS)

Bevezetés

A szociológia tudományának vizsgálati körébe két típusú, egymástól jelentősen eltérő társadalmi mozgás tartozik. Az egyik a népesség térbeli, a másik a társadalmi ranglétrán történő helyváltoztatást vizsgálja. Az első jelenség-együttest migrációnak, míg a másodikat társadalmi mobilitásnak nevezik. A sportnak mindkét jelenség alakulásában számottevő szerepe van, illetve elmondható, hogy ezek a mozgások fokozottan jelen vannak a sport világában.

5.1. Migráció a sportban

Az elsősorban lakóhely változtatáson alapuló migrációnak számos típusa van, amelyek a sportban is egyértelműen azonosíthatók és fontos jelentőséggel bírnak. A helyváltoztatás iránya alapján megkülönböztetnek bevándorlást¹² vagy kivándorlást¹³, illetve országhatáron belüli (belföldi sportolói vándorlást) valamint országhatár(ok)on átívelő (külföldi sportolói vándorlás), időtartam alapján pedig hosszú távú¹⁴ és rövid távú¹⁵ vándorlást, valamint ingázást¹⁶ (Andorka, 2006, Ács, 2009).

A migráció a modern sport kialakulásával párhuzamosan már a XX század első felében megjelent a sport - elsősorban a versenysport - területén. A korábbi időszakok lassú bővülése után az elmúlt három évtizedben nagyon dinamikus növekedett mind a vándorlásban résztvevő sportolók és egyéb sportszakemberek száma, mind a sportolói migrációban érintett országok és régiók köre. A növekedés ütemét jól modellezik a világ legkedveltebb sportágában a futballban tapasztalható migrációs adatok¹⁷. Ezek alapján 2013-ban 12-szer több futballista játszott hazáján kívüli országban, mint 1993-ban és több mint 101-szer annyian, mint 1973-ban.

¹² A sportolói bevándorlásról akkor beszélünk, ha valamely külföldi sportoló sportolási célból valamely hazai egyesület színeiben az országhatáron belül sportol.

¹³ A kivándorló sportolónak azokat a hazai sportolókat nevezzük, akik a sporttevékenységüket külföldön végzik.

¹⁴ Hosszú távú sportolói vándorlásról, akkor beszélhetünk, ha a sportoló a sportolási tevékenysége miatt legalább egy évre elköltözik - lakhelyet vált - egy másik településre, vagy egy másik országba.

¹⁵ A rövid távú sportolói migráció jelentkezik, ha valamely sportoló egy évnél nem hosszabb időre egy másik egyesületben, településen sportol.

¹⁶ Az a fajta sportolói vándorlás más településre, vagy országba, amely nem jár együtt lakóhely változtatással. Fajta a napi, vagy heti ingázás.

¹⁷ Football Player Transfers adatai alapján (<http://www.tableausoftware.com/public/gallery/football-player-transfers>), saját számítás.

A sport területén tapasztalható megnövekedett migrációt a következő tényezők kiemelten befolyásolták:

- A sport, azon belül kiemelten a versenysport, üzleti logika alapján működtethető területté vált (a sport elüzletiesedésének jelensége), amely egyre hatékonyabb szervezeti és feltételrendszerben, egyre sikeresebb válaszokat ad a felmerülő (sport)piaci kérdésekre. A sportpiac növekedési ütemét mutatja - sok más lehetséges mutató mellett – a világ futballjában fizetett transzferdíjak növekedése, mely szerint 1993-hoz képest 20-szorosára, 1973-hoz képest pedig 676-szorosára emelkedett napjainkra az átigazolásokért fizetett összeg.
- A sportmigráció egyik magterületét jelentő Európában, szinte teljesen megszűntek az adminisztrációs korlátok a lakóhely változtatás és a munkavállalás előtt az Európai Unió létrejöttével.
- Bosman belga futballista pere, amely 1995-ben zárult az Európai Bíróságon. Az itt hozott határozat alapján eltörölték a lejárt szerződésű sportolók transzferdíját, illetve az idegenlégiósok számát korlátozó szabályokat az Európai Unió területén. Minden fizetett sportolóra ezután uniós munkavállalóként tekintenek, akiket tilos negatívan megkülönböztetni állampolgárság alapján.
- Jelentős földrajzi különbségek tapasztalhatók országok és régiók sportszakmai és sport infrastrukturális színvonala között.
- Jelentős területi különbségek a hasonló sportteljesítménnyel megszerezhető jövedelmek között.
- A közlekedési infrastruktúra fejlődése és az olcsóbb utazási alternatívák térnyerése (pl. fapados repülőjáratok elterjedése).

A sportolói vándorlásban elsősorban a magasan képzett, vagy tehetségesnek ítélt játékosok és szakemberek vesznek részt. A migráló sportolók főként a 15-39 éves korosztályból kerülnek ki, míg a szakembereknél ez sokkal szélesebb életkori spektrumot jelent. A kivándorló sportolóknak Maguire a következő típusait fogalmazza meg: úttörő¹⁸, zsoldos¹⁹, letelepedő²⁰, nomád²¹ és visszatérő²² (in: Földesiné, Gál, Dóczy 2010). Ezek a kategóriák sok esetben átfedik egymást, így egy sportolóra több típus is igaz lehet. A vándorlás legfőbb indokai közé tartoznak

¹⁸ Megismerttet egy sportágat az adott országban.

¹⁹ Pénzorientált, rövid távú elkötelezettség.

²⁰ Hosszú távú sportolói vándorlás.

²¹ Világpolgár szemléletű.

²² A karrier befejeztével visszaköltözik hazájába.

az anyagi természetű és a sportszakmai (pl. erősebb bajnokság, kedvezőbb edzéslehetőségek, stb.) okok. A fő visszatartó erők közé sorolják a megszokott társadalmi kötelekekből történő kiszakadást, az ismeretlen kultúrát és az idegenellenességet. Az országok közötti sportolói migráció fő irányai az esetek többségében egybeesnek az általános migráció fő irányaival. A sportolói vándorlás legfőbb célterületei napjainkban az Európai Unió, az Észak-Amerikai kontinens és a Közel-Kelet országai, míg a legjelentősebb küldő területek a Kelet- és Kelet-Közép Európai régió, a Dél-Amerikai, az Afrikai és a Kelet-Ázsiai területek országai. A határokon belüli vándorlás is főként a gazdaságilag prosperálóbb területek irányába történik, de itt gyakrabban fordul elő, hogy gazdaságilag kevésbé erős, de sportszakmailag az adott sportágban magas színvonalat biztosítani tudó települések is célterületté válnak (pl. Pécs a női kosárlabdában).

A küldő területek és országok számára általában negatív következményekkel jár a sportolók és a szakemberek elköltözése. A hazai sportélet szakmai színvonala és a sportpiac sikeres működtetésének lehetőségei csökkennek az elvándorlással (pl. az alacsonyabb színvonallal, a nemzetközi sikerek elmaradásával, vagy az eladható sztárok hiányával, stb.). Gyakran problémát jelent, hogy a szakemberek hazai körülmények között összegyűjtött ismereteivel konkurenciát nevelnek ki a hazai sportolók számára. A fogadó területek számára előnyös, hogy már kész éljáterkosokat kapnak, illetve olyan szakmai ismereteket, amelyek sikeresebbé tehetik az adott sportágat. Ezek mellett a nemzeti válogatotat is erősíthetik az állampolgárságot megkapó sportolók. Negatívumként az utánpótlás nevelés nehézségeit említik, mivel a sok külföldi játékos között nehezebb érvényesülni a fiataloknak (Gál, Molnár, 2008, Ács, 2009, Földesiné, Gál, Dóczi, 2010).

5.2. Migráció a magyar sportban

A külföldi sportolói migrációban hazánk egyszerre jelentős küldő és fogadó ország is. A hazai sportolók külföldre történő vándorlása nagyobb tömegben az 1990-es évek kezdetétől jelent meg. A korábbi évtizedekben a hazai kormányok tiltották a külföldi sportolást, így azokat, akik ezt választották az országot elhagyó disszidenseknek tekintették (főként a 50 és 60—as években). A helyzet a 80-as évek közepén enyhült, amikor a Los Angelesi Olimpiai Játékok kompenzálásáért megengedték néhány élsportolónak a külföldre igazolást. Az utóbbi két évtizedben, hazánkban is jelentősen emelkedett a külföldre irányuló vándorlás valamely formáját választó sportolók száma. A hazánkban is elsőszámú sportnak számító futball esetében 2003-hoz képest háromszor, míg 1993-hoz képest ötször annyian sportolnak 2013-ban külföldi egyesületben magyar labdarúgók. Leggyakrabban a csapatsportágakban (mint labdarúgás,

vízilabda, kézilabda), de az egyéni sportágakban is egyre jellemzőbb a külföldi klubok színeiben történő versenyzés (pl. asztalitenisz, tenisz, sakk, stb.).

A hosszú távú migrációban résztvevők közé főként az élsportolók, a kiemelt tehetségnek számítók, valamint a szakmailag elismert edzők tartoznak, akik a szokásosnak tekinthető országoknál távolabbi területekre, esetenként más földrészekre költöznek (pl. USA-ba, Spanyolországba, stb.). Ők általában életvitel szerűen élnek a fogadó országban és a klubjuk edzéseit látogatják, vagy irányítják. Ők tekinthetők profiknak, akik a pénzszerzés mellett sportszakmai célok miatt is választanak másik országot. A magyar élsportolók külföldi migrációs potenciálja²³ 23,4 és 28,8% közötti arány volt 2009-ben (Ács, 2009)

A rövidtávú migráció leggyakrabban az alacsony osztályokban figyelhető meg. Itt a sportolók többnyire pénzszerzés céljából mennek külföldre sportolni, illetve a volt „elit sportolóink” külhonban fejezik be aktív pályafutásukat. Ennek a tevékenységnek kilométerben kifejezhető gazdaságossági határa is van, mivel ezek a sportolók csak a mérkőzéseiket játsszák le külföldön, őket nevezhetjük, ingázóknak is. A sportolók elbeszélései alapján ez a távolság egy kb. 1500 km sugarú körben becsülhető meg. A hazai sportolók leggyakrabban a szomszédos Ausztria vagy Németország városaiban sportolnak, és itt alacsonyabb osztályban is - a hazai viszonyokhoz képest - stabil és magas jövedelemhez jutnak.

Hazánk fogadó országgént is megjelenik a nemzetközi sportolói vándorlásban. Nagyobb létszámban a csapatsportágakba érkeznek külföldi sportolók, de vannak már olyan egyéni sportágak is, amelyek az adott szakág világelitjéből igazolnak játékosokat, vagy szakembereket (pl. tollaslabda, asztalitenisz). Az országok köre ahonnan a külföldi sportolók érkeznek, egyre összetettebbé válik. Legnagyobb tömegben a szomszéd országokból és Kelet-Európából érkeznek hozzánk sportolók (főként a csapatsportokban), de ma már szinte minden földrészről (Afrikából, Ázsiából, Amerikából) regisztrálhatunk hazánkban élő sportolót, vagy szakembert. Némileg újdonságnak tekinthető tendencia a fejlett országok élsportolóinak hazánkban való nagyobb számú megjelenése főként kézilabdában és kosárlabdában. A Magyarországra érkező külföldi sportolók fő motivációi közé tartozik a jövedelemszerzés, valamint az, hogy jó ugródeszskának tekintik hazánkat a fejlettebb országok irányába.

A belföldi sportolói migráció a legrégebbi és legnagyobb sportolói létszámot érintő vándorlás hazánkban. Ez a forma erősen sportágfüggő, hiszen vannak olyan sportágak, ahol ez teljesen elmarad, míg vannak olyanok, ahol a lakóhely változtatás sok tehetséget és élsportolót érintő

²³ Migrációs potenciál egy ország népességének vagy valamely kisebb társadalmi csoportjának térbeli elmozdulási szándékainak mértékét fejezi ki.

folyamat. Ezek leginkább azoknak a sportágaknak az elit bajnokságaira jellemző, ahol jelentős pénzmozgás realizálódik (különösen a Társasági Adó sportban történő megjelenése óta), mint a futball, kosár-, kézi-, vízilabda és a jégkorong. A belföldi sportolói migráció fő mozgató rugói közé tartoznak az anyagi megbecsülés mellett, a sportszakmai kihívások is. A fő fogadó települések közé tartoznak azok, amelyek a stabil gazdasági és társadalmi háttér mellett az adott sportágban szakmai szempontból is magas színvonalat képesek nyújtani (pl. Budapest, Győr, Szeged, Veszprém, stb.). A magyar sportolók nagy tömegét érinti az ingázás típusú helyváltoztatás, amely a csapatsportágaknál az alacsonyabb ligákra, míg az egyéni sportágaknál a teljes bajnoki rendszerre jellemzők (Gál, Molnár, 2008, Ács, 2009)

5.3. Társadalmi mobilitás és a sport

Azt a jelenséget „amikor az egyén vagy a család társadalmi helyzete megváltozik” társadalmi mobilitásnak nevezik (Andorka, 2006). A társadalmi mobilitást leggyakrabban a foglalkozási helyzet alapján vizsgálják, amely mellett fontos terület lehet még az anyagi/jövedelmi helyzetben, az iskolai végzettségben, vagy a társadalmi megítélésben történő változás is. A társadalmi mobilitás iránya alapján lehet vertikális²⁴ vagy horizontális, idősíkja alapján pedig nemzedékek közötti²⁵, valamint nemzedéken belüli²⁶. A társadalmi mobilitás vizsgálatához fontos ismerni, hogy a társadalmi helyzetet milyen tényezők alapján határozzák meg. A sport mobilitással kapcsolatos értelmezéseiben gyakran használt bourdieu-i modell szerint a magasabb társadalmi státusz betöltéséhez gazdasági, kulturális (tanulmányok és műveltség) illetve szociális (társadalmi kapcsolatok) területeken kell úgynevezett tőkével rendelkezni. Az adott státusz betöltéséhez mindhárom tőkének társadalmilag elvárt szinten kell jellemzőnek lennie az egyénre.

A sport napjainkban is egy olyan terület, amely hozzájárulhat, illetve közvetlenül segíthet az egyén társadalmi ranglétrán történő felemelkedésében. A sport, mint közvetlen mobilitási csatorna főként az élsportozóhoz kapcsolódik. A hivatásos sportolók²⁷ sportkarrierjük előrehaladtával gyakran sokkal kedvezőbb anyagi és társadalmi presztízsű helyzetbe kerülnek, mint életpályájuk kezdetén. Az, hogy ez a felfelé irányuló mobilitás milyen mértékű és mennyire tartós lehet, az az egyéni sportsikerek mellett a következő társadalmi tényezőktől is függ:

²⁴ Így beszélhetünk felfelé, vagy lefelé irányuló mobilitásról.

²⁵ A társadalmi helyzet megváltozása a szülők pozíciójához képest pl. fizikai munkás szülők gyermeke országos sportszövetség vezetője lesz.

²⁶ Az egyén életpályájának kezdetéhez képest történik változás.

²⁷ Azok a sportolók, akik a sporttevékenységet hivatásszerűen űzik és az a megélhetésüket biztosítja.

- Milyen az adott sportág népszerűsége, média kompatibilitása, nézettsége.
- Mennyire kerül a politika fókuszába az adott sportág, hogyan kívánja hasznosítani a sportot a politika (pl. nemzeti öntudat erősítésére, stb.).
- Milyen társadalmi beágyazottsága, nemzeti tradíciói és bázisa van a sportágnak az adott országban.
- Mennyire nyitott²⁸ a sport világa az adott országban (Hazánkban az utóbbi két évtizedben egyértelműen zártabbá vált a sport területe. A fiatalok sportkarrierjében egyre elengedhetlenebb a szülők/támogatók anyagi segítsége, amelynek hiánya egyre inkább kizárja a fiatalok kedvezőtlenebb helyzetű csoportjait az élsportból).
- Milyen a gazdasági háttér az adott országban, amely befolyásolja a sportág kínálati és keresleti lehetőségeit is.

A sportkarrier által történő társadalmi mobilitásra sok kiemelésre érdemes példát látunk világszerte (pl. a futballista, vagy a kosárlabdázó sztárok) és hazánkban is (pl. olimpiai bajnokból lett köztársasági elnök), de ez csak egy kimagasló teljesítménnyel és egyéb kvalitásokkal is rendelkezők szűk körére jellemző a sportolóknak. A sport mobilitásban betöltött szerepét sokszor eltúlozzák (különösen a női sportolók esetében), hiszen mind az érintettek számában, mind a lehetséges karrier ívében messze elmarad olyan egyéb csatornákkal szemben, mint például az oktatás, vagy a házasság.

A sportkarrierhez kapcsolódó másik gyakori jelenség, hogy az elért társadalmi pozíciót a pályafutás befejezése után nem, vagy nehezen tudják megtartani. Ez leggyakrabban abból adódik, hogy a pályafutás során kedvező jövedelmi helyzetbe kerülő élsportoló, kilépve a sport sajátos világából nem rendelkezik a szükséges iskolai végzettséggel, élet- és munkatapasztalattal, valamint társadalmi kapcsolattal. Ezek hiánya és a korábban sportból származó jövedelem kiesése miatt nem tudja fenntartani elért társadalmi helyzetét. Ennek a szituációnak kezelése érdekében indították el hazánkban a kettős életpálya modell rendszerét, amelynek célja az élsportolók továbbképzésének, illetve diplomaszerezésének támogatása, valamint a munkaerőpiacra történő beilleszkedésüknek segítése.

A sport több társadalmi jellemzője miatt, közvetett módon is szerepet vállalhat az egyén társadalmi mobilitásában. A verseny- és a rekreációs sport is kiváló közösségformáló, amely megadja a társadalmi kapcsolatok szélesebb körű kiépítésének és azok kihasználásának lehetőségét. A sportközösségekbe történő integrálódással a sportolók átvehetnek főként

²⁸ Mekkora esélye van az alsóbb társadalmi rétegek gyermekeinek szülői anyagi támogatás nélkül eljutni az élsportig

középosztályra jellemző értékeket és normákat (pl. a siker elérése szorgalom és teljesítmény segítségével lehetséges), valamint megszüntethetnek szocializációs lemaradásokat (pl. viselkedési szabályok a társadalmi érintkezésben, higiénias szokásokban, stb.). Több olyan sportközösség működik, ahol a tagok felé informális elvárásként fogalmazódik meg valamely képzettségi (pl. érettségi, vagy diploma), vagy műveltségi szint elérése. Ezeknek a jellemzőknek köszönhetően a sport - az élsportolók szűk csoportjához képest - az emberek szélesebb körének segíthet egy magasabb státuszú társadalmi pozíció betöltésében (Nemzeti Sportstratégia, 2005, Földesiné, Gál, Dóczy, 2010, Velencei, 2012, MEFS, 2013).

5.4. Integráció és a sport

A migrációhoz szorosan kapcsolódik a társadalmi integráció jelensége. Az integráció kérdése többféle módon érinti a sport területét. Az egyik ilyen kérdés, hogyan tudnak beilleszkedni az adott társadalomba a külföldről érkezett sportolók és szakemberek? A másik, a társadalmi diskurzusban sokkal inkább középpontban lévő és nagyobb tömegeket érintő kérdés az, segíthet-e a sport a külföldről érkezett emberek és azok leszármazottainak integrációjában? Az integráció lehetősége természetesen nagyban függ a fogadó társadalom hozzáállásától, nyitottságától. A bevándorlással (sportolóival is) leginkább érintett nyugat-európai és észak-amerikai országok már nem az asszimilációt várják el a külföldről érkezőktől, hanem egy kétoldalú és egyenjogúságon alapuló folyamatként kezelik a társadalomba való beilleszkedés kérdését, amelyet különböző eszközökkel és módszerekkel hatékonyan támogatni lehet. Az integráció egy összetett folyamat, amely strukturális²⁹, szociális³⁰, identifikációs³¹ és kulturális³² dimenziókban zajlik.

Főként a politika és a média oldaláról tekintenek úgy a sportra, mint olyan területre, amely kiválóan alkalmazható a bevándorlók integrációjának támogatásában. A versenysport területén sok példát látunk, arra, hogy a bevándorló, vagy bevándorló szülőktől származó sportolók sikeresen és maguknak jelentős társadalmi elismerést kivívva integrálódtak az adott társadalomba. Példaként elég csak a világbajnok német, vagy francia futballválogatottra, a

²⁹ Mennyire tud hozzáférni az egyén a nagy társadalmi területekhez, mint oktatás, munkaerőpiac, gazdaság, egészségügy

³⁰ Mennyire képes az egyén bekapcsolódni a szociális hálózatokba, mint családi, baráti, lakóhelyi, szabadidős közösségek

³¹ Mennyire érzi magát az egyén az adott társadalomhoz, régióhoz, településhez tartozónak

³² Mennyire ismeri az egyén a társadalom nyelvét, kommunikációs mintáit, értékeit és normáit

magyar férfi kézilabda válogatottra, vagy éppen az osztrák londoni olimpiai csapatra gondolni (ahol 21-en rendelkeztek migrációs háttérrel a 70 fős kontingensből³³).

Az „átlagos” bevándorlók beilleszkedésének rekreációs, vagy versenysporttal történő támogatásakor hivatkoznak:

- a sport, embereket, közösségeket összekötő erejére (pl. olimpia eszméje),
- a sport nagyszámú és heterogén társadalmi bázisú résztvevő közönségére, ami megadja a lehetőséget a társadalmi kapcsolatok széles körének felépítésére,
- a sport azon alapeszméire, amely az esélyegyenlőséget és a fair eljárást hangsúlyozzák,
- valamint a sport nemzetközi és univerzális „nyelvére”, mely szerint a sport folyamatai és szimbolikája a világon mindenki számára hasonlóan és könnyen érthetőek.

Ezek alapján, az említett fogadó országokban már évtizedek óta és napjainkban is támogatnak sport tárgyú programokat a bevándorlók integrálása érdekében. A főként német nyelvterületen vizsgálódó szociológusok kutatásai, nem igazolják egyértelműen vissza a sportprogramok remélt hatékonyságát. A felmérések szerint a valós társadalmi arányuknál (a futball kivételével) minden sportterületen alulreprezentáltak a migrációs háttérrel rendelkezők, különösen a hölgyek esetében. Egyértelműen látszik, hogy a sport területén megmaradt, a fizikai jellemzőkhöz kötődő negatív sztereotípiák képzés, a szimbolikus harcok lehetősége (németek a törökök ellen stb.) és a határok meghúzása migráns és helyi polgárok között. A politikai szándék ellenére a sportszervezetek csak egy kis része (10%-a) nyitott a migrációs háttérrel rendelkezők nehézségeinek irányába, míg a többség elvárja a szervezeti kultúra elsajátítását tagjaitól. A szabadidőhöz kötődő sportoláshoz fontos, hogy a társadalmi státuszuknak megfelelő aktivitási formát válasszanak az emberek. Így gyakran - a hétköznapi élethez hasonlóan - a sport területén sem találkoznak ezek az emberek. A szociológusok eredményei felhívják a figyelmet arra, hogy a sport jó integrációs csatorna, de megvannak a maga korlátai és problémái (Gebauer, 1986, Kalter, 2003, Breuer, Wickler, 2009, Thiel és mtsai., 2013)

³³ <http://www.m-media.or.at/sport/migranten-drangen-in-den-spitzensport/2012/08/16/>

5.5. Felhasznált irodalom

1. Ács P. (2009): *A sportolók területi mozgásai, avagy a sportolói vándorlás*, Tér és Társadalom 23. évf. 2009/3. 147-159.
2. Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest
3. Breuer, C., Wicker, P. (2009): *Integration von Migrantinnen und Migranten im Sportverein*. In C. BREUER: Sportentwicklungsbericht 2007/2008. Analyse zur Situation der Sportvereine in Deutschland. Köln. 77-107.
4. Földesiné Sz. Gy., Gál A., Dóczi T. (2010): *Sportszociológia*. SE TSK, Budapest. 71-82.
5. Gál A., Molnár Gy. (2008): *A sporttal kapcsolatos migráció általános áttekintése*. Magyar Sporttudományi Szemle, 3, 12-15.
6. Gebauer, G. (1986): *Festordnung und Geschmacksdistinktionen. Die Illusion der Integration im Freizeitsport*. In G. HORTLEDER & G. GEBAUER: *Sport – Eros – Tod*, Frankfurt. 113-143.
7. Kalter, F. (2003): *Chancen, Fouls und Abseitsfallen. Migranten im deutschen Ligenfußball*. Wiesbaden
8. Nemzeti Sportstratégia (2005): *Háttéranyag a sport XXI Nemzeti Sportstratégiához*. GYISM, Budapest
9. MEFS (2013): *Hajós Alfréd Terv. Az egyetemi-főiskolai sport szakmai programja 2013-2020*, Budapest
10. Thiel, A., Seiberth, K., Mayer, J. (2013): *Sportsoziologie - Ein Lehrbuch in 13 Lektionen*. Meyer & Meyer Verlag, Aachen
11. Velencei A. (2012): *Társadalmi esélyegyenlőtlenség az utánpótlás korú sportolók körében az államilag finanszírozott programokban résztvevők esetében*. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem, Sporttudományi Doktori Iskola, Budapest

6. A SPORT HELYZETE MAGYARORSZÁGON AZ EZREDFORDULÓ UTÁN.

6.1. A versenysport hazánkban (Pignitzky Dorottya)

Bevezetés

A fejezet célja a versenysport hazai, és a magyar sport nemzetközi helyzetének összefoglalása az ezredfordulótól napjainkig. A magyarországi áttekintés kronológiai sorrendben a szervezeti, irányítói, szereplői megjelenés és a feladatellátás szerint csoportosít egészen 2014 nyaráig bezárólag. Nemzetközi vonatkozásban elsősorban a magyar sport erejét és státuszát mutatja be. Az ismertetés további célja, hogy betekintést adjon a jelenlegi működési és szabályzási formák különbségeiről és annak okairól.

A tanulmány felépítése a magyar sportszervezeti struktúrát követi, a kormányzati és nem kormányzati szervezeteket mutatja be. A sport, így a versenysport is alapvetően civil és üzleti szerveződésekben alapul világszerte, nincs másképp ez hazánkban sem. Magyarországon azonban a felülről érkező szabályozás, az erős kormányzati hatás, és a nagymértékű állami támogatás következtében kettősség figyelhető meg. A nemzetközi helyzetet vizsgálva általánosságban megállapítható, hogy a versenysport - különösen az olimpiai felkészülés - alapvetően közfinanszírozásból működik.

Az utóbbi két évtizedben – napjainkig - megfigyelhető, hogy a gyors technikai-technológiai fejlődés eredményeképpen a társadalmi viszonyok keretei is megváltoznak, folyamatosan alakulnak. A változások, és azok következményei a sport környezetére, feltételrendszerére, különböző területeire is kihatnak, miután a sport a társadalom egyik alrendszere. A versenysport megpróbálja követni a társadalmi átalakulásokat, benne a technikai, gazdasági, üzleti élet rapid fordulatait, és kihívásait. Az egyébként sikeres hazai élsport nem minden esetben képes tartani a lépést a világban tapasztalható ugrásszerű fejlődéssel. Ezért néha csodaszerű a sok kiváló eredmény, a világ elithez tartozás, különösen az olimpiai mozgalomban. A nem olimpiai sportágakban is vannak hasonló sikerek, de sem támogatás, sem hírérték tekintetében nem tartoznak a figyelem középpontjába.

Elmondható, hogy az elmúlt másfél évtized a folyamatos jogszabályi és szervezeti változások időszakára volt. A gyakori módosulások, átszervezések nem feltétlenül segítették elő a sport töretlen fejlődését, körülményeinek javulását. Napjainkban is folyamatosan alakuló jogszabályok, jogviszonyok, szerződések jelennek meg akár itthon, akár határainkon kívül. A jogviszonyok és jogszabályok tekintetében a sportéletet közvetlenül érintő két fő törvény, a

hatályos Sporttörvény és a Polgári Törvénykönyv. Mindkettő jelentősen átalakult az elmúlt időszak alatt.

Ma a versenysportoló fogalom alatt olyan sportolót értünk, aki egy adott sportág hazai és nemzetközi szövetségének versenyrendszerében részt vesz, tevékenységét hivatásszerűen, vagy foglalkozásszerűen végzi. A sportoló a sporttevékenységet amatőrként vagy professzionális státuszban rendszeres jövedelem, fizetés vagy ösztöndíj fejében teszi. A sportoló alárendeli életét a mindennapos edzésnek, a folyamatos edzőtáborozásnak, világversenyeknek. Az olimpiai mozgalomban induló sportolóknak másfél – kétéves olimpia kvalifikációs sorozaton kell részt venniük, így sokszor hallani, hogy egyre nehezebb kijutni az olimpiára, mint azon versenyezni. Sportági, és nemzetközi versenyrendszer függvénye az, hogy melyik sportban milyen jövedelem viszonyok fordulhatnak elő, illetve milyen bevételei lehetnek egy sportolónak.

6.1.1. Előzmények, a 1990-2000 közötti időszak

A rendszerváltás első évtizedét értékelve szinte már közhelyként hangzik, hogy a magyar sport a rendszerváltás egyik nagy vesztese. Ennek egyik oka a társadalmi változás, valamint az állam és politika csökkenő szerepvállalása volt. A sport marginális tényezővé válik az időszak első évtizedében, különböző koncepcionális és ideológiai „össztűz” közepette. A megelőző szocialista irányítás alatt kialakult szervezeti és személyi összetétel sokáig kitart, és elégséges lendületet, és háttérrel ad a kilencvenes években. A sport kormányzati, így államigazgatási vetületét vizsgálva megállapítható, hogy az első egy évtized alatt a sport mellékes státuszban éli napjait. Az első demokratikus kormányzat működése alatt az országgyűlésben és azon kívül heves ideológiai és politikai viták övezik a versenysport megítélését. Koncepciók megalkotása és az útkeresés jellemezi ezeket az éveket. A terület két malom között őrlődik, mivel a civil társadalom erősödni kezd, de az erős állami sportirányítással, valamint jelentős szocialista hagyatékkal, és struktúrával bíró terület nem tud azonnal megváltozni, az új társadalmi elvárásoknak megfelelni.

A rendszerváltást közvetlenül megelőző és követő években általános közvélekedés, hogy az üzleti élet, a piac, a civil szervezetek fejlődése és megerősödése szemben áll az állami képvisellel, de alapvetően függőségi viszonyban van tőle. A viták keresztútjében a sport intézményei, és azok problémáinak megoldása áll. A különböző politikai irányzatok, ideológiák, lobbik eredménye az első Sporttörvény, amely azonban nem adott megfelelő választ a sport problémáira. A sportszakma civil voltából adódó, megkésett önszerveződése miatt, még az 1994 utáni időszakban is elsősorban a kormányzat és a nagypolitika diktálja a magyarországi

sportpolitika irányát (Bakonyi, 2004). Ennek az időszaknak az eredménye az 1996-ban létrehozott első Sporttörvény, amely jól tükrözi a különböző ideológiai megközelítések különbözőségét. Az új jogszabály rendelkezik az állami és az önkormányzati feladatokról, definiálja az Országos Testnevelési és Sporthivatal (továbbiakban OTSH) és a Magyar Olimpiai Bizottság (továbbiakban MOB) hatásköreit. Bevezetésre kerül az úgy nevezett sportösztöndíj rendszere a közalapítványok létrehozásával, mint például a Gerevich ösztöndíj, amelyet a Gerevich Aladár Nemzeti Sport Közalapítvány (NSKA) kezel. A Wesselényi Miklós Nemzeti Szabadidős és Egészséges Életmódot Közalapítvány (NISZKA) külön rendelkezik a sportfinanszírozás rendszeres és alapvető biztosításáról, de a támogatás mindenkor minimális mértékéről nem határoz. Hiányosság mutatkozik a dopping szabályozásában és a sportlétesítmények biztonsági előírásai meghatározásában is.

6.1.2. Intézmények és feladataik 1998-2002 között

6.1.2.1. Kormányzati intézményrendszer 1998-2002 között

Az 1998-as kormányváltást követően az államigazgatásban jelentős szervezeti változás történik. Minisztériumi szintre emelkedik a sport és az ifjúság ügye. Az OTSH jogutódja az Ifjúsági és Sportminisztérium (továbbiakban ISM) lett, kiemelt feladatoként a sport szétforgácsolt szervezeti és működési rendszere rendbetételét kapja. Az 1996-ban létrehozott két közalapítvány állami feladatellátását is megszüntetik. 2000-ben megjelenik a második Sporttörvény, mely számos és jelentős új jogintézményt vezet be, mint például a Nemzeti Sportszövetséget, vagy a sport választott bíraskodását. Túlzott állami beavatkozást intézményesít a civil sportszervezetek, így a sportszövetségek, egyesületek életébe és ügyeibe. Ennek ellenére a túlszabályozást, a túlpolitizált gyakorlatot, a centralizált irányítást próbálta megváltoztatni az új Sporttörvény.

Korábban az állami sportlétesítményeket, mint az állami vagyon részét képező óriási ingatlan együttest a Népstadion és Intézményei kezelte és működtette. A kormányzati ciklus alatt létrehozzák az állami tulajdonú Sportfolió Kht-t. A közhasznú társaság közhasznú tevékenységeként működtet minden központi, fővárosi és vidéki edzés és sportközpontot. Például a Stadion és környékét képező Budapesti Olimpiai Központot, a Nemzeti Úszó és Vízilabda Központot (Hajós és Császár-Komjádi uszodák), a Tatai Edzőtábort, a szegedi Maty-éren lévő kajak-kenu és evezős központot, a balatonfüzfői uszodát, és a balatonfüredi vitorlás telepet többek között. Kivételt képeznek azok a jelentős városi és egyéb települési létesítmények, melyek az adott önkormányzatokhoz tartoznak, és azok üzemeltetik.

A Nemzeti Utánpótlás-nevelési Intézet (továbbiakban NUPI), mint központi költségvetési szerv, háttérintézmény megalapítása is erre az időszakra tehető. Az ISM 2001 januárjától a Nemzeti Ifjúságkutató Intézettel és a Nemzeti Drogprevenációs Intézettel egyidejűleg a Mobilitás Ifjúsági Szolgálaton belül létrehozta a Nemzeti Sportmódszertani és Kutatóintézetet (NSKI). Az új intézet része még a Központi Sportiskola SE (KSI SE), és a Csanádi Árpád Általános Iskola és Gimnázium is. A minisztérium 2002 januárjától egy önállóan gazdálkodó, központi költségvetési intézményt „Nemzeti Utánpótlás-nevelési Intézet”-et létesít. A NUPI fő feladatának az egész országra kiterjedő egységes és átfogó utánpótlás-nevelési rendszer létrehozását és működtetését határozza meg, nevezetesen a Nemzeti Utánpótlás-nevelési Stratégia elméleti háttérének biztosítását, célkitűzéseinek megvalósítását, és a Héraklész Programok működtetését. Feladata sokrétű, többek között a sport koncepcionális kérdéseinek kidolgozásában való közreműködés; tudományos szintű mérések, és vizsgálatok, az adatgyűjtés és feldolgozás. Operatív tevékenységei az edzésmódszerek kidolgozásában és alkalmazásában, az oktatásban és a továbbképzésben valósulnak meg, további tevékenységei szakmai anyagok terjesztése; az informatikai háttér kidolgozása; az edzőmunka magas színvonalú feltételeinek biztosítása, a szakmai segítségadás megszervezése a tehetséggondozó programok résztvevői illetve a sportági szakszövetségek számára; az országos utánpótlás-nevelési programok kidolgozása, irányítása, működtetése és felügyelete. (www.nupi.hu).

Az állami forrásból támogatott versenysport utánpótlás nevelési rendszere kialakításának egyik célja az, hogy a sportoló gyerekeket „helyzetbe” hozza, a sport területén csökkentse azokat a társadalmi esélyegyenlőtlenségeket, amelyek napjaink magyar társadalmára jellemzőek. Ez a törekvés a rendszer alsóbb szintjén a minél szélesebb sportolói réteg megteremtését jelenti, minél többen ismerkedjenek meg az egyes sportágakkal, a tehetséges gyerekek már itt „képbe kerüljenek”, magasabb fokon már a sportági kiválasztáson átesett gyerekek támogatását, felkészítését eredményezi (Velencei, 2012). Az intézet és munkatársai által folytatott szociológia kutatások eredményei szerint már az utánpótlás korú versenyzők körében sincs társadalmi esélyegyenlőség. A kapott adatok alapján elvégzett elemzések rámutatnak arra, hogy a sportutánpótlásban támogatott sportolók társadalmi környezete legalább a magyarországi középosztállyal van egy szinten, sőt, bizonyos sportágak esetében azt jelentősen meg is haladja. A sportági terület is különbségeket mutat, e tekintetben a mai sportolók környezete eltér a 30 évvel ezelőtől. Az életkor előre haladásával a társadalmi státusz azonban már nem szelekciós tényező. A területi dimenzió mentén végrehajtott elemzések azt tükrözik, hogy a versenysport utánpótlás-nevelése szempontjából létezik az úgy nevezett területi lejtő, előnyös helyzetben vannak a fővárosban, nagyvárosokban illetve gazdaságilag fejlettebb területeken élő fiatalok.

A 19-23 éves sportolók – fiatalabb társaikhoz képest – erősebben érzik úgy, hogy számukra a sport anyagiak terén nem nyújt elegendőt (Velencei, 2012).

Önkormányzati szinten a további negatív irányú változásokat nem sikerül megállítani. A megyei sportigazgatás szervezeti leépülése tovább folytatódik ebben az időszakban, ám egyes önkormányzatok és megyék anyagi és sport iránti elkötelezettségük szerint próbálnak kompenzálni, és feladatokat átvenni, finanszírozni. A versenysport nem tartozik a kiemelt feladataik közé, ellentétben a szabadidősport, diáksport megyei versenyrendszerekkel. Ez a kép sem mutat egységet országos szinten.

6.1.2.2. Nem kormányzati szervezetek 1998-2002

Az időszakban a két legjelentősebb civil szervezetnek számít a MOB, és a 2000-es Sporttörvény alapján 2001-ben megalakult Nemzeti Sportszövetség (továbbiakban NSSZ).

A MOB testülete 2001. január 1-jén életbe lépett Sporttörvény alapján lényegesen nagyobb hatáskörhöz és jogosultságokhoz jut. A MOB közhasznú köztestületté alakul, az olimpiai sportágak szakszövetségeinek munkáját felelősen koordináló, az állami támogatás döntő részét elosztó, a sportösztöndíjak ügyét intéző, ténylegesen döntéshozó testületté lép elő. A MOB kidolgozza az állami támogatások elosztására vonatkozó rendszert, amelynek alapját a versenysportban elért eredményesség jelentette. A sportági szakszövetségek egyhangúan? egyhangúlag! elfogadják az átdolgozott finanszírozási struktúrát. Az új felállás következtében az állami támogatások mértéke és folyósítása kiszámíthatóvá válik.

A NSSZ 2001 májusában 60 olimpiai és nem olimpiai sportszövetséggel alakul meg. Fontos feladata a hazai sportszövetségek érdekképviselése, törekszik a sportágak közötti kooperáció fejlesztésére, melynek érdekében többféle fórumot is létrehoz. Kialakítja a tagszervezetek és az érintett szféra bevonásával, konszenzusos módon az állami források teljes sportra kiterjedő elosztásának modelljét. Az állami források elosztásának a lehető legobjektívebb megszervezése érdekében adatokat gyűjt és rendez, ennek érdekében létrehozza a Sportinformációs Rendszert. Az NSSZ működteti a Sport Állandó Választott Bíróságot, valamint bizonyos európai mintákat követve képviseli hazánkat az ENGSO-ban (European Non-Governmental Sport Organisation), és az AGFIS (jelenlegi nevén SportAccord) szervezeteiben. Utóbbi a nemzetközi sportszövetségeket összefogó nemzetközi civil sportszervezet.

Fontos megemlíteni, hogy az időszakban létrejön és megerősödik a fogyatékos és para sportok érdekképviselése, mely szintén a civil szféra fejlődésével hozható összefüggésbe. A Magyar Paralimpiai Bizottság (továbbiakban MPB), és a Fogyatékosok Nemzeti Sportszövetsége (továbbiakban FONESZ) koordinálja ezt a területet.

A sportági szakszövetségek és az egyesületek látják el a versenysporttal kapcsolatos operatív munkákat és napi feladatokat. A szövetségek felelnek többek között az adott sportág érdekképviseléséért itthon és külföldön, a hazai versenyrendszerért, a versenynaptárért, a válogatott felkészítéséért és külföldi versenyezettetéséért. Önálló, jogi személyiséggel bíró társadalmi szervezetek, melyet a tagság választ meg. A szövetségek tagságát az egyesületek, míg az egyesületek tagságát személyek alkotják. Működésüket és létüket a hatályos Sporttörvény, Civil törvény és Polgári Törvénykönyv határozza meg.

A Wesselényi Sport Közalapítvány (WSKA) feladatai a versenysport és olimpiai felkészülés szakmai támogatásával kapcsolatosan Gerevich Aladár sportosztály koordinálása, működtetése, folyósítása. A Mező Ferenc Sportközalapítvány feladatai idős olimpiakok, sportolók, edzők, és özvegyek segítése.

Nem a civil szférához tartozik, de fontos megemlíteni, hogy a fentiekén túl jogszabályban rögzített, és járadékként garantált jövedelem jár minden 35. élet évét betöltött 1-3. helyezett olimpiai érmesnek. A folyósítás a közigazgatási hatósági eljárás alá tartozik.

6/1. táblázat: A sport legfelső kormányzati szervezetei a rendszerváltás óta

időszak	állami intézmény neve	minisztérium	államigazgatási szint	legfelső vezető neve	vezetői státusz
1990-1992	OTSH	MKM	helyettes-államtitkárság	Gallov Rezső	elnök
1992-1994	OTSH	BM/MEH/BM	államtitkárság	Gallov Rezső	elnök
1994-1998	OTSH	BM	államtitkárság	Gallov Rezső/Harcsár István	elnök
1999-2002	ISM	ISM	minisztérium	Wotsch Péter/Deutsch Tamás	államtitkár/miniszter
2002-2004	GYISM	GYISM	minisztérium	Jánosi György/Gyurcsány Ferenc	miniszter
2004-2006	NSH	MEH	államtitkárság	Ábrahám Attila	elnök
2006-2010	Sportért felelős Államtitkárság	ÖTM/ÖM	államtitkárság	Elbert Gábor/Gyenesi István	államtitkár
2010-2014	Sportért felelős Államtitkárság	NEFMI/EMMI	államtitkárság	Czene Attila/Simicskó István	államtitkár

6.1.3. Intézmények és feladataik 2002-2010

6.1.3.1. Kormányzati szervezetek 2002-2010

A legfelső államigazgatási szinteken a következők szerint alakul a sport képvisellete. Az ISM feladatai kiegészülnek Gyermekek- Ifjúsági és Sportminisztériumként (GYIMS) működik tovább 2002-től 2004-ig bezárólag. A 2004-ben megjelenő új Sporttörvény szerint megszűnik a sport minisztériumi szintű állami képvisellete, 2004 októberében megalakul a Nemzeti Sport Hivatal (továbbiakban NHS) államtitkári rangban, a Miniszterelnöki Hivatal alá kerül annak felügyellete. 2006 nyarán újabb átszervezések következtében megszűnik az NSH és Sportért Felelős Államtitkárság alakul az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium, majd az újabb kormányzati reorganizáció alapján az Önkormányzati Minisztérium keretein belül 2010-ig.

Az államigazgatás és a parlament közötti kapcsolatot sportügyekben az Országgyűlés Sport és Turisztikai Bizottsága látja el, melyről elmondható, hogy folyamatosan törekszik a négy párti konszenzus megteremtésére.

A 2004-es Sporttörvény értelmében jelentős sportképviseleti testület még a Nemzeti Sporttanács, amely a Kormány mellett működő javaslattevő, illetve véleményt nyilvánító szerepet lát el. Tagsága kormányzati és nem kormányzati képviselőkből áll, akik a sport különböző területeiről érkeznek különböző állami és civil szervezetek képviseltében, a törvény rendelkezései alapján. A Nemzeti Sporttanács feladata: „hosszú távú sportpolitika alapvető kérdéseiben kialakítandó nemzeti egység érdekében, alapfeladata, hogy állást foglaljon, illetve ajánlásokat tegyen a magyar sport fejlesztésének stratégiai kérdéseiben, továbbá, hogy összeegyeztesse a sporttal kapcsolatos központi állami, önkormányzati és az üzleti érdekeket, a sportmozgalom társadalmi, népegészségügyi érdekeit. Kialakítja álláspontját, és tájékoztatja a Kormányt a sportot érintő alapvető jogszabályok és stratégiai jelentőségű fejlesztési elképzelések tervezeteiről. Javaslatot dolgoz ki a sport állami támogatásának mértékére, az állami támogatás elosztásának elveire, arányaira és alapvető irányaira” (2004. évi I. törvény a sportról).

A korszak egyik jelentős eredménye és eseménye az, hogy 2007-ben az országgyűlés nagy többséggel elfogadja a Nemzeti Sport Stratégiát, azonban operatív intézkedési tervet, további lehetőséget a kibontakozásra, és anyagi feltételeket nem biztosít mellé.

Az infrastruktúra működtetése és kezelése terén a Sportfolió Kht. felszámolása megindul, az állami és központi sportlétesítmények működtetésére és fenntartására megalakítják a Nemzeti Sportközpontokat (továbbiakban NSK), mely a felelős minisztérium egyik háttérintézménye, központi költségvetési szervként működik tovább.

A NUPI 2002 januárjától állami háttérintézményként folytatja munkáját, 2004-től több, a versenysport utánpótlás-nevelésével kapcsolatos feladattal kiegészülve. A 2003-as és 2004-es évben kibővítik feladatkörét az egységes és központi irányítás érdekében. 2003-ban a Csanádi Árpád Általános Iskola és Gimnázium fenntartása, és a sportiskolai program újrászervezése kerül feladatai közé, 2004-ben a Sport XXI. Utánpótlás-nevelési program indul el az intézet keretei között. Utóbbi már futó, szakszövetségek keretein belül működő állami utánpótlás támogatások újra szervezését és koordinálását foglalja magában, kiegészülve újabb olimpiai sportágakkal.

A NUPI, mint önálló költségvetési intézet 2007. január 1-ével megszűnik. Az állami háttérintézmények reorganizációjára hivatkozva, egy költségvetés szempontjából hatékonyabb intézet létrehozására egy költségvetési szervezetbe integrálják a NUPI-t, az NSK-t és a Sportmúzeumot. Létrejön a Nemzeti Utánpótlás-nevelési és Sportszolgáltató Intézet (továbbiakban NUSI), melynek egyik igazgatósága az utánpótlás-nevelés állami támogatásaival foglalkozik, illetve tovább folytatja a NUPI által működtetett módszertani és tudományos szakmai munkáit. Az „öszvér” szervezet 2010. október 1-ig működik ebben a formában.

A likviditási nehézségek és a széteső megyei közigazgatás ellenére az önkormányzati szféra jelentős anyagi és szervezeti keretekkel járul hozzá a versenysport és az utánpótlás-nevelés működtetéséhez. A meggyengült és a megszűnéssel küszködő megyei sportigazgatási szervezeteket a legtöbb helyen civil szerveződésekkel pótolják, szövetségi vagy egyesületi formában. Az önkormányzatok anyagi és irodai háttérrel segítik ezeket a szervezeteket.

6.1.3.2. Nem kormányzati szervezetek 2002-2010

Magyar Olimpiai Bizottság

A 2004. évben életbe lépett Sporttörvény lényegében a sport visszaállamosítását elrendelő sporttörvény, amely a MOB-ot jogosítványainak többségétől megfosztotta. A 2004-es athéni olimpia játékok való felkészülés és részvétel zavartalansága érdekében a törvény végrehajtását 2005 elejére halasztották. Ettől kezdve a MOB minimális állami támogatást kapott a működésére. Fontosabb feladatai, mint az olimpia mozgalom népszerűsítése, az olimpia csapattal összefüggő feladatok ellátása szerényebb pénzügyi támogatással ugyan, de megmaradtak.

Nemzeti Sport Szövetség

A NSSZ ebben az időszakban tovább fejlődött, meglévő funkciói és feladatai mellett egyre több új és kiegészítő tevékenységet is ellát, melyek mind a versenysportra, mind a sport további területeire kihatnak. A szervezet pályázati lehetőségeket indít el egyesületek és szövetségek részére, ezen felül a nem olimpiai sportágak számára a Világjátékokkal kapcsolatos koordinálást, felkészülést és szervezést is ellátja. A Sportinformációs Rendszert (továbbiakban SIR) továbbműködteti, de a sportágakra nézve annak kötelező használata 2004-ben megszűnik. A SIR informatikai rendszere a kétezres évek közepén több, mint 90 ezer felnőtt és utánpótlás korú igazolt sportolót tartott nyilván. A 2006-os ENGSO konferenciát Budapesten rendezték meg az NSSZ közreműködésével és szervezésében. A szervezet a nemzetközi sportéletben betöltött aktív szerepének köszönhetően, a magyar sportot szolgálva több nemzetközi pályázat, projektszervező hazai partnere volt ebben az időszakban. A NSSZ tagsága megerősödött, 75 - olimpiai és nem olimpiai – sportszövetséget, és más 11 együttműködő sportszövetséget összefogó civil szervezetté fejlődik.

A Wesselényi Sport Közalapítvány (WSKA) továbbra is a versenysport ösztöndíjrendszerét koordinálja, mely jelentős adó- és járulékmentes bevételt jelent a versenysportban érintett edzőknek és sportolóknak. Pályázat kezelői feladatköre a köztisztviselőként működő Nemzeti Szabadidős Szövetséggel együtt folytatódik tovább.

A fogyatékos és parasportok tovább fejlődnek, egyre jelentősebb sporteredményeket érnek el az érintett időszakban. Az MPB, és a FONESZ koordinálja továbbra is ezt a területet.

Szövetségi és egyesületi szinten a versenysport finanszírozása továbbra is túlnyomórészt állami támogatással valósul meg, függ a mindenkor állami sportirányítástól. A piaci és szponzorációs lehetőségek egyedi és egyéni szinten eseti jelleggel jelennek meg, inkább személyes kapcsolatokon alapuló mecenatúráról beszélhetünk.

6.1.4. Intézményrendszer és feladataik, törvényi és jogszabályi változások 2010-től

A 2010-es kormányváltást követően gyökeresen átalakul az államigazgatás. Ennek első lépéseként lényegesen kevesebb minisztérium jön létre, melyeken belül több államtitkársági és helyettes államtitkársági szint jön létre az egyes területek irányítására. A szűk minisztériumi körben megalakul egy csúcs humán tárca a Nemzeti Erőforrások Minisztériuma (továbbiakban NEFMI), és azon belül a Sportért felelős Államtitkárság. 2012 májusában Emberi Erőforrások Minisztériumára (továbbiakban EMMI) változtatják a nevét, a szervezeti struktúra szinte ugyanaz marad, de még több terület kerül a tárcához. A sport állami felügyelete és kormányzati képviselete az eredetiek szerint működik tovább.

A szervezetek elemzése előtt fontos kitérni arra, hogy Magyarország új Alaptörvényében helyett kap a sport. A XX. cikkben a következő olvasható: „(1) Mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez”, ... „a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával, valamint a környezet védelmének biztosításával segíti elő.” A versenysportra nincs közvetlen és szoros kihatása, de a sport először jelenik meg alkotmányos szinten a hazai jogrendszerbe.

Az állami háttérintézetek terén szintén változás történik a kormányváltást követően. 2010 októberétől megszűnik a NUSI. Megalapítják a Nemzeti Sport Intézetet (továbbiakban NSI), amely az utánpótlás-neveléssel kapcsolatos állami feladatokat – a volt NUPI programjait – és a Sportmúzeum működtetés veszi át. A másik terület az állami sportlétesítmények működtetése és üzemeltetése, melyek a Nemzeti Sportközpontok feladatkörébe kerülnek át. Utóbbi kiemelt fontosságát először miniszteri, majd kormánybiztosi rangban irányítja a vezető tisztségviselője. Komoly kormányzati szándéknak köszönhetően, valamint az Európai Unió jóváhagyását és engedélyét követően európai szinten egyedi támogatási forma jön létre. 2011-ben az Országgyűlés elfogadja a látványcsapat sportágak támogatásáról szóló úgy nevezett, a társasági adóról és az osztalékadóról szóló törvény módosítását (TAO tv.), mely teljesen új fejezetet nyit a sportfinanszírozás terén. Gyakorlatilag létrejön egy közvetett állami támogatás, amely nem folyik keresztül a központi költségvetésen. A látvány-csapatok támogatása (közismertebb nevén sporttámogatás) 2011. július 1-jétől egy olyan új társaságiadó-kedvezmény, melynek tudatos tervezésével jelentős megtakarítások realizálhatók. A cégek számára ezért is kedvező és különösen motiváló, hogy a sport részére adják a társasági adójuk osztalékának egy jelentős részét. A törvény értelmében korlátozott a sportágak köre, amelyek részesülhetnek a finanszírozásból, ezek: labdarúgás, kézilabda, kosárlabda, jégkorong, és vízilabda sportszervezetei. Továbbá, a jogszabály speciális rendelkezései kiterjednek a MOB-ra is. Utóbbi kizárólag továbbképzésekre és szakemberek díjazására fordíthatja a támogatást 50%-os intenzitással. A finanszírozás kiemelten kezeli az amatőr sportot és a fiatalok sportját, így az élsport utánpótlás-nevelését is kiemelten kezeli. A hivatásos sportszervezetek részére tárgyi eszköz beruházásokra és felújításokra is nyújtható támogatás. A támogatás intenzitása az utánpótlás-nevelés tekintetében a legnagyobb, ez 90%-os, melyhez 10% önrész párosul a támogatást igénybe vevő sportszervezet részéről. Infrastrukturális beruházások, fejlesztések terén 70-30% ez az arány. A személyi jellegű és továbbképzési fejlesztések 50%-os intenzitással támogathatóak. Fontos megemlíteni, hogy a sport napi működésének a 'kifehérítése' érdekében kizárólag munkaszerződésen, vagy megbízási szerződésen alapuló bérjellegű személyi folyósítások számolhatóak el. Ezt megelőzően 2010-ben a sport területére

is kiterjesztették az EKHO-s (egyszerűsített közteherviselési hozzájárulás) rendszerű személyi kifizetések lehetőségét, evvel is könnyítve a sportra háruló adóterheket.

Lényeges változás 2013-ban következik be, amikor módosítják a látványcsapat sportágakra vonatkozó jogszabályt. A támogató cégekre nézve szűkül a kedvezmények igénybe vétele, és a sportot érintő felhasználásban is változások történnek. A módosított törvény értelmében „az adózó az támogatási igazolásban meghatározott összeg társasági adókulccsal számított értéke legalább 75 százalékát köteles szponzori vagy támogatási szerződés keretében a támogatás adóévében annak a látvány-csapatsport országos sportági szakszövetségének befizetni, amely sportágát az adókedvezmény alapjául szolgáló támogatásban részesítette”. A tapasztalatokat és az eredményeket nézve a következők állapíthatók meg az első pár év támogatási gyakorlata alapján. A sportszervezetek, az amatőr és utánpótlás sport szakmai programjainak napi működésére komoly pénzeszközöket hívhattak le. Az utánpótlás és amatőr versenyrendszerek megerősödtek és kiszélesedtek. Több kisebb, és nagyobb létesítményfejlesztés is megvalósult. Sajnos részletes és szigorú sportszakmai kritérium és ellenőrzési rendszer nem párosult a látvány-csapatsport támogatásokhoz. Egy komolyabb kitétel van csak: az adott sportszervezet fejlesztési programjának az adott sportági szakszövetség fejlesztési stratégiájához illeszkednie kell. További probléma és ellentmondás, hogy a szakszövetségek döntenek és hagyják jóvá saját tagszervezeteik szakmai programjait, valamint ők is ellenőrzik a szakmai és pénzügyi elszámolásokat. Létszámnövekedés tekintetében az öt sportágat külön-külön kell vizsgálni, hiszen a létesítmény kapacitások, azok befogadó képessége, valamint a sportágak bővítési lehetőségei jellegükből fakadóan eltérőek. A kosárlabda, a kézilabda és a labdarúgás létszám bővülése nem hasonlítható össze a vízilabda és jégkorong sportágak létszám adatainak bővülésével. A látvány-csapatsport támogatások csak igazolt sportoló után hívhatóak le, ezért minden sportág szigorította a leigazolási szabályzatát.

Jelentős változást és átalakítást az új Sporttörvény, a 2004-es Sporttörvény módosítása hozta. 2011. december 5-én az Országgyűlés elfogadja az új Sporttörvényt, mely 2012. január 1-től hatályos. A jogszabály kihat a sport különböző vezető szervezeteire, közülük több megszűnik és átszervezések is kezdődnek. Továbbá, a sportolókra vonatkozóan is sok módosítást foglal magában.

Hazánkban a hivatásos sport jogi környezetét és működési feltételeit több jogszabály egymással párhuzamosan biztosítja. A sportszféra alapvetően civil szerveződésen alapul, működésére többféle törvény, és kormány, és miniszteri rendelet hat. A civil szereplők első sorban kormányzati és önkormányzati állami támogatásokon keresztül kapják a finanszírozást. Az új

Sporttörvény rendelkezése szerint sportszervezet alapvetően két formában létezhet: egyesületi és gazdasági társaság formájában. A versenysport hivatásos része ez által kilépett a civil szférából, napjainkban leginkább már gazdasági társaság, sportvállalkozás formájában működik. Olimpiai sikersportágaink egy részre – főleg az egyéni sportok - viszont továbbra is egyesületi keretek között működnek. A professzionális sportra, gazdasági és piaci érintettsége miatt összetettebb szabályrendszer vonatkozik, mint az amatőr sportra, ahol elsősorban a civil sportszervezetek saját szabályai érvényesülnek.

A sport két legfontosabb hatású joganyaga a 2012. január 1-től hatályos, módosított Sporttörvény, valamint a 2014. március 15-től alkalmazandó új Polgári Törvénykönyv. Az új Sporttörvény a sport szerteágazó területeinek jogügyletei, és gazdasági-üzleti szabályozása kiterjed a sportszervezetekre, sportolókra, sportszakemberekre, versenyrendszerekre. Továbbá a sportszervezeten belüli és kívüli viszonyok, sporttal közvetve és közvetlenül kapcsolatos tevékenységek szabályozási kereteit is megadja.

Az új törvény az előző változatokhoz képest letisztultabb keretet ad az amatőr és professzionális sport, sportoló definiálásához, igyekszik szétválasztani a két területet. Az I. fejezetben az amatőr és hivatásos sportolók jogállását rögzíti. A törvénymódosítás lehetőséget biztosít arra, hogy a 14 éven felüli fiatal sportolókkal amatőr szerződést kössenek maximum egy éves időtartammal. Lényeges és nagyon fontos az új törvényi szabályozásban az amatőr és a hivatásos sportoló megkülönböztetése, és javadalmazásuk. Az amatőr sportolókat nem lehet szponzori szerződés útján pénzügyi támogatáshoz, finanszírozáshoz juttatni. Bizonyos kikapukat – nem túl szerencsés módon – meghagy a törvény, de alapvetően ezek nem rendszeres jövedelemszerzési források. Idetartozik a MOB által állami forrásból biztosított Gerevich ösztöndíj (járulékokkal és adókkal nem terhelt díjazás). A kiemelkedő sportteljesítményért eredményességi elismerés adható, úgy, mint pénzbeli elismerés, érem, ajándéktárgy stb. Továbbá az amatőr sportoló, az adott sportszövetség külön szabályozása alapján, pénzdíjas versenyeken is részt vehet. A törvény részletesebben nem tér ki ezek mértékére és összegére, illetve finanszírozási formáira, így az amatőr státusz bevétel és díjazás szempontjából még kedvező is lehet.

Az említett törvényi fejezet szerint a hivatásos sportoló foglalkozásszerűen, jövedelemszerzési céllal végzi tevékenységét, aki csak és kizárólag munkaszerződés útján alkalmazható a Munka Törvénykönyvében foglaltak szerint. A Sporttörvény néhány speciális munkaügyi kitétele alkalmazkodik a sport egyedi jellegéhez, versenyrendszeréhez és környezetéhez, mint például határozott időre lehet szerződést kötni, nincs próbaidő, a szabadnapok megállapítása egyedi, - azok összevonása, és kiadása -, munkaszüneti napokon történő rendelkezésre állás miatt, és a

baleset üzemii balesetnek számít. Kifejezetten lényeges új megkötés, hogy a munkaszerződésben foglaltakon túl nem adható semmilyen más anyagi juttatás. Ez a rendelkezés a tiszta és szabályos foglalkoztatási viszonyok érdekében született, a szürke gazdasági jelleg megszüntetését vonja maga után.

A Sporttörvény V. fejezete a hivatásos sport, sportoló és sportszervezet, valamint az ezekhez kapcsolódó közvetlen piaci-gazdasági szereplők viszonyát rendezi. Ez a fejezet a kereskedelmi szerződések kapcsán nem túl részletesen, de szabályozza a hivatásos sportra vonatkozó vagyoni értékű jogokat, és azok sportszervezeteire nézve a szponzori, az arculat átviteli, reklám szerződések és közvetítési jog kereteit. A jogszabály inkább a szereplőket, a jogalanyokat határozza meg, azok jogait és kötelezettségeit rögzíti, a szerződések tartalmi elemeire nem tér ki részletesen.

Az új jogszabály alapján a sport főbb szervezeti is átalakulnak az egy csatornás finanszírozás érdekében. Az eddigi öt helyett egyetlen köztestület, a MOB veszi át az irányító szerepet, mint állami feladatokat ellátó civil szervezet. Ennek értelmében megszűnik az eddigiekben köztestületként működő MPB, a NSSZ, a Nemzeti Szabadidősport Szövetség és FONESZ. Feladataikat a MOB veszi át úgy, hogy ezen területek a MOB szakmai tagozataiként tovább működnek, vezetőik pedig az olimpiai bizottság alelnöki szerepét töltik be (www.mob.hu).

A MOB kompetenciája, hogy dönt az állami támogatás elosztásáról, koordinálja, működteti és kezeli a központi költségvetésből eredő forrásokat. Az összevonás és a sport minden területére kiterjedő tevékenység ellenére, az olimpiai mozgalom alá eső versenysport, és az utánpótlás-nevelés feladatai és forrásai jóval hangsúlyosabbak a többi területhez képest. A versenysport szövetségi, egyesületi finanszírozása, a Gerevich ösztöndíj működtetése, az olimpiai életjáradék folyósítása is a MOB hatáskörébe kerül.

Újabb változást a 2013-ban elindított Kiemelt Sportágfejlesztés (továbbiakban KSF) hoz, melynek kapcsán feladat megosztás történik az EMMI és a MOB között. Az EMMI (Sportért Felelős Államtitkárság) a támogatás pénzügyi kezelője, a MOB, mint szakmai Közreműködő szervezet vesz részt a kiemelt központi finanszírozásban. Ennek előzménye, hogy a MOB 2012-ben, a londoni olimpia játékok kapcsán kiadott egy tanulmányt „A Magyar Olimpiai Bizottság sportfejlesztési irányai és területei” címmel, melyben tíz nyári és egy téli olimpia sportágat nevesített a kiemelt kategóriában. A 2013 nyarán megjelent Kiemelt Sportágfejlesztésről szóló Kormány határozat értelmében 16 kiemelt olimpia sportág, és további 16 felzárkóztatási keretben megnevezett sportág részesül az új forrásból. A kormányzati akarat értelmében csak a sportszakmai programokra – versenysport, utánpótlás-nevelés, egyesületek-műhelyek támogatása és a kiemelt edzők bérezésére – soha nem látott több milliárd forintos központi

költségvetési támogatás áramlik be rövid idő alatt a sport szférába. A támogatások folyósítása 2013 végén és 2014 elején indul el, ezért nehéz bármilyen konzekvenciát vagy eredményt levonni. Az adatszolgáltatás terén egységes és mindenki számára kötelező sportinformatikai rendszer hiánya miatt, csak a szövetségi adatokra és nyilvántartásokra lehet támaszkodni. Az első év során több sportágban már megnövekedik a gyermek és fiatal sportolók regisztrációja és leigazolása, megerősítést kap néhány korábbi versenyrendszer, vagy újak jönnek létre. Örvendetes, hogy sok sportágnál forrásokat fordítanak szakmai anyagok kiadására, fordítására és fejlesztésére, valamint szakemberképzésre. Azonban már a támogatás indulásának legelső szakaszában megállapítható, hogy csak azok a sportági programok lesznek eredményesek és célravezetőek, amelyek innovatív és fejlesztő jellegű projekteket tartalmaznak. A jelenlegi és az elmúlt időszakban működő struktúrák és finanszírozási formák többletforrásból történő működtetése nem fog sikert hozni.

6/2.a. és 6/2.b. táblázat: Kiemelt Sportágfejlesztés (KSF)

Kiemelt Sportágfejlesztés (KSF)		kiemelt sportágfejlesztés sportágai	felzárkóztatási alap sportágai
Feladat megnevezése	Felelős felelőse és kezelője	Asztalitenisz	Curling
Sport szakmai programok, támogatások: Versenysport, utánpótlás-nevelés, egyesültek-műhelyek	EMMI és MOB	Atlétika	Golf
Kiemlet Edzői Program	MOB	Birkózás	Íjászat
Infrastruktúra, létesítmény fejlesztés	MNSK	Evezés	Karate
		Judo	Kick-bokszt
		Kajak-kenu	Lovassportok
		Kerékpár	Műugrás
		Korcsolya	Rugby
		Ökölvívás	Sí
		Öttusa	Snowboard
		Röplabda	Súlyemelés
		Sportlövészet	Szörf
		Tenisz	Taekwondo
		Torna	Tollaslabda
		Úszás	Triatlon
		Vívás	Vitorlázás

Forrás: MOB és EMMI

6.1.5. *Eredményesség alakulása*

Az elmúlt közel másfél évtized alatt országunk tartani tudta eredményességét az olimpiai mozgalomban, és a sikersportágaink a nagy nemzetközi versenyeken. A küzdelem egyre kiélezettebb a részvevő országok száma, és a felkészültségének színvonala miatt. Az edzők és versenyzők elvándorlása, ezzel összefüggésben ország és állampolgárság váltásuk szintén hozzájárul a nemzetek közötti versenyhelyzet éleződéséhez. A legtöbb nemzet kormánya felismerte az élsport sikerességében rejlő potenciált, ezért a közfinanszírozás szerepe is megnövekedett a jóléti társadalmakban. Az állami pénzügyi keretek euró milliókban és milliárdokban mérhetőek. Egy-egy olimpia ciklusra történő befektetett erőforrásokkal, azok hatékonyságával, megtérülésével, összehasonlító elemzésekkel egy nagy nemzetközi kutató csoport is foglalkozik. A több kontinensen átívelő kutatásban nagy egyetemek és a sportfinanszírozásban résztvevő állami szervezetek, nemzeti olimpiai bizottságok is partnerként részt vesznek, vagy egyben megrendelői is azoknak. A nemzetközi munkacsoport által vezetett több éves nagy projekt az úgy nevezett SPLISS kutatás (<http://www.elitesportconference.com/about-spliss.html>).

6/3. táblázat: Olimpiai eredményesség

Év	Rendező város	Arany érmet nyert országok száma	Érmet nyert országok száma	Magyar aranyérmek száma	Magyar érmek száma
1972	München	25	48	6	35
1992	Barcelona	37	63	11	30
2012	London	53	84	8	17

Forrás: www.medalspercapita.com, www.olympics.org,

6/4. táblázat: Olimpiai eredményesség

Év	Rendező város	Arany érmét nyert országok száma	Érmét nyert országok száma	Magyar arany-érmek száma	Magyar érmek száma	Magyarország az arany érmek szerinti rangsorban	Magyarország az érmek szerinti rangsorban
2000	Sydney	50	79	8	17	13.	15.
2004	Athén	55	73	8	17	12.	15.
2008	Peking	54	87	3	10	22.	21.
2012	London	53	84	8	18	7.	9.

Forrás: www.medalspercapita.com

6/5. táblázat: Magyarország a GDP / érmek száma rangsorban

Év	Rendező város	Magyarország GDP / érmek száma rangsorban
1992	Barcelona	7.
1996	Atlanta	16.
2000	Sydney	19.
2004	Athén	20.
2008	Peking	30.
2012	London	18.

Forrás: www.medalspercapita.com

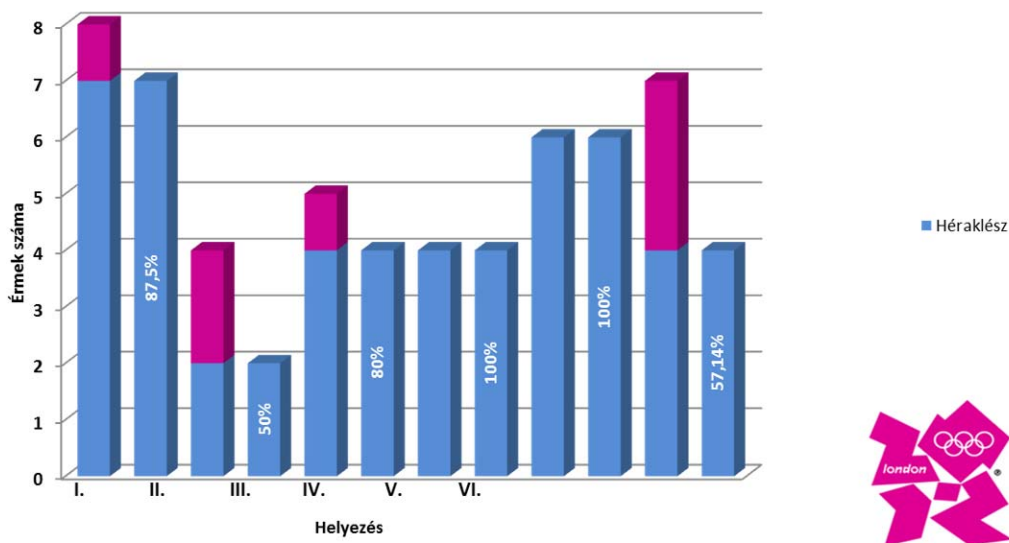
Olimpiai sikersportágaink tekintetében az állandóság tapasztalható, kisebb hullámvölgyekkel egy-egy sportág esetében. Az érem szerző és a pontszerző sportágak köre szinte nem változott.

6/6. táblázat: olimpiai magyar sikersportágak

Év	Rendező város	Arany érmet szerző sportágak (I. helyezés)	Ezüst és bronz érmet szerző sportágak (II. és III. helyezés)	Pontszerző sportágak (IV-VI. helyezés)
2000	Sydney	kajak-kenu, torna, úszás, vívás, vízilabda	birkózás, kajak-kenu, kézilabda, ökölvívás, öttusa, sportlövészet, súlyemelés	asztalitenisz, evezés, kajak-kenu, kerékpár, sportlövészet, súlyemelés, taekwondo, torna, úszás, vívás
2004	Athén	birkózás, kajak-kenu, öttusa, sportlövészet, vívás, vízilabda	atlétika, kajak-kenu, súlyemelés, úszás, vívás	atlétika, evezés, kajak-kenu, kézilabda, súlyemelés, úszás, vívás, vízilabda
2008	Peking	kajak-kenu, vízilabda	birkózás, kajak-kenu, úszás, vívás	atlétika, birkózás, kajak-kenu, kézilabda, ökölvívás, sportlövészet, úszás, vívás, vízilabda
2012	London	atlétika, kajak-kenu, torna, úszás, vívás	birkózás, judo, kajak-kenu, öttusa, úszás	judo, kajak-kenu, kézilabda, ökölvívás, sportlövészet, úszás, vízilabda

Forrás: www.mob.hu adattára alapján

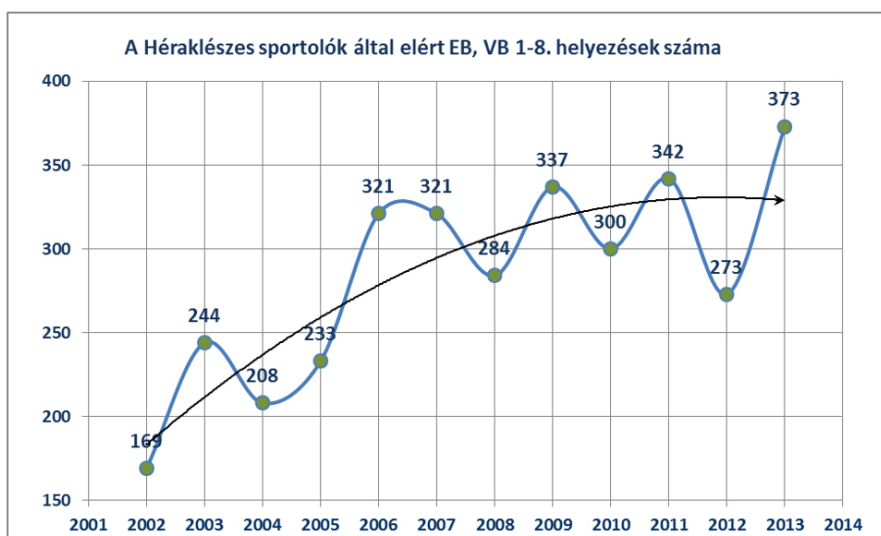
Az utánpótlás helyzetét és eredményeit elemezve fejlődés mutatkozik, köszönhetően a 2001-től elindított szervezett és rendszerezett állami finanszírozásnak. A húsz olimpiai sportágat felölelő Héraklész Program, és annak előszobája Sport XXI. Program, valamint a versenyzők speciális köznevelési háttérét biztosító Sportiskola Program nagyban hozzájárulnak az elmúlt egy évtized eredményességéhez, a növekedő eredményességi tendenciákhoz. A Héraklész program beválásnak objektív módon mérhető eredményei a 2012-es nyári olimpián is érzékelhetők voltak, különösen az egyéni sportágakban. Londonban a 36 egyéni pontszerző sportolóból 25 fiatal sportoló éveken keresztül a Héraklész program kedvezményezettje volt. Az olimpián résztvevő három csapatsportágban 50%-ra tehető a Héraklész programos sportolók köre. A teljes olimpiai csapatot megvizsgálva – összesen 148 fő – 70%-ra tehető a Héraklészes tagság. Fontos megemlíteni, hogy bizonyos idősebb sportolói kör koránál fogva nem lelhetett soha a rendszer része (Tóth József, MOB/Héraklész program).

6/1. ábra (Héraklész sportolók eredményei a 2012-es Olimpián)

Forrás: Héraklész program 2012

Kézszel fogható fejlődést hozott az felnőtt élsport támogatástól elkülönített, és szigorú keretek között működő rendszer. Fontos megemlíteni, hogy a korosztályos nemzetközi versenyrendszerek is nagy változáson mentek keresztül az elmúlt tíz évben. A legtöbb sportágban bővült az utánpótlás világversenyek köre és bevezetésre került az Ifjúsági Olimpia is. A II. Nyári Ifjúsági Olimpia a kínai Nanjingban kerül megrendezésre 2014 augusztusában, a fejezet szerkesztésekor.

6/2. ábra: Utánpótlás eredményesség

Forrás: Héraklész program (NUPI, NUSI-UPI, MOB). Korosztályos EB-k és VB-k 1-8. hely (20 sportág)

6/7. táblázat: A 2010. évi I. Nyári Ifjúsági Olimpiai Játékok éremtáblázata / Szingapúr

Helyezés / Ország	arany	ezüst	bronz	összes
1. Kína	30	16	5	54
2. Oroszország	18	14	11	43
3. Dél-Korea	11	4	4	19
4. Ukrajna	9	9	15	33
5. Kuba	9	3	2	14
6. Ausztrália	8	13	8	29
7. Japán	8	5	3	16
8. Magyarország *	6 (1)	4	5(1)	15(2)
9. Franciaország	6	2	7	15
10. Olaszország	5	9	5	19

** Zárójelben a vegyes csapatok tagjaként elért érmek száma*

Forrás: IOC és MOB

6.1.6. A modern versenysport hazánkban fejezet összegzése

A sport a társadalom egyik alrendszere. Elmondható, hogy a sport is a társadalmi folyamatok egyik leképeződése, ebből kifolyólag az érintett szereplők – állami intézmények, sportszervezetek, sportvállalkozások, – viszonyát markánsabban határozza meg az aktuális, felülről regulázó jogszabályi környezet. Ebből kifolyólag a napi gyakorlatban az érintett szakemberek (vezetők, edzők, sportolók, létesítményüzemeltetők, stb.) körében nem alakult ki egy alulról építkező, valóban működőképes civil irányítás, valamint piacgazdasági szemlélet. Továbbá, a humánerőforrás képzése és képzettsége sem szolgálja az ilyen irányú folyamatokat. A modern, úgy nevezett nyugati társadalmak bizalomra és közös gondolkodásra épülő attitűdje alapvetően elősegíti a szabályrendszer praktikus struktúráját, életszerű működési modelljét. A szereplők magatartására kevésbé hat a jogszabályi háttér, maguk alakítják, szervezik, irányítják közvetlen környezetüket, aktívan részt vesznek a szabályok kialakításban, melyeket be is tartanak. A bizalom és morál meghatározó elem, a szabályok betartása és követése alapvető magatartás. A civilségben, és a polgári jogi szabályokban alapvetően a mellérendeltség elve érvényesül, és nem a felülről érkező hierarchikus szabályozás.

A hazai civilség, vagyis az érintett szereplők, például az említett sportszervezetek, sportszakemberek még kevésbé alakítják az életüket befolyásoló szabályrendszereket. Legfeljebb, jó esetben saját sportáguk keretein belül képesek a haladás kezdeti lépéseit megtenni.

Az elmúlt másfél évtizedben a folyamatos jogszabályi, és szervezeti változások a jól kialakított, vagy a jól megtervezett koncepciókat sem engedték kifutni, vagy beteljesülni. Kedvező

állapotokat teremtené, ha legalább két-három olimpiai ciklus időtartamára állandó struktúra és szabályrendszer alakulna ki, amely minden érintett szereplő számára kiszámítható és előnyös lenne.

Remélhetőleg, az elmúlt időszakban megjelent, a sport számára soha nem látott, nagymértékű anyagi lehetőségek, és a közvetlen és közvetett állami finanszírozási formák eredményeként előbb vagy utóbb kiszámítható struktúrákat és szabályozókat köszönhetünk a sportélet elkövetkezendő éveiben.

6.1.7. Felhasznált irodalom

1. 107/2011. (VI. 30.) Kormányrendelet a látvány-csapatsport támogatását biztosító támogatási igazolás kiállításáról, felhasználásáról, a támogatás elszámolásának és ellenőrzésének, valamint visszafizetésének szabályairól
2. 2011. évi CLXXII. törvény a sportról szóló 2004. évi I. törvény módosításáról (hatályos 2012. január 1-től), Magyar Közlöny 2011. évi 151. szám
3. 2012. évi I. törvény munka törvénykönyvéről
4. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, § 185.
5. 43/2011. (III.23) Kormányrendelet, Magyar Közlöny
6. Bakonyi T. (2007): *Állam, civil társadalom, sport*; Kossuth Kiadó
7. Bakonyi T. (2004): *PhD dolgozat*, Semmelweis Egyetem, STK
8. *Magyarország Alaptörvénye*, 2011.
9. Velencei A. (2012): *PhD dolgozat*, Semmelweis Egyetem, STK
10. Pignitzky D. (2013): *Szakedolgozat*, PPKE-JÁK
11. *Új Polgári törvénykönyv* (hatályos 2014. március 15-től) meghirdetett normaszövege és annak indoklása, Magyarország Kormánya T/7971. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről.

Weboldalak:

1. www.mob.hu
2. www.nupi.hu
3. www.antidopping.hu
4. www.elitesportconference.com/about-spliss.html

6.2. A rekreációs sport helyzete és jellemzői (Kovács Tamás Attila)

Bevezetés

Ez a fejezet a testkultúra sajátos metszetében helyeződik el. Beletartozik a testkultúrába, az életmódkultúrába, továbbá életminőségi és egészség-kulturális vonatkozásai éppúgy vannak, mint (szűkítve) sportolási és szabadidő eltöltési vetületei. Témánk értelmezéséhez, földolgozásához mindenekelőtt fogalmi tisztázásra van szükség. Egyfelől már a kezdetektől nem válik szét tisztán a hazai rekreáció és a sportrekreáció értelmezése. Másfelől terminológiai kavalkád van a testkultúra és sport (pontosabban a sport alrendszerait illető) hivatalos értelmezésben. A rekreáció fogalma, jelentéstartalma napjainkra hazánkban is letisztultnak, kikristályosodottnak tűnik. Jelen témánk ennek értelmezési és tartalmi beillesztése a rekreációs sport viszonyrendszerében. A sport, a versenysport, hivatásos sport, szabadidősport és rekreációs sport értelmezését ugyanakkor ellentmondás jellemzi. Annak áttekintéséhez, hogy milyen a rekreációs sport helyzete társadalmunkban, milyen folyamatok és tendenciák zajlanak, mindenekelőtt a fogalom, pontosabban a kapcsolati fogalomrendszer értelmezése, tisztázása szükséges.

6.2.1. Fogalmi áttekintés

Rekreáció

A rekreáció fogalma, jelentéstartalma hazánkban dominánsan a szabadidő eltöltés kultúrájaként híresült el. Igaz, fontos feladata, de illő ezt (is) beleilleszteni a teljes jelentéstartományba. A rekreáció fogalma a modernkor terméke, jóllehet a gyökereit az őskorig visszakövethetjük. Latin eredetű szó, ami kezdetben (legalábbis általunk ismertén és elsőként dokumentáltan) iskolai szünidőt jelentett (Comenius, J. A. (1592-1670) Nagy oktatástan, id. Kun, 1978), azaz kikapcsolódást, pihenést, „mással” foglalkozást. Tehát a rekreáció funkciója- és ez a klasszikus, eredendő értelmezés- a munkavégző képesség újrateremtődése, megújulása. Kiteljesítve újabb funkciókkal: az aktivitás, vitalitás (életerő), cselekvőképesség (bővített) újratermelése, egyfajta megújulás. Hasonlóképp az etimológiai gyökerekig eredeztethető az egyén motivációja arra, hogy rekreációs tevékenységet végezzen, azaz szórakozzon, kikapcsolódjon, felüdüljön. Újkori kihívás a tömegek tömeges szabadideje, amire a fejlett világ millióinak sem eszközismerete (szabadidő-töltési technikák), sem módszertana nem volt.

A rekreáció fogalmának modernkori értelmezése a 20. század közepétől datálódik. Új kihívásul, egyben a rekreáció feladataként jelent meg a modernkor terméke, a társadalmi méretű

szabadidő „robbanás”. Az Ipari Forradalom (1750-1780-tól) „produktuma”, a gyári bérmunkás még legalább heti 70 órát dolgozott. A Tudományos és Technikai Forradalom (1900-as évek fordulójától) teljesítménynövelő gépesítése, az időspóroló infrastrukturális boom és (az akkor még viruló) szakszervezetek erőfeszítésének kölcsönhatásában a fejlett világban ez heti 35-40 órára csökkent az 1980-as évekre. Jellemző szimbóluma lett a „szabad-szombat”. Amennyiben a modernkor embere jól sáfárkodik szabadidejével, igényesen, tudatosan éli meg, akkor nagy eséllyel válik élete jobb minőségűvé, röviden minőségivé.

A rekreációs tevékenység a jó közérzet, a jól-ézés, a jól-lét, a minőségi élet megteremtését szolgálja, miközben a rekreálódó felüdülését, felfrissülését és szórakozását is eredményezi. Eredeti (szociológiai) értelmezésében tehát a munkavégző képesség helyreállítását, újratermelését tekintették elsődleges feladatának. Mindezek értelmében nevezik az életminőség tanának is. A minőségi élet megteremtésének folyamatában számos és sokféleségű akadályt kell lebírnunk. A Janus-arcú civilizációs fejlődés áldásainak sorát átkok, rontások kísérik. Ezeken át, mint akadálypályán kell folyton előrébb jutnunk, megküzdve, számtalan csetepatét/csatát megvívva közelíteni a minőségi élet ideáját.

Ennek esszenciáját így foglalta össze Kis Jenő:

„A rekreáció eszmei és gyakorlati választevékenység rendszer meghatározott társadalmi kihívásokra. Tapasztalatok és példaértékű cselekvésminták eszmeileg megalapozott rendszere, amelyet a tudományok is igazolnak.” (Kis, 1998)

A civilizációs fejlődés kihívásaira adott választevékenység pedig, a „trendesülő” rekreációs irányzatokban testesül meg. Ilyen tipikus válasz, azaz irányzat az outdoor, az egészség/fittségi, a wellness, és az élménykereső/feszültségoldó szabadidős tevékenységcsoport. Eszközül a drámai katarzis élményétől a szórakozás legkülönbözőbb válfajain, a táncon, a játékon, turisztikán/turizmuson és a hobbitevékenységeken át a sport legkülönfélébb változatait is felhasználjuk. A rekreáció fogalma az 1990-es, de főként a 2000-es években, főleg a szabadidős szolgáltatók – különösen a wellness marketingjének – szóhasználatában (és általa) vált népszerűvé, lett napjainkra többé-kevésbé a köznyelv része.

Sport

Kiindulásul vegyük alapul, hogy a XXI. Nemzeti Sporttörvény a rekreáció fogalmát egyáltalán nem tartalmazza. (Nem feladatunk itt az elemzés, de meg kell jegyezni, hogy zavaróan keveredik a célközönség szerinti és a funkció-alapú felosztás). „Magyarország Országgyűlése elfogadja az Európai Sport Chartát, és sportról szóló törvényét azzal összhangban az alábbiak szerint alkotja meg.

1. § (2) Sporttevékenységnek minősül a meghatározott szabályok szerint, a szabadidő eltöltéseként kötetlenül vagy szervezett formában, illetve versenyszerűen végzett testedzés vagy szellemi sportágban kifejtett tevékenység, amely a fizikai erőnlét és a szellemi teljesítőképesség megtartását, fejlesztését szolgálja” (Sporttörvény, 2012).

A látens (témánkat érintő főbb) ellentmondások a következők:

Csak meghatározott szabályok szerint sportolhatunk? Amennyiben a sport szabadidős tevékenység, akkor a hivatásos sportolóknak mi a munkaideje? Alapvetően értelmetlen továbbá a sporttörvényben magának a szabadidősport fogalmának definiálása. „a sport... a szabadidő eltöltéseként kifejtett tevékenység...” fogalmaz a Sporttörvény. Saját farkába harapó kígyó, ha az alrendszer (szabadidősport) meghatározásában ugyanaz a fő kritérium.

„A rekreációs sportot a versenysporttól megkülönböztetni a lényegét megragadó motiváció, célrendszer alapján lehetséges” (Kovács, 2010).

A rekreációs sport/edzés célja szerint az ember működő képességének (egészségének): visszaszerzése (rehabilitációs), megőrzése (egészségsport), vagy fejlesztése (fittségi) érdekében végzett rendszeres, tudatos és tervszerű tevékenységrendszer. Magába foglalja a célt szolgáló életmódot, és testgyakorlást.

A sport azért kiemelt eszköze a (fizikai) rekreációnak, mert jól adagolható, és ezért egyénre tervezhető terhelést jelent a rekreálódónak. (Megfontolásra ajánlom a rekreációs sport kifejezést, mivel véleményem szerint jobban kifejezi a rekreáció totalitását, illetve azon belül a sport célhoz rendelt eszköz jellegét). A versenysporttól alapvetően az különbözteti meg, hogy célja nem a genetikailag meghatározott határig történő, végtelen teljesítményfokozás, hanem a jó (tökéletes) közérzet, az egészséges működési állapot elérése; élményforrás, kikapcsolódás.

A motoros képességek fejlesztési céljait pedig, a mindennapi optimális cselekvő- és teljesítőképesség (fittség) igénye szabja meg. Ez ad értelmet a rekreációs edzésnek, adja meg egyúttal annak célrendszerét is.” (Kovács, 2010)

Sportrekreáció

A sportrekreáció nálunk (lakosságunk katasztrofális egészségi állapota okán) preferált, a rekreáció általános fogalmának szinonimájaként használt fogalom. Így pedig durván beszűkítjük a rekreáció értelmezési tartományát. Önállóan nem „életképes”, de a rekreációs sport, mint alrendszer, mint részterület, igen. Ennek a részletes kibontása mindenképpen szükséges, mivel máig tartó viták kísérik.

Az 1930-as évek elejéről az angolszász államok testnevelésében rohamosan terjedni kezdett az ún. „sportrekreációs” irányzat. Joy B. Nash: *Charakter Educacion in Psysical Educacion* c.

munkája 1931-ben jelent meg, melyet azóta a sport-rekreációs irányzat bibliájaként tartanak számon. Kenneth H. Cooper már a '60-as évek elején meghirdette a fizikai aktivitás, az aerob testedzés életmóddá váló fontosságát. (Cooper, 1967)

Lakosságunk egészségi állapota, életesélyei messze az EU átlag mögött kullognak. A szív és érrendszeri, valamint a daganatos megbetegedésekbe hal bele a magyarok $\frac{3}{4}$ -e. A magyar népesség egészségi állapotát tükröző lesújtó statisztikai adatok, elemzések háttérében társadalmi, életvezetési, mentálhigiénés okok egyaránt meghúzódnak.

A rekreációs szakma (is) ezt a kettősséget az életmennyiség (várható élettartam és abból a várható egészség) és életminőség fogalmakon keresztül közelíti meg.

Rekreációs sportok

Tekintsük át, csupán illusztrációként, milyen főbb típusai vannak a rekreációs sportok eszközszerének:

- sportági típusú – tenisz, golf, kispályás foci,
- sportági elemekből építkező, de képesség és/vagy élmény célzatú – sízés, úszás, vízitúrázás
- képességfejlesztő célú, nem sportági gyökerű – a fittségi edzés számos eszköze
- dominánsan élménycélzatú – bungee jumping, siklóernyőzés, könnyűbúvárkodás, surf, sziklamászás, kalandpark
- rekreációs sportból lett versenysport – downhill (Mountain-bike), windsurf, strandröplabda.
-

Sportrekreációs irányzatok

A fizikai rekreáció elsősorban a kor szükségleteinek, részben a divat elvárásainak (részben terrorjának), valamint – igencsak csekély mértékben - az irányítók-szakemberek felkészültségének-beállítottságának megfelelően nemzetközileg három jellegzetes irányba fejlődött. Ennek megfelelően – tulajdonképpen történelmi időrendben – a következő jellemző válaszok születtek, amik a tömegesség okán váltak trenddé, azaz irányzattá.

Elsőként a természetbe vágyódás eredményeként az „outdoor irányzat”, majd az „egészség célzatú” (fittségi és sportági) irányzat, végül az „élménykereső/ habzsoló” (wellness, fun, kaland, extrém sportok) irányzat jelentek meg. (A hazai helyzet elemzésében pedig, nem kerülhetünk meg egy további, jellegzetes- nemzetközileg kevésbé domináns- sodorvonalat, a kuriózum-sportokkal azonosított rekreációt. Ezeket az irányzatokat részben kiegészíti, részben

átszínezi/befolyásolja - elsősorban azokban az országokban, amelyek erősen az olimpizmusra, a kiemelkedő sporteredményekre szocializálódtak – a teljesítményelv.

Az 1800-as évekkel kezdődően városokba zsúfolt életforma elleni lázadás hozta (és hozza egyre inkább napjainkban is) a természeti környezethez menekülést, a „Ki a természetbe!” parképítési és túrázási boomját.

A 20. századi kényelmesedő élet kevés fizikai aktivitással élő, túlsúlyos emberének életminőségi és „túlélési” kérdésévé vált az „egészség”(fittség, sport).

Erre épült rá a 20. és 21. sz. találkozásának idején a fölpörgött életritmusú, pezsgő-rohanós, taposómalmos világ, menekülés a kényszerektől, szorongástól, azaz élményorientált / élménybe menekülő, abból feloldást, megkönnyebbülést hozó, kikapcsoló (wellness, fun, kaland, extrém, adrenalin,) irányzat.

Az alábbi két fejezetben bemutatjuk az irányzatok jellegzetességeit és főbb jellemző eszközeit, majd a népszerűvé válás időrendi folyamatát.

Vázlatos áttekintő az irányzatokról

Outdoor irányzat– válasz az urbanizált életre

Jellemzők: Természethez, szabad-levegőhöz (parkok - hegy, víz, erdő, mező, kert) kapcsolt irányzat. Alkalmi jellegű, gyakran “fittségi edzés” típusú tevékenység.

Célközönség: A teljes életút, természetesen a tevékenység jellegének megfelelően változva.

Eszközei:

Hegyi-erdei

- lightos: séta, kirándulás, túrázás;
- sportos: túrázás, tájfutás, hegyi-kerékpározás;
- extrémbe hajló: magashegyi-túrázás, (fal- és) sziklamászás;
- kerekés: hegyi-bringázás,
- téli: sízés, hódeszkázás, korcsolyázás

Légi

- sárkányrepülés, ejtőernyőzés, siklóernyőzés, (hőlégballonozás, vitorlázórepülés);

Nem sport-típusú (nem megélhetési)

- kertészkedés, bográcsozás, grillezés;
- gyűjtögetés: gomba, gyümölcs (csipkebogyó, málna), kőzet, rovar, gyógynövény;
- horgászat, vadászat;

Egészség irányzat- válasz a kényelmesedő életre

Jellemzők: Elsősorban biológiai jellemzők, ebből következően „testi-egészség”-tudatú fittségi és sportági

„sportedzés” típusú tevékenység

Célközönség: fittségénél és sportágánál a fiatal-felnőtt korosztály, a középkorúba hajolva

Eszközei:

Fittségi

- aerob-típusú: aerobik, gyaloglás – kocogás - futás; bringázás, evezés, úszás – manapság divatosan cardió
- fitness-típusú: fitness-aerobik, testépítés, test & alakformálás;
- extrémbe hajló: magashegyi-túrázás, (fal- és) sziklamászás

Sportági

- ütősök (tenisz, fallabda, ping-pong, tollaslabda);
- labdások [foci (lábtenisz, fejelés), kosár- és röplabda];
- kerekese (kerékpár, görkorcsolya, ~deszka).
-

Élménycentrikus, feszültségoldási célzatú irányzat – válasz a kényszerekkel terhelt, szorongásos életünkre

Célközönség:

- wellness - a teljes életút, dominánsan közép- és érett-felnőtt, valamint az idősödő korúak
- játékok – kortalan
- fun - serdülőktől az ifjúságin át a fiatal-felnőtt korosztályig
- kaland – mindenki, az idősekig bezárólag
- extrém - fiatal felnőttek

Eszközei:

wellness

- egészség és életmód (táplálkozás- és egészségtudat);
- élmény (kényeztetés): fürdővariációk, gőz, masszázs, szauna, szolárium;
- lazító, stresszoldó technikák

játékok

- pub (teke/bowling, darts, biliárd, bocs, petanque, curling),
- üdülő/kiránduló [vízparti játékok (tollas, fa- és műanyagütősök, freezbe, strandröplabda), testnevelési- és népi játékok]

fun

- gördülők, szörfösök,
- hódeszkások, bringások

kaland.

- kempingezés, vízitúrázás,
- bringatúrázás, indiántábor, stb.

extrém

- légi (sárkányrepülő, siklóernyő, stb.),
- vízi (szörf, rafting, búvárkodás),
- leesés, a lezuhanás (ütközés) élménye-fenyegetettsége (bungy jumping, sziklamászás),
- technikai eszközök (motocross, rali, jetski)

6.2.2. Civilizációs fordulatok

A rekreáció „küldetése, rendeltetése”, hogy választ adjon az életminőséget rontó civilizációs kihívásokra. Az emberi faj történetének, civilizációs fejlődésének forradalmi fordulópontjai ugyanis az életmódot, életvitelt, megélhetési feltételeket alapjaiban változtatta-formálta át. A fejlődési tendenciák elemzését indokolja az is, hogy értően kell fogadnunk az új évezred civilizációs kihívásait, illetve tudatos befolyásolással, tevőlegesen válaszolnunk is kell azokra. Jellegzetesen elkülönülő cél- és eszközrendszer, továbbá tipikus korosztályos tagozódás jellemzi az irányzattá formálódó „válaszokat”. (Kovács, 2010 alapján)

Ipari forradalom (IF, 1750-1780)

A manufaktúráktól a gépesített iparhoz vezető korszak. Centruma Anglia, szimbóluma a gőzgép. Technikai vívmányai: a fonó- és a mechanikus szövőgép, a kokszt alkalmazó acélipar, valamint a gőzhajó és a gőzmozdony. Jellegzetes életmódbeli hatása az iparosodás, a nagyüzemi termelés robbanásszerű munkaerő igénye miatt a gyárak köré település. Az „urbanizáció” fogalmával jellemzett folyamat napjainkban is tart.

Tudományos-technikai forradalom (TTF, az 1900-as évek fordulója)

A 19. század második felére az IF hatása kiterjedt az egész kontinensre. A nehézipar a gazdasági hatalom alapjává vált. A belsőégésű motorok, elektromosság és a kémiai technológiák fejlődését szokták második ipari forradalomnak is nevezni. Szimbóluma az elektromosság, a távközlés (telefon, rádió, majd televízió), a motorizáció (autó, repülő) és így tovább. Összességében a TTF a robbanásszerűen növekvő ipari munkásoknak a gépiesült, futószalag

típusú munkát hozta, majd fokozatosan leszorította a nehéz fizikai munka arányát. A 20. Mindez együtt vezetett a kényelmesen, csökkenő fizikai aktivitással élő, a civilizáció átkaival (betegségeivel) sújtott, testsúlyában fokozatosan gyarapodó modern embertípushoz. Hozadéka a tömeges szabadidő és vásárlóerő, ami a fogyasztói társadalom kialakulásához vezetett. Elhozta tehát a kényelmes(edő) életet.

Információs forradalom (IN-FO, 1975-)

Az információk mennyiségének, az áramlás sebességének és a hozzájutás tömegesedésének robbanásszerű növekedése jellemezte a 20. század utolsó negyedét. A változások hihetetlenül fölgyorsultak, a mindennapok életvitele elképesztően fölpörgött. Ma már egy generáción belül is számtalan viharos változás zajlik, míg a középkorban leszármazottak sora élt szinte hajszálra úgy, mint űkapák. Földrajzilag elsősorban az USA-beli Szilícium-völgyhöz, valamint Japánhoz köthetjük. Szimbóluma a személyi számítógép (PC), a mobil-fónia, GPS, az Internet. A civilizációs jövőkép-víziója ennek eredményeként az ÜLŐ ÉLETMÓD. (Embertípusa a Homo Sitting.)

Globál világ - a terror árnyékában (2001-)

Mindezen fordulatok mintegy közös eredményeként egyre fenyegetőbbben jelenik meg az emberiség feje fölött a globalizált világ (GLOB-ÁG) uniformizáló, nyelvében-ízlésében-kultúrájában beszűkítő, a humánumot, az erkölcsöt, a szép időtöltést a mindenható profitnak alárendelő réme (víziója?). Az 1980-as évektől a világ társadalompolitikai, geopolitikai átrendeződése, valamint a gazdasági újrafelosztása zajlik. Mindezt brutálisan beárnyékolja a vallási köntösbe csomagolt agresszíven nyomuló („határtalan”) terror. (2001.09.11-től sajnos mindennapjainkig).

Kavargó, a kristályosodástól még messze lévő problémakör, amivel azonban egyre hangsúlyosabban kell foglalkoznunk.

Jellemzői:

- Teljesítménykényszer (karrier – szakmai – munkahelyi)
- Megfelelés-kényszer [szociálisan (lakás, autó, ruházat, stb.), reklám-terror (fogyasztás/vásárlás), Body-terror (szépségipar, szex)]
- Szorongás. Biztonság - jövőkép (családi, egyéni, munkahelyi)

Milyen lesz új századunk - új évezredünk - emberének életminősége?

Az elidegenedett, a teljesítmény- és megfelelés-kényszeres, szorongásos-aggódó világ mőkuskerekét a nap egyre nagyobb részében porgetni kényszerülő modernkori 'rabszolga'

vajon milyen életminőségben éli le – vélhetően és várhatóan – hosszabbodó életútját? Vajon mit tud lépni az emberiség, milyen rekreációs válaszok születnek? Egyáltalán van értelmes rekreációs válasz mindegyikre?

A civilizációs fejlődés hatására vált a fejlett világ embere ősemberi mivoltából napjainkra életterében urbanizálttá, életmódjában ülővé, szerepkészítésében teljesítménykényszeressé, és mindennaposá lett a szorongás az aggodalom.

6.2.3. Rekreációs szakemberképzés

„A rekreáció... totális szakemberképzési rendszerekben, (...) is kifejeződő szellemiség és gyakorlat. Sőt a rekreációs választevékenység-rendszer mindenkori lényegét éppen a szakemberképzési programokból értjük meg,” írja Kis Jenő már hivatkozott művében (Kis, 1988).

A testkulturális alapokra épülő szakemberképzés szinte spontán formálódott. Egyik forrása a hazai testkultúrának az olimpia-centrikus versenysportban gyökerező szemlélet meghaladásának útkeresése, másrészt néhány szakember dicséretes korkövetési, megújítási szándékának és törekvésének eredménye. Ide illik egy rövid névsor. Dobozy László és Jakabházy László a TF kitűnő szakemberei, továbbá Öryné Mérő Nóra és Gáldi Gábor az ELTE Tanárképző húzótanerői, és Kovács Tamás Attila. Ám hogy miért a testkulturális szakma feszengetése szülte a rekreációs szakemberképzés testkulturális útját, arra ismét Kis Jenő kristálytiszta okfejtése adja meg a választ.

„A rekreációs választevékenység-rendszert érdeké és értéké tevő (neki egyetemes és egyéni értelmet adó) társadalmi kihívás társadalmi szükségletekben gyökerezik, ezeknek élő kifejeződése a rekreációs-szakemberszükséglet.” (Kis, 1998)

A kezdetektől gondot okozott, hogy a totálisan értelmezett rekreáció többféle spektrumából melyik legyen preferált, a hazai viszonyokra melyik a legalkalmasabb, melyikre van leginkább szükség. Dönteni kellett, hogy a Szociokulturális rekreáció, a Turisztikai rekreáció, vagy Sportrekreáció (stb.) szakembereinek képzésére van-e elsősorban szükség nálunk. A döntés jelentőségét – és nehézségét – mutatja, hogy áttekintve a nemzetközi trendeket, az alábbi domináns képzési irányokat találjuk még a Sportrekreáción túl: Park és rekreáció menedzsment; Outdoor; Gyógyászati-terápiás rekreáció; Szabadidősport menedzsment; Fittségi edzés; Turisztikai rekreáció; Szenior rekreáció.

A rekreációs szakemberek képzésének két állomása jól illusztrálja a rekreációs jelenség nemzetközi fejlődését.

- 1905-ben indul az első egyetemi szintű képzés az USA-ban (Park & Recreation management), majd néhány évtizeddel később Kanadában.
- 1975-ben indítja a nemzetközi hírű szociológus, Teresa Wolanska Lengyelországban (AWF, Varsó Testnevelési Egyetem) tantárgyként, majd a 80-as évek elején kezdődik a szakemberképzés. Ezzel párhuzamosan bevezetik valamennyi lengyel értelmiségképző intézményben a rekreáció ismeretanyagának tanítását.
- Tudom, hiszem, messzemenően egyetértve Kis Jenővel, hogy az 1980-as évek meghatározó döntéseként hazánkban a rekreáció testkulturális (sport) szakirányát kellett választani. „...nemzeti karakterű megoldásra van szükség, lévén a rekreációs csapdahelyzet is nemzeti karakterű. A külföldi, a finn, svéd, angol megoldásmódok erőltetése csak mélyíti és szélesíti a rekreációs csapdát.” (Kis, 1998) Azt ellenben határozottan állítom, hogy feladatunk- kötelességünk annak ismerete, hogy mások hol tartanak, mik a nemzetközi tendenciák. A hibát elsősorban a szolgai másolással követnénk el... A teljességhez tartozik, hogy – mintegy ezt kiegészítve – a 90-es évek második felében erre rácsatlakozott a rekreáció egészségfejlesztési szakiránya (változatlanul testkulturális alapon).
- A képzés beindulásának hazai útja a szakmai döntésnek – Sportrekreáció – megfelelően a következő volt:
 - 1988-ban a Testnevelési Főiskolán megindul a testnevelő tanári szakon a rekreáció szakképzés 480 órában. Az 1989/90-es tanévben már a legkeresettebb szakirány a rekreáció.
 - 1989-ben az ELTE Tanárképző Főiskola megindítja a nappali tagozatos, kétszakos rendszerben (testnevelés-rekreáció) a felsőfokú szakemberek képzését.
 - 1993-tól a Szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola lényegében az ELTE programjára építve, szintén megindítja a rekreáció szakos hallgatók képzését.
 - 2003-ban a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Karán indult meg a rekreátor képzés:
 - A továbbiakban a Pécsi és a Nyugat-magyarországi Egyetem is megindította a rekreációs szakemberek képzését.

6.2.4. Felhasznált irodalom

1. Cooper, H. Kenneth (1987): *A tökéletes közérzet programja*. SPORT, Budapest
2. Frenkl R.(1997): *Az urbanizáció kihívása*. In.: Felsőoktatás, értelmiség, egészség] Bp. Magyar Egyetemi-főiskolai Sportszövetség. 6-15.
3. Fritz P. (2006): *Mozgásos rekreáció*. Bába Kiadó, Szeged
4. Földesiné Szabó Gy. (1990): *A tömegsporttól a „Sport mindenkinek” mozgalomig a „szocialista tábor” országaiban*. In.: Testnevelés és sporttudomány 1990, 3-4. 102-114.
5. Höflender, A. (1999): *Szene – Trend – Breitensport*. In.: LL, Bewegungs Erziehung 6/99, 2-3.
6. Kis J. (1998): *Bevezetés egy nemzeti vonatkoztatási rendszerű rekreáció-elméletbe*. Budapest, MTE In.: Kis J., 2001): *A testnevelés és sporttudomány pedagógiai alapjai*, Budapest, Fitness Akadémia, 211-213.
7. Kovács T.A. (1999): *A rekreáció irányzatai*. In.: III. Országos Sporttudományi Kongresszus 109- 112.
8. Kovács T. A. (1999): *A rekreációs irányzatok összefüggése a „body terrorral” és a sportok „kettéhasadásával”*. 30. Mozgásbiológiai Konferencia - Magyar Testnevelési Egyetem
9. Kovács T. A. (2010): *A rekreáció elmélete és módszertana*. Fitness Akadémia, Budapest
10. Kun L. (1998): *Egyetemes testnevelés és sporttörténet*. SPORT, Budapest
11. Laki L. (1989): *Társadalmi és szociológiai összefüggések*. In.: *A magyar sport helyzete és fejlesztési irányai*] Budapest, OTSH Sporttudományos Tanácsa.6-33.
12. Nádori L. (é.n.): *Fittség-edzés*. Budapest, OTSH, 44.
13. Nyerges M., Laki L. (2004): *A fiatalok sportolási szokásainak néhány társadalmi összefüggése*. In.: Sporttudományi Szemle 2004/2-3. 5-15.
14. Sporttörvény, 2012.
15. Takács F. (1993): *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság testkultúrája*. In: Sport és életmód, I. kötet (II. Országos sporttudományos kongresszus, Budapest, 1993. OTSH) 336-343.
16. Tokarski, W. (1993): *Freizeit im neuen Europa*. Aachen, Meyer & Meyer Verlag,
17. Wolanska, T. (1988): *A szabadidősportot akadályozó tényezők leküzdése*. In.: TF Közlemények 3. 209-214.

6.3. A fogyatékkal élők sportja (Tóvári Ferenc)

„Mindannyian egyediek vagyunk, mindegyikünk képtelen bizonyos dolgokat megcsinálni, de még több dolgot igen. Mindannyian a képességek és fogyatékoságok keverékei vagyunk”.

Lynas Wendy (1997)

Bevezetés

Mielőtt a címben megnevezett téma kidolgozásához kezdenénk, joggal tehetjük fel a kérdést: mit jelent a „fogyatékoság” kifejezés, mi lehet a pontos meghatározás?

A Wikipédia a következőket írja: a „fogyatékoság” hosszan tartó fizikai, értelmi, pszichoszociális vagy érzékszervi károsodás, amely számos egyéb akadállyal együtt korlátozhatja egy adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását. A Statisztikai Hivatal jelentése alapján jelenleg Magyarországon 460000 - 480000 fő él valamilyen fogyatékosággal. Ez az összlakosság 4,5-5 %-a. A fogyatékoság nem betegség, hanem állapot, ami a fogyatékosággal élő személyek és az attitűdbeli, illetve a környezeti akadályok kölcsönhatásának következményéből adódik. Ezek szerint a fogyatékoság, mint állapot változó lehet, hiszen bárki bármikor fogyatékosá válhat. Ezen akadályok gátolják a fogyatékkal élő személyt a társadalomban való teljes és hatékony, másokkal azonos alapon történő részvételben. A fogyatékoság típusairól illetve a témával kapcsolatosan bővebben a Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény szövegében olvashatunk: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16485>. (Forrás: www.wikipedia/fogyatekosag.hu).

A mai modern társadalmi tudatban a fogyatékoság helyett inkább a „speciális szükséglet”, „sajátos igény” – kifejezéseket hallanánk szívesebben, ha ilyen embertársainkról beszélünk. Ezzel is jelezhető, hogy semmiféle „fogyatékos”, amellyel ők „kevesebbek” nem nevezhető meg diszkriminatív jelleggel. Ahogy Lynas Wendy is megfogalmazza: mindannyian egyediek vagyunk, „bizonyos dolgokat meg tudunk csinálni, nagyon sok dolgot viszont nem. Az hiszem, amikor a sérült emberek sportjáról beszélünk, még inkább érvényes ez a gondolat, hiszen bennünket, akiket „épeknek” neveznek, nagyon sok olyan sportmozgás érint, amelyet nem tudnánk végrehajtani a paralimpiai sportágak közül.

A sport olyan cselekvés, amely minden embertársunk számára valamilyen szintű igényként jelenik meg. Ha a sport szerepét vizsgáljuk a sérült, illetve ép emberek életében nem fogunk eltérést találni, mindkettő csoport életében nagy jelentőséggel bír, társadalmi létet és életmódot is befolyásolhat. A sérült emberek sportja olyan világ, amelyet sokan elismernek, sokan viszont nem tartják egyenértékűnek az épek eredményeivel. Erre a kétoldalú (esetenként helytelen)

nézőpontra a korábbi évekből több példa is említhető. De aki figyelemmel kíséri például a paralimpiai közvetítéseket – azokat minden kétség felől meggyőzi a látvány, az akarat, a küzdelem. Nagyon sok olyan sérült embertársunk él valamilyen hátránnyal, akik nem jutnak el a közvetítésekig, nem hallunk róluk világszínvonalú eredmények kapcsán, de sporttevékenységük visszaadta nekik az esélyt a társadalmi beilleszkedésre, a mindennapi „normál” életvitel kialakítására is. A rendszeres sporttevékenység, sportmozgás végzése nem tesz különbséget sérült és ép személyek között. Fejlesztő hatása van az izomrendszerre, erősíti a testünket, és az idegrendszerre gyakorolt mentális hatása is jelentős. A sérült sportolók tevékenysége is fejleszti az akaraterőt, kitartást, jellemformáló hatása pedig, egyértelmű. Márpedig a testmozgáshoz, sporthoz mindenkinek egyformán van joga. Sajnos a lehetőség már nem biztosított egyformán mindenki számára.

6.3.1. A fogyatékoság megítélésének története

„A fogyatékoság nehezebben elviselhető részét nem a fizikai vagy szellemi állapot idézi elő”.

Buscaglia, L.(1983)

A fogyatékoság története egyidős az emberiséggel, hiszen mindig is voltak fogyatékosággal élő emberek. De a történelem folyamán koronként és társadalmanként a megítélésük, és a velük szembeni bánásmód is változott (Sajti, 2010). Sajti által összefoglalt történeti áttekintésből kitűnik, hogy i.e. 3500. évtől i.sz. 700. év között nem törődtek a fogyatékos emberekkel, kitétek őket meghalni. Jézus volt, aki gyógyította az embereket, csodákat tett, így érthető módon a keresztények voltak az elsők, akik segítettek a fogyatékosokon: vallási intézményekben éltek, de nem éltek együtt a többi emberrel – a mai szaknyelven szólva szegregálták, elkülönítették őket. Általános tényként kezelték, hogy ezek az emberek nem emberi lények, és az Ördög szállta meg őket, akiket el kell pusztítani. Az ókori görög és római társadalomról pontosan tudjuk, hogy számukra a fogyatékosággal élő emberek szégyellni valóak voltak, és az eltartásuk terhet jelentett a társadalom számára. A fogyatékoság nem volt összeegyeztethető az akkori emberideállal, ezért tudatosan előidézték az életképtelennek tűnő csecsemők halálát azzal, hogy magukra hagyták őket barlangokban, erdőkben, vagy Spártában letaszították őket a Taigetosról. Természetesen ez a kegyetlen szelekció csak az evidens, születéskor látható sérülések esetén történhetett meg, így fogyatékosággal élők továbbra is voltak, őket kirekesztették, és nem vettek róluk tudomást. Kivétel azonban ekkor is akadt, például Homéroszt, a vak történetírót kifejezetten tisztelték. Az 1600-as évektől a „fogyatékosok” komoly társadalmi problémát jelentettek, élelmen és szálláson kívül semmiféle javakkal nem

rendelkeztek. Hajókon szállították el őket, valamint cirkuszi mutatványként húztak belőlük hasznót. A reneszánszban azonban már előrehaladást láthatunk, akkor ezekkel az emberekkel orvosok foglalkoztak, akiket a kíváncsiság hajtott, a fogyatékosok okaira keresték a választ. A középkor vallásos felfogása – hiába hirdette a felebaráti szeretetet, és az elesettek felkarolását – nem kedvezett a fogyatékosokkal élőknek, az ördöggel való testi érintkezés gyümölcseinek tartották, és nem csak a sérült gyermeket, hanem boszorkánynak kikiáltott anyját is üldözték. Éppen ezért ha egy családban sérült gyermek született, a szülők félelmükben igyekeztek még a legszűkebb környezetük elől is eltitkolni. Mindezek ellenére ebben a korszakban már felfedezhetünk jó szándékú törekvéseket is: a keresztes háborúk során megvakult katonák számára menedékházakat építettek, valamint kolostorokban apácák és papok tanítottak imádkozni vakokat, siketnémákat és értelmi fogyatékosokat.

Látható tehát, hogy a laikus és a szakmai gondolkodásban egyaránt fellelhető előítélettel teli felfogás történetileg mélyre nyúlik vissza. A sérült emberképnek, vagyis annak az attitűdnek a fejlődése, amely a fogyatékosokkal szembeni viselkedésünket meghatározza, az ókortól napjainkig mindig is ellentmondásokkal volt terhelt, és kultúránként változott.

Sajti (2010) részletesen kitér arra is, hogy a középkori szemlélet átalakulásával, a szellemi élet fellendülésével, a reneszánsz idején megjelentek az első gyógyító-nevelő módszerek. Ahogy fejlődtek a tudományok, és az ember került a figyelem középpontjába, úgy alakult át az addigi fogyatékos-felfogás is. A sérülteket betegnek tekintették, akiken lehet és kell is segíteni, hiszen rendszeres neveléssel és orvosi módszerekkel javítható az állapotuk. Ezek a gyógyító-nevelő módszerek még kezdetlegesek voltak, nem volt céljuk a teljes gyógyítás, és még csak a gazdag családok siketnéma, vagy súlyos beszédhibás gyerekeinek volt a kiváltsága, hogy magántanító mellett ilyen egyéni nevelésben részesüljenek. Az a tény, amiért épp a siketnémákkal és a beszédhibásokkal kezdtek el foglalkozni, annak az lehet az oka, hogy ezek a fogyatékosok feltűnőek és egyértelműen felismerhetőek, mégsem annyira riasztóak, mint az értelmi fogyatékosok, vagy a mozgáskorlátozottság. A későbbiekben ezek az eljárások egész Európában elterjedtek, egyre több fogyatékossgal élő személyt foglalkoztattak, és már a vakságra is figyelmet fordítottak. A fejlődés központja Franciaország volt, de Németországban, Oroszországban, Angliában és Hollandiában is jelentős volt a gyógyító-nevelő tevékenység. Azt gondolhatnánk, hogy a fogyatékossgal szembeni attitűd, azaz a sérült emberkép napjainkra modern, jelentős változáson ment keresztül, azonban a régi babonákhoz való ragaszkodás sajnálatos módon nem múlt el. A fogyatékossgal küzdő embert bizonyos kultúrákban még ma is természetfölötti hatalommal – vagy jóval, vagy ördöggel – ruházzák fel, esetleg mivel nem tudnak vele mit kezdeni, ezért tartózkodnak tőle. A

távolságtartás okát sokan keresték már, de abban mindenki egyetért és tapasztalja saját bőrén, hogy az emberi fizikum, értelem mássága befolyásolja az ép emberek reakcióit, bizonyos kényelmetlenségérzést ébreszt. Ezen érzés alakulását befolyásolja, hogy a leküzdésére kinek milyen eszközei vannak. Gyakori sajnós, hogy fizikai hiányosságok alapján, a fogyatékkal élő ember személyes világát, értelmi képességeit is fogyatékosnak tekintjük. 1996-tól a fogyatékossgal élő állampolgárok jogaival kapcsolatos állami kötelezettségvállalásokat az Európai Tanács nemzetközi egyezménye, a *Módosított Európai Karta* szabályozza. A 2000. évben elkészült *Alapvető Jogok Chartája* (Európai Unió), ami még nem bír alapvető jogokkal, de 2006 decemberében az ENSZ Közgyűlése elfogadta a *Fogyatékossgügyi egyezményt*, mely már kimondja a fogyatékossgal élő személyeket megillető jogokat. (Esélyegyenlőségi és Fogyatékossgai Szabadegyetem)

6.3.2. A sport szerepe, funkciói és jelentősége a sérült emberek életminőségének alakításában

„Minden embernek természet adta joga van adottságainak kifejlesztéséhez, így azokhoz a feltételekhez is, amelyek ezt számára lehetővé teszik”.

Loránd Ferenc (2009)

Az embereket mindig is érdekelte, hogy mitől válik jobbá és tartalmasabbá életük. Az életminőség kifejezést többen többféleképpen értelmezik elég tág kategóriák között. Az életminőség mindenképpen magába foglalja a szomatikus fizikai állapotot és annak működő képességét, a pszichés állapotot, a lelki-szellemi jóllétet és a szociális tevékenységet a társadalomban és a családban egyaránt (Harjánné, 2011). Azt hiszem mindenki számára egyértelmű, hogy a testmozgás végzése magában hordozza az öröm lehetőségét is, ennek a mozgásnak azonban nem szükségszerűen kell kiemelkedő sportteljesítményeknek lenni. Ennek értelmében akár egy egyszerűen végrehajtható séta is lehet örömforrás. A sérült emberek rendszeres sportolása fejleszti életminőségüket, segíti az aktuális egészségi állapotuk megőrzését, és gazdagítja szociális kapcsolataikat (baráti, társas kapcsolatok, közösségi beilleszkedés). A sporttevékenység mindenképpen biztosítja a személyes fejlődés, az önértékelés, az aktív kikapcsolódás, és a tartalmas szórakozás lehetőségét. A sérült emberek esetében a sport értelmet adhat a hétköznapoknak, kinyithatja a „kapukat” más városok és országok előtt, az ép embertársakkal történő közös sporttevékenységek pedig, nagymértékben segíthetik a társadalomba történő beilleszkedést (Magyar, Tóthné Aszalai, Máténé Homoki,

2011.) További fontos szerepet játszik a rendelkezésre álló képességek megtartásában illetve fejlesztésében. Mindenképpen fontos cél lehet „a mozgás-szervrendszer funkcióképességének optimális szintre emelése” (Benczúrné, 2003.) A Szerző szerint a szakszerűen végzett sportmozgások a sérült személyek életében több fontos funkciót tölthetnek be.

Meg kell említenünk azt is, hogy a szerző által említett funkciók csak optimális esetben tölthetők be fontos szerepüket, nagyon sok esetben nem is lehetséges a megvalósulásuk. Gondoljunk arra, hogy sokszor előfordul, amikor egy személy felnőtt korában lesz speciális igényű, nála illetve egy gyermek esetében is eltérő hatásmechanizmusok érvényesülhetnek, mások a pedagógiai, didaktikai és módszertani eljárások, célok és nevelési módszerek. Ilyen esetekben a sérültség fokának nagy szerepe lehet az eredményességben.

6.3.3. A Paralimpia története

A paralimpiák létrejöttével, történetével kapcsolatosan a legtöbb információt a Magyar Paralimpiai Bizottság honlapján Nádas Pál leírásából ismerhetjük meg. Az említett szerző munkáján kívül a témával kapcsolatosan további részletes információk találhatóak a www.wikipedia/paralimpia.hu oldalon is.

A paralimpia mottója: A LÉLEK MOZGÁSBAN!

6.3.3.1. A magyarországi parasport története

Magyarországon a mozgáskorlátozottak sportjával kapcsolatos első dokumentáció 1929 –ből származik. Egy országos diákotthonban (Nyomorék Gyermekek Országos Otthona) dolgozó pedagógusok és a velük dolgozó orvosok nagy jelentőséget tulajdonítottak a rehabilitációs folyamatnak. Ennek hatására egy évvel később (1929.) létrehoznak egy sportegyesületet (Nyomorékok Sport Egyesülete). Ennek keretén belül sok gyógytorna és a hozzá kapcsolódó sportfoglalkozás veszi kezdetét, és speciális munkájukkal hírnevet szereznek egész Európában. Sajnálatosan a II. világháború megszakítja ezt a nagyszerű munkát, a mozgáskorlátozott emberek társadalmi elfogadása és befogadása az 1970-es évekig várat magára. 1970-ben Halassy Olivérről elnevezett sportegyesület alakul, 1971-ben pedig, Magyarországon már szpartakiádot rendeznek mozgáskorlátozott sportolóknak. Magyar parasportoló 1975-től vesz részt világversenyeken. Az állami szinten történő elismerést bizonyítja, hogy sportbizottságok alakulnak (hallás, látás, mozgáskorlátozott) a későbbiekben pedig, csekély mértékben ugyan, de állami finanszírozás is történik. A „Fáklya Világjátékokon (New York 1984.) a magyar sportolók kiváló eredményeket értek el. A folyamat olyan szintre jut el, hogy 1989 –ben megalakítják a Magyar Mozgáskorlátozottak Sportszövetségét. 1997-ben pedig, létrehozzák a

Magyar Paralimpiai Bizottságot, a sporttörvény előírásának megfelelően pedig, létrejön a Fogyatékosok Nemzeti Sportszövetsége. 2002-ben első alkalommal indult magyar parasportoló először a téli paralimpián (Salt Lake City). A magyar parasportolók világra szóló eredményei mindenki által ismertek. Óriási elismerésnek számít, hogy kormányzati szinten az ép és sérült sportolók eredményeinek premizálása is azonos szintre került.

A magyar parasportolók eredményei világra szólóak és minden elismerést megérdemelnek. (Forrás: Magyar Paralimpiai Bizottság honlapja: www.hparalimpia.hu)

6.3.3.2. Sérültségi kategóriák és csoportok

Annak érdekében, hogy a sérült sportolók egyforma eséllyel versenyezhesse, különféle kategóriákba sorolják őket. A besorolásokhoz az alapot a „fogyatékosági csoportok” meghatározása jelenti. Ezek a csoportok a következők: *agyi eredetű mozgászavarban szenvedők* (az agy területének olyan mértékű sérülése, amely megakadályozhat bizonyos mozgások végrehajtásában, az izmok feletti kontroll hiányzik); *amputáltak* (bizonyos végtagok esetében ízületi részek hiányoznak, a sportág jellegének megfelelően lehetnek kerekesszékes sportolók is), *értelmi sérültek* (az US standard meghatározása szerinti 70 IQ alattiak, ennek azonban már 18 éves kor előtti állapotban is meg kell lennie). Van „*egyéb*” *kategória* (bizonyos szóösszetételben Les Autres –nek is nevezik, azon személyek tartoznak bele, akik a jól és egyértelműen meghatározható mozgásszervi betegségek közé nem sorolhatóak be), *látássérültek* (akiknek a látása nehezen korrigálható egészen a teljes vakság állapotáig), *kerekesszékesek* (az alsó végtagok esetében valamilyen sérülés miatt minimálisan 10 százalékban funkcióvesztés történt).

Az esélyegyenlőség további biztosítása érdekében a csoportokon belül kategóriákba sorolják a parasportolókat. Erre azért van szükség, mert az egyes sportágak eltérő sajátosságai és a sérülés mértéke összefüggésbe hozható, egymásra hatással lehetnek. Így a sportágakon belül is további kategóriákat hoznak létre. Természetesen a sportági jelleg meghatározhatja azt is, hogy nem szükséges a további kategóriákba sorolás, pl.: a csörgőlabdázás esetében csak a látássérültek vesznek részt a játékban.

A Magyar Paralimpiai Bizottság honlapján (www.hparalimpia.hu) megtalálhatóak az egyes sérültségi kategóriák. Érdekesség, hogy a besorolások sportáganként eltérőek, így egy sportoló akár több sportágban is versenyezhet. Természetesen ez nagymértékben megnehezítheti a versenybírók és az ellenőrök dolgát is. A paralimpiák kezdetén a sportolók besorolása az orvosi diagnózisok alapján történt, ez számos vitára és szabálytalanságra adott alkalmat. Ezért az 1980-as évektől egyértelműen a meglévő, és jól megállapítható, megmaradt képességek alapján

állapítják meg a csoportokat és az alkategóriákat. Ez azt jelenti, hogy a pillanatnyi, egyértelműen látható, meglévő egészségi állapot alapján a szakemberek meghatározzák, hogy a sportoló milyen teljesítményre képes, ezek alapján sorolják be valamelyik csoportba, kategóriába. A rendszert azonban korábban is többen csalásra használták fel, a sportolók egészségi állapotukat lényegesen rosszabbnak állították be, mint a valós helyzetük. Természetesen a szabályok értelmében őket a további versenyezéstől bizonyos ideig (vagy véglegesen) eltiltották. (Forrás: wikipédia, Magyar Paralimpiai Bizottság)

6.3.3.3. A paralimpiai sportágak

A Magyar Paralimpiai Bizottság honlapján található meg azokat a sportágakat, amelyekben parasportolók nyári vagy téli olimpián vehetnek részt. A sportágakon belül egyéni és csapat versenyszámok is megrendezésre kerülnek. Ezen versenyszámok résztvevőinek előzetesen kvalifikációt kell szerezniük, rendkívül kemény felkészülést kell végezniük, hogy eljuthassanak az olimpiára. A paralimpiai válogatott sportolókat az adott nemzetek szakszövetségei által adott javaslatok és a megszerzett jogosultság alapján állítják össze.

6.3.4. A sérült emberek rehabilitációs, rekreációs sport illetve mozgás lehetőségei

Teljesen egyértelmű, hogy nem lehet mindenki olimpikon, nem minden sérült személynek elsődleges célja a versenysport illetve élsport követelményeinek teljesítése. A sérült személyek a sérültség foka szerint korábban már találkozhattak rehabilitációs jellegű mozgásokkal, sportmozgásokkal. Közülük nagyon sokan vannak, akik napi rendszerességgel végzik sporttevékenységüket rehabilitációs vagy rekreációs céllal. Az ő elsődleges céljuk a pillanatnyi egészségi állapot megőrzése, szinten tartása, a további egészségromlás megakadályozása. Ennek a tevékenységnek a fizikai aktivitáson kívül rendkívül komoly hatása van a szocializációs folyamatra, a normál életvitel kialakítására, ezáltal a társadalmi integráció, beilleszkedés folyamatának elősegítésére. Ezen sportmozgások szinte mindegyike adaptációkra épül, ahogy a versenysportok némelyike is. Ez azt jelenti, hogy egy bizonyos – épek által is űzött – sportág mozgásanyagát átültetik, átdolgozzák, kivitelezhetővé teszik sérült emberek számára is. Ez legtöbbször szabálmódosítással, szabálykönnyítéssel jár, de ez által a sportjáték nem veszíti el sajátosságait, jellegzetességeit. A sportági adaptációs lehetőségekről legátfogóbb képet *Benczúr Miklósné* szacikkeiből, könyveiből tudhatunk meg. Tanulmányozásuk során egyértelművé válik, hogy minden sportmozgásnak vannak sérült személyek által kivitelezhető adaptációs mozgásformái.

Összességében Benczúrné és Nádori (2003) vizsgálata adhatja a támpontot, amelyben az egyes sérültségi kategóriákhoz tartozó kedvelt sportágakat állapították meg kutatásukban.

Ezek valamint kedveltségi sorrendjük megtalálhatóak a hivatkozott irodalomban.

6.4.5. Összegzés

„A másik emberben ne a különbségeket és az eltéréseket keressük, hanem a hasonlóságot és az azonosságot!”

Bombera Krisztina (2011)

A paralimpia látványa és a sérült emberek által űzött sportágakban elért eredmények bizonyítják, hogy a teljesítmények határai nagyon nehezen meghatározhatóak. Természetesen ezek a határok eltérőek az ép és sérült személyek esetében. Egy dolog azonban közös: a mozgás iránti szükséglet kielégítése, ezáltal a teljesebb lét, életmód kialakítása, ezáltal a társadalomba történő beilleszkedés folyamatába történő bekapcsolódás. Az ép és sérült személyek sporteredményeinek összehasonlítása során vannak különbségek a másodpercek és a centiméterek esetében, az oda vezető út azonban azonos. Edzések, felkészülési időszakok és kvalifikációs versenyek nehézségei és gyötrelmei vezetnek el őket a céljuk eléréséhez. A cél azonban lehet a mozgásélmény elérése, öröm, és a meglévő egészségi állapot megtartása is. Bízunk abban, hogy sérült embertársaink a lehető legnagyobb számban tudjanak élni a mozgás adta örömeivel és hatásokkal. Tiszteljük és fogadjuk el teljesítményüket, hiszen az általuk elért legkisebb eredmény mögött is rendkívül sok munka áll!

6.4.6. Felhasznált irodalom

1. Az 1998. évi XXVI. törvény. *A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról*. Egyesült Nemzetek Szervezete – Fogyatékosügyei egyezmény 2006.
2. Benczúr M-né (szerk.) (2003): *Adaptált testnevelés és sport*. I-II. kötet. Fogyatékos tanulók adaptált testnevelésének és sportjának kiegészítő ismeretei. FONESZ Budapest.
3. Benczúr M-né (2003): *Adaptált testkultúra és sport*. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. Budapest.
4. Benczúr M-né (1992): *A mozgáskorlátozottak versenysportjának szervezeti felépítése*. A nemzetközi és hazai sport történeti áttekintése. *Mozgásterápia*, 2, 32-33.
5. Benczúr M-né (1992): *Esélyegyenlőséget biztosító osztályozási rendszerek a mozgáskorlátozottak sportjában*. II. *Mozgásterápia*, 4, 22-23.
6. Buscaglia, L. (1983): *The Disabled and Their Parents – A Counseling Challenge*. New Jersey: Slack Incorporated.
7. Buscaglia, L. (2000): *A szeretet*. Park Könyvkiadó, Budapest
8. Dorogi L., Bognár J. (2007): *Bevezetés a fogyatékos emberek sportjába*. Magyar Testnevelési Egyetem, Párbeszéd Alapítvány- Híd Alapítvány.
9. Egyesült Nemzetek Szervezete - *Egyezmény a fogyatékosokkal élő személyek jogairól 2006*.
10. Esélyegyenlőségi és Fogyatékosügyi Szabadegyetem 2008
11. Harjánné Brantmüller É.(2011): *Down-szindrómások életminőségét befolyásoló faktorok vizsgálata*. PTE Egészségtudományi Kar, Doktori értekezés, Pécs.
12. Kőpatakiné Mészáros M., Nádas P. (2007): *Ismerkedő könyv. A paralimpiai sportok – társadalmi befogadás – szemléletváltás*. Magyar Paralimpiai Bizottság. Budapest.
13. Kutatópont Kft., (2014): *Sport és sport általi befogadás*. Primer kérdőíves vizsgálat.
14. Lynas, W. (1997): *Az integrációs elősegítése a hallássérült gyermekek oktatása terén*. Az angol minta. In.: Tanítók Kiskönyvtára 8. Kötet.
15. Magyar A, Tóthné Aszalai A, Máténé Homoki T. (2011): *Hatékony együttműködés kialakítása ép és fogyatékos emberek között a sport, szabadidő és kultúra területén*. SZTE. Gyógypedagógus képző Intézet, Szeged.
16. Nádas P. (2012): *Nemzetközi paralimpiai játékok története*. Magyar Paralimpiai Bizottság. Budapest.
17. Nádas P. (2003): *Fogyatékosok sportjának története*. Gyermek, Ifjúsági és Sportminisztérium, Budapest.
18. Nádori L. (1993): *Értelmi fogyatékosok testnevelését és sportját vizsgáló kutatások*.

19. In.: Életminőség-fejlesztő speciális mozgalmak a fogyatékoságügyben. SZMA.9. Budapest
20. Right Communication Kft.(2012): *Sporttal kapcsolatos kommunikáció a fogyatékkal élők felé*. Összegző tanulmány. TÁMOP 6.1.2/11/2-2012-0002.
21. Sajti R. (2010): *Társadalmi távolság a fogyatékosággal élők és az épek között – avagy a felnövekvő nemzedék attitűdjének hatása a fogyatékosággal élők jövőbeli megítélésére*. PTE Egészségtudományi Kar, Pécs. Szakdolgozat.

Weboldalak:

1. www.wikipedia/fogyatekossag.hu
2. www.hparalimpia.hu
3. www.parasport.org.uk
4. www.fmsz.hu
5. www.febssz.hu
6. www.mob.hu/fogyatekkal-elok-sportja
7. www.para-fitt.hu
8. www.specialolympics.hu
9. www.parasportpress.eu
10. www.parasport.lap.hu

7. A SPORT TÁRSADALOMETIKAI KÉRDÉSEI (BARCSI TAMÁS)

Bevezetés

A következőkben a sport és az erkölcs fontosabb összefüggéseiről lesz szó. Először kultúrtörténeti szempontból vizsgáljuk a versenyjátékok és az erkölcs kapcsolatát, majd arra keresünk választ, hogy milyen erkölcsi vonatkozásai vannak a modern sportnak, különös tekintettel a versenysportra. A deskriptív (leíró) erkölcstudományi elemzések után az utolsó részben előíró (normatív) erkölcsi kérdésekkel foglalkozunk, összefoglaljuk, hogy milyen erkölcsi elvárásokat támaszthatunk a sporttevékenységet végzőkkel, illetve a sporthoz bármilyen módon kötődőkkel szemben.

7.1. A versenyjátékok és az erkölcs kapcsolatának néhány kultúrtörténeti vonatkozása

Johan Huizinga híres, *Homo ludens* című művében (Huizinga, 1990) azt állítja, hogy a kultúra a játék keretében fejlődik ki, ezért az emberrel kapcsolatban nem csak a *homo sapiens*, vagy a *homo faber* elnevezést használhatjuk, hanem éppúgy beszélhetünk *homo ludens*-ről, játszó emberről is. Az archaikus közösségekben a mítosz és a kultusz (kultikus cselekedetek: áldozati, beavatási szertartások, misztériumok) játék-jellegűek. A játék és a komolyság kapcsolata meglehetősen érdekes: a játék elválik az élet komolyságától, a mindennapoktól, ugyanakkor a játékot is lehet nagyon komolyan venni. A játék vagy harc valamiért, vagy ábrázolása valaminek. Az érdeknélküliséggel kapcsolatban Huizinga megjegyzi, hogy az emberi játék ugyan magasabb formáiban (kultusz, ünnep) a szent szférákba tartozik, de ezek a célok, amelyeket a játék szolgál, nincsenek alávetve tisztán anyagi érdekeknek. Huizinga elméletével más tudósok vitába szálltak, még ha egyes megállapításait el is fogadták, túlzásnak tartották a játékot a kultúra alapjaként értelmező szemléletet. Kérdés az is, hogy a versenyt csak a játékkal összefüggésben értelmezhetjük-e, vagy a versenyjátékok csupán egy megvalósulási módját jelentik a versenynek? (Erről lásd: Guttmann, 2004, illetve Tamás, 1998).

Az vitathatatlan, hogy az ókori görög kultúrában nagyon fontos szerepe volt az agónnak, azaz a versenynek, a küzdelemnek. Alasdair MacIntyre rámutat (MacIntyre, 1999), hogy a küzdelem az ókori Athénban már nem csupán a valódi harcot jelenti a hősi társadalmak – a homéroszi eposzokban megjelenő – értelmezésével szemben. Agónnak tekintik az olimpiákon és más versenyeken szereplő sportolók győzelemért folytatott harcát, továbbá a demokratikus intézményekben zajló politikai, illetve a bíróságon folyó jogi vitákat, sőt a drámákban

megjelenő szimbolikus konfliktusokat is. A sportoló harcát a verseny szabályainak megfelelően vívja meg egy másik emberrel, az idővel, az elemekkel, de elsősorban saját magával. A küzdelem hőse az is lehet, aki ugyan nem győzött, de mindent megtett a győzelem érdekében, amit csak tudott (MacIntyre, 1999). A római kultúrában is jelen volt az agonális elem, akkor is, ha a szabad férfiak egymás elleni versengései kisebb szerepet játszottak, mint a görögöknél, és inkább erre szerződöttetett (vagy kényszerített) emberek harcáról volt szó (lásd: pl.: a gladiátor-játékokat). A középkorból a lovagi tornákat kell kiemelni ebben a vonatkozásban (Huizinga, 1990).

Huizingának az a megállapítása, miszerint a játéknak nincsen erkölcsi funkciója, kívül esik az erkölcsi normákon, a versenyjátékokkal kapcsolatban nem tartható. Ezt maga a szerző is korrigálja részben, amikor azt írja, hogy a játékokban rejlő feszültség próbára teszi a játékos adottságait, erényeit (pl. testi erejét, kitartását, találékonyságát, bátorságát).

Az erkölcs valójában két vonatkozásban is fontos szerepet játszik a sportversenyeken.

1. A sportjátékokat mindig befolyásolják az adott kultúra alapvető erkölcsi normái. Ezek hatással vannak a játékszabályokra, annak megállapítására, hogy kik vehetnek részt a játékokban és kiket zárnak ki azokból, a közönség és a játékosok, az edzők és a játékosok viszonyára. Az erőszakos megnyilvánulások, vagy éppen a játékok során elkövetett csalások értékelése kultúra-függő. Norbert Elias (Elias, 1998) felhívja a figyelmet arra, hogy az ókori versenyjátékok és napjaink sportversenyei között számos különbséget találhatunk a versenyek lebonyolítása, a játékszabályok vonatkozásában. Az ókori görög kultúrában (ahogy a Római Birodalomban, vagy a középkori Európában is) másként viszonyultak az erőszakhoz, mint napjainkban: más volt a megengedett erőszak általános szintje, az erőszak fölötti kontroll szervezettsége, és az ezeknek megfelelő lelkiismeret-állapot. Az ókorban az erőszak számos – ma már elutasított – megnyilvánulási módját elnézték, és ez a versenyjátékok során is így volt. Az ókori olimpiai játékokon szereplő pankrációban résztvevők számára, pl. megengedett volt az erőszak olyan mértékű alkalmazása, amely a mai birkózó sportban elképzelhetetlen lenne: nem zárták ki azt a versenyzőt, aki úgy győzött, hogy eltörte ellenfele ujjait. Gyakori volt, hogy ha valaki életét veszítette a küzdelem során, akkor őt koszorúzták meg győztesként, az ellenfél pedig, semmiféle szankcióban nem részesült (Elias, 1998).

2. A sportjátékok során a sportolók bizonyos erényekről tesznek tanúbizonyságot. Az adott kultúra erkölcsiségéből adódik, hogy milyen erényeket preferálnak, milyen értelmezésben – ezeket akarja felmutatni a sportoló, a közönség ezeket várja el a sportolótól. A görög

versenyjátékokban a harci erényeknek volt meghatározó szerepe (a homéroszi hősök, a hősi társadalmak éthoszáát őrizve): a fizikai erőnek, a bátorságnak, az ügyességnek, a kitartásnak. A versenyeket felkészülésnek tartották a háborúra, a háborút pedig, edzésnek a versenyekre. Emellett – ahogy Elias rámutat –, a testi szépségnek, a jó fizikai megjelenésnek is nagy jelentősége volt a görög kultúrában, gyöngye vagy testi hibás ember nemigen játszhatott vezető társadalmi szerepet. Az ideális testkép jelenik meg a görög szobrászok alkotásaiban (Elias, 1998). A szép test és az erényesség a görög gondolkodásban összekapcsolódik a kalokagathia eszményében, amely a szép és a jó harmonikus egységét jelenti (Platón, 2014, 319., 489e, a fogalomról lásd: Pukánszky - Németh, 1996). Platón *Állam* című művében olvashatjuk, hogy az a legszebb látvány „ha valakinek a lelkében szép erkölcsök vannak jelen, külső megjelenésében pedig, ezekkel megegyező és összhangban álló, ugyanezen mintából részesülő szép vonások” (Platón, 2014, 190., 402d). Az ideális államban az ifjú öröket a múzsai művészetek mellett testedzéssel nevelik. Platón a lélekrészekhez (értelmes, indulatos, vágyakozó) kapcsolva írja le a bölcsesség, a bátorság és a mértékletesség erényét, illetve az igazságosságot, amely a lélekrészek harmonikus működését jelenti (ahogy az állam is akkor lesz igazságosságos, ha mindenki a saját tevékenységét végzi, vö. Platón, 2014).

A harci erények a középkorban is meghatározók, ami ellentmondásos, hiszen a harc a kereszténység alapvető erényével, a szeretettel nem egyeztethető össze. A lovagi ideálban a szent harc, a tiszta harc eszménye jelenik meg. A középkori lovagi játékokban a résztvevők a lovagi harci erényeket, a bátorságot, a becsületességet, a hűséget mutatták fel (Huizinga, 1990).

7. 2. Sport és erkölcs a modern társadalmakban

A modernkori nyugati kultúrában a sport szerepe meghatározóvá válik, ez magyarázható azzal, hogy a 16. században kezdődő civilizációs változással, amelyet Norbert Elias fejtett ki részletesen (Elias, 2004). Ennek a változásnak a részét képezi az is, hogy a középkorban mindennapos test-test elleni támadást, az állandó háborúskodást felváltja egy „viszonylagos önmérséklet”, a háborúk csupán meghatározott tér-időbeli enklávákra korlátozódnak. A civilizált társadalmak mindennapjaiban is megvan a támadóöszön kiélésének kifinomult és pontosan körülhatárolt lehetősége: Elias a versenysportokat említi, amit többen néznek, mint ahányan részt vesznek benne, így közvetett módon, a játékkal, a versenyzővel való azonosulás során élhetők ki az ilyen irányú affektusok.

Az újkorban az angol „gentlemansport” jelentőségét kell kiemelni, ahol az úriemberre jellemző magatartási normák határozzák meg, nem csak az arisztokraták (kedvelt sportok voltak ebben a közegekben pl.: lovaglás, golf, krikett, vitorlázás, vívás, falkavadászat, lövészet), hanem a

polgárok sporttevékenységét is (evezés, futás, birkózás, atlétika, ökölvívás, lóversenyek, rugby, futball). A testkultúra fejlesztésének pedagógiai jelentőségét a reneszánsz kortól kezdve számos szerző hangsúlyozza (pl.: Erasmus, Montaigne, Mulcaster, Comenius, Locke, Rousseau). Létrejön az angol college sport – létrehozói szerint a sportok a fiatal keresztény gentleman megteremtését segítik elő –, a kontinensen pedig, a német, svájci, svéd, dán, cseh nemzeti tornamozgalmak említendők (Szegnerné Dancs, 2011).

Huizinga szerint a 19. században, összhangban azzal, hogy a munka és a polgári jólét lett eszményképpé, a kultúra egyre komolyabbá válik (Huizinga, 1990). Nincs ellentmondásban ezzel az a tény, hogy egyre nagyobb jelentősége lesz a sportnak, hiszen a sporttevékenységek olyan tulajdonságok kialakítását, megerősítését szolgálják, amelyek a polgári éthosz fontos részét alkotják. Pierre Bourdieu a sport legfőbb sajátosságának a test szabályozott manipulálását tartja (Bourdieu, 2002). A 19. században a polgárság körében népszerű sportok a polgári életfelfogásnak megfelelően viszonyulnak a testhez. Az a sport, ami kifejezetten a polgársághoz kapcsolható, a gimnasztika (gymnastica, Magyarországon ezt szervezett formában a 19. század első felében Clair Ignác honosította meg). A polgári nevelés során egyre nagyobb jelentősége lesz a gimnasztikának, amelyet egyfajta munkaként definiálnak, és amely a polgári erények elsajátítását segíti (Hadas, 2002). A sport persze a munkásság körében is egyre népszerűbb, sportklubok és munkás testedző egyesületek alakulnak a 19. század végétől (Jákó, 2012). Pierre de Coubertin, akinek kezdeményezésére létrejött a Nemzetközi Olimpiai Bizottság és megvalósult 1896-ban az első újkori olimpiai játékok, a görög kalokagathia eszményét próbálta újraéleszteni, a test és a szellem, a fizikai erő és a jellembeli kiválóság egységét tételezve (szemléletére hatással volt az angol college sport, az arnoldizmus, erről lásd: Szegnerné Dancs, 2011).

Huizinga megállapítja, hogy a sportjátékokat a 19. század végétől mind komolyabban fogják fel, a szabályok szigorodnak és egyre kidolgozottabbá válnak, a teljesítmények pedig, egyre jobbak lesznek. A játék fegyelmzésével és rendszerezésével elvesz valami a tiszta játéktartalomtól: a professzionisták játéktevékenységéből hiányzik a játék önkéntessége és gondtalansága. Persze, nem mindenki ért egyet Huizingával (pl.: Guttmann (2004) kritizálja koncepcióját, és a sport játékjellege mellett érvel). A sport elüzletiesedéséhez kapcsolja Bourdieu a profi és amatőr sportolók közötti szakadék növekedését és ezzel párhuzamosan a hétköznapi sporttól elkülönülő látvány-centrikus sportot. A sport esetében, főként a televíziós közvetítések hatására egyre több lesz az olyan néző, aki nem ért az adott sporthoz, nem is műveli azt, és elsősorban az adott gyakorlat külsődleges vonásaira figyel, az eredményre, a

győzelemre. Ez a minden áron való győzelemre törekvéshez és az erőszak növekedéséhez vezet (Bourdieu, 2002).

Amellett, hogy az élsportolói rétegre a szélsőséges eredményhajszolás lesz egyre inkább jellemző, a 20. század közepétől a fejlett országok társadalmában (a technikai vívmányok széles körű elterjedése miatt) a többség egyre inkább mozgásszegény életmódot folytat. (Jákó, 2012). Az utóbbi évtizedekben ugyanakkor megnőtt az egészség és a szépség értékének a jelentősége a nyugati kultúrában, divat az egészségtudatos életmód, és a szép test kultusza is meghatározó (a globalizáció folyamata miatt ezek már nem csak a nyugati országokra jellemzőek). A tudatosabb, sikerorientált emberek életéhez a mozgás mindinkább hozzátartozik, de elsősorban olyan mozgásformákat választanak, amelyek lehetővé teszik számukra a kultúra testideáljának megfelelő test kialakítását (lásd a fitness- termék sikerét). A siker-centrikusság oda vezet, hogy sokan használnak a jobb teljesítmény elérése érdekében különféle teljesítményfokozó szereket a mindennapi életben. Ines Geipel „doppingolt társadalomról” ír, megemlítve az „agydoppingok”, a nagyobb szellemi teljesítményt, jobb közérzetet biztosító szereket (mint pl. a Prozac, vagy a Ritalin) széles körű elterjedését (Geipel, 2009). Ennek ellenére a versenysport szféráját úgy szeretnénk látni, mint amelyik tiszta marad mindentől, az ezen a területen fokozottan jelenlévő eredmény-központúság ellenére is.

Hiába a „tiszta sporttal”, a fair play-vel kapcsolatos etikai elvárás a társadalom részéről, az elmúlt évtizedek azt mutatták, hogy a sportolókban sok esetben erősebb a győzelem vágya, így gyakori a teljesítményfokozó szerek felhasználása, amelyekkel komoly egészségkárosodást is okozhatnak maguknak. Ezt csökkenteni csak szigorú jogi szabályozással lehetett, amely a doppingoszt felhasználó sportolót – bizonyos esetekben akár végleges – eltiltással fenyegeti. 1999-ben jött létre a WADA, a Nemzetközi Doppingellenes Ügynökség (World Anti-Doping Agency), amelynek „Törvénykönyvét” legutóbb 2013-ban módosították 2015. január 1-i hatálybalépéssel. Változást jelent például, hogy a mintákat innentől kezdve 10 évig őrzik meg. Egyre több országban a tiltott teljesítményfokozókkal kapcsolatos visszaélés bűncselekménynek számít, 2013. július 1.-től, az új Büntető Törvénykönyv hatályba lépésétől már Magyarországon is ez a helyzet (2012. évi C. tv. 185. §.: „Teljesítményfokozó szerrel visszaélés”). A törvényhozó nem a felhasználót kívánta büntetni, hanem a tiltott teljesítményfokozókkal üzletelő kereskedőket, terjesztőket.

A dopping mellett az előforduló erőszakos cselekmények, illetve a pénzügyi visszaélések is a versenysport negatív vonatkozásait jelentik. Napjainkban teljesen más az erőszakhoz való viszony, mint az ókorban vagy a középkorban, általános az erőszak elutasítása, az erőszakos cselekvések szankcionálása. A sporton belül sem elfogadott a durva erőszak, ugyanakkor

bizonyos sportokban (futball, jégkorong, ökölvívás, birkózás, stb.), jellegükből adódóan gyakrabban jelennek meg agresszív megnyilvánulások, és ezek egy részét a versenyszabályok tolerálják (pl. durvább összeütközések), illetve vannak olyan „határesetek”, amelyek ugyan szabály szerint nem elfogadottak, mégis sokan úgy vélik, hogy beleférnek a játékba. (Lásd erről: Földesiné-Gál-Dóczy, 2010). Ezeket a fair play szemlélet tudja csökkenteni, mint ahogy a kisebb csalásokat is (pl.: a látványos eséseket, „színészkedéseket”, a játékvezető figyelmetlenségének kihasználását). Az elüzetiesedő sportban – amelyben nagy szerepe van a sportfogadásoknak – jelen lévő korrupció már nem csak a „tiszta játék” eszményét sérti, hanem komoly anyagi károkat is okozhat a sértetteknek (vö. Földesiné-Gál-Dóczy, 2010).

Fontos rámutatni, hogy a szigorú jogi szabályozás önmagában nem elég a visszaélések megakadályozására, a sportolók, edzők, pedagógusok, sportvezetők megfelelő erkölcsi hozzáállása jelenti a doppinghasználat és a sporttal kapcsolatos egyéb devianciák (erőszak, korrupció, stb.) kiküszöbölésének alapját.

7. 3. A sporton belüli erkölcsi elvárások

Alapvető morális normák

A 1. pontban adott felosztáshoz kapcsolódva azt mondhatjuk, hogy a sportolókkal és a sporthoz valamilyen módon kötődőkkel kapcsolatban megfogalmazott elvárásokat egyrészt az alapvető morális normák (a mindenki számára irányadó minimális erkölcsi elvárások), illetve a sporthoz, mint sajátos kulturális szférához kapcsolódó speciális etikai igények jelentik. Elsőként nézzük a morális követelményeket. Napjaink erkölcsi felfogásában alapvető morális kívánalomként érvényesül az emberi méltóság tiszteletének elve, melynek legtöbbet idézett megfogalmazása a felvilágosodás nagy filozófusa, Immanuel Kant nevéhez fűződik. Kant „Az erkölcsök metafizikájának alapvetése” című művében (1785) megállapítja, hogy az ember és általában minden eszes lény öncélként létezik, és nem pusztán eszközként, amely egy másik akarat tetszés szerinti használatára szolgál. A gyakorlati imperatívuszt Kant a következőképpen is megfogalmazza: „Cselekedj úgy, hogy az emberiségre mind saját személyedben, mind bárki máséban mindenkor, mint célra, sohasem, mint puszta eszközre legyen szükség” (Kant, 1991, 62.). Az emberi méltóság tisztelete elvének más – a Kant által leírttól eltérő, de az ember öncél voltát tételező – megfogalmazást is adhatunk: az emberi személy létezéséből adódóan önértékkel rendelkezik, ebből következően alapvető érdeke, hogy életének „szentségét”, lehető legkiterjedtebb szabadságát, egyedi személyiségét más személyekével egyenlő módon tiszteljük. (Barcsi, 2013). Az emberi jogok elmélete az alapvető morális elvárásokat jogokként fogalmazza meg (emberi méltósághoz való jog, ebből vezethető le a szabadsághoz való jog,

stb.). Ezek kötelező jellegét tételes jogi nyilatkozatok is deklarálják. Az 1948-ban született Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 1. cikke kimondja: „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltesse” (Nyilatkozat, 2014).

A sport területén is elvárható a legalapvetőbb morális normák betartása, így például az, hogy a sportolók életét, testi épségét, egészségét senki ne veszélyeztesse: doppingszereknek a sportolók szervezetébe juttatása a beleegyezésük nélkül, illetve a tiltott teljesítményfokozó szerekkel való üzletelés, kereskedés olyan tevékenységek, amelyek sértik ezt az elvárást (büntetőjogi eszközök is alkalmazhatók ezek visszaszorítására, hiszen konszenzus van a cselekmények morális elítélésével kapcsolatban). A dopping tudatos és kényszer nélküli alkalmazása inkább olyan sportetikai vétség, amely figyelmen kívül hagyja a fair play eszményét (jogi szabályozást és szankciókat – pl. különböző időtartamú eltiltásokat – ugyan maga után vonhat mindez, de büntetőjogi kezelése már vitatható). Alapvető morális norma a hátrányos megkülönböztetés tilalma, továbbá a másikat súlyosan sértő fizikai és pszichikai agresszió mellőzése, a sportolók egymás közötti, illetve az edzők és a játékosok viszonyában, továbbá a szurkolói magatartásban is (pl. a futball-huliganizmus visszaszorítása érdekében mindent meg kell tenni).

Az Olimpiai Charta az olimpiai alapelvek között említi többek között az emberi méltóság megőrzését (2. alapelv) és a diszkrimináció-tilalmat (4. és 6. alapelv), a sport gyakorlását pedig, alapvető emberi jogként definiálja (4. alapelv). Az Európai Sport Charta (az Európa Tanács Rec(92)13 számú, 1992-ben elfogadott és 2001-ben átdolgozott Ajánlása) 1. cikkének 2. pontja kimondja, hogy védeni és fejleszteni kell a sport erkölcsi és etikai alapjait, a sporttevékenységekben részt vevők emberi méltóságát és biztonságát (Olimpiai Charta, 2014, Európai Sport Charta, 2003).

A fair play, a tisztességes küzdelem eszménye

Az Olimpiai Charta a 4. alapelv részeként utal arra, hogy az olimpiai szellem kölcsönös megértést követel meg a barátság, szolidaritás és tisztességes játék szellemében (Olimpiai Charta, 2014). A Sport Etikai Kódexének (az Európa Tanács Rec(92)14 számú 1992-ben elfogadott és 2001-ben átdolgozott Ajánlása) 1. pontja szerint a fair play által képviselt etikai elvek szerves alkotórészei minden sporttevékenységnek, sportpolitikának és sportirányításnak (Etikai Kódex, 2003). A Kódex meglehetősen tágan értelmezi a fair play fogalmát, olyan kívánalmakat is felsorol, amelyeknek alapvető morális elvárásként kell érvényesülniük – ezeket a korábbiakban áttekintettük –, függetlenül attól, hogy valaki milyen tevékenységet végez (az

erőszak, a szexuális visszaélések, a diszkrimináció, a korrupció tilalma). Mivel az Európai Sport Charta is alapvető morális elvárásaként rögzíti ezeket, talán felesleges az újbóli hivatkozás, legalábbis a fair play kapcsán, az Etikai Kódexben (a fair play-től függetlenül, mint a morális elvárások megerősítése sokkal indokoltabb lenne). Szerencsésebbnek tűnik, ha egy szűkebb jelentést adunk a fogalomnak a sportjátékokkal összefüggésben. Olyan, az általános morális elvárásokon túli etikai követelményeket foglal magában a fair play, amelyeket a sporthoz bármilyen módon kapcsolódóknak be kell tartaniuk. Ezen etikai követelmények akceptálása biztosítja, hogy a sport játékjellege ne vesszen el teljesen, illetve, hogy a sport a fizikai kiválóság mellett az erkölcsi kiválóságot is megtestesítő embereszményt mutathasson fel. Itt a lehető legtisztességesebb játék, küzdelem elvárásáról van szó, amely kizárja a csalást, a szabályok kijátszását, a sportolók, a játékostársak bármilyen módon való megalázását nem csak a versenypályán, hanem a sporttal kapcsolatos minden tevékenység során. A fair play játékosra a becsületességen és az agresszió elutasításán túl az igazságosság, a segítőkészség erényei jellemzők. Az ilyen szellemben versenyző sportoló mindent megtesz annak érdekében, hogy kizárólag a sportteljesítmény döntsön a küzdelemben, továbbá képes veszteni, méltósággal és ellenségeskedés nélkül elfogadni az ellenfél győzelmét.

A Sport Etikai Kódexe részletesen foglalkozik a kormányoknak, a sporthoz valamilyen módon kapcsolódó szervezeteknek és egyéneknek, a fair play előmozdításával kapcsolatos felelősségével, külön kihangsúlyozva a gyermekek és a fiatalok iránti felelősséget. (Pl.: a gyermekek és a fiatalok egészségének és biztonságának megóvása elsőbbséget élvez az öncélú eredményességgel, az iskola, a klub, az edző és a szülő hírnevével szemben; nem szabad a gyermekeket „kis felnőtteként” kezelni, Etikai Kódex, 2003). A különböző fair play elismerések jó alkalmat teremtenek arra, hogy a média a pozitív viselkedésmódokkal is foglalkozzon. A Nemzetközi Fair Play Bizottság minden évben, több kategóriában díjaz sportembereket (cselekedetek díjazása, életmű-díj, stb.), 2013-ban a cselekedet kategória trófeáját Jochen Wollmert paralimpikon asztaliteniszező kapta, aki a döntő mérkőzésen kétszer is jelezte a bírónak, hogy tévedett, amikor neki kedvező ítéletet hozott. Szintén elismerést (Fair play diplomát) kapott Gyurta Dániel magyar úszó, aki a 2012-es olimpiai győzelme után a fiatalon elhunyt norvég sporttársára emlékezett, és arra utalt, hogy ha élne, ő lenne a győztes, sporttársa szüleinek pedig, elvitte érme másolatát.

7.4. Felhasznált irodalom

1. *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*
2. <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=hng> Letöltés: 2014. 06. 15.
3. Barcsi T. (2013): *Az emberi méltóság filozófiája*. Typotex, Bp., 285-317.
4. Bourdieu, P. (2002): *Javaslat a sportszociológia programjára*. Fordította: Czoch Gábor és Granasztói Pál Korall. In.: Társadalomtörténeti Folyóirat 7-8. szám. 5-14.
5. Elias, N. (1998): *A sport eredete mint szociológiai probléma*. Fordította: Kovács Lola. In.: Replika, 29. szám. 41-54.
6. Elias, N. (2004): *A civilizáció folyamata*. Fordította: Berényi Gábor, Gondolat Kiadó, Bp., 106- 261.
7. *Európai Sport Charta és a Sport Etikai Kódexe* (2003): Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 1992. szeptember 24-én elfogadott és 2001. május 16-án átdolgozott Rec(92)13 és Rec(92)14 számú Ajánlások. Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központ, Bp.
8. Földesiné Szabó Gy., Gál A., Dóczi T. (2010): *Sportszociológia*. Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Bp. 127-144.
9. Geipel, I. (2009): *Dopping. A teljesítmény ára*. Fordította: Schulz Katalin, Corvina Kiadó, Bp. 9-54., 63-100.
10. Guttmann, A. (2004): *From Ritual to Record. The Nature of Modern Sport*, Columbia University Press. 1-56.
11. Hadas M. (2002): *A gymnastica, avagy a „fiatalsági öröm köntösébe burkolt munka”*. *Adalékok a modern férfiaság kialakulásának vizsgálatához*. Korall. In.: Társadalomtörténeti Folyóirat 7-8. szám. 15-33.
12. Huizinga, J. (1990): *Homo Ludens. Kísérlet a kultúra játék-elemeinek meghatározására*. Fordította: Máthé Klára. Universum Kiadó, Szeged, 1990. (Az Athenaeum Kiadó által 1944-ben megjelentetett kötet reprint kiadása.) 9-224.
13. Jákó P. (2012): *Sport, egészség, társadalom*. In.: Magyar Tudomány 2012/9. 1081-1089.
14. Kant, I. (1991): *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*. Fordította Berényi Gábor. In: I. Kant: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája, Az erkölcsök metafizikája*, Gondolat, Bp. 13-101.
15. MacIntyre, A. (1999): *Az erény nyomában*. Fordította Bíróné Kaszás Éva, Osiris, Bp. 167-198.

16. *Olimpiai Charta* http://www.mob.hu/images/MOB/ol_charta08.pdf Letöltés: 2014. 06. 20.
17. Platón (2014): *Állam*. Fordította: Steiger Kornél. Atlantisz Kiadó, Bp. Első könyv 53-111., Harmadik könyv 161-212., Negyedik könyv 213-254.
18. Pukánszky B., Németh A. (1996): *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., <http://mek.oszk.hu/01800/01893/html/> Letöltés: 2014. 05. 30.
19. Szegnerné Dancs H. (2011): *Sporttörténet* In.: Nádori László, Gáspár Mihály, Rétsági Erzsébet, H. Ekler Judit, Szegnerné Dancs Henriette, Woth Péter, Gáldi Gábor: *Sportelméleti ismeretek*. Pécsi Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Eszterházy Károly Főiskola, Dialóg Campus Kiadó-Nordex Kft., http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0025_Nadori-Dancs-Retsagi-Ekler-Gaspar-Sportelméleti_ismeretek/ch06.html Letöltés: 2014. 06. 02.
20. Tamás T. (1998): *Homo ludens-e a sportoló?* Replika, 29. szám 27-39.
21. *World Anti Doping Code 2015*, Published by: World Anti-Doping Agency,
22. http://www.wada-ama.org/Documents/World_Anti-Doping_Program/WADP-The-Code/Code_Review/Code_Review_2015/Code_Final_Draft/WADA-2015-World-Anti-Doping-Code.pdf Letöltés: 2014. 07. 01.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFECTETÉS A JÖVŐBE

